

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση

Ετήσια Έκθεση 2005

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση Ετήσια Έκθεση 2005

ΑΘΗΝΑ
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2005

Περιεχόμενα

Σύνοψη Συμπερασμάτων	15
Πρόλογος	21
Εισαγωγή	27
ΜΕΡΟΣ 1: Οι κατευθύνσεις οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.....	35
1.1. Κατεύθυνση πρώτη: η συνέχιση της πραγματικής σύγκλισης	37
1.2. Κατεύθυνση δεύτερη: η διατήρηση υψηλών ρυθμών αύξης της ζήτησης	39
1.3. Κατεύθυνση τρίτη: η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα.....	42
1.4. Κατεύθυνση τέταρτη: από την προνομιακή επιχειρηματικότητα στην παραγωγική επιχειρηματικότητα	45
1.5. Κατεύθυνση πέμπτη: η ανάπτυξη προηγείται της δημοσιονομικής ισορροπίας	46
1.6. Κατεύθυνση έκτη: ένα νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα	47
1.7. Κατεύθυνση έβδομη: Η προοπτική της κοινωνικής ασφάλισης.....	48
ΜΕΡΟΣ 2: Οι μακροχρόνιες εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας	51
2.1. Η πραγματική σύγκλιση	53
2.2. Η συσσώρευση κεφαλαίου	60
2.3. Οι καθοριστικοί παράγοντες των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών.....	67
2.4. Καθοριστικοί παράγοντες της μεγέθυνσης του ΑΕΠ	69
2.5. Καθοριστικοί παράγοντες των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου	71
2.6. Καθοριστικοί παράγοντες της παραγωγικότητας της εργασίας και της απασχόλησης	73
2.7. Οι δύο χρηστοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας	83
ΜΕΡΟΣ 3: Η ελληνική οικονομία κατά το 2004-2005	87
3.1. Οι εξελίξεις κατά το 2004-2005	89
3.2. Οι δημοσιονομικές εξελίξεις το 2004-2005.....	110
ΜΕΡΟΣ 4: Οι μισθοί στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση	115
4.1. Γενική εκτίμηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα	117

4.2.	Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2004-2005	124
4.3.	Συγκριτική ανάλυση του επιπέδου των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ-15.....	130
4.4.	Οι εισοδηματικές ανισότητες	134
4.5.	Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα και η σύγκρισή του με τον μέσο μισθό	138
 ΜΕΡΟΣ 5: Ανταγωνιστικότητα τιμής και διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα ..		
5.1.	Δείκτες ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.....	145
5.2.	Ο περιορισμός της εξωτερικής ισορροπίας και η ανταγωνιστικότητα.....	150
5.3.	Η στρατηγική της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας: κατευθυντήριες γραμμές	155
 ΜΕΡΟΣ 6: Ανταγωνιστικότητα και απασχόληση: η ανάγκη ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος.....		
6.1.	Από την ανταγωνιστικότητα του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της γνώσης	171
6.2.	Οι παράγοντες της καινοτομίας.....	175
6.3.	Μια νέα αναπτυξιακή στρατηγική.....	187
 ΜΕΡΟΣ 7: Απασχόληση και ανεργία		
7.1.	Οι μεταβολές της απασχόλησης και το ποσοστό ανεργίας.....	199
7.2.	Οι μετανάστες στις περιφέρειες της χώρας.....	205
 ΜΕΡΟΣ 8: Άμεσες Ξένες επενδύσεις, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση		
8.1.	Εισαγωγή	223
8.2.	Ορισμός των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ).....	225
8.3.	Σύγχρονες Εξελίξεις, βασικές τάσεις και γεωγραφική κατανομή των ΑΞΕ.....	227
8.3.1	Η αύξηση των ΑΞΕ.....	227
8.3.2	Άνιση κατανομή των ΑΞΕ διεθνώς	228
8.3.3	Αύξηση του μεριδίου του τομέα των υπηρεσιών στις ΑΞΕ.....	232
8.3.4	Συγχωνεύσεις-εξαγορές, η βασική μορφή των ΑΞΕ.....	233
8.4.	Οι εξελίξεις στην ΕΕ-15 και στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.....	234
8.4.1	Ο ρόλος των άμεσων ξένων επενδύσεων στις ΧΚΑΕ	234

8.5.	Οι ΑΞΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 και στην Ελλάδα.....	239
8.6.	Απορρύθμιση και ανταγωνισμός ανάμεσα στις χώρες για την προσέλκυση ΑΞΕ	243
8.6.1	Ο Ανταγωνισμός ανάμεσα στις χώρες μέσω κινήτρων για την προσέλκυση ΑΞΕ.....	244
8.7.	Προσδιοριστικοί παράγοντες πραγματοποίησης και αναμενόμενα οφέλη από τις χώρες υποδοχής των άμεσων ξένων επενδύσεων	245
8.7.1	Προσδιοριστικοί παράγοντες της πραγματοποίησης των ΑΞΕ.....	246
8.7.2	Αναμενόμενα οφέλη από τις χώρες υποδοχής των ΑΞΕ	247

ΜΕΡΟΣ 9: Το φαινόμενο των εξαγορών και συγχωνεύσεων

	των επιχειρήσεων.....	255
9.1.	Γενικό πλαίσιο.....	257
9.2.	Αίτια του φαινομένου των συγχωνεύσεων και εξαγορών.....	260
9.3.	Επιπτώσεις στις Εργασιακές Σχέσεις	261
9.4.	Ορισμοί σύμφωνα με το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο.....	263
9.5.	Το φαινόμενο των εξαγορών και συγχωνεύσεων στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία.....	265
9.5.1	Κατηγοριοποίηση κατά νομικό τύπο συγκέντρωσης	266
9.5.2	Εθνικότητα	268
9.5.3	Κλάδοι δραστηριότητας	269
9.5.4	Αριθμός και είδη συγκεντρώσεων	270
9.5.3.2	Εθνικότητα συγκεντρώσεων.....	272

ΜΕΡΟΣ 10: Ποσοτικές προσεγγίσεις της βιωσιμότητας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ..... 281

10.1.	Η μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος.....	283
10.2.	Οι επιπτώσεις της μειωμένου βαθμού	287
10.3.	Η ηλικιακή πυραμίδα ασφαλισμένων και συνταξιούχων και οι επιπτώσεις της στην οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος. Ο μύθος των μεταναστών.....	290
10.4.	Η έκταση της φτώχειας στο πληθυσμιακό στρώμα των συνταξιούχων	291
10.5.	Οι επιπτώσεις από μια πιθανή αύξηση της μέσης πραγματικής ηλικίας συνταξιοδότησης	292
10.6.	Η αδυναμία αύξησης των ασφαλιστικών εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών	
10.7.	Η εφαρμογή του Ν. 3029/2002.....	293

10.8. Ειδικότερα για την ένταξη των 8 ειδικών Ταμείων.....	294
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	297
Α. Ελληνική.....	299
Β. Ξενόγλωσση.....	301

Ευρετήριο πινάκων

Πίνακας 1.	Ονομαστικό κόστος εργασίας στην Ελλάδα έναντι των 35 άλλων βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών.....	118
Πίνακας 2.	Ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (Ετήσιες % μεταβολές)	119
Πίνακας 3.	Σύγκριση στοιχείων εαρινών προβλέψεων ΕΕ 2004 και 2005....	121
Πίνακας 4.	Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα	122
Πίνακας 5.	Η ανισότητα στην διανομή του εισοδήματος Εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων	137
Πίνακας 6.	Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2005	140
Πίνακας 7.	Στρατηγικές και κατευθύνσεις βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας	154
Πίνακας 8.	Εργατικό δυναμικό, απασχόληση και ανεργία στην Ελλάδα	200
Πίνακας 9.	Οι μεταβολές του πληθυσμού κατά ηλικιακές ομάδες.....	201
Πίνακας 10.	Αναλογία των μεταναστών στον πληθυσμό της χώρας και των περιφερειών.....	206
Πίνακας 11.	Μετανάστες κατά φύλο, ομάδες ηλικιών, περιφέρειες, αστικές και αγροτικές περιοχές	217
Πίνακας 12.	Απασχολούμενοι μετανάστες ανά περιφέρεια, φύλο και θέση στην επιχείρηση	219
Πίνακας 13.	Απασχολούμενοι μετανάστες ανά περιφέρεια, φύλο και ομάδες ατομικών επαγγελματιών.....	220
Πίνακας 14.	Απασχολούμενοι μετανάστες ανά περιφέρεια, φύλο και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας.....	221
Πίνακας 15.	Γεωγραφική κατανομή των Εισροών ΑΞΕ 1992-2003, (σε δις. δολάρια)	229
Πίνακας 16.	Ποσοστιαία κατανομή των Εισροών ΑΞΕ 1992-2003, (ως % στο σύνολο κόσμου)	229
Πίνακας 17.	Γεωγραφική κατανομή των Εκροών ΑΞΕ 1992-2003, (σε δις. δολάρια)	230
Πίνακας 18.	Ποσοστιαία κατανομή των Εκροών ΑΞΕ 1992-2003, (ως % στο σύνολο κόσμου)	230
Πίνακας 19.	Παγκόσμιο απόθεμα ΑΞΕ ανά τομέα, έτη 1990 και 2002.....	232

Πίνακας 20.	Εισροές ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (ως % των παγίων επενδύσεων)	235
Πίνακας 21.	Αποθέματα εισροών ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (ως % του ΑΕΠ)	235
Πίνακας 22.	Εισροές των ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (σε εκατομμύρια δολάρια)	237
Πίνακας 23.	Καταμερισμός των Εισροών ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (ως % του συνόλου των εισροών αυτών).....	237
Πίνακας 24.	Εισροές ΑΞΕ (σε εκατομμύρια δολάρια)	239
Πίνακας 25.	Καταμερισμός των Εισροών ΑΞΕ κατά χώρα στην ΕΕ-15, (ως % του συνόλου των εισροών της ΕΕ-15).....	240
Πίνακας 26.	Εισροές ΑΞΕ κατά χώρα στην ΕΕ-15 (ως % των παγίων επενδύσεων)	240
Πίνακας 27.	Αποθέματα εισροών ΑΞΕ κατά χώρα της ΕΕ-15, (ως % του ΑΕΠ)	241
Πίνακας 28.	Είδη συγχωνεύσεων.....	270
Πίνακας 29.	Εθνική ταυτότητα συγχωνεύσεων	272
Πίνακας 30.	Βιομηχανία και υπηρεσίες.....	275
Πίνακας 31.	Κλάδοι συγχωνεύσεων (δραστηριότητα ανά Κλάδο)	275

Ευρετήριο διαγραμμάτων

Διάγραμμα 1.	ΑΕΠ ανά κάτοικο σε τιμές 1995. 1960=100.....	55
Διάγραμμα 2.	Δείκτης σύγκλισης (ΑΕΠ ανά κάτοικο)ΕΥ 15=100.PPS	57
Διάγραμμα 3.	Παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ σε τιμές 1995 ανά απασχολούμενο 1960=100).....	57
Διάγραμμα 4.	Παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ σε τιμές 1995 ανά απασχολούμενο 1960=100).....	58
Διάγραμμα 5.	Ποσοστό απασχόλησης (απασχολούμενοι % του πληθυσμού εργασιακής ηλικίας).....	60
Διάγραμμα 6.	Απασχόληση και Εργατικό Δυναμικό ετήσιες % μεταβολές.....	62
Διάγραμμα 7.	Απόδοση κεφαλαίου 1961-2004 και πρόβλεψη 2005	65
Διάγραμμα 8.	Εισοδηματικό μερίδιο εργασίας 1978-2004 και πρόβλεψη 2005	65
Διάγραμμα 9.	Παραγωγικότητα του κεφαλαίου 1961-2004(λόγος προϊόντος/ κεφαλαίου) 2005: Πρόβλεψη Ευρ.Επιτροπής	66
Διάγραμμα 10.	Παραγωγικότητα του κεφαλαίου στον Επιχειρηματικό τομέα με βάση τα στοιχεία του ΟΟΣΑ.....	66

Διάγραμμα 11. Επενδύσεις και κερδοφορία 1974-2004 και πρόβλεψη 2005	71
Διάγραμμα 12. Επενδύσεις και ζήτηση 1974-2004 και πρόβλεψη 2005	72
Διάγραμμα 13. Παραγωγικότητα εργασίας (% ετήσιες μεταβολές) 2005: Πρόβλεψη Ευρ.Επιτροπής.....	74
Διάγραμμα 14. ΑΕΠ Παραγωγικότητα και Απασχόληση 2005: Εκτίμηση Ευρ.Επιτροπής Κινητοί μέσοι 5 όρων.....	74
Διάγραμμα 15. Παραγωγικότητα εργασίας (1981-2004) (Προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο) 1981=100	76
Διάγραμμα 16. Μεταβολές απασχόλησης στην Ελλάδα (%) 1960-2004. Πρόβλεψη 2005. Κυλιόμενος μέσος 7 ετών	77
Διάγραμμα 17. Παπαγωγικότητα και ΑΕΠ (% ετήσιες μεταβολές 1961-2004).....	78
Διάγραμμα 18. Παπαγωγικότητα και ένταση κεφαλαίου (% ετήσιες μεταβολές 1961-2004).....	79
Διάγραμμα 19. Οι δύο χρηστοί κύκλοι της Ελληνικής Οικονομίας.....	85
Διάγραμμα 20. Η αύξηση του ΑΕΠ στην Ελλάδα (%) 1992-2004 και η Πρόβλεψη της Ευρ.Επιτροπής για το 2005	89
Διάγραμμα 21. Η αύξηση του ΑΕΠ στην Ελλάδα 2001-2004 Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %	90
Διάγραμμα 22. Μεταβολή ΑΕΠ 2001-2004 έναντι 1996-2000 Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %	91
Διάγραμμα 23. Η αύξηση της παραγωγικότητας 2001-2004 Μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής %	92
Διάγραμμα 24. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό 2001-2004 Μέση ετήσια μεταβολή % σε σταθερές τιμές.....	93
Διάγραμμα 25. Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2004 (Ετήσιος ρυθμός μεταβολής %).....	94
Διάγραμμα 26. Η αύξηση του ΑΕΠ κατά το 2005 (Ετήσιος ρυθμός μεταβολής %).....	95
Διάγραμμα 27. Ρυθμός μεταβολής ΑΕΠ % 1961-2004 και πρόβλεψη για το 2005.....	96
Διάγραμμα 28. Διαφορά ρυθμού μεταβολής του ΑΕΠ στην Ελλάδα έναντι της ΕΕ-15 (%) 1961-2004 και πρόβλεψη 2005	97
Διάγραμμα 29. Κυκλικές διακυμάνσεις της ελληνικής οικονομίας 1974-2004 και πρόβλεψη 2005	98
Διάγραμμα 30. Εγχώρια ζήτηση σε σταθερές τιμές 1995 σε σύγκριση με 23 αναπτυγμένες χώρες (σταθμισμένος δείκτη 1960-2005, 1995=100)	98
Διάγραμμα 31. Η συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ	100

Διάγραμμα 32. Δείκτης περιθωρίων κέρδους (λόγος τιμών / ονομαστικού μοναδιαίου κόστους εργασίας) (1995=100).....	101
Διάγραμμα 33. Ιδιωτική κατανάλωση και ΑΕΠ (% ετήσιες μεταβολές) 1961-2004 και πρόβλεψη 2005.....	102
Διάγραμμα 34. Σύγκριση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου με την ιδιωτική κατανάλωση 1960=100. 2005: Πρόβλεψη Ευρ. Επιτροπής	103
Διάγραμμα 35. Η συμβολή της κατανάλωσης στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ	103
Διάγραμμα 36. Δημόσια κατανάλωση (% ετήσιες μεταβολές) 1961-2004 και πρόβλεψη 2005	104
Διάγραμμα 37. Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου σε σταθερές τιμές (% ετήσιες μεταβολές), κυλιόμενοι μέσοι 7 ετών 2005: Πρόβλεψη Ευρ. Επιτροπής.....	105
Διάγραμμα 38. Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου % του ΑΕΠ κινητοί μέσοι 5 ετών	106
Διάγραμμα 39. Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό 2004 μέση ετήσια μεταβολή % σε σταθερές τιμές και Επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό 2005 μέση ετήσια μεταβολή % σε σταθερές τιμές	107
Διάγραμμα 40. Η συμβολή των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ 1961-2005	108
Διάγραμμα 41. Αυξήση της παραγωγικότητας κατά το 2004. Ετήσια % αύξηση	109
Διάγραμμα 42. Αυξήση της παραγωγικότητας κατά το 2005. Ετήσια % αύξηση	109
Διάγραμμα 43. Έλλειμα του δημοσίου ECU / EUR και % του ΑΕΠ	110
Διάγραμμα 44. Έσοδα και δαπάνες του δημοσίου 1988-2004 (ECU / EUR, ετήσιες % μεταβολές, κυλιόμενοι μέσοι 5 ετών	111
Διάγραμμα 45. Τόκοι που καταβλήθηκαν από το δημόσιο ως ποσοστό του ΑΕΠ	112
Διάγραμμα 46. Πρωτογενές πλεόνασμα του δημοσίου ECU / EUR και % του ΑΕΠ.....	113
Διάγραμμα 47. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (2004) μέσος όρος ΕΕ 15=100.....	117
Διάγραμμα 48. Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2004 (%)	124
Διάγραμμα 49. Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2004 στον επιχειρηματικό τομέα (%).....	125
Διάγραμμα 50. Αυξήσεις των πραγματικών αποδοχών 2003 στον επιχειρηματικό τομέα (%).....	126

Διάγραμμα 51. Αυξήσεις του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος 2004 στον επιχειρηματικό τομέα (%).....	127
Διάγραμμα 52. Πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα (1995=100)	128
Διάγραμμα 53. Μέση πραγματική αμοιβή και παραγωγικότητα Επιχειρηματικός τομέας 1981-2004 (1981=100).....	129
Διάγραμμα 54. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (2004) (καθαρός μισθός + εισφορές μισθωτού) σε Ευρώ.....	132
Διάγραμμα 55. Μηνιαίο κόστος εργασίας (2004) (μέσες ακαθάριστες αποδοχές + εργοδοτικές εισφορές) σε Ευρώ.....	132
Διάγραμμα 56. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (2004) (καθαρές αποδοχές + εισφορές μισθωτού σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, Μέσος όρος ΕΕ-15=100)	133
Διάγραμμα 57. Παραγωγικότητα της εργασίας (2004) (προστιθέμενη αξία ανά απασχολούμενο σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, Μέσος όρος ΕΕ-15=100)	133
Διάγραμμα 58. Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (2004)	134
Διάγραμμα 59. Παραγωγικότητα εργασίας και μέσες μικτές αποδοχές μισθωτών 2005: Πρόβλεψη Ευρ. Επιτροπής.....	135
Διάγραμμα 60. Μεριδίο εργασίας στο ακαθάριστο προϊόν Επιχειρηματικός τομέας 1981-2004 (1981=100).....	136
Διάγραμμα 61. Μέσος κατώτατος καθαρός μισθός σε τρέχουσες τιμές	139
Διάγραμμα 62. Αναλογία κατώτατου προς μέσο μισθό σε τρέχουσες τιμές	139
Διάγραμμα 63. Άνοιγμα ελληνικής οικονομίας προς την ΕΕ-15	147
Διάγραμμα 64. Εξαγωγές προς ΕΕ-15 (% του ΑΕΠ).....	147
Διάγραμμα 65. Διεισδυση εισαγωγών από ΕΕ-15.....	148
Διάγραμμα 66. Λόγος εξαγωγών - εισαγωγών με την ΕΕ-15	148
Διάγραμμα 67. Μεριδία στην αγορά της ΕΕ-15	149
Διάγραμμα 68. Εμπορικό έλλειμμα με την ΕΕ-15 (% του ΑΕΠ)	149
Διάγραμμα 69. Διαφορά πραγμάτων επιτοκίων και ρυθμού μεταβολής ΑΕΠ (i-y).....	152
Διάγραμμα 70. Το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα και την ΕΕ 2005: Πρόβλεψη Ευρ. Επιτροπής.....	199
Διάγραμμα 71. Η αύξηση της απασχόλησης κατά το 2004 (% ετήσιος ρυθμός μεταβολής).....	203
Διάγραμμα 72. Η αύξηση της απασχόλησης κατά το 2005 (% ετήσιος ρυθμός μεταβολής).....	203
Διάγραμμα 73. Η αύξηση της απασχόλησης 1996-2004 (% μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής).....	204

Διάγραμμα 74. Η ένταση της απασχόλησης 1996-2004 (% μεταβολή απασχόλησης προς % μεταβολή ΑΕΠ)	205
Διάγραμμα 75. Λόγοι εγκατάστασης μεταναστών ανά περιφέρεια	210
Διάγραμμα 76. Είδη συγχωνεύσεων	270
Διάγραμμα 77. Σύνολο ειδών συγχωνεύσεων ετών 1995-2004	271
Διάγραμμα 78. Εθνική ταυτότητα συγχωνεύσεων	272
Διάγραμμα 79. Εθνική ταυτότητα συγχωνεύσεων 1995-2004.....	273
Διάγραμμα 80. Συμμετοχή ελληνικών εταιριών αλλοδαπών συμφερόντων;;;	273
Διάγραμμα 81. Συμμετοχή πολυκλαδικών ομίλων στις συγχωνεύσεις	274
Διάγραμμα 82. Βιομηχανία και υπηρεσίες.....	275
Διάγραμμα 83. Κλάδοι συγχωνεύσεων	276
Διάγραμμα 84. Κλάδοι συγχωνεύσεων 1995-2004.....	277
Διάγραμμα 85. Πολυκλαδικές συγχωνεύσεις.....	277
Διάγραμμα 86. Συμμετοχή πολυκλαδικών ομίλων ανά κλάδο	278

Σύνοψη Συμπερασμάτων

Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα υπερέχει του αντίστοιχου μέσου ρυθμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 κρατών-μελών ακόμη και κατά το τρέχον έτος. Η επιβράδυνση του ευρωπαϊκού ΑΕΠ, η οποία πραγματοποιήθηκε από το 1974 μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1980, έχει οδηγήσει τον ρυθμό μεγέθυνσης του προϊόντος σε μακροχρόνια σταθερότητα στο επίπεδο του 2% ετησίως. Η διαφορά του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει συγκυριακό αλλά μακροχρόνιο χαρακτήρα. Βέβαια, στο τέλος, της περιόδου (2005) η διαφορά του ρυθμού μεγέθυνσης της Ελλάδας έναντι της ΕΕ-15 περιορίζεται στην μία εκατοστιαία μονάδα.

Πράγματι, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα με 4,2% κατά το 2004, ανακόπτεται από το 2005, αφού ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ κατά το τρέχον έτος θα περιορισθεί στο επίπεδο του 2,9%.

Παράλληλα, **οι προσδοκίες των επιχειρήσεων και των καταναλωτών**, σχετικά με τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, είναι πιο απαισιόδοξες εξαιτίας του περιορισμού της εσωτερικής ζήτησης, που υπήρξε η κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία.

Το ποσοστό ανεργίας στην χώρα μας κατά το 2004 παρουσίασε άνοδο, παρά την αύξηση της απασχόλησης κατά 2,8%, γεγονός που εξηγείται από την σημαντικότερη αύξηση της προσφοράς εργασίας. Έτσι, η προσφορά εργασίας στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά ελαστική στις μεταβολές της απασχόλησης. Όταν αυξάνεται η ζήτηση εργασίας, παρουσιάζεται στην αγορά εργασίας ισόποσος αριθμός υποψηφίων που είναι διαθέσιμοι προς εργασία με τον τρέχοντα μισθό. Με άλλα λόγια, στην Ελλάδα υπάρχουν σημαντικές εργατικές εφεδρείες, οι οποίες δεν καταγράφονται ως άνεργοι αλλά ως άεργοι (μη ενεργός πληθυσμός). Κατά το 2005, σε όλες τις χώρες μέλη της ΕΕ-15 αναμένεται να υπάρξει αύξηση της απασχόλησης μεταξύ 0,2% και 0,8%, με εξαίρεση την Ισπανία (+2,1%) και την Ιρλανδία (+1,8%). Στην Ελλάδα η αναμενόμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αύξηση της απασχόλησης θα ανέρχεται σε 0,6% ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης του ΑΕΠ.

Οι εξελίξεις αυτές του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα, του αργού ρυθμού αύξησης της απασχόλησης κατά τα τελευταία χρόνια και της διατήρησης της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα, είναι άμεσα συνδεδεμένα με την επιδείνωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας και της εξωτερικής ανισορροπίας της ελληνικής οικονομίας.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι η επιδείνωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας κατά τα τελευταία χρόνια, δεν είναι το αποτέλεσμα της υπερβολικής αύξησης των αμοιβών της εργασίας και του κόστους εργασίας. Η οικονομική

πολιτική από το 1986 μέχρι σήμερα, είναι μία πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Η πρωτογενής ανισοκατανομή προκύπτει από τη βραδύτερη αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, πέραν της δευτερογενούς ανισοκατανομής που πραγματοποιείται μέσω των δημόσιων οικονομικών και του φορολογικού συστήματος (π.χ. αναλογική αντί προοδευτική φορολογία, διευρυμένη έμμεση φορολογία, μη τιμαριθμοποίηση της φορολογικής κλίμακας, συρρίκνωση των δημοσίων δαπανών για την παραγωγή δημόσιων αγαθών και διεύρυνση των ιδιωτικών δαπανών των νοικοκυριών κλπ.).

Έτσι, η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας και τον επιχειρηματικό τομέα παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση από 75% το 1984 σε 64% το 2004, ενώ στην ΕΕ-15 ανέρχεται σε 68%. Με δεδομένο, λοιπόν, το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται η αναπτυξιακή στρατηγική στην Ελλάδα, εξαιτίας, μεταξύ των άλλων, της επιδείνωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, της επιβράδυνσης του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας και του παρατεταμένου υψηλού επιπέδου ανεργίας, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την Ελληνική Οικονομία και την απασχόληση του έτους 2005**, συνίσταται στη διερεύνηση και επισήμανση των εξελίξεων και των πτυχών που συγκροτούν, σε μεγάλο βαθμό, την πραγματική οικονομία στην χώρα μας καθώς και **στην ανάδειξη της αναγκαιότητας και προσδιορισμού των στόχων και των επιλογών του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος**, με προσανατολισμό την οικονομία της γνώσης και την αναστροφή της πορείας επιβράδυνσης του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας, επιδείνωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, αύξησης της ανεργίας, επιδείνωσης του βιοτικού επιπέδου και διεύρυνσης των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων.

Στην κατεύθυνση αυτής της προσέγγισης, **τα πιο σημαντικά συμπεράσματα** της Έκθεσης αναφέρονται στα εξής:

- 1. Ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ** στην Ελλάδα με 4,2% κατά το 2004, ανακόπτεται από το 2005, αφού ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ κατά το τρέχον έτος θα περιοριστεί στο επίπεδο του 2,9%. Παράλληλα, οι προσδοκίες των επιχειρήσεων και των καταναλωτών, σχετικά με τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, είναι πιο απαισιόδοξες, εξαιτίας του περιορισμού της εσωτερικής ζήτησης, που υπήρξε η κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία.
- 2. Ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης**, δηλαδή ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα στο τέλος της περιόδου 1960-2004, ως ποσοστό του αντίστοιχου μέσου δείκτη στην ΕΕ-15, ανέρχεται σε 88% στην Ισπανία, 68% στην Πορτογαλία, και 73% στην Ελλάδα.
- 3. Η πραγματική σύγκλιση** πραγματοποιήθηκε κυρίως εξαιτίας της αύξησης της

παραγωγικότητας της εργασίας. Στο τέλος της περιόδου 1960-2005, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο) ανερχόταν περίπου στο 90% του μέσου όρου της ΕΕ-15, σε σύγκριση με την Ισπανία που έχει προσεγγίσει το επίπεδο του 95% και την Πορτογαλία που έχει προσεγγίσει το επίπεδο του 60% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ-15.

4. **Οι πραγματικοί μισθοί στην Ελλάδα** αυξάνονται με ρυθμούς που υπολείπονται των αντίστοιχων ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας, έτσι ώστε τελικά το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος να παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική πορεία. Η πτώση αυτή δημιουργεί μεγάλα περιθώρια κέρδους στις επιχειρήσεις και είναι ο ουσιαστικότερος λόγος της ανόδου της κερδοφορίας στην Ελλάδα μετά το 1990.
5. **Οι προβλέψεις κατά το 2005 στην Ελλάδα** εκτιμούν ότι με ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 2,9% και αύξηση της έντασης κεφαλαίου κατά 2,5%, η απασχόληση αναμένεται να αυξηθεί κατά 0,7% και η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 2,1%.
6. **Οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό** αυξήθηκαν στην Ελλάδα κατά την τελευταία τετραετία, με μέσο ετήσιο ρυθμό 8,8%, έναντι μείωσης -1,2% στην ΕΕ-15 κατά μέσο όρο, -3,7% στην Πορτογαλία, 0% στην Ισπανία, -0,7% στην Ιρλανδία και προβλέπεται, κατά το 2005-2006 περαιτέρω επιβράδυνση (4% ετησίως). Η αύξηση στην Ελλάδα το 2004 ήταν +5,8% και -1,0% στην Ιταλία. Εξάλλου, η υπεροχή αυτή της ελληνικής οικονομίας σε επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό εξηγεί, σε μεγάλο βαθμό, την ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
7. **Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα** παραμένει υψηλότερος από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, εξαιτίας της υπερβάλλουσας ζήτησης σε περισσότερους κλάδους παραγωγής, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μικρός βαθμός ανταγωνισμού σε μία σειρά αγορών προϊόντων που επιτρέπει στις επιχειρήσεις να αυξάνουν τις τιμές τους ανεξάρτητα και περισσότερο από την αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, σε τέτοιο βαθμό, ώστε να αυξάνουν σημαντικά τα περιθώρια κέρδους. Κατά τα αμέσως επόμενα έτη, καθώς θα επιβραδύνεται η ζήτηση και θα μειώνεται η απόσταση του ΑΕΠ από την μακροχρόνια τάση του, οι πληθωριστικές πιέσεις πιθανότατα να περιορισθούν εφόσον συνεχισθεί η επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης και εφόσον η φορολογική πολιτική και οι αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου δεν συμβάλουν σε πρόκληση αλυσιδωτών αυξήσεων των τιμών των προϊόντων και των υπηρεσιών.
8. **Η κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας το 2004** ήταν η αύξηση της εγχώριας ζήτησης, η οποία αυξήθηκε κατά 4,2%. Κατά το 2005-2006 αναμένεται να παρουσιάσει σημαντική επιβράδυνση (2,2%-3,0%) ετησίως. Εξάλλου, οι

καλύτερες επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε μία σειρά μεγεθών (ΑΕΠ, παραγωγικότητα εργασίας, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου) αποδίδονται στην ταχύτερη άνοδο της ζήτησης στην Ελλάδα σε σχέση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

9. **Η επιδείνωση του δημόσιου ελλείμματος** σχετίζεται, τόσο με την εξέλιξη των εσόδων, όσο και των δαπανών του δημοσίου. Οι μεν δαπάνες του δημοσίου ακολούθησαν ανοδική τάση από το 1999, τα δε έσοδα του δημοσίου ακολουθούν πτωτική τάση από το 2001. Από το 1990 άρχισε πορεία μείωσης των ελλειμμάτων που οδήγησε από το 1994 στην δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων, τα οποία αυξανόμενα προσέγγισαν το ανώτερο σημείο τους (+5% του ΑΕΠ) το 1999. Το πρωτογενές αυτό πλεόνασμα σταδιακά μειώθηκε και το 2004, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, διαμορφώθηκε ένα σημαντικό μέγεθος συνολικό έλλειμμα της τάξης του -6,7%. Το δημόσιο έλλειμμα διευρύνει παραπέρα το δημόσιο χρέος (112.1% του ΑΕΠ, 2005) απορροφά το 66% των εσόδων του κρατικού προϋπολογισμού και 58.3% των δαπανών του και χρηματοδοτείται η αποπληρωμή του δανεισμού του με φόρους που ανέρχονται στο 25% του ΑΕΠ. Η μεταφορά πόρων από τους φορολογούμενους στους δανειστές του δημόσιου χρέους έχει διαμορφώσει στην Ελλάδα ένα επιπλέον θύλακα ανισοκατανομής του εισοδήματος σε βάρος των μισθωτών.
10. **Οι μέσες πραγματικές αποδοχές** των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας, κατά το 2003-2004, παρέμειναν ουσιαστικά στάσιμες (η αθροιστική αύξηση ανέρχεται σε 0,4%), επομένως οι επιχειρήσεις ιδιοποιήθηκαν ολόκληρο το όφελος από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (αθροιστική αύξηση περίπου 5%). Στο σύνολο της πενταετίας 2000-2004, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους μειώθηκε κατά 12,4%.
11. Ένας **βασικός δείκτης ανισότητας** είναι ο λόγος του εισοδήματος των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων. Η Ελλάδα διακρίνεται για τις οικονομικές της ανισότητες. Το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων ελλήνων είναι περίπου 6 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων ελλήνων. Υψηλότερη ανισότητα παρουσιάζει μόνον η Πορτογαλία. Όλες οι άλλες χώρες της διεύρυνσης παρουσιάζουν μικρότερες ανισότητες από την Ελλάδα.
12. **Οι μέσες μηνιαίες αποδοχές στην Ελλάδα** το 2004 ανέρχονταν σε 1315 ευρώ έναντι 2030 ευρώ κατά μέσο όρο στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 κρατών-μελών. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανερχόταν σε 1066 ευρώ.
13. **Το μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα** είναι πλέον το χαμηλότερο στην

ΕΕ-15 και μάλιστα σημαντικά μικρότερο από ό,τι στην Πορτογαλία με την οποία οι αυξήσεις στις αποδοχές των μισθωτών ήταν παρόμοιες με αυτή της χώρας μας, η παραγωγικότητα, όμως, της εργασίας στην μεν Ελλάδα αυξήθηκε κατά 28%, στην δε Πορτογαλία κατά 9% περίπου.

14. Η αύξηση των τιμών των εγχωρίων προϊόντων δεν αποδίδεται στις αυξήσεις του κόστους εργασίας, αλλά στην συστηματική αύξηση των περιθωρίων κέρδους που επιβαρύνει διαρκώς την ανταγωνιστικότητα τιμής. Επιπλέον, από **την εξέλιξη της απόδοσης παγίου κεφαλαίου**, αποδεικνύεται ότι η βελτίωση της κερδοφορίας ανάγεται εξ' ολοκλήρου στην διεύρυνση των περιθωρίων κέρδους. Αυτό σημαίνει ότι η αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου στο σύνολο της οικονομίας, επομένως και της αποτελεσματικότητας με την οποία οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν το πάγιο κεφάλαιό τους, ελάχιστα συνέβαλε στην βελτίωση της κερδοφορίας.
15. **Η μείωση των ελληνικών εξαγωγών** προς τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε απόλυτο ύψος, όσο και ως ποσοστό συμμετοχής της αξίας τους στις συνολικές εξαγωγές αποτελεί σαφή ένδειξη μειωμένης ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα, της βιομηχανίας, αφού οι αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι οι πλέον ανταγωνιστικές. Το εμπορικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ κυμαίνεται στο επίπεδο του -9%.
16. **Το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα** της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας στην ελληνική οικονομία απαιτείται να βασιστεί σε ορισμένες νέες στρατηγικές επιλογές όπως: την μετάβαση στην οικονομία της γνώσης, την ανάπτυξη μίας σύγχρονης κουλτούρας και πρακτικής μάνατζμεντ στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και στον δημόσιο τομέα, την συγκρότηση ενός κοινωνικού κεφαλαίου συνεργασίας και την αναβάθμιση της θέσης της εργασίας.
17. Η επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα συνέβαλε στην αύξηση της **απασχόλησης** κατά 2,8% το 2004, ενδεχομένως πρόσκαιρα για την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών που προέκυψαν από την προετοιμασία και την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Παράλληλα, στο ίδιο έτος σημειώθηκε **αύξηση της ανεργίας** επειδή υπήρξε σημαντικότερη αύξηση της προσφοράς εργασίας. Κατά το 2005, η αναμενόμενη αύξηση της απασχόλησης στην Ελλάδα θα ανέρχεται σε 0,6% ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης του ΑΕΠ.
18. Οι εξαιρετικά δυσμενείς επιδόσεις της Ε.Ε-15 σε ό,τι αφορά τον αριθμό των απασχολούμενων (μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης την τετραετία 2002-2005 0,5%) πραγματοποιούνται σε μία περίοδο εφαρμογής των διαρθρωτικών αλλαγών μείωσης του κόστους εργασίας και ευελιξιών στις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας. Παρά τους ισχυρισμούς του κύριου ρεύματος της οικονομικής πολιτι-

κής για συμβολή τους στην αύξηση της απασχόλησης, η κατάσταση στις αγορές εργασίας στα κράτη-μέλη της Ε.Ε-15 δεν επιδεικνύει σημεία βελτίωσης.

- 19. Η προσέλκυση Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ)** στην Ελλάδα, κινείται σε χαμηλά επίπεδα, κυρίως λόγω του μεγέθους της αγοράς, της γεωγραφικής θέσης, της χαμηλής εξωστρέφειας των επιχειρήσεων, του επιπέδου των υποδομών και των δικτύων, της γραφειοκρατίας και της αναποτελεσματικότητας των χρηματοοικονομικών και των φορολογικών κινήτρων. Παράλληλα, η μείωση του κόστους εργασίας, η μείωση της φορολογίας για την προσέλκυση ΑΞΕ και τα ειδικά φορολογικά κίνητρα επηρεάζουν ελάχιστα τις αποφάσεις των ξένων επενδυτών. Έτσι, στην κατεύθυνση να συμβάλλουν, στον βαθμό που τις αφορά, οι ΑΞΕ, κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, στην ανάπτυξη του τεχνολογικού επιπέδου της χώρας, στην αύξηση της απασχόλησης και στην προώθηση της ανάκαμψης της οικονομίας, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν οι αναγκαίοι πόροι για **την ενδυνάμωση της διαρθρωτικής ελκυστικότητας** (π.χ. δημιουργία ολοκληρωμένων συμπλεγμάτων, ανάπτυξη των επενδύσεων των τοπικών επιχειρήσεων, κλαδική και γεωγραφική εξειδίκευση, ενίσχυση της Έρευνας και Ανάπτυξης και της εισαγωγής νέας τεχνολογίας, αναβάθμιση των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού κ.λ.π.), στο πλαίσιο του νέου Αναπτυξιακού υποδείγματος της οικονομίας της γνώσης και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.
- 20. Η διεξαγωγή συγχωνεύσεων και εξαγορών** έχει σοβαρές επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις, τόσο σε επίπεδο απασχόλησης, όσο και στη διαμόρφωση των όρων και των εργασιακών συνθηκών. Στην Ελλάδα έχει ήδη συντελεσθεί σε σημαντικό βαθμό η κάθετη ή συμπληρωματική συγκέντρωση πολλών επιχειρήσεων (π.χ. παραγωγή και εμπορία ηλεκτρικών ειδών και πληροφορικής, παραγωγή και εμπορία τροφίμων, συμμετοχή τραπεζών σε συμπληρωματικές υπηρεσίες) οι οποίες διαμέσου των θυγατρικών ή ελεγχόμενων επιχειρήσεών τους, πραγματοποιούν έντονη συγχωνευτική δραστηριότητα σε επιμέρους κλάδους.
- 21. Οι ποσοτικές και αναλογιστικές προσεγγίσεις** για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ αποδεικνύουν ότι το κοινωνικο-ασφαλιστικό σύστημα πάσχει από εγγενή και έντονη παθογένεια που δημιουργήθηκε, βασικά, από την κατασπατάληση των αποθεματικών του με υπαιτιότητα του ίδιου του κράτους. Επίσης, το πρόβλημα της εισφοροδιαφυγής και κατά συνέπεια της μειωμένης εισπραξιμότητας των ασφαλιστικών εισφορών αποδεικνύεται ως σοβαρό πρόβλημα και αναδεικνύεται η αναγκαιότητα αποτελεσματικής αντιμετώπισής του. Τέλος, αποδεικνύεται ότι σε κάθε αύξηση του μέσου πραγματικού ορίου συνταξιοδότησης κατά ένα ημερολογιακό έτος, ο χρόνος μακροχρόνιας βιωσιμότητας του συστήματος επιμηκύνεται κατά μερικούς μήνες.

Πρόλογος

Η σύγχρονη διαδικασία διεθνοποίησης που συμπίπτει με το τέλος του προηγούμενου και την απαρχή του νέου αιώνα, προσδίδει νέες προκλήσεις και νέα χαρακτηριστικά στοιχεία στις οικονομικές και κοινωνικές όψεις του διεθνούς και ευρωπαϊκού συστήματος. Οι νέες προκλήσεις και τα νέα στοιχεία για τις διεθνείς πολιτικές, αφορούν στη μεταβολή του προτύπου της κρατικής παρέμβασης στις αγορές αγαθών, χρήματος και εργασίας, σ' ένα πρότυπο φιλελευθεροποίησής τους, διεθνοποίησης των αγορών κεφαλαίου και χρήματος και αυτονόμησής τους από την πραγματική οικονομία.

Όμως, οι νέες προκλήσεις και τα νέα στοιχεία για τον κόσμο της εργασίας, αφορούν στην διαμόρφωση ενός **νέου αναπτυξιακού υποδείγματος** και μιας νέας στόχευσης της αναπτυξιακής στρατηγικής, που δεν είναι άλλη από την επίτευξη της πραγματικής σύγκλισης και της βελτίωσης του επιπέδου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. Η νέα αυτή αναπτυξιακή στρατηγική προϋποθέτει την ενεργοποίηση των κοινωνικών και παραγωγικών δυνάμεων της χώρας μας, ξεπερνά τα εθνικά μας σύνορα, αφού μετά την κυκλοφορία του ευρώ και την διεύρυνση της ευρωπαϊκής ένωσης, κεντρικό αίτημα των κοινωνικών και οικονομικών φορέων της Ένωσης αναδεικνύεται η αναγκαιότητα της βελτίωσης της οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας των ευρωπαίων πολιτών.

Η προοπτική αυτή της πραγματικής σύγκλισης θεωρούμε ότι αποτελεί την κυρίαρχη πρόκληση της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα μάλιστα την περίοδο μέχρι το τέλος της τρέχουσας δεκαετίας, όπου ο στόχος βελτίωσης του επιπέδου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας με την επίτευξη της οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης, απαιτείται, κατά τη γνώμη μας, να κατέχει σημαντική θέση στις οικονομικές και κοινωνικές επιλογές της χώρας μας.

Αντίθετα, τα πρόσφατα μέτρα πολιτικής της κυβέρνησης που αναφέρονται στην ιδιωτικοποίηση των δημοσίων επιχειρήσεων προκειμένου να χρηματοδοτηθούν τα δημόσια ελλείμματα και οι διαρθρωτικές αλλαγές ευελιξίας, μείωσης του κόστους εργασίας και απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων για την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, αδυνατούν να επιτύχουν την βραχυχρόνια ισορροπία των δημοσιονομικών και μακρο-οικονομικών μεγεθών. Ταυτόχρονα, αδυνατούν να δημιουργήσουν τις αναγκαίες προϋποθέσεις της μεσο-πρόθεσμης ισορροπίας των αναπτυξιακών-επενδυτικών αδυναμιών καθώς και των κοινωνικών και εισοδηματικών ανισοτήτων αφού **ελαχιστοποιούνται στην λειτουργία της οικονομίας οι προσδοκίες της ζήτησης**. Επιπλέον, τα μέτρα αυτά δεν στέφονται από επιτυχία εξαιτίας της συμπεριφοράς των οικονομικών υποκειμένων (επιχειρήσεις, νοικοκυριά) στην

χώρα μας, με αποτέλεσμα να οδηγείται η ελληνική οικονομία σε επιβράδυνση, στασιμότητα και ύφεση.

Κατά συνέπεια, με δεδομένο το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκεται η αναπτυξιακή στρατηγική λόγω, μεταξύ των άλλων, της επιδείνωσης του επιπέδου της ανταγωνιστικότητας, του χαμηλού επιπέδου αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού, της επιβράδυνσης του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας και του παρατεταμένου υψηλού επιπέδου ανεργίας, οι φορείς διαμόρφωσης και άσκησης της οικονομικής πολιτικής έχουν να επιλέξουν στην πραγματικότητα μεταξύ δύο στρατηγικών κατευθύνσεων:

- Η μία είναι αυτή της επιβάρυνσης των αμοιβών της εργασίας, της μειωμένης φορολόγησης των κερδών και των υψηλών εισοδημάτων, και της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων, η οποία ονομάζεται πολιτική των διαρθρωτικών αλλαγών της ευελιξίας και της μείωσης του κόστους εργασίας και προσαρμόζει την οικονομία στη χαμηλή ανταγωνιστικότητα και στην αύξηση της ανεργίας και εκ του αποτελέσματος, δεν μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι αποτελεί πολιτική βελτίωσής τους.
- Η άλλη στρατηγική κατεύθυνση είναι αυτή της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, μέσα από την διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος με προσανατολισμό την Οικονομία της Γνώσης.

Σ' αυτή την κρίσιμη για την ελληνική οικονομία επιλογή, **το συνδικαλιστικό κίνημα στην Ελλάδα**, προτείνει και διεκδικεί την διαμόρφωση και υλοποίηση της στρατηγικής **της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας**, οι προσδιοριστικοί παράγοντες της οποίας είναι η ποιότητα και το επίπεδο των αναπτυξιακών και κοινωνικών υποδομών, η ποιότητα των προϊόντων, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου, η οργάνωση της εργασίας και της διοίκησης, η τεχνολογία, η έρευνα, η εκπαίδευση κλπ. και όχι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας τιμής που ενδιαφέρει μόνο τις επιχειρήσεις που προσπαθούν να την επιτύχουν, κυρίως, με τον περιορισμό προστασίας της απασχόλησης, την απορρύθμιση της αγοράς εργασίας και του συστήματος κοινωνικής προστασίας με την συρρίκνωση του διανεμητικού (εσωτερική αλληλεγγύη) από το κεφαλαιοποιητικό σύστημα (εξατομίκευση της ασφάλισης).

Από την άποψη αυτή, είναι χαρακτηριστική η περίπτωση της χώρας μας, όπου ενώ το μοναδιαίο κόστος εργασίας μεταξύ των ετών 1981 και 2004 μειώθηκε, σε πραγματικούς όρους, περίπου κατά 25%, εντούτοις η εξέλιξη αυτή δεν εμπόδισε την διαρκή επιδείνωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, όπως αυτή εμφανίζεται στις επιδόσεις της χώρας μας στο διεθνές εμπόριο.

Πως όμως εξηγείται αυτή η εξέλιξη της μη μετατροπής της μείωσης του κόστους εργασίας σε αύξηση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας;

Εξηγείται, κατά την γνώμη μας, από το γεγονός ότι μεταξύ των δύο μεγεθών (κόστος εργασίας και ανταγωνιστικότητας) υπάρχει πολύ ασθενής σχέση εξάρτησης. Έτσι, η μείωση του κόστους εργασίας, οδήγησε σε άνοδο των κερδών και σε αύξηση του ελλείμματος του εμπορικού ισοζυγίου της χώρας, η κατάσταση του οποίου πρέπει να προβληματίσει σοβαρά την αναπτυξιακή και οικονομική πολιτική.

Κατά συνέπεια, η αύξηση των ελληνικών εξαγωγών και η διεύρυνση του μεριδίου στις αγορές προορισμού, προϋποθέτουν την μείωση των περιθωρίων κέρδους και μεσομακροπρόθεσμα τη βελτίωση της ποιότητας και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας καθώς και την διαφοροποίηση της διάρθρωσης των εξαγωγών.

Διαφορετικά, εάν οι εξαγωγικές επιδόσεις της χώρας μας παραμείνουν μέτριες, τότε η χρηματοδότηση του διευρυνόμενου ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών θα πραγματοποιηθεί από πόρους που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν στην διαδικασία της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, στην κατεύθυνση επίτευξης της πραγματικής σύγκλισης.

Από την άποψη αυτή, είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι στην **Έκθεση για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του 2005**, όπως και στην άλλη πρόσφατη έκθεση του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ για την **Ανταγωνιστικότητα και την Απασχόληση**, επισημαίνεται η ανησυχία επιδείνωσης της εξωτερικής και εσωτερικής ισορροπίας της ελληνικής οικονομίας, η οποία, κυρίως, θα εκφρασθεί με την αύξηση του εμπορικού ελλείμματος ως ποσοστό του ΑΕΠ καθώς και με την αύξηση της ανεργίας και την επιδείνωση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων.

Πράγματι, κατά τα τελευταία χρόνια (1996-2004), όπως προκύπτει από την Έκθεση, οι υψηλοί ρυθμοί μεγέθυνσης της οικονομίας, που ήταν συνάρτηση της εισροής ευρωπαϊκών πόρων, των επενδύσεων υποδομής για τους ολυμπιακούς αγώνες, και της αύξησης του εσωτερικού και εξωτερικού δανεισμού, δεν μπόρεσαν να συγκρατήσουν την συνεχιζόμενη επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Οι εξαγωγές προς την Ευρωπαϊκή Ένωση κατέρρευσαν από το 8% του ΑΕΠ το 1985, σε 3% το 2004. Ενώ το 1984 οι ελληνικές εξαγωγές κάλυπταν το 50% των ελληνικών εισαγωγών, σήμερα καλύπτουν μόλις το 25%. Επίσης το μερίδιο της Ελλάδας στη αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, είναι σήμερα μειωμένο σε σχέση με το επίπεδο του 1960, όταν το αντίστοιχο μερίδιο της Ισπανίας έχει τριπλασιαστεί και της Πορτογαλίας έχει αυξηθεί κατά 2,5 φορές.

Το αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων είναι ότι το εμπορικό έλλειμμα ως ποσοστό του ΑΕΠ κυμαίνεται πλέον γύρω από το -9%. Η βελτίωση που παρουσιάστηκε τα τελευταία έτη, και η οποία αναμένεται να συνεχιστεί κατά το 2005, οφείλεται στη μείωση των εισαγωγών κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και διαρκών καταναλωτικών. Η βελτίωση αυτή δεν πρέπει να εκληφθεί ως ένδειξη βελτίωσης του επιπέδου αντα-

γωνιστικότητας, αλλά ως ένδειξη σταδιακής εξάντλησης του δυναμισμού της ιδιωτικής κατανάλωσης διαρκών καταναλωτικών αγαθών και επιβράδυνσης του ρυθμού αύξησης των επενδύσεων.

Τα συμπεράσματα αυτά που αναφέρονται στην Έκθεση αλλά και στις άλλες πρόσφατες εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασία ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, σημαίνει ότι η πρωτογενής και η δευτερογενής αναδιανομή εισοδήματος σε βάρος των μισθωτών, λειτούργησαν στην Ελλάδα ως διαδικασίες συντήρησης της κερδοφορίας και ευνόησαν τη διατήρηση των μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων. **Το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας**, συνδέεται με την χαμηλή απόδοση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και, την χαμηλή παραγωγικότητα του κεφαλαίου. Η διατήρηση μιας αναπτυξιακής πολιτικής που βασίζεται στην επιδότηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, συνέβαλε στη διαιώνιση αυτού του προβλήματος. Η χαμηλή παραγωγικότητα του κεφαλαίου στο σύνολο της οικονομίας, συνδέεται με την αναποτελεσματική οργάνωση, τόσο στον δημόσιο όσο, και στον ιδιωτικό τομέα καθώς και με την περιορισμένη επικράτηση μιας σύγχρονης κουλτούρας αποτελεσματικής διοίκησης και οργάνωσης.

Προς την κατεύθυνση αναστροφής της ασκούμενης οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, το συνδικαλιστικό κίνημα της χώρας μας, με την επιστημονική θεμελιωμένη γνώση που συσσωρεύει από τις επεξεργασίες και αναλύσεις των ζητημάτων που περιλαμβάνονται στην Έκθεση του ΙΝΕ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2005 καθώς και από τις άλλες εκδόσεις του Ινστιτούτου Εργασίας θα διεκδικήσει την επίλυση των σύνθετων προβλημάτων που αντιμετωπίζουν η ελληνική οικονομία και οι εργαζόμενοι.

Η έκθεση αυτή του Ινστιτούτου Εργασίας υποστηρίζει ότι είναι αναγκαία αλλά και δυνατή, για την βελτίωση του επιπέδου ανταγωνιστικότητας και την αύξηση της απασχόλησης, **η διαμόρφωση ενός Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος**, το οποίο μπορεί να εξασφαλίσει την μετάβαση στην **Οικονομία της Γνώσης**, μέσω της υποστήριξης της καινοτόμου επιχειρηματικότητας, της αναβάθμισης των γνώσεων και των ικανοτήτων των εργαζομένων καθώς και της αποτελεσματικότερης λειτουργίας του δημόσιου τομέα της οικονομίας.

Τέλος ελπίζουμε ότι η Έκθεση αυτή με την ανάλυση των βασικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας καθώς και με την επεξεργασία των επιλογών και στόχων του Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος, θα επιτύχει τον στόχο της, αποτελώντας πολύτιμο εργαλείο για τα συνδικαλιστικά στελέχη, τους εργαζόμενους, τους πολίτες και τους επιστήμονες στην ανάπτυξη της δράσης τους και του επιστημονικού τους προβληματισμού για τα συγκεκριμένα προβλήματα και τις προοπτικές τους. Παράλληλα, θεωρώντας ότι η Έκθεση συνιστά μία συγκροτημένη μεθοδολογικά και τεκμηριωμένη επιστημονικά ανάλυση των πτυχών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας, η διοίκηση του ΙΝΕ, ο επιστημονικός διευθυντής και το

επιστημονικό προσωπικό του ΙΝΕ, θα θεωρήσουν ως θετική συμβολή, όχι μόνο την κατάθεση παρατηρήσεων αλλά και διαφορετικών προσεγγίσεων, σχετικά με την μεθοδολογία και την ανάλυση των πτυχών του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Χρήστος Πολυζωγόπουλος
Πρόεδρος ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

Εισαγωγή

Η επιβράδυνση της αύξησης του ΑΕΠ, η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα και η ένταση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θέτουν με τον πιο σαφή και κατηγορηματικό τρόπο, την αναγκαιότητα αναστοχασμού και αναπροσανατολισμού σχετικά με την πορεία της ευρωπαϊκής οικονομίας. Από την άποψη αυτή, έχει ιδιαίτερο επιστημονικό και πολιτικό ενδιαφέρον, ο προσδιορισμός των στόχων και των επιλογών του «ευρωπαϊκού μοντέλου ανάπτυξης» προσαρμοσμένου στις νέες συνθήκες διεθνοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας καθώς και στις νέες προκλήσεις που δέχεται στις οικονομικές και κοινωνικές πτυχές του ο ευρωπαϊκός οικονομικός και κοινωνικός σχηματισμός.

Πράγματι, **η μεταφορά τμημάτων της ευρωπαϊκής και διεθνούς παραγωγής στις Ασιατικές χώρες** συνεπάγεται την μεταφορά πόρων και την βελτίωση του βιοτικού επιπέδου σ' αυτές τις χώρες, η οποία εάν δεν συνοδευτεί από μία σοβαρή αναδιάρταξη και αναπροσανατολισμό των παραγωγικών δυνάμεων της ευρωπαϊκής οικονομίας και αυτή περιορισθεί, όπως μέχρι σήμερα, στην δημοσιονομική πειθαρχία και την νομισματική σταθερότητα, τότε η επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου των ευρωπαίων πολιτών θα συντελεσθεί με ταχύτερους ρυθμούς.

Έτσι, το υψηλό ποσοστό ανεργίας, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ευρωπαϊκής παραγωγής και οι δείκτες φτώχειας, αναδεικνύουν ότι η μακρο-οικονομική και νομισματική σταθερότητα καθώς και η δημοσιονομική πειθαρχία, η απελευθέρωση των αγορών κεφαλαίου, προϊόντων και εργασίας, η συρρίκνωση στην άσκηση των δημοσίων πολιτικών, οι ιδιωτικοποιήσεις, η ευελιξία και η απορρύθμιση της αγοράς εργασίας, των εργασιακών σχέσεων και του συστήματος κοινωνικής προστασίας, δεν δημιουργούν στις νέες συνθήκες διεθνοποίησης της παγκόσμιας οικονομίας, προϋποθέσεις οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Παράλληλα, οι φορείς διαμόρφωσης και άσκησης της ευρωπαϊκής πολιτικής καθώς και οι διεθνείς οργανισμοί επικαλούνται το ενδεχόμενο κατάρρευσης των προϋπολογισμών και των συστημάτων κοινωνικής προστασίας (ευρωπαϊκού και εθνικών), προτείνοντας περιορισμούς στις αυξήσεις των μισθών και των συντάξεων. Είναι χαρακτηριστική η πρόσφατη (2005) πρόταση της παγκόσμιας τράπεζας για 60% ποσοστό αναπλήρωσης εισοδήματος για κύρια (δημόσιας διαχείρισης) και συμπληρωματική (ιδιωτικής διαχείρισης) ασφάλιση, που σημαίνει μείωση κατά 30% των συντάξεων, εντείνοντας την ανασφάλεια των πολιτών. Αυτό μάλιστα, παρά το γεγονός ότι σύμφωνα με την έρευνα του Ευρωβαρομέτρου, το 95% των ερωτηθέντων στα κράτη-μέλη της Ένωσης είναι υπέρ της παραπέρα ανάπτυξης του κράτους-πρόνοιας και κατά της συρρίκνωσής του με την ιδιωτικοποίησή του.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι εφόσον με την **έννοια της ανάπτυξης εννοείται η ποιοτική αναβάθμιση της οικονομίας και της κοινωνίας**, τότε η ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας προϋποθέτει: η συσσώρευση κεφαλαίου, η οικονομική μεγέθυνση, η παραγωγικότητα και η ανταγωνιστικότητα θα πρέπει να συντελεσθούν σε συνθήκες πλήρους απασχόλησης, μείωσης της ανεργίας, μείωσης της φτώχειας και άμβλυνσης των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων.

Από την άποψη αυτή, οι απόψεις και οι προτάσεις των διεθνών οργανισμών για το μέλλον της ελληνικής οικονομίας είναι «εκτός εποχής», δεδομένου ότι προσεγγίζουν και αναλύουν τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα της χώρας μας, μόνο με νομισματικές και δημοσιονομικές παραμέτρους, αγνοώντας τα παραγωγικά, τα διαρθρωτικά και τα κοινωνικά χαρακτηριστικά του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα (Γ. Αργείτης, 2005).

Παράλληλα, αγνοούν τους όρους και τις προϋποθέσεις των αναγκαίων μετασχηματισμών της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου με την διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος να εξασφαλισθεί η μετάβαση στην οικονομία της γνώσης και να επιτευχθεί ο στόχος της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και της πραγματικής σύγκλησης.

Σημειώνεται ότι ο αργός ρυθμός αύξησης της απασχόλησης, κατά τα τελευταία χρόνια, η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα και του ποσοστού απασχόλησης σε χαμηλά επίπεδα, είναι άμεσα συνδεδεμένα με τη συρρίκνωση της ανταγωνιστικότητας. Η μεγάλη και αυξανόμενη εξάρτηση του ρυθμού μεγέθυνσης από εξωτερικούς πόρους, σημαίνει ότι περιορίζεται η συσχέτιση μεγέθυνσης και εγχώριας παραγωγής, και επομένως περιορίζεται η συσχέτιση ρυθμού μεγέθυνσης και ρυθμού αύξησης της απασχόλησης. Από την άλλη μεριά, ο μικρός βαθμός αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και κυρίως του ανθρώπινου δυναμικού με υψηλό μορφωτικό επίπεδο και υψηλή ειδίκευση, δείχνει ότι υπάρχουν αναξιοποίητες δυνατότητες αναβάθμισης της παραγωγής και της ανταγωνιστικότητας.

Η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας κατά την τελευταία περίοδο, δεν είναι το αποτέλεσμα της υπερβολικής αύξησης των αμοιβών της εργασίας και του κόστους εργασίας. Η οικονομική πολιτική από το 1986 μέχρι σήμερα, είναι μια πολιτική πρωτογενούς και δευτερογενούς αναδιανομής του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας. Η πρωτογενής αναδιανομή προκύπτει από τη βραδύτερη αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας, πέραν της δευτερογενούς αναδιανομής που πραγματοποιείται μέσω των δημοσίων οικονομικών. Η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας και τον επιχειρηματικό τομέα παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική τάση, από 75% το 1984 σε 64% το 2004. Το ίδιο κατά τα τελευταία χρόνια, η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε κατά 30%, ενώ η μέση πραγματική αμοιβή αυξήθηκε κατά 20%

στο σύνολο της οικονομίας. Την ίδια περίοδο, το πραγματικό κόστος ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα μειώθηκε κατά 11% περίπου.

Έτσι, η αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των κερδών της επιχειρηματικής δραστηριότητας, πήρε και την ευρύτερη μορφή της μειωμένης φορολόγησης των ανώτερων εισοδηματικών κατηγοριών. Σύμφωνα με ανάλυση των φορολογικών δηλώσεων του 2003 που έγινε από το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, για ένα σύνολο 5 εκατομμυρίων περίπου δηλώσεων, μόνο 80.000 φορολογικές δηλώσεις εμφανίζουν ετήσιο εισόδημα μεγαλύτερο από 50.000 Ευρώ το χρόνο. Έτσι, διαπιστώνεται το μέγεθος της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής και της φοροκλοπής, καθώς και της συμβολής τους στην αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των ανώτερων εισοδημάτων. Εξάλλου σε κάθε ευρώ που δαπανάται σήμερα από τον κρατικό προϋπολογισμό, τα 83 λεπτά χρηματοδοτούνται από τους μισθωτούς και συνταξιούχους (28 λεπτά από το φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων και 55 λεπτά από τον ΦΠΑ και τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης). (Χ. Σαρδέλλης, 2005).

Η ανισοκατανομή αυτή του εισοδήματος, σε βάρος των μισθωτών του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα, λειτούργησε, εκτός των άλλων, και ως μηχανισμός διατήρησης της κερδοφορίας και των μη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων. Έτσι, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας στην ελληνική οικονομία συνδέεται με την χαμηλή απόδοση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και την χαμηλή παραγωγικότητα του κεφαλαίου.

Είναι ενδιαφέρον να τονισθεί ότι η μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση που εκπονήθηκε από το Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, και εξέτασε τις τεχνολογικές εισροές στην ελληνική οικονομία και τους παράγοντες της ανταγωνιστικότητας στους κλάδους των τροφίμων, των ξενοδοχείων και της παραγωγής λογισμικού, απέδειξε ότι η υστέρηση της ανταγωνιστικότητας οφείλεται στην αδυναμία της ελληνικής οικονομίας να πραγματοποιήσει την μετάβαση προς μία οικονομία εντάσεως γνώσης, προς την οικονομία της γνώσης.

Πιο συγκεκριμένα:

- Διαπιστώθηκε ότι για το σύνολο της ελληνικής οικονομίας η αύξηση της παραγωγικότητας οφείλεται πλέον κατά 40% στις εισροές γνώσης και σε ένα σημαντικό τμήμα της οικονομίας σε 75%.
- Σε όλους τους κλάδους που ερευνήθηκαν, έχουν αναπτυχθεί ανταγωνιστικές επιχειρήσεις που εμφανίζουν συγκριτικά υψηλότερα επίπεδα απασχόλησης, οι οποίες χαρακτηρίζονται από την ικανότητά τους να καινοτομούν, να αξιοποιούν την τεχνολογία της πληροφορικής και των επικοινωνιών, να υιοθετούν μορφές συνεργασίας και δικτύωσης, να απασχολούν ανθρώπινο δυναμικό με υψηλότερο επίπεδο γνώσεων.
- Στους κλάδους αυτούς διαπιστώθηκε επίσης ότι η υστέρηση των υπόλοιπων

επιχειρήσεων οφείλεται σε καθοριστικό βαθμό στην αδυναμία δημόσιων ή συλλογικών φορέων να εξασφαλίσουν την απαραίτητη προσφορά νέων γνώσεων στις επιχειρήσεις, την αποτελεσματική υποστήριξη της καινοτομικής τους δραστηριότητας και την ύπαρξη του κατάλληλου εργατικού και επιστημονικού προσωπικού.

Παράλληλα, τα επιχειρησιακά προγράμματα του Γ' ΚΠΣ δεν μπόρεσαν να ανατρέψουν την εξάρτηση των επιχειρήσεων από τις επιδοτήσεις, ούτε την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας, ενώ δεν επιτάχυναν την μετάβαση στην οικονομία της γνώσης, παρά το ότι προβλέπουν χρηματοδοτήσεις που αφορούν τη χρήση νέας τεχνολογίας, την εκπαίδευση του προσωπικού, τις συνεργασίες επιχειρήσεων, ή την καινοτομία στα προϊόντα. Ο λόγος αυτής της αδυναμίας είναι ότι οι πολιτικές αυτές στηρίχθηκαν στην αυτάρκεια της επιχειρηματικότητας και όχι σε ολοκληρωμένες πολιτικές δημιουργίας νέων επιχειρήσεων εντάσεως γνώσης, δηλαδή σε πολιτικές που πραγματοποιούν στρατηγικές επιλογές σε κλαδικό και τοπικό επίπεδο, και που εξειδικεύονται ανάλογα με αυτές τις επιλογές.

Έτσι, το σοβαρό έλλειμμα ανταγωνιστικότητας που εμφανίζει η ελληνική οικονομία και η χρόνια εξάρτησή της από εξωτερικούς πόρους, οφείλονται στην αδυναμία της να ξεπεράσει τα προ-φορντιστικά χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού υποδείγματος ανάπτυξης. Την εξάρτηση της συσσώρευσης κεφαλαίου από τη συνεχή μείωση της σχετικής αμοιβής της εργασίας, την αναποτελεσματική διοίκηση στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, την ανεπαρκή συγκρότηση του κοινωνικού κράτους, την γενικευμένη εξάρτηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας από την κρατική επιδότηση, και την εξισορρόπηση των εξωτερικών συναλλαγών χάρη σε εξωτερικούς πόρους. Πρόκειται για ένα υπόδειγμα ανάπτυξης το οποίο δεν ολοκλήρωσε την συγκρότηση του κοινωνικού προτύπου που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή μεταπολεμική ανάπτυξη, επιφυλάσσοντας στην αμοιβή της εργασίας και στο κοινωνικό κράτος έναν περιθωριακό ρόλο, από τη σκοπιά, τόσο της κατανομής του εισοδήματος, όσο και της στήριξης της ενεργού ζήτησης.

Η επιδείνωση του προβλήματος της ανταγωνιστικότητας, παρά τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της τελευταίας δεκαετίας, είναι το αποτέλεσμα της διατήρησης και επιδείνωσης των ιστορικών ανισορροπιών του ελληνικού καπιταλισμού, όταν η ένταξη στη λογική της νεο-φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης υποσχόταν να τις εξαλείψει οριστικά. Στις ανισορροπίες αυτές ήρθε μάλιστα να προστεθεί η δημιουργία ενός ελληνικού χρηματιστικού τομέα και η στήριξη με όλα τα μέσα της κερδοφορίας του σε βάρος του παραγωγικού τομέα της οικονομίας. Η ανισοκατανομή του εισοδήματος σε βάρος της μισθωτής εργασίας και προς όφελος ακόμα και των λιγότερο παραγωγικών κερδών, αποτέλεσε και αποτελεί κεντρικό δόγμα της οικονομικής πολιτικής. Η αποδόμηση του κοινωνικού κράτους και η ιδιωτικοποίηση δημόσιων

επιχειρήσεων και οργανισμών επιδιώκουν τη συνεχή μεταφορά πόρων και κερδών προς τον ιδιωτικό τομέα. Το μεγαλύτερο μέρος των ιδιωτικών επιχειρήσεων παραμένει εγκλωβισμένο σε ένα αδιέξοδο από άποψη παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, και αναζητεί επίμονα τις επιδοτήσεις και σε μεγάλο βαθμό την ανοχή απέναντι στην φοροδιαφυγή και την εισφοροδιαφυγή. Η δημόσια εκπαίδευση αποδομείται και απομακρύνεται από κάθε λογική αποτελεσματικότητας, με την δημιουργία πολλαπλών αγορών υπηρεσιών εκπαίδευσης και κατάρτισης, με άγνωστη απόδοση. Οι ευρωπαϊκοί πόροι, ακόμη κι όταν χρησιμεύουν για έργα υποδομής δεν ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα και τις εξαγωγές, αλλά διευρύνουν την εξάρτηση της οικονομίας από τις εισαγωγές και άρα την εξάρτηση από εξωτερικούς πόρους.

Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει όμως πολλά παραδείγματα επιχειρήσεων και τομέων δραστηριότητας που έχουν επιλέξει την οδό της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, επενδύοντας τα κέρδη τους, εισάγοντας καινοτομίες, αξιοποιώντας τη νέα τεχνολογία και ενσωματώνοντας την εργασία ως πολύτιμο και καλοπληρωμένο παραγωγικό συντελεστή και όχι ως δυσβάστακτο εργατικό κόστος. Η κατανόηση των παραγόντων που συμβάλουν στη διαμόρφωση τέτοιων δραστηριοτήτων, και των επιλογών που μπορούν να κάνουν δυνατή τη γενίκευσή τους, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος, ικανού να αξιοποιήσει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας, τις υπαρκτές τεχνολογίες, αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτει η ελληνική κοινωνία. Αυτό **το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα**, απαιτείται να βασιστεί σε νέες στρατηγικές επιλογές όπως:

- A. Την μετάβαση στην οικονομία της γνώσης, που σημαίνει ταυτοχρόνως την ανάπτυξη δραστηριοτήτων εντάσεως γνώσης, αλλά και τη διαμόρφωση των συνθηκών για την ανάπτυξη καινοτομιών και την ενσωμάτωσή τους στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών,
- B. Την ανάπτυξη μιας σύγχρονης κουλτούρας και πρακτικής μάνατζμεντ στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και στον δημόσιο τομέα, ώστε να είναι δυνατή η παραγωγική λειτουργία των επιχειρήσεων και των υπηρεσιών και να μπορούν να προσαρμοστούν οι διοικητικές και οργανωτικές λειτουργίες στις αναγκαίες αλλαγές,
- Γ. Τη συγκρότηση ενός κοινωνικού κεφαλαίου συνεργασίας για την επεξεργασία και την υλοποίηση αναπτυξιακών στρατηγικών σε επίπεδο περιφερειών και σε τοπικό επίπεδο,
- Δ. Την ενίσχυση της αναπτυξιακής δυναμικής της χώρας με την διαμόρφωση μίας εναλλακτικής διάρθρωσης του παραγωγικού συστήματος και της αναγκαιότητας μετάβασής του από τους τομείς παραγωγής στα παραγωγικά συμπλέγματα. Αναγκαία συνθήκη για αυτή την μεταμόρφωση του παραγωγικού συστήματος αποτελεί η ανάπτυξη κλαδικών πολιτικών και η διαμόρφωση ολοκληρωμένων

πααραγωγικών συμπλεγμάτων (clusters) (π.χ. αγροδιατροφικές αλυσίδες, βιομηχανο-τουριστικό σύμπλεγμα, αγροτουριστικό σύμπλεγμα κλπ) σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

- Ε. Την αναβάθμιση της θέσης της εργασίας, με τη βελτίωση των γνώσεων, την αναγνώριση της εμπειρίας και τη διεύρυνση της ευθύνης των εργαζομένων, όπως και με την άσκηση πολιτικών απασχόλησης, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, που υποστηρίζουν τις αναπτυξιακές στρατηγικές και προστατεύουν το ανθρώπινο δυναμικό από την ανεργία και την απαξίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων του.

Με αυτούς τους προβληματισμούς, **η κεντρική επιδίωξη της Έκθεσης για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση του έτους 2005** η οποία αποτελεί συλλογική εργασία του επιστημονικού δυναμικού του ΙΝΕ, συνίσταται στη διερεύνηση και επισήμανση των εξελίξεων και των πτυχών που συγκροτούν, σε μεγάλο βαθμό, τον κοινωνικο-οικονομικό σχηματισμό στην Ελλάδα καθώς και στην ανάδειξη της αναγκαιότητας και προσδιορισμού **των στόχων και των επιλογών του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος**, με προσανατολισμό την οικονομία της γνώσης και την αναστροφή της πορείας επιβράδυνσης του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας, επιδείνωσης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας, αύξησης της ανεργίας και επιδείνωσης των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων.

Έτσι, η ανάλυση, η οποία διακρίνεται από εσωτερική συνοχή, τεκμηρίωση και σαφήνεια, μεθοδολογικά, επικεντρώνεται στις επενδυτικές, παραγωγικές, τεχνολογικές, εισοδηματικές, εργασιακές, δημοσιονομικές και κοινωνικο-ασφαλιστικές συνιστώσες της πραγματικής οικονομίας και της προοπτικής της ελληνικής οικονομίας στις νέες συνθήκες διεθνοποίησης της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας οικονομίας. Η Έκθεση αποτελείται από **δέκα** βασικά μέρη:

Το πρώτο μέρος που αναφέρεται στις κατευθύνσεις της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, περιλαμβάνει την ανάλυση επτά κατευθύνσεων οικονομικής πολιτικής στην χώρα μας, προκειμένου να αποφευχθεί η επαπειλούμενη επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας κατά το 2006. **Το δεύτερο μέρος** που αναφέρεται στις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία χρόνια και τις μακροχρόνιες τάσεις της, περιλαμβάνει την πορεία της πραγματικής σύγκλισης, την συσσώρευση του κεφαλαίου, τους καθοριστικούς παράγοντες των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, της μεγέθυνσης του ΑΕΠ, των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου της παραγωγικότητας της εργασίας, της απασχόλησης και των μακροχρόνιων τάσεων εξέλιξής τους. **Το τρίτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στις εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας κατά το 2004-2005 περιλαμβάνει την εξέλιξη των μακροοικονομικών μεγεθών καθώς και τις δημοσιονομικές εξελίξεις κατά την συγκεκριμένη περίοδο. **Το τέταρτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στο επίπεδο των μισθών στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση, περιλαμβάνει την εκτίμηση του

μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα, τις μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας, την συγκριτική ανάλυση, του επιπέδου των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ-15, τις εισοδηματικές ανισότητες και την εξέλιξη του κατώτατου μισθού στην Ελλάδα και στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 κρατών –μελών. **Το πέμπτο μέρος** το οποίο αναφέρεται στην ανταγωνιστικότητα τιμής και στην διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα, επεξεργάζεται, τους δείκτες ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, τον περιορισμό της εξωτερικής ισορροπίας και τις κατευθυντήριες στρατηγικές της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, **Το έκτο μέρος** που αναφέρεται στην ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, επεξεργάζεται την μετάβαση από την ανταγωνιστικότητα του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της γνώσης, τους παράγοντες της καινοτομίας και αναδεικνύει την αναγκαιότητα ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος στην ελληνική οικονομία. **Το έβδομο μέρος** που αναφέρεται στην απασχόληση και την ανεργία, περιλαμβάνει τις μεταβολές της απασχόλησης και το ποσοστό ανεργίας καθώς και τους μετανάστες, την περιφερειακή κατανομή και την απασχόλησή τους στην χώρα μας. **Το όγδοο μέρος**, το οποίο αναφέρεται στις άμεσες ξένες επενδύσεις στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στην Ελλάδα, περιλαμβάνει τους παράγοντες προσέλκυσής τους στις χώρες υποδοχής, την αξιολόγησή τους και διατυπώνεται η αναγκαιότητα ενδυνάμωσης της διαρθρωτικής ελκυστικότητας για την προώθηση των τεχνολογικών συνεργασιών στο πλαίσιο του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος της οικονομίας της γνώσης και της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας. **Το ένατο μέρος**, το οποίο αναφέρεται στο φαινόμενο των εξαγωγών και των συγχωνεύσεων των επιχειρήσεων, περιλαμβάνει τα αίτια του φαινομένου των συγχωνεύσεων και των εξαγορών, τις επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις, το θεσμικό πλαίσιο στην χώρα μας και το φαινόμενο των εξαγορών και συγχωνεύσεων στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία. **Το δέκατο μέρος**, που αναφέρεται στις ποσοτικές προσεγγίσεις της βιωσιμότητας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, περιλαμβάνει την μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος, τις επιπτώσεις της μειωμένου βαθμού εισπραξιμότητας των εισφορών στη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος, την κλινική πυραμίδα των ασφαλισμένων και των συνταξιούχων και των επιπτώσεών της στην οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος, στην έκταση της φτώχειας στο πληθυσμιακό στρώμα των συνταξιούχων, οι επιπτώσεις από μία πιθανή αύξηση της μέσης πραγματικής ηλικίας συνταξιοδότησης, η αδυναμία αύξησης των ασφαλιστικών εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών, την εφαρμογή του Ν. 3029/2002 και την ένταξη των οκτώ ειδικών ταμείων.

Η Έκθεση ολοκληρώνεται με την σχετική με το περιεχόμενο της, ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Καθ. Σάββας Γ. Ρομπόλης

Επιστ. Δ/ντής ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ

ΜΕΡΟΣ 1

**Οι κατευθύνσεις οικονομικής και
κοινωνικής πολιτικής**

Οι κατευθύνσεις οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής

Η επιβράδυνση της αύξησης του ΑΕΠ, η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα, το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας και η ένταση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων στην Ελλάδα, επιβάλλουν στην οικονομική πολιτική της χώρας μας, για την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων, να θέσει ως άμεση προτεραιότητα στον προσανατολισμό της τις εξής επτά κατευθύνσεις:

1.1. Κατεύθυνση πρώτη: η συνέχιση της πραγματικής σύγκλισης

Οι γενικές προϋποθέσεις της πραγματικής σύγκλισης είναι καταρχήν εγγεγραμμένες στα διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης των χωρών της Ευρώπης. Στις πλέον οικονομικά προηγμένες χώρες, το επίπεδο της κερδοφορίας είναι γενικά χαμηλότερο σε διεθνή σύγκριση, ενώ αντίθετα, οι χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης πραγματοποιούν υψηλότερη μέση εθνική κερδοφορία (απόδοση κεφαλαίου). Θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, λόγω των χαμηλότερων εθνικών ποσοστών κερδοφορίας, ο ρυθμός συσσώρευσης παραγωγικού κεφαλαίου στις περιουσιότερο αναπτυγμένες χώρες αναμένεται να είναι χαμηλότερος από αυτόν των συγκριτικά λιγότερο αναπτυγμένων εθνικών κεφαλαίων (όπως στην Πορτογαλία, την Ελλάδα, την Ισπανία, την Κύπρο). Επομένως, αυτή η «διαφορά δυναμικού» μεταξύ των δυνατοτήτων αξιοποίησης των κεφαλαίων μεταξύ άνιστα αναπτυγμένων χωρών αποτελεί μια γενική προϋπόθεση της πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή της συγκριτικά ταχύτερης συσσώρευσης παραγωγικού κεφαλαίου στις χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης.

Επίσης, οι πλέον προηγμένες χώρες αποτελούν τα «τεχνολογικά σύνορα» για τις χώρες της σύγκλισης, με τον έννοια ότι αυτές μπορούν να αναπτυχθούν διαμέσου μιας διαδικασίας «μιμητικής προσομοίωσης», με την εισαγωγή τεχνολογικών και οργανωτικών μεθόδων ή καινοτομιών που έχουν ήδη χρησιμοποιηθεί με επιτυχία στις πιο αναπτυγμένες χώρες. Έτσι, είναι αναμενόμενο οι ρυθμοί κεφαλαιακής συσσώρευσης και αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα να είναι υψηλότεροι από ό,τι ο μέσος όρος της ΕΕ-15. Πράγματι, όπως απέδειξαν οι ποσοτικές αναλύσεις του ΙΝΕ, τόσο ο ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου, όσο και ο ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας εξαρτώνται θετικά από τον απόσταση της παραγωγικότητας στην Ελλάδα προς το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15. Για την Ελλάδα έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία, όχι η παραγωγή, αλλά η χρήση των νέων τεχνολογιών της πληροφορικής και των επικοινωνιών.

Διότι το ζητούμενο στην περίπτωση των χωρών σύγκλισης, όπως η Ελλάδα, είναι η σύγκλιση προς τα «τεχνολογικά σύνορα» (technological frontier) που αποτελούν το προηγμένο τεχνολογικό και οργανωτικό επίπεδο των περισσότερων αναπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ένας ακόμα σημαντικός παράγοντας για την ασύμμετρη συσσώρευση μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15, είναι η ύπαρξη, στις χώρες της σύγκλισης, μιας σημαντικής εφεδρείας εργατικού δυναμικού, η οποία προέρχεται από την προοδευτική υποχώρηση του τομέα της γεωργίας και την είσοδο γυναικείου εργατικού δυναμικού στην αγορά εργασίας, για πρώτη φορά.

Ως εκ τούτου, στις λιγότερο προηγμένες χώρες της Ευρώπης, υπάρχουν οι γενικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη διαδικασιών εξίσωσης των επιπέδων ανάπτυξης. Προκειμένου, όμως αυτές οι γενικές προϋποθέσεις να οδηγήσουν σε πραγματική σύγκλιση, απαιτείται να πληρούνται και ορισμένες μακροοικονομικές προϋποθέσεις, οι οποίες μπορούν να ποικίλουν μεταξύ διαφορετικών χωρών. Στο δεύτερο μέρος της έκθεσης αυτής περιγράφουμε τις μακροοικονομικές προϋποθέσεις της πραγματικής σύγκλισης για την Ελλάδα, και τις ομαδοποιούμε σε δύο χρηστούς κύκλους, δηλαδή σε δύο συστήματα αιτιωδών σχέσεων που συγκροτούν μηχανισμούς ανάδρασης (feedback) και παράγουν έτσι σωρευτικά, πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

Χάρη στην συγκρότηση αυτών των δύο χρηστών κύκλων, που πολλαπλασιάζουν τα αρχικά οφέλη από εξωγενείς παράγοντες, όπως η προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων, η εκτέλεση δημόσιων έργων κ.λπ. η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε από το 1996 μέχρι το 2004 με υψηλούς ρυθμούς. Από την στιγμή που αυτοί οι εξωγενείς παράγοντες έχουν εκλείψει, η ελληνική οικονομία διαθέτει μεν σημαντική εσωτερική δυναμική, της οποίας όμως η διατήρηση θα εξαρτηθεί από τις κατευθύνσεις πολιτικής που θα υιοθετηθούν κατά τα αμέσως επόμενα έτη.

Οι δύο εν λόγω χρηστοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας συνοπτικά είναι οι εξής:

Ο πρώτος εξ αυτών είναι ο κύκλος επενδύσεων-προϊόντος (πολλαπλασιαστής) και ζήτησης-επενδύσεων (επιταχυντής): Η υψηλή επενδυτική δαπάνη (δημόσια και ιδιωτική) οδηγεί σε ταχεία μεγέθυνση του προϊόντος διαμέσου των πολλαπλασιαστικών της αποτελεσμάτων. Ταυτόχρονα, η ταχεία αύξηση του προϊόντος, και συνακόλουθα των εισοδημάτων, και της ζήτησης, αλλά και οι προσδοκίες που αυτή προκαλεί οδηγούν σε αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων (επιταχυντής). Επομένως, το προϊόν και οι επενδύσεις βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της πραγματικής οικονομίας και σε εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος.

Ο δεύτερος είναι ο κύκλος επενδύσεων-παραγωγικότητας. Η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και οι εκσυγχρονιστικές τους επιπτώσεις στο παραγωγικό σύστημα, αλλά και η αύξηση του όγκου της παραγωγής, επιδρούν θετικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η βελτίωση αυτή της παραγωγικότητας επιμερίζεται σε τρία επί μέρους οφέλη:

- **πρώτον**, στην άνοδο των πραγματικών μισθών, του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων, και επακόλουθα της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συνολικής ζήτησης (διότι η ροπή προς κατανάλωση των μισθωτών είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας),
- **δεύτερον**, στην μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας (διότι από την αύξηση της παραγωγικότητας ωφελούνται, και μάλιστα κατά κύριο λόγο, οι επιχειρήσεις), αλλά και στην αύξηση του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου, επομένως και στην άνοδο της κερδοφορίας,
- και τρίτον σε χαμηλότερο πληθωρισμό.

Τα τρία αυτά οφέλη, όμως, επιδρούν θετικά επί των επενδύσεων: Το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων αποτελεί βασική συνιστώσα της συνολικής ζήτησης και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ροπή προς κατανάλωση (μεγαλύτερη από τα άλλα εισοδήματα). Η αύξηση της ζήτησης ευνοεί την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας. Η αύξηση της απόδοσης κεφαλαίου, επίσης ευνοεί την αύξηση των επενδύσεων (υπό τον όρο ότι οι προσδοκίες για μεγαλύτερα κέρδη δεν έχουν αυξηθεί συγκριτικά περισσότερο). Η μείωση του πληθωρισμού, επίσης, συμβάλλει στο κλίμα σταθερότητας, στην αύξηση της ζήτησης και στην βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος. Επομένως, η επένδυση και η παραγωγικότητα με τα τρία επιμέρους αποτελέσματά της βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας.

Μια μεγάλη μείωση της ζήτησης θα μπορούσε να μετατρέψει τους δύο χρηστούς κύκλους της ελληνικής οικονομίας σε φαύλους κύκλους. Η διατήρηση της ζήτησης σε υψηλά επίπεδα και η συντήρηση των αυξημένων προσδοκιών που σχετίζονται με αυτήν, αποτελούν στόχο πρώτης προτεραιότητας για την ελληνική οικονομία, στην οποία κατά την περίοδο 1996-2004 ασκήθηκε μία πολιτική ενίσχυσης της ζήτησης διαμέσου των δημοσίων έργων και των αυξήσεων στο πραγματικό εισόδημα των εργαζομένων.

1.2. Κατεύθυνση δεύτερη: η διατήρηση υψηλών ρυθμών αύξησης της ζήτησης

Η αύξηση της ζήτησης στην Ελλάδα, έθεσε σε λειτουργία τους δύο χρηστούς κύκλους και οι οποίοι επέτρεψαν στην ελληνική οικονομία να εισαγάγει τεχνολογικές και

οργανωτικές καινοτομίες στις εργασιακές διαδικασίες και να αποκτήσει έτσι ένα σχετικά υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας της εργασίας. Βέβαια, ήδη το 1996, είχαν συγκεντρωθεί από την πλευρά της προσφοράς οι όροι για την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε μια νέα περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης. Εντούτοις, ο αποφασιστικός παράγοντας, ο οποίος πυροδότησε την ανάκαμψη της οικονομίας κατά τα έτη 1996-1999 και την συντήρησε στην συνέχεια (2000-2004) ήταν η αύξηση της ζήτησης.

Αποτελεί **βασικό συμπέρασμα αυτής της έκθεσης**, ότι μια ενδεχόμενη μείωση της ζήτησης σε χαμηλά επίπεδα, κατά την επόμενη πενταετία, θα μεταστρέψει τους δύο χρηστούς κύκλους της ελληνικής οικονομίας σε «φάυλους κύκλους», και οι ίδιες σχέσεις αιτιότητας που οδήγησαν στην ανάκαμψη και την άνθιση της οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία θα μετατραπούν σε παράγοντες επιβράδυνσης και στασιμότητας.

Μία τέτοια προοπτική σχετίζεται, καταρχήν, με την άσκηση περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που προκαλεί επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης και ελαχιστοποιεί την ανάπτυξη αισιόδοξων προσδοκιών για τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές. Επιπλέον, η μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, εάν συνδυασθεί με μια επιδείνωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών της χώρας θα επιφέρει περαιτέρω μείωση της εξωτερικής ζήτησης. Είναι αυξημένες έτσι οι πιθανότητες η ελληνική οικονομία να οδηγηθεί σε σημαντική επιβράδυνση του ΑΕΠ. Ήδη από το 2005 παρατηρείται σοβαρή κάμψη σε όλα τα μεγέθη της πραγματικής οικονομίας και οι επίσημες προβλέψεις για το 2006, κατά την αντίληψη του ΙΝΕ, δεν θεωρούνται αισιόδοξες.

Εάν τελικά οι ρυθμοί με τους οποίους αναπτύσσεται η ελληνική οικονομία μειωθούν κατά τα αμέσως επόμενα έτη εξ αιτίας της επιβράδυνσης της ζήτησης, θα υπάρξουν σοβαρές δευτερογενείς αρνητικές επιπτώσεις: οι αυξήσεις της παραγωγικότητας περιλαμβάνουν μια κυκλική συνιστώσα¹ η οποία μειώνεται στην διάρκεια της επιβράδυνσης της οικονομίας. Ήδη, κατά το 2005, εξ' αυτού του λόγου, παρατηρούνται τάσεις κάμψης της παραγωγικότητας της εργασίας. Επίσης, μια ενδεχόμενη επιβράδυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα θα ασκήσει πιέσεις επί των μισθών, επομένως και επί της ιδιωτικής κατανάλωσης, με αποτέλεσμα μια περαιτέρω επιβράδυνση της εσωτερικής ζήτησης. Αυτή, με την σειρά της θα επιδράσει αρνητικά επί των ιδιωτικών επενδύσεων. Οι χρηστοί κύκλοι επί των οποίων βασίστηκε η μεγέθυνση της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο 1996-2004 και

1. Στην διάρκεια της ανάκαμψης (ύφεσης), η αύξηση (μείωση) της παραγωγής οδηγεί και σε αυξήσεις (μειώσεις) της παραγωγικότητας.

τους οποίους περιγράφουμε αναλυτικά στο Μέρος 2, ενδέχεται να μετατραπούν σε φαύλους κύκλους που θα συντηρούν την επιβράδυνση ή την στασιμότητα, η οποία θα μπορούσε να προέλθει από μια αρχική πτώση της συνολικής ζήτησης εξαιτίας: (α) της περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που μειώνει δραστικά τις δημόσιες επενδύσεις, (β) της μείωσης των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, (γ) της ολοκλήρωσης της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων, (δ) της περαιτέρω επιδείνωσης της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων, (ε) ενδεχομένως της διατήρησης των τιμών του πετρελαίου σε πολύ υψηλά επίπεδα.

Ως εκ τούτου απαιτείται να αποτελεί στόχο υψηλής προτεραιότητας **η διατήρηση των υψηλών ρυθμών αύξησης της εσωτερικής ζήτησης μετά το 2005**, έτσι ώστε η ελληνική οικονομία να εξακολουθήσει να μεγεθύνεται με τον δυνητικό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ που ανέρχεται στο επίπεδο του 3,7%.

Το κυρίαρχο ρεύμα της οικονομικής θεωρίας αναλύει τα οικονομικά προβλήματα σύμφωνα με την αντίληψη ότι οι κινητήριες δυνάμεις της οικονομίας είναι ανεξάρτητες από την εξέλιξη της ζήτησης, βρίσκονται δηλαδή αποκλειστικά στην πλευρά της προσφοράς. Σύμφωνα με την ίδια αντίληψη, αρκεί να αφήσουμε τις αγορές (χρηματιστικές αγορές, αγορές εργασίας, αγορές προϊόντων) να λειτουργήσουν ελεύθερα, ώστε το οικονομικό σύστημα να οδηγηθεί αυτόματα στην βέλτιστη χρησιμοποίηση των συντελεστών παραγωγής. Ωστόσο, η αύξηση της ζήτησης αποτελεί βασικό κινητήρα του τεχνολογικού και οργανωτικού εκσυγχρονισμού του παραγωγικού συστήματος, διότι οδηγεί σε μείωση του αχρησιμοποίητου παραγωγικού δυναμικού και διαμέσου αυτού σε αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου. Οι παραγωγικές επενδύσεις, όμως, είναι ο μόνος μεταβιβαστής των νέων τεχνολογιών και των νέων μορφών οργάνωσης της εργασίας, στην παραγωγή. Ως εκ τούτου, αποτελεί στόχο υψηλής προτεραιότητας **η αύξηση του αποθέματος παγίου κεφαλαίου, διαμέσου της διατήρησης των υψηλών επιπέδων επένδυσης**, έτσι ώστε να αυξηθούν περαιτέρω η παραγωγικότητα της εργασίας και ο δυνητικός ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας. Συμπερασματικά, η αύξηση της ζήτησης έχει μεγάλη σημασία για τον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος, επομένως και για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας.

Το ύψος των επενδύσεων είναι μέγεθος μακροοικονομικό, και επηρεάζεται επομένως από τα άλλα μακροοικονομικά μεγέθη. Η κερδοφορία στην Ελλάδα, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, έχει ανακάμψει και βρίσκεται σε επίπεδα υψηλότερα από αυτά της «χρυσής περιόδου» της δεκαετίας του '60. Τα επιτόκια, ένας άλλος παράγοντας των επενδύσεων, βρίσκονται σε χαμηλά επίπεδα. Ως εκ τούτου, η μείωση των επενδύσεων, κατά το 2005, θα πρέπει να αποδοθεί στο έλλειμμα ζήτησης και στην συνακόλουθη μεταστροφή των προσδοκιών των επιχειρήσεων (σχετικά με την ανάγκη να επενδύσουν) για τα αμέσως επόμενα έτη.

1.3. Κατεύθυνση τρίτη: η διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα

Οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας κατά την περίοδο των τελευταίων ετών, συγκριτικά με άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε μία σειρά μεγεθών, όπως το ΑΕΠ, τις επενδύσεις και την παραγωγικότητα της εργασίας, δεν παρατηρήθηκαν και στα πεδία μείωσης της ανεργίας, αύξησης του επιπέδου ανταγωνιστικότητας και βελτίωσης της αναδιανομής του εισοδήματος σε όφελος της εργασίας. Διακηρυγμένος στόχος της οικονομικής πολιτικής της χώρας, των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εργοδοτών και των εργαζομένων, και γενικά όσων φορέων εμπλέκονται στην λειτουργία της οικονομίας, είναι, τόσο η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, ώστε να βελτιωθεί το εξωτερικό ισοζύγιο της Ελλάδας, όσο η μείωση του ποσοστού ανεργίας, και η άμβλυνση των εισοδηματικών και κοινωνικών ανισοτήτων. Εντούτοις, δεν υπάρχει γενική συμφωνία ως προς τον τρόπο με τον οποίο θα επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι. Η στρατηγική που ακολουθείται απαρέγκλιτα από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '90, επιδιώκει την ευελιξία στην αγορά εργασίας και στις αγορές προϊόντος, και προσδοκά αποτελέσματα σχετικά με την απασχόληση, το εισόδημα και την ανταγωνιστικότητα. Η στρατηγική αυτή δεν υπήρξε επιτυχημένη. Η ανεργία διατηρείται σε υψηλά επίπεδα και οι εξωτερικές ανταλλαγές παρουσιάζουν σοβαρά ελλείμματα, παρότι το γεγονός ότι από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990, υπήρξαν παρεμβάσεις για την αύξηση της ευελιξίας της αγοράς εργασίας και για την μείωση του κόστους εργασίας, οι οποίες οδήγησαν σε μεγάλες αλλαγές, τόσο στους όρους με τους οποίους οι μισθωτοί προσλαμβάνονται και απασχολούνται, όσο και στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος που μειώθηκε (1984-2004 κατά 25%) θεαματικά.

Η αποτυχία της ασκούμενης πολιτικής των ευελιξιών και της μείωσης του κόστους εργασίας, οφείλεται στο γεγονός ότι στην διαμόρφωση της ανταγωνιστικότητας και στον καθορισμό του ύψους της ανεργίας παρεμβαίνουν και άλλοι παράγοντες, πέραν των διαρθρωτικών χαρακτηριστικών των αγορών εργασίας και προϊόντων, και οι παράγοντες αυτοί συνιστούν τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος. Το πέμπτο μέρος της έκθεσης αυτής βασίζεται σε μια μακροοικονομική ανάλυση που επιτρέπει την απαρίθμηση όλων των παραγόντων της ανταγωνιστικότητας, και όχι μόνον των παραγόντων που λαμβάνει υπόψη της η ακολουθούμενη στρατηγική της ευελιξίας και της απορύθμισης των αγορών. Οι παράγοντες που αναδεικνύονται από την μακροοικονομική ανάλυση που παρουσιάζουμε, ομαδοποιούνται στην κατηγορία της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (*non price competitiveness, compétitivité structurelle*), και μπορούν να αποτελέσουν το αντικείμενο μιας εναλλακτικής στρατηγικής για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Θεωρούμε ότι η ανάλυση του δευτέρου μέρους της έκθεσης θέτει ένα επιστημονικά επαρκές πλαίσιο για την συζήτηση των καθοριστικών παραγόντων της ανταγωνι-

στικότητας, έτσι ώστε να περιορίζεται στο ελάχιστο η ιδεολογική «ανάλυση» του ζητήματος. Μια τέτοια συζήτηση, που θα υπερβαίνει τα αυτονόητα της νεοφιλελεύθερης αντίληψης είναι απαραίτητη, διότι κρίνοντας εκ του αποτελέσματος, η ακολουθούμενη επί δεκαπενταετία πολιτική για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας θεωρείται ως ανεπιτυχής.

Σύμφωνα με την ανάλυσή μας, αποτελεί στόχο υψηλής προτεραιότητας **η βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας** (non price competitiveness) των ελληνικών προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) έτσι ώστε να υπάρξει βελτίωση στο εξωτερικό εμπόριο, επομένως και στην εξωτερική ζήτηση της οποίας η συμβολή στο ΑΕΠ είναι αρνητική. Αυτό δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς την **πραγματοποίηση διαρθρωτικών αλλαγών στο παραγωγικό σύστημα έτσι ώστε να βελτιωθούν οι μακροχρόνιες δυνατότητες της ελληνικής οικονομίας**. Πιστεύουμε ότι η περαιτέρω αύξηση της μακροχρόνιας τάσης της παραγωγικότητας δεν πρόκειται να προκύψει αυτόματα διαμέσου της εύρυθμης λειτουργίας των αγορών και της δημόσιας διοίκησης, ούτε απλά διαμέσου της αύξησης των δαπανών για την παιδεία, την κατάρτιση και την ενίσχυση της επιχειρηματικής δράσης, αλλά διαμέσου μιας τεχνολογικής πολιτικής που δεν θα εκφυλίζεται σε παροχές και χρηματοδοτήσεις προς τις επιχειρήσεις, αλλά θα αποσκοπεί πραγματικά στην επίτευξη αναβάθμισης της παραγωγής και αύξησης του επιπέδου παραγωγικότητας.

Η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας πρέπει να επιτευχθεί, διότι οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης, εφόσον επιτευχθούν χάρη σε μια μακροοικονομική πολιτική που θα συντηρήσει του δύο χρηστούς κύκλους της ελληνικής οικονομίας, πιθανότατα θα προσκρούσουν στον περιορισμό του ισοζυγίου πληρωμών. Η πραγματική σύγκλιση οδηγεί σε υψηλό επίπεδο παραγωγής, άρα και σε υψηλότερες εισαγωγές, οι οποίες θα πρέπει να συνοδεύονται από ανάλογες αυξήσεις στις εξαγωγές. Αποδεικνύεται, ότι κατά προσέγγιση, ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης που μπορεί να διατηρηθεί μακροπρόθεσμα ισούται προς τον ρυθμό αύξησης του όγκου των εξαγωγών προς την εισοδηματική ελαστικότητα των εισαγωγών. Έτσι, εάν ο επιθυμητός ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης είναι 4% ετησίως, και η εισοδηματική ελαστικότητα των εισαγωγών ανέρχεται σε 1,3 τότε ο όγκος των εξαγωγών θα πρέπει να ανέρχεται σε $4\% \cdot 1,3 = 5,2\%$ ετησίως, προκειμένου το εμπορικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών να μην διευρύνεται στο διηνεκές, οπότε θα πρέπει να διευρύνεται συνεχώς και η εισροή μονομερών μεταβιβάσεων προς την Ελλάδα ώστε να ισορροπεί το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών. Ωστόσο, για την περίοδο μετά το 2008, υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι θα υπάρξει μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Για να είναι δυνατή, επομένως, η διατήρηση υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα, και για να επιτευχθεί επακόλουθα μια σημαντική μείωση του ποσο-

στού ανεργίας, είναι απαραίτητη η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας των προϊόντων της χώρας. Ωστόσο, οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας στο διεθνές εμπόριο είναι εξαιρετικά ανησυχητικές, όπως φαίνεται από μια σειρά δεικτών του εξωτερικού εμπορίου (βλ. Μέρος 5).

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα, ποια από τις δύο στρατηγικές (μία στρατηγική ευελιξιών και μείωσης του κόστους εργασίας ή μία στρατηγική διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας) απαιτείται πλέον να επιλεγεί για την ελληνική οικονομία;

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκαλούν ήδη μια σειρά επιπτώσεων (οι οποίες αναμένεται να ενταθούν μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα) στην ελληνική οικονομία, ιδιαίτερα σε εκείνους τους κλάδους παραγωγής που εκτίθεται στον διεθνή ανταγωνισμό. Ο τρόπος με τον οποίο αποκρίνονται στην διεθνή ανταγωνιστική πίεση, οι περισσότεροι εξ αυτών των κλάδων παραγωγής, φέρει τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν σε ιστορικές περιόδους ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή τα χαρακτηριστικά που διαμορφώθηκαν σε συνθήκες πολύ χαμηλού κόστους εργασίας και ύπαρξης εθνικού νομίσματος (το οποίο επέτρεπε την αύξηση της ανταγωνιστικότητας με αλλαγές στην συναλλαγματική ισοτιμία). Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή, είναι η περίπτωση της τουριστικής βιομηχανίας που παραμένει προσκολλημένη στο παλαιό πρότυπο του μαζικού τουρισμού, το οποίο δεν αντιστοιχεί σε χώρες με ισχυρό νόμισμα, σε μιαν εποχή κατά την οποία εισέρχονται στον παγκόσμιο ανταγωνισμό τουριστικών υπηρεσιών, χώρες χαμηλού κόστους. Βέβαια, η Ελλάδα διαθέτει το χαμηλότερο εργατικό κόστος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πλην όμως, το κόστος εργασίας στις χώρες της διεύρυνσης και της νοτιοανατολικής Ασίας είναι ακόμη πιο χαμηλό. Πέραν αυτών, και αυτό είναι το κυριότερο, η Ελλάδα δεν διαθέτει πλέον εθνικό νόμισμα και ανήκει στην ζώνη του ισχυρού νομίσματος που είναι το ευρώ. Ως εκ τούτου, είναι αναγκασμένη να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά της με δεδομένο ότι οι τιμές των προϊόντων της είναι τόσο υψηλές ώστε να μην επιτρέπουν πλέον την μαζική παραγωγή προϊόντων χαμηλής ποιότητας που διεισδύουν στις αγορές του εξωτερικού επειδή είναι φθηνά. ***Η περίοδος της ανταγωνιστικότητας τιμής έχει παρέλθει για την Ελλάδα και η περίοδος της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, που βασίζεται στην ποιότητα, την καινοτομία, την διαφοροποίηση των προϊόντων, τον ευνοϊκό γεωγραφικό προσανατολισμό του εξωτερικού εμπορίου, την παραγωγή προστιθέμενης αξίας από την διαφήμιση κλπ έχει ήδη αρχίσει, ανεξάρτητα εάν η οικονομική πολιτική στην Ελλάδα δεν το έχει ακόμη αντιληφθεί.***

1.4. Κατεύθυνση τέταρτη: από την προνομιακή επιχειρηματικότητα στην παραγωγική επιχειρηματικότητα

Σε σχέση με την ανταγωνιστικότητα αναφέρεται πολύ συχνά η ανάγκη δημιουργίας ευνοϊκού κλίματος για τις επιχειρήσεις. Ως τέτοιο νοείται από την ασκούμενη πολιτική και από τον επιχειρηματικό κόσμο, η περαιτέρω απελευθέρωση των επιχειρήσεων από το βάρος κανόνων και ρυθμίσεων που επιβάλλονται στις επιχειρήσεις προκειμένου να προστατευθεί η εργασία. Αυτό αποτελεί αρκετά σαφή προσανατολισμό της επικρατούσας οικονομικής αντίληψης, σύμφωνα με την οποία δεν πρέπει να τίθεται κανένας περιορισμός στην ικανότητα του ιδιωτικού τομέα να αυξάνει τα κέρδη του, επειδή ο τομέας αυτός είναι -σύμφωνα με αυτή την αντίληψη- ο βασικός μοχλός της ανάπτυξης. Οι επιχειρηματίες θεωρούνται, σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, ως το πλέον δυναμικό τμήμα της κοινωνίας και για τον λόγο αυτόν η επιχειρηματικότητα ενθαρρύνεται και τα εμπόδια που τίθενται στην ανάπτυξή της αίρονται. Οι επιχειρηματίες θεωρούνται ως εκ τούτου, η κοινωνική τάξη της οποίας το συμφέρον συμπίπτει με το συμφέρον της κοινωνίας συνολικά, εφόσον η κοινωνία βασίζεται στις επιχειρήσεις για την επένδυση, την ανάπτυξη και την απασχόληση. Αυτό με την σειρά του σημαίνει ότι οι απαιτήσεις του ιδιωτικού τομέα πρέπει να ικανοποιούνται. Εάν ο μοχλός της ανάπτυξης και η κινητήρια δύναμη της ευημερίας είναι οι επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα, είναι δύσκολο, σύμφωνα με την αντίληψη αυτή, να τους αρνείται η κοινωνία τα μέσα που χρειάζονται για να αναλάβουν αποτελεσματικά τον ρόλο τους.

Για τον λόγο αυτό, η πολιτική που αποσκοπεί στην περαιτέρω απελευθέρωση των επιχειρήσεων από το βάρος «κανόνων και ρυθμίσεων που επιβάλλονται στις επιχειρήσεις» και στην πάσης φύσεως διευκόλυνση των επιχειρήσεων, εφαρμόζεται συστηματικά και με συνέπεια επί σειρά ετών, έτσι ώστε η επιχειρηματική δραστηριότητα να ασκείται σήμερα επικερδώς και να αποδίδει σε όσους επιχειρούν, ένα αυξανόμενο μερίδιο του εθνικού εισοδήματος, χωρίς μάλιστα αυτή η διαρκής απαλλαγή των επιχειρήσεων από τους κανόνες και τις ρυθμίσεις, ούτε η βελτίωση των εισοδημάτων των επιχειρηματιών, να παράγουν οφέλη για τις εργαζόμενες τάξεις.

Προκειμένου να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητα της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, σ' αυτήν την έκθεση του ΙΝΕ εξετάζεται η εξέλιξη της παραγωγικότητας του κεφαλαίου και διαπιστώνεται ότι το μέγεθος αυτό στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας έχει βελτιωθεί μεν, αλλά όχι επαρκώς, αφού υπολείπεται κατά πολύ του επιπέδου στο οποίο βρισκόταν στην δεκαετία του 1970. Για το σύνολο δε της ελληνικής οικονομίας, η αύξηση είναι ακόμη μικρότερη. Η παραγωγικότητα του κεφαλαίου, όμως, είναι μέγεθος που μας δείχνει πόσο αποτελεσματικά χρησιμοποιούν τις πάγιες εγκαταστάσεις τους (επομένως τις τεχνολογικές δυνατότητες του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού) οι επιχειρήσεις. Αυτό όμως αποτελεί

ευθύνη των επιχειρηματιών και των ανώτατων και ανώτερων στελεχών των επιχειρήσεων. Αυτή η έλλειψη μέριμνας εκ μέρους των διοικήσεων των επιχειρήσεων να εκμεταλλευθούν αποτελεσματικότερα τις τεχνολογικές και οργανωτικές δυνατότητες που διανοίγονται από τις νέες επενδύσεις, ώστε να αυξηθεί θεαματικά η παραγωγικότητα του κεφαλαίου, οφείλεται κατά την αντίληψη του ΙΝΕ, στο γεγονός ότι το περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις καθίσταται διαρκώς ευνοϊκότερο και ως εκ τούτου επιτρέπει την αύξηση της κερδοφορίας διαμέσου της διαρκούς συρρίκνωσης του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας, καθιστώντας έτσι την ανάγκη για αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου λιγότερο ή ελάχιστα πιεστική. Η άνοδος της απόδοσης κεφαλαίου, όπως καταγράφεται από τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε επίπεδα ελαφρώς υψηλότερα από την περίοδο 1960-1973, οφείλεται κατά κύριο λόγο στην αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας (διαμέσου της συμπίεσης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους), αλλά και σε μια σειρά άλλων διαρθρωτικών αλλαγών που έχουν απαλλάξει τις επιχειρήσεις από «βάρη και κανόνες» που διευκολύνουν την λειτουργία τους, πλην όμως συνήθως αποβαίνουν σε βάρος των εργαζόμενων τάξεων.

Ως αποτέλεσμα έχει αναπτυχθεί στην Ελλάδα, ένα είδος *προνομιακής επιχειρηματικότητας*, που βασίζεται στην διαρκή παροχή διευκολύνσεων και επιδοτήσεων εκ μέρους του Κράτους και στην διαρκή αναδιανομή του εισοδήματος σε όφελος των κερδών. Η ελληνική οικονομία χρειάζεται, όμως, *την μετάβαση από την προνομιακή στην παραγωγική επιχειρηματικότητα*, δηλαδή την επιχειρηματικότητα που επιδιώκει την αύξηση της κερδοφορίας διαμέσου της αύξησης της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, και όχι της μείωσης του εισοδηματικού μεριδίου των εργαζομένων. Η μετάβαση αυτή είναι απαραίτητη για την επίτευξη του στόχου της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

1.5. Κατεύθυνση πέμπτη: η ανάπτυξη προηγείται της δημοσιονομικής ισορροπίας

Έντονα επεκτατικό χαρακτήρα απέκτησε η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα κατά την διετία 2003-2004 και η αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος συνέβαλε ουσιαστικά στην διατήρηση υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας.

Εντούτοις, κατά την αντίληψη των «οικονομικών της προσφοράς» είναι προτιμότερη η ταχεία επαναφορά του ελλείμματος σε πολύ χαμηλά επίπεδα. «Οι δημοσιονομικές εξελίξεις» σημειώνει ο Διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος στην ετήσια έκθεσή του (2004) «αν και δεν ήταν επιθυμητές (...) συνέτειναν στη συντήρηση του υψηλού ρυθμού ανόδου του ΑΕΠ». Με άλλα λόγια, για λόγους άσχετους με την οικονομική πολιτική και οικονομική θεωρία που επικρατεί σε όλα τα επίπεδα άσκησης

πολιτικής, υπήρξε αύξηση των δημοσίων δαπανών, σχετιζόμενη προφανώς με την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων, η οποία συνέβαλε ουσιαστικά στην οικονομική μεγέθυνση των τελευταίων ετών. Εντούτοις, αυτή η ευεργετική επίδραση των ελλειμμάτων στη μεγέθυνση του ΑΕΠ, στα εισοδήματα και στις επενδύσεις, θεωρείται ως υποδεέστερης σημασίας έναντι του υψηλού δημοσίου ελλείμματος στο όνομα της μακροοικονομικής σταθερότητας. Εξ αντιθέτου συνάγεται ότι εάν είχε καταστεί δυνατό, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής θα είχαν προτιμήσει την εξάλειψη του δημοσίου ελλείμματος έναντι της αύξησης του ΑΕΠ που αυτό το έλλειμμα προκάλεσε.

Εξάλλου, η αντίληψη αυτή, που σχετίζεται άμεσα με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης ευθύνεται για την προβληματική ανάπτυξη της οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης και αδυνατεί να λάβει αποτελεσματικά μέτρα για την ανάπτυξη, την απασχόληση και την κοινωνική ευημερία. Την αντίληψη αυτή ακολουθούν και οι φορείς της οικονομικής πολιτικής στην Ελλάδα, θεωρώντας ως «ανεπιθύμητη» μια επιδείνωση του δημοσίου ελλείμματος, παρόλο που οι επιπτώσεις του στην αύξηση του ΑΕΠ ήταν σημαντικές. *Εάν η αντίληψη της διαρκούς συρρίκνωσης των δημοσίων ελλειμμάτων υπερισχύσει και κατά τα αμέσως επόμενα έτη, το αποτέλεσμα θα είναι μια περίοδος αδύναμης οικονομικής ανάπτυξης, κατά το πρότυπο άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης* όπου οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (ως ποσοστό του ΑΕΠ) βρίσκονται στο ιστορικά χαμηλότερο σημείο των 45 τελευταίων ετών και οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ΑΕΠ θα είναι εξαιρετικά χαμηλοί, με ότι αρνητικό συνεπάγεται για την μείωση της ανεργίας, αύξηση της απασχόλησης και την χρηματοδότηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

1.6. Κατεύθυνση έκτη: ένα νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα

Η αναπτυξιακή στρατηγική στην Ελλάδα, λόγω της επιδείνωσης της ανταγωνιστικότητας, του χαμηλού επιπέδου αξιοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και της επιβράδυνσης του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας, επιβάλλεται να επιλέξει τον προσανατολισμό της, ανάμεσα στις εξής δύο κατευθύνσεις:

- Η μία είναι αυτή της συνεχιζόμενης επιβάρυνσης των αμοιβών της εργασίας, και της μειωμένης φορολόγησης των κερδών και των υψηλών εισοδημάτων, που ονομάζεται πολιτική των διαρθρωτικών αλλαγών, η οποία προσαρμόζει την οικονομία στην χαμηλή ανταγωνιστικότητα, και την ανεργία και εκ του αποτελέσματος δεν αποτελεί πολιτική βελτίωσής τους.
- Η άλλη στρατηγική είναι αυτή της επιδίωξης μιας διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας μέσα από τη διαμόρφωση ενός Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος με προσανατολισμού την Οικονομία της Γνώσης.

Πιο συγκεκριμένα **το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα** βασίζεται στις εξής επιλογές:

- **Την μετάβαση στην οικονομία της γνώσης**, που σημαίνει ταυτοχρόνως την ανάπτυξη δραστηριοτήτων εντάσεως γνώσης, αλλά και τη διαμόρφωση των συνθηκών για την ανάπτυξη καινοτομιών και την ενσωμάτωσή τους στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών.
- **Την ανάπτυξη μιας σύγχρονης κουλτούρας και πρακτικής** μάνατζμεντ στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και στον δημόσιο τομέα, ώστε να είναι η παραγωγική λειτουργία των επιχειρήσεων και των υπηρεσιών και να μπορούν να προσαρμοστούν οι διοικητικές και οργανωτικές λειτουργίες στις αναγκαίες αλλαγές.
- **Τη συγκρότηση ενός κοινωνικού κεφαλαίου** συνεργασίας για την επεξεργασία και την υλοποίηση αναπτυξιακών στρατηγικών σε επίπεδο κλάδων της οικονομίας και περιφερειών.
- **Την αναβάθμιση της θέσης της εργασίας**, με τη βελτίωση των γνώσεων, την αναγνώριση της εμπειρίας και τη διεύρυνση της ευθύνης των εργαζομένων, όπως και με την άσκηση πολιτικών απασχόλησης, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, που υποστηρίζουν τις αναπτυξιακές στρατηγικές και προστατεύουν το ανθρώπινο δυναμικό από την ανεργία και την απαξίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων του.

Παράλληλα, οι στόχοι του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος μπορεί και πρέπει να είναι οι εξής:

- Η δημιουργία μιας ανταγωνιστικής οικονομίας, με υψηλή παραγωγικότητα, και ισορροπημένη ένταξη στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή οικονομία.
- Αύξηση της απασχόλησης με την αξιοποίηση του διαθέσιμου ανθρώπινου δυναμικού, όπως και των γνώσεων και της εμπειρίας που διαθέτει.
- Εδραίωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Προτύπου, με την εξασφάλιση της βιωσιμότητας των ασφαλιστικών οργανισμών και την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων στους χώρους εργασίας.
- Την υλοποίηση μιας αποτελεσματικής πολιτικής προστασίας του περιβάλλοντος στο πλαίσιο μιας στρατηγικής αειφόρου ανάπτυξης.

1.7. Κατεύθυνση έβδομη: Η προοπτική της κοινωνικής ασφάλισης

Η μονομερής προσέγγιση γήρανσης του πληθυσμού και αύξησης των συνταξιοδοτικών δαπανών στην Ελλάδα και στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οδηγεί σε κοινωνικο-ασφαλιστικές πολιτικές αύξησης του πραγματικού συνταξιοδοτικού ορίου ηλικίας, μείωσης των συνταξιοδοτικών παροχών και διεύρυνσης των ιδιωτικών επιχειρηματικών συνταξιοδοτικών υπηρεσιών.

Πράγματι, τα τελευταία χρόνια σε αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Αυστρία, Πορτογαλία, Φιλανδία, Ολλανδία) με αφετηρία την υπόθεση ότι η «γήρανση του πληθυσμού αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία των ελλειμμάτων των συνταξιοδοτικών ταμείων» υιοθετήθηκαν τα προαναφερόμενα μέτρα με στόχο την «αποφυγή επιδείνωσης των δημοσίων οικονομικών τους και επιβράδυνσης του ρυθμού οικονομικής τους ανάπτυξης στο μέλλον με τη μεταφορά πόρων από την χρηματοδότηση της ανάπτυξης στην χρηματοδότηση των ελλειμμάτων των ταμείων κοινωνικής ασφάλισης».

Κατά συνέπεια, η προσέγγιση αυτή και οι αντίστοιχες πολιτικές που εφαρμόζονται σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθετούν κατά «τον τρόπο της λογικής των ηλεκτρονικών υπολογιστών» τα αποτελέσματα της σχετικής έρευνας της Ευρωπαϊκής Στατιστικής Υπηρεσίας (Eurostat) σύμφωνα με τα οποία οι ηλικιωμένοι άνω των 65 ετών στην «ΕΕ15» θα φθάσουν τα 100 εκ άτομα το 2050, έναντι των 60 εκ. που είναι σήμερα.

Η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι δεν λαμβάνονται υπόψη τα συμπεράσματα άλλων σχετικών μελετών, σύμφωνα με τα οποία η διατήρηση της ίδιας με την σημερινή ηλικιακή διάρθρωση του πληθυσμού της «ΕΕ 15» το 2050, προϋποθέτει την εισροή 1.050.000 νέων μεταναστών ανά έτος από σήμερα μέχρι το 2050. Ο αντίστοιχος ρυθμός εισροής νέων μεταναστών για τη διατήρηση της ίδιας με την σημερινή ηλικιακής διάρθρωσης του πληθυσμού στην χώρα μας είναι 40.000 ανά έτος, από σήμερα μέχρι το 2050. Επίσης, η παρατήρηση αυτή σημαίνει ότι η πολιτική παραμονής στην αγορά εργασίας των ηλικιωμένων εργαζομένων, έχει σοβαρές συνέπειες στο επίπεδο της παραγωγικότητας καθώς και στην αποδυνάμωση της δυναμικής απορρόφησης νέων ανέργων στην απασχόληση. Τέλος, σημαίνει, ότι σε επίπεδο στρατηγικής προοπτικής του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, με άλλοθι την μονομερή αυτή προσέγγιση της γήρανσης του πληθυσμού ως θεμελιώδους αιτίας των ελλειμμάτων των συνταξιοδοτικών ταμείων, επιδιώκεται η μετατόπιση κέντρου βάρους του κοινωνικο-ασφαλιστικού συστήματος από το διανεμητικό (κοινωνική αλληλεγγύη) στο κεφαλαιοποιητικό (εξατομικευμένο) σύστημα ασφάλισης. Παράλληλα, επιδιώκεται οι κοινωνικο-ασφαλιστικές επιπτώσεις του δημογραφικού ελλείμματος να χρηματοδοτηθούν από την μείωση των συνταξιοδοτικών παροχών, αντί η διαμόρφωση μιας δυναμικής και μακράς πνοής δημογραφικής πολιτικής χρηματοδοτηθεί με νέους πόρους από την αναπτυξιακή λειτουργία της οικονομίας.

Έτσι, λοιπόν εάν η στρατηγική προοπτική του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η διατήρηση του διανεμητικού συστήματος, τότε η συμβολή στο βαθμό που την αφορά, της γήρανσης του πληθυσμού στα ελλείμματα της κοινωνικής ασφάλισης, μπορεί να αντιμετωπισθεί με μία ολοκληρωμένη δημογραφική πολιτική για την ανανέωση του πληθυσμού και την

υποστήριξη της οικογένειας, η οποία, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, είναι στοιχειώδης και ελλειμματική.

Από την άποψη αυτή, τα ευρήματα της αναλογιστικής μελέτης (Απρίλιος 2005) του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ/ΑΔΕΔΥ για το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το μέλλον του συγκεκριμένου ασφαλιστικού ταμείου (βασικός κορμός του συστήματος κοινωνικών ασφαλίσεων στην Ελλάδα), με την έννοια ότι το *parry-boom* (σημαντική αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων στην Ελλάδα), στη χώρα μας θα συντελεστεί την περίοδο 2026-2032. Αυτό σημαίνει ότι εάν η κοινωνικο-ασφαλιστική πολιτική στην Ελλάδα επιθυμεί να απομακρυνθεί από τις πρόσφατες προτάσεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του ΟΟΣΑ και του ΔΝΤ, θα πρέπει η ελληνική οικονομία να διαθέσει πρόσθετους πόρους της τάξης του 1,4% του ΑΕΠ από το 2005, προκειμένου να σχηματιστεί το αναγκαίο αποθεματικό κεφάλαιο που εξανέμιστηκε τα προηγούμενα χρόνια, για να χρηματοδοτηθούν οι συντάξεις της φτώχειας των 500€ τον μήνα, μετά το 2026. Για τον σχηματισμό αυτού του ασφαλιστικού αποθεματικού, απαιτούνται συγκεκριμένες και προοδευτικού χαρακτήρα φορολογικές πολιτικές εξεύρεσης πόρων από τα υψηλά εισοδήματα και την μεγάλη ακίνητη περιουσία.

Έτσι, κατ' αυτό τον τρόπο της σύνθετης σκέψης και προσέγγισης, θα δημιουργηθούν συνθήκες κοινωνικής δικαιοσύνης, δικαιότερης αναδιανομής του εισοδήματος, αλληλεγγύης και όχι σύγκρουσης των γενεών στην χώρα μας. Εάν οι πρόσθετοι αυτοί πόροι του 1,4% του ΑΕΠ δεν καταβληθούν με συνέπεια και συνέχεια από το 2005, τότε η γενιά των νέων που το 2026 θα είναι εργαζόμενοι, ασφαλισμένοι και φορολογούμενοι θα κληθούν να καταβάλουν σημαντικού ύψους φορολογία, επιδεινώνοντας σοβαρά το βιοτικό τους επίπεδο, προκειμένου να χρηματοδοτηθούν οι συντάξεις της γενιάς που γεννήθηκε το 1965 και θα συνταξιοδοτηθεί μετά το 2025.

ΜΕΡΟΣ 2

Οι μακροχρόνιες εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας

Οι μακροχρόνιες εξελίξεις της ελληνικής οικονομίας

Η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών, έχει μειώσει σημαντικά την απόσταση της εθνικής παραγωγικότητας σε σχέση με το αντίστοιχο μέσο επίπεδο των πλέον προηγμένων χωρών της Ευρώπης. Η πραγματική σύγκλιση της τελευταίας δεκαετίας, ανάγεται καταρχήν στις συνθήκες που επικράτησαν στην εσωτερική αγορά, οι οποίες επέτρεψαν στην ελληνική οικονομία να διατηρεί υψηλούς ρυθμούς αύξησης της εσωτερικής ζήτησης. Η αύξηση της ζήτησης στην Ελλάδα, έθεσε σε λειτουργία δύο χρηστούς κύκλους που αποτελούν το αντικείμενο αυτού του μέρους της έκθεσης, οι οποίοι επέτρεψαν στην ελληνική οικονομία να εισαγάγει τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες στις εργασιακές διαδικασίες και να αποκτήσει έτσι ένα σχετικά υψηλό επίπεδο παραγωγικότητας της εργασίας. Χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και στους δύο χρηστούς κύκλους που πολλαπλασιάζουν τα αρχικά οφέλη από εξωγενείς παράγοντες (όπως η προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων και η εκτέλεση δημόσιων έργων) η ελληνική οικονομία αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια με ρυθμούς που υπερέβησαν κατά πολύ τις αντίστοιχες μέσες επιδόσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15.

Το 1996 είχαν ήδη συγκεντρωθεί από την πλευρά της προσφοράς οι όροι για την είσοδο της ελληνικής οικονομίας σε μια νέα περίοδο οικονομικής μεγέθυνσης. Εντούτοις, ο αποφασιστικός παράγοντας, ο οποίος πυροδότησε την ανάκαμψη της οικονομίας και την διατήρησε στην συνέχεια ήταν η αύξηση της εσωτερικής ζήτησης. Κατά τα φαινόμενα, ήδη από το 2005 εισερχόμαστε σε μια φάση επιβράδυνσης της οικονομίας αφού η ασκούμενη μακροοικονομική πολιτική περιστέλλει την εσωτερική ζήτηση και τείνει να μετατρέψει τους δύο χρηστούς κύκλους της ελληνικής οικονομίας (βλ. αναλυτικά στην ενότητα 7 αυτού του μέρους) σε φαύλους κύκλους.

2.1. Η πραγματική σύγκλιση

Όπως προβλέπεται από την οικονομική θεωρία (Barro & Sala-i-Martin 1992, Busch 1987), οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ αναμένεται, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να είναι υψηλότεροι στις χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης (ή παραγωγικότητας) σε σύγκριση με τις πιο προηγμένες οικονομίες, που αποτελούν τα «τεχνολογικά σύνορα» τα οποία τείνουν να προσεγγίσουν οι χώρες με χαμηλότερη παραγωγικότητα καθώς υιοθετούν τεχνολογικές και οργανωτικές μεθόδους ήδη δοκιμασμένες με επιτυχία στις «ηγετικές» οικονομίες. Η ενσωμάτωση αυτών των μεθόδων στο κεφαλαιακό απόθεμα και τις εργασιακές διαδικασίες των χωρών που έχουν χαμηλότερη παραγωγικότητα μπορεί να οδηγήσει σε ρυθμούς ανάπτυξης που μακροπρόθεσμα

υπερβαίνουν τους αντίστοιχους ρυθμούς στις πιο προηγμένες οικονομίες, οι οποίες έχουν λιγότερες ευκαιρίες να αυξήσουν τον όγκο της παραγωγής τους αφού έχουν ήδη εφαρμόσει τις πιο εξελιγμένες και πρόσφατες μεθόδους (Abramovitz 1986).

Η πραγματοποίηση αυτής της δυνατότητας ταχύτερης ανάπτυξης οδηγεί σε πραγματική σύγκλιση (real convergence, catch-up process), δηλαδή σε μείωση της διαφοράς μεταξύ του επιπέδου παραγωγικότητας στις συγκλίνουσες χώρες και στις ηγετικές οικονομίες. Η πραγματοποίηση της δυνατότητας της πραγματικής σύγκλισης εξαρτάται, όπως έδειξε ο Putnam (1999a, 1999b) από την «κουλτούρα των πολιτών» (civil culture), την «κοινωνική ικανότητα» (social capability) (Abramovitz 1986) και τους θεσμούς στην χώρα υποδοχής των νέων τεχνολογικών και οργανωτικών μεθόδων. Εξαρτάται σημαντικά από την ικανότητα του «συλλογικού εργάτη» να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά τις νέες τεχνολογικές και οργανωτικές μεθόδους που ενσωματώνονται στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (Palloix 1981, Coriat 1984, 1990).

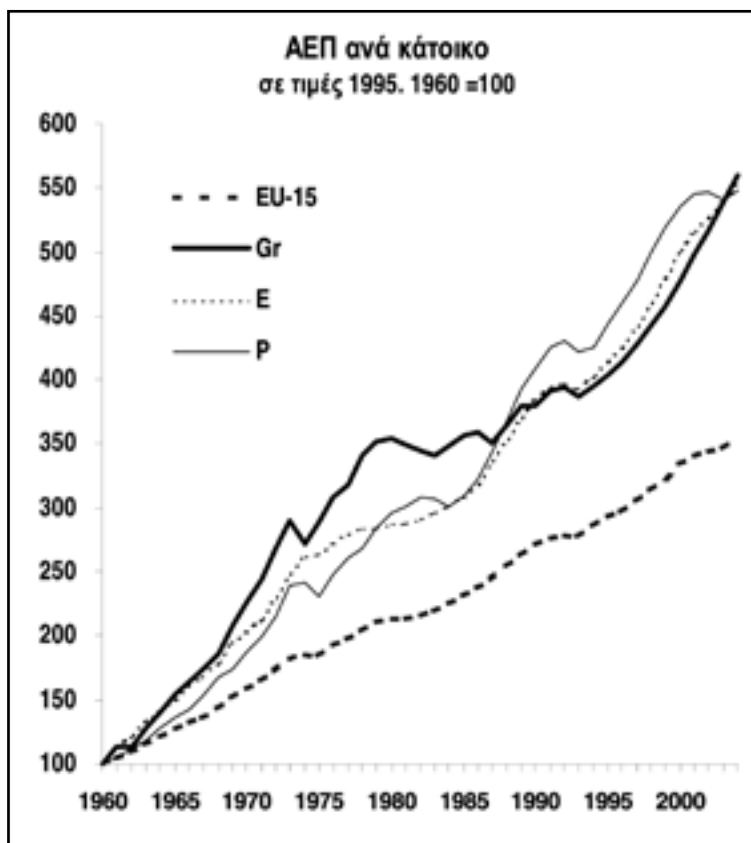
Στις δυνάμεις που ωθούν τις χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης στην πραγματική σύγκλιση αντιτίθενται δυνάμεις που οδηγούν σε πραγματική απόκλιση. Όπως έχει διαπιστώσει η νέα οικονομική γεωγραφία (Krugman 1991, 1993, 1998), το μέγεθος της αγοράς, οι οικονομίες κλίμακας, οι εξωτερικές οικονομίες, το θεσμικό περιβάλλον, συνδυάζονται σε σχέσεις σωρευτικής αιτιότητας (Setterfield 1998) και ενισχύουν την ανάπτυξη στις πιο προηγμένες χώρες (ή περιοχές) έναντι των λιγότερο ανεπτυγμένων. Οι θεωρίες ενδογενούς ανάπτυξης, επίσης, προβλέπουν περισσότερο την πραγματική απόκλιση παρά την σύγκλιση.

Επομένως, τόσο η πραγματική σύγκλιση όσο και η πραγματική απόκλιση ενδέχεται να παρουσιαστούν σε μια χώρα με χαμηλό –σε διεθνή σύγκριση– επίπεδο ανάπτυξης (Bliss & de Macedo 1990). Το συνδυασμένο αποτέλεσμα αυτών των αντιτιθέμενων δυνάμεων, εκ των οποίων οι μεν οδηγούν στην πραγματική σύγκλιση, οι δε στην πραγματική απόκλιση, εξαρτάται από τις συνθήκες μέσα στις οποίες οι δυνάμεις αυτές αναπτύσσονται. Στην περίπτωση της Ελλάδας (όπως και της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας και της Κύπρου) η τάση προς την σύγκλιση επικράτησε των φυγόκεντρων δυνάμεων της απόκλισης. Ο μέσος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα ανήλθε σε 4.0% μεταξύ 1960 και 2004, σε σύγκριση με 3.1% στην Ιταλία και 2.9% στην ΕΕ-15. Ως αποτέλεσμα, το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές, το 2004 ήταν περίπου 4.5 φορές υψηλότερο από το 1960 στην Ελλάδα έναντι 2.5 στην ΕΕ-15 κατά μέσο όρο (Διάγραμμα 1).

Ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα, στην Πορτογαλία και στην Ισπανία, ως ποσοστό του αντίστοιχου μέσου δείκτη στην ΕΕ-15 κατά τα έτη 1960-2004 φαίνεται στο Διάγραμμα 2. Σε κάθε μία από τις τρεις χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης, η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις περιόδους: Στην διάρκεια της δεκαετίας του '60 και

μέχρι το 1975, οι ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης ήταν ταχύτεροι από τον αντίστοιχο μέσο όρο της ΕΕ-15. Η διαδικασία αυτή συνεχίστηκε μέχρι το 1975 στην Ισπανία και την Πορτογαλία, και μέχρι το 1979 στην Ελλάδα. Κατά την δεύτερη περίοδο, η διαδικασία της σύγκλισης διακόπηκε επί 10 έτη στην Ισπανία και την Πορτογαλία (1975-1985) και για 15 περίπου χρόνια στην Ελλάδα. Στην διάρκεια αυτών των ετών, ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης μειώθηκε από 80% σε 65% στην Ελλάδα, από 60% σε 55% στην Πορτογαλία και από 80% σε 72% στην Ισπανία. Η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης στις χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου ανέκαμψε το 1985, δηλαδή κατά το έτος ένταξης της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην Ελλάδα, αντίθετα, η ανάκαμψη της οικονομίας επήλθε το 1996. Στο τέλος της περιόδου 1960-2004, ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης ανερχόταν σε 88% στην Ισπανία, 68% στην Πορτογαλία και 73% στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 1

Το ΑΕΠ ανά κάτοικο μπορεί να αναλυθεί σε τρεις συνιστώσες: στην παραγωγικότητα της εργασίας (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), στο ποσοστό απασχόλησης (αριθμός απασχολούμενων % του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας 15-64 ετών) και στο ποσοστό των ηλικιών 15-64 ετών στον συνολικό πληθυσμό.

Η ανάλυση του ΑΕΠ ανά κάτοικο σε τρεις συνιστώσες έχει ως εξής:

$$\frac{Y}{P} = \frac{Y}{N} \frac{N}{P_{1564}} \frac{P_{1564}}{P} \Rightarrow$$

$$y_p = \pi \cdot n \cdot p$$

όπου (Y) είναι το ΑΕΠ, (P) ο συνολικός πληθυσμός, (N) η συνολική απασχόληση, P_{1564} ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας 15 έως 64 ετών και y_p, π, n, p , είναι αντίστοιχα το ΑΕΠ ανά κάτοικο σε σταθερές τιμές και ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης, η παραγωγικότητα της εργασίας, το ποσοστό απασχόλησης και το ποσοστό των ηλικιών 15-64 ετών στον συνολικό πληθυσμό.

Ισχύει με ικανοποιητική προσέγγιση ότι

$$\Delta \ln y_p = \Delta \ln \pi + \Delta \ln n + \Delta \ln p \Rightarrow$$

$$\dot{y}_p = \dot{\pi} + \dot{n} + \dot{p}$$

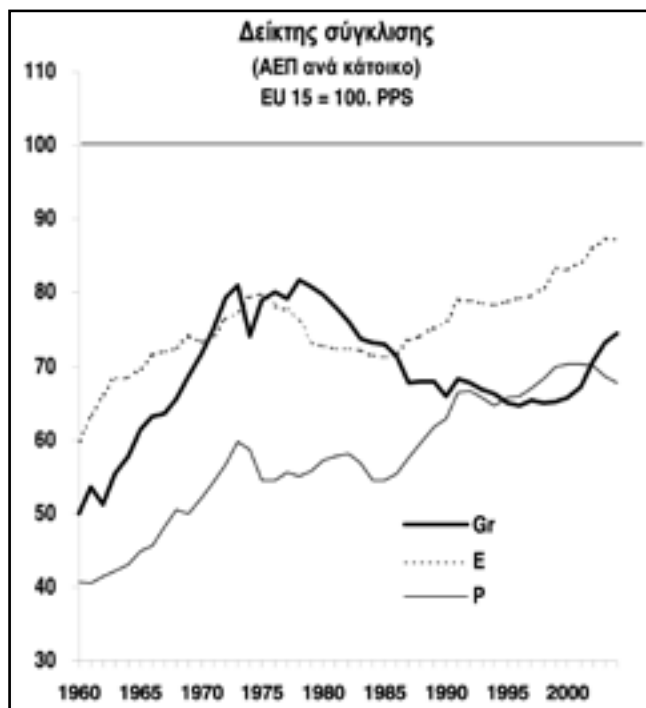
δηλαδή, ο ρυθμός μεταβολής του κατά κεφαλή ΑΕΠ είναι το άθροισμα του ρυθμού μεταβολής της παραγωγικότητας, του ποσοστού απασχόλησης και του ποσοστού των εργάσιμων ηλικιών στον πληθυσμό. Υπολογίζοντας την διαφορά από την αντίστοιχη σχέση για την ΕΕ-15, ισχύει

$$\tilde{y}_p = \tilde{\pi} + \tilde{n} + \tilde{p}$$

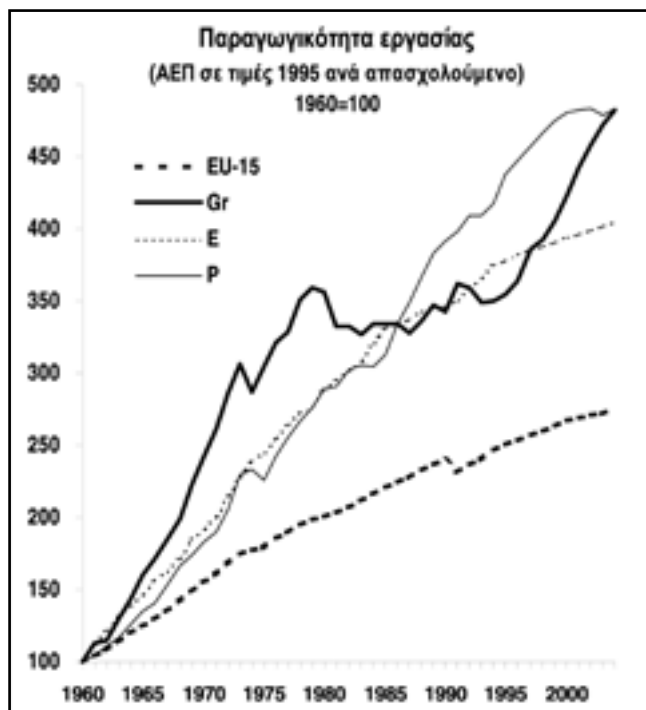
όπου το σύμβολο ~ δείχνει ότι η μεταβλητή είναι εκφρασμένη ως απόκλιση από τον μέσο όρο της ΕΕ-15. Έτσι, το $\tilde{y}_p$ είναι ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης και η παραπάνω ταυτότητα δίνει την ανάλυσή του σε τρεις συνιστώσες.

Επομένως, οι μεταβολές του δείκτη πραγματικής σύγκλισης εξηγούνται από τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας, του ποσοστού απασχόλησης και του ποσοστού εργάσιμης ηλικίας στην Ελλάδα σε σύγκριση με τα αντίστοιχα μέσα μεγέθη στην ΕΕ-15. Η εξέλιξη των τριών παραγόντων της πραγματικής σύγκλισης φαίνονται στα διαγράμματα που ακολουθούν.

Διάγραμμα 2

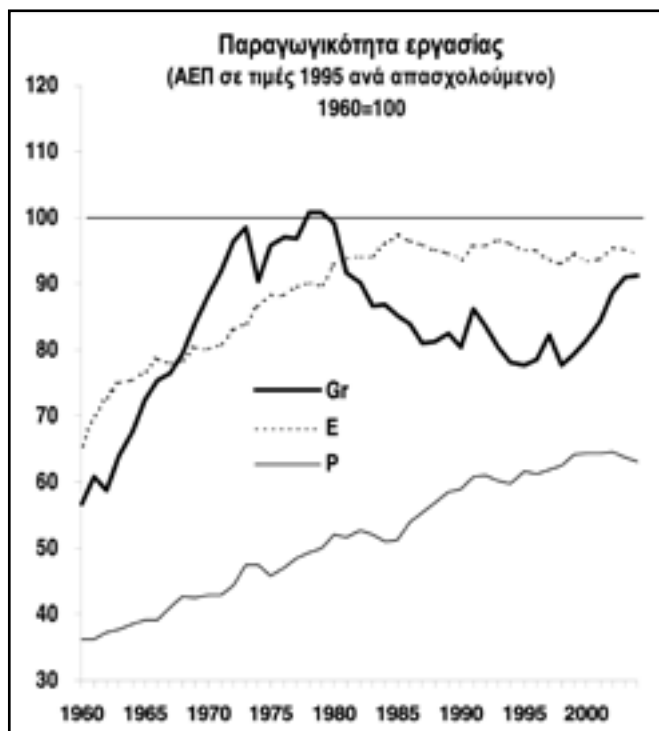
Διάγραμμα 3

Ο μέσος ρυθμός αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας (πραγματικό ΑΕΠ ανά απασχολούμενο σε σταθερές τιμές και ισοτιμίες αγοραστικής δύναμης), κατά την περίοδο 1960-2004 ανήλθε σε 3,6% στην Πορτογαλία και στην Ελλάδα, και σε 3,2% στην Ισπανία, έναντι 2,3% στην ΕΕ-15. Έτσι, στην Ελλάδα και την Πορτογαλία, η παραγωγικότητα της εργασίας το 2004 ήταν περίπου 4 φορές υψηλότερη από το 1960, ενώ στην Ισπανία ήταν περίπου 3 φορές και στην ΕΕ-15 1.8 φορές υψηλότερη.

Είναι φανερό, λοιπόν, ότι η πραγματική σύγκλιση πραγματοποιήθηκε κυρίως εξαιτίας της αύξησης της παραγωγικότητας. Ως ποσοστό του μέσου όρου της ΕΕ-15, η παραγωγικότητα φαίνεται στο Διάγραμμα 4. Στην περίπτωση της Ελλάδας, η εξέλιξη της παραγωγικότητας μπορεί να διαιρεθεί σε τρεις περιόδους: στην κατακόρυφη άνοδο των ετών 1960-1979, στην πτώση των ετών 1980-1995 και στην ανάκαμψη της τελευταίας δεκαετίας 1996-2005. Στο τέλος της περιόδου, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα (υπολογισμένη ανά απασχολούμενο) ανερχόταν περίπου στο 90% του μέσου όρου της ΕΕ-15 και βρισκόταν πολύ κοντά στο αντίστοιχο μέγεθος στην Ισπανία, η οποία είχε προσεγγίσει το επίπεδο 95% ήδη το 1985 και παρέμεινε στάσιμη έκτοτε. Η παραγωγικότητα της εργασίας στην Πορτογαλία ανέρχεται μόλις σε 60% περίπου του μέσου όρου της ΕΕ-15.

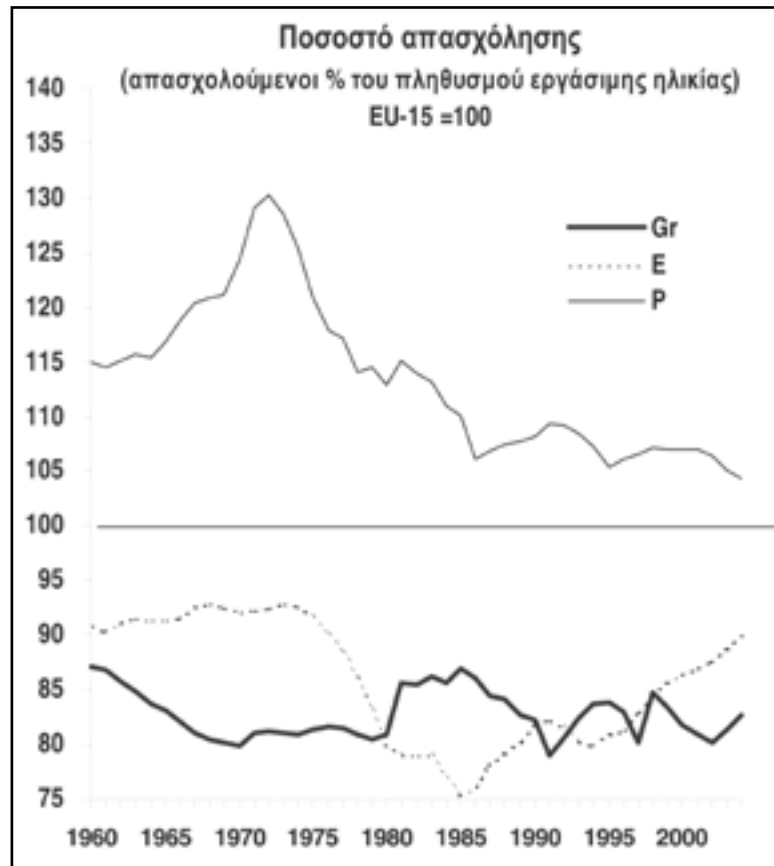
Διάγραμμα 4

Η άμεση επίδραση της αγοράς εργασίας στην πραγματική σύγκλιση φαίνεται στην εξέλιξη του ποσοστού απασχόλησης (απασχολούμενοι ως ποσοστό του πληθυσμού 15-64 ετών). Από το 1985, το μέγεθος αυτό παραμένει πρακτικά σταθερό στην Ελλάδα και μειώνει τον δείκτη σύγκλισης κατά 15% περίπου στην Ελλάδα (Διάγραμμα 5). Αυτή η αρνητική επίδοση οφείλεται κατά κύριο λόγο στο χαμηλό ποσοστό συμμετοχής στην Ελλάδα σε σύγκριση με τις χώρες της βόρειας Ευρώπης. Δευτερευόντως, οφείλεται και στο γεγονός ότι κατά τα τελευταία έτη, το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα έχει καταστεί υψηλότερο από το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στην ΕΕ-15. Σε ότι αφορά την τρίτη συνιστώσα, δηλαδή τον δημογραφικό παράγοντα (ποσοστό ηλικιών 15-64 ετών στον συνολικό πληθυσμό), στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας μείωσε περίπου κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες τον δείκτη πραγματικής σύγκλισης.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις αφορούν στα άμεσα αποτελέσματα της αγοράς εργασίας στην σύγκλιση. Ωστόσο, υπάρχουν και έμμεσες επιπτώσεις που διαμεσολαβούνται από την αλληλεπίδραση των μεγεθών της αγοράς εργασίας και της παραγωγικότητας. Πιο συγκεκριμένα, η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής (εργατικό δυναμικό ως ποσοστό του πληθυσμού εργάσιμης ηλικίας) και η μείωση του ποσοστού ανεργίας ευνοούν την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και διαμέσου αυτής την πραγματική σύγκλιση. Αναλυτικότερα, η αύξηση του ποσοστού συμμετοχής επιτυγχάνεται με την είσοδο νέων γενεών εργαζομένων στην αγορά εργασίας, στις οποίες το εκπαιδευτικό επίπεδο είναι υψηλότερο από το αντίστοιχο των προηγούμενων γενεών. Με την αύξηση του ποσοστού συμμετοχής επέρχεται, επομένως, μια συνεχής βελτίωση του μέσου εκπαιδευτικού επιπέδου του εργατικού δυναμικού και μια αντίστοιχη βελτίωση της παραγωγικότητας της εργασίας. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η συσχέτιση της πολύ χαμηλής παραγωγικότητας και του πολύ χαμηλού εκπαιδευτικού επιπέδου στην Πορτογαλία. Σε ότι αφορά το ποσοστό ανεργίας, όταν είναι υψηλό, όπως στην Ελλάδα, απομακρύνει από την εργασία τους άνεργους για παρατεταμένες χρονικές περιόδους με αποτέλεσμα να μειώνονται οι δεξιότητες και οι γνώσεις του εργατικού δυναμικού, και να επέρχεται μια αντίστοιχη επιδείνωση στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Διάγραμμα 5

2.2. Η συσσώρευση κεφαλαίου

Η **κινητήρια δύναμη της διαδικασίας της πραγματικής σύγκλισης** είναι η συσσώρευση κεφαλαίου. Στις ώριμες καπιταλιστικές κοινωνίες (ώριμες με την έννοια ότι διαθέτουν θεσμούς και κοινωνικές σχέσεις που είναι παρόμοιες με αυτές μιας τυπικά κεφαλαιοκρατικής οικονομίας) στις οποίες όμως το ανά κάτοικο ΑΕΠ είναι χαμηλό σε σύγκριση με τις πιο προηγμένες οικονομίες, η κερδοφορία αναμένεται να είναι σχετικά υψηλή². Ως άμεσο αποτέλεσμα, θεωρώντας τις άλλες συνθήκες σταθερές, οι ρυθμοί συσσώρευσης κεφαλαίου αναμένεται να είναι υψηλότεροι στις χώρες με χαμηλότερο επίπεδο ανάπτυξης. Έτσι, άνισες συνθήκες αξιοποίησης του κεφαλαίου στις διαφορετικές χώρες του ανεπτυγμένου κόσμου οδηγούν σε άνισους ρυθμούς συσσώρευσης κεφαλαίου που απολήγουν σε μια τάση εξίσωσης των επιπέδων

2. Υπό την προϋπόθεση ότι η παραγωγή χαρακτηρίζεται από φθίνουσες αποδόσεις (Busch 1987).

παραγωγικότητας. Εντούτοις, η υψηλότερη κερδοφορία είναι αναγκαία πλην όμως δεν είναι ικανή συνθήκη για την ταχεία συσσώρευση παγίου κεφαλαίου. Το κεφάλαιο συσσωρεύεται ταχύτερα στις οικονομίες που αντιμετωπίζουν ισχυρό ανταγωνισμό και όπου η εσωτερική ζήτηση παρουσιάζει καλύτερες επιδόσεις από τις αντίστοιχες στις άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες. Επομένως, οι διαφορετικοί ρυθμοί συσσώρευσης κεφαλαίου και ανάπτυξης σχετίζονται με την κερδοφορία, αλλά και με τους διαφορετικούς βαθμούς ανταγωνισμού στους οποίους εκτίθενται οι διάφορες χώρες, και με την εξέλιξη της εσωτερικής ζήτησης (Fitoussi 1995, Liem 1998, Husson 1996).

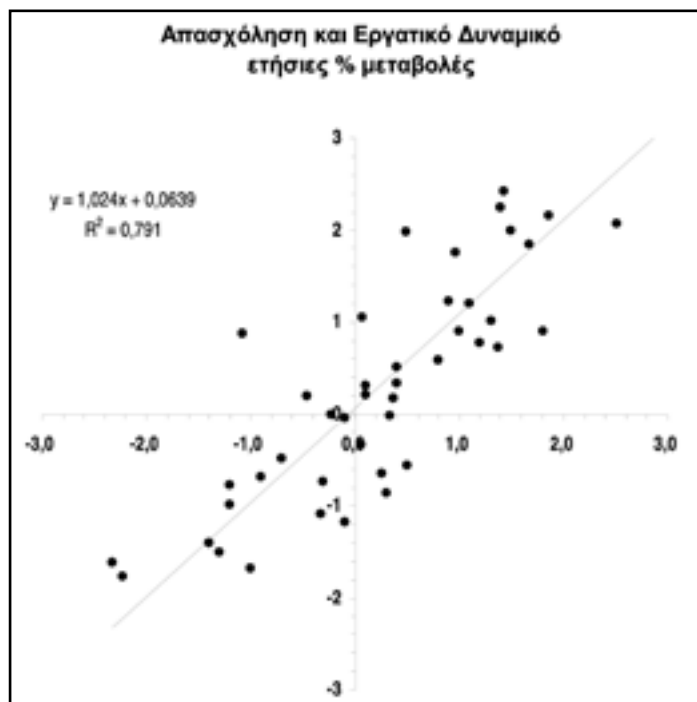
Επιπλέον, σε μερικές χώρες, όπως αυτές της νότιας Ευρώπης, η ύπαρξη μεγάλων εργατικών εφεδρειών δημιουργεί ευνοϊκές συνθήκες για την συσσώρευση κεφαλαίου. Όπως έδειξε η συζήτηση που άνοιξε το έργο του Esping-Andersen (1990), η κοινωνική αναπαραγωγή στη νότια Ευρώπη πραγματοποιείται με μεγάλη συμμετοχή της οικογένειας και των τοπικών δικτύων αλληλεγγύης στην κάλυψη βασικών αναγκών κοινωνικής προστασίας. Η ιδιομορφία της κοινωνικής αναπαραγωγής στην Ελλάδα (όπως και στην νότια Ευρώπη γενικά) συνίσταται στο γεγονός ότι οι οικογενειακές στρατηγικές συμπληρώνουν σε μεγάλο βαθμό τις λειτουργίες του Κράτους Πρόνοιας, ενώ η κοινωνική ασφάλιση υποτάσσεται συστηματικά στις ανάγκες της συσσώρευσης κεφαλαίου και της κρατικής πολιτικής (Ρομπόλης & Χλέτσος 1995). Πιο αναλυτικά, στην νότια Ευρώπη, η οικονομία διαιρείται σε δύο τομείς: ο καπιταλιστικός τομέας βρίσκεται σε σύζευξη με έναν σημαντικό οικιακό τομέα, βασισμένο στην οικογένεια που επιμερίζει την ανασφάλεια της αγοράς εργασίας μεταξύ των συνόλου των μελών των οικογενειών (ασκεί επομένως μια ιδιότυπη συλλογική διαχείριση της ανασφάλειας, Mingione 2002, de Brunhoff 1976), συμβάλλει στην αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης με την πραγματοποίηση μεγάλου αριθμού ωρών απλήρωτης οικιακής εργασίας μειώνοντας έτσι τον αναγκαίο μισθό (Meillassoux 1980), πραγματοποιεί μεταφορά πόρων και αναδιανέμει το εισόδημα μεταξύ των μελών της, αναπτύσσει στρατηγικές επιβίωσης και αλληλεγγύης μεταξύ των διαδοχικών γενεών, συγκροτεί και θέτει στην διάθεση του καπιταλιστικού τομέα σημαντικές εφεδρείες γυναικείου εργατικού δυναμικού, αναλαμβάνει ένα σημαντικό μέρος από το ρίσκο της αυτοαπασχόλησης, καθιστά ευκολότερη την αποδοχή, εκ μέρους των εργαζομένων, άτυπων και ευέλικτων μορφών εργασίας που συμπληρώνουν το οικογενειακό εισόδημα, μειώνει το κόστος παραγωγής της εργασιακής δύναμης διαμέσου της συλλογικής κατανάλωσης (η παρατεταμένη συγκατοίκηση με τους γονείς παραμένει στην νότια Ευρώπη εντυπωσιακά διαδεδομένη), και αναλαμβάνει ένα μεγάλο μέρος των δαπανών εκπαίδευσης.

Για τους λόγους αυτούς, ο τυπικός νοτιοευρωπαϊκός οικιακός τομέας δημιουργεί τις προϋποθέσεις, **πρώτον**, για την ύπαρξη μεγάλων εργατικών εφεδρειών και μιας προσφοράς εργασίας που είναι εξαιρετικά ελαστική στην ζήτηση εργασίας εκ μέρους

του επιχειρηματικού τομέα, και **δεύτερον**, για την διαίρεση της αγοράς εργασίας σε δύο τμήματα, ένα «ανώτερο» στο οποίο συμμετέχουν οι «κανονικοί» εργαζόμενοι, και σε ένα «κατώτερο» τμήμα στο οποίο συμμετέχουν κατά πλειοψηφία οι γυναίκες, οι νέοι και οι μετανάστες, και γενικά όλοι οι εργαζόμενοι με χαμηλές προσδοκίες.

Σε σχέση με την συσσώρευση κεφαλαίου, ο οικιακός τομέας στην Ελλάδα λειτουργεί ως απόθεμα εργασιακής δύναμης για τον επιχειρηματικό τομέα. Υποδέχεται τους ανέργους σε περιόδους μειωμένης οικονομικής δραστηριότητας και διαθέτει εργασιακή δύναμη όταν αυξάνεται η ζήτηση εργασίας. Έτσι, ο επιχειρηματικός τομέας αντιμετωπίζει μια προσφορά εργασίας που είναι εξαιρετικά ελαστική στον τρέχοντα μισθό. Υπάρχουν μονίμως διαθέσιμοι εργαζόμενοι, κυρίως γυναίκες, πρόθυμοι να καταλάβουν τις νέες θέσεις εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας στον τρέχοντα μισθό. Αυτό φαίνεται με σαφήνεια στα στατιστικά στοιχεία και πιο συγκεκριμένα στην ισχυρή συσχέτιση μεταξύ του ρυθμού αύξησης της απασχόλησης και του εργατικού δυναμικού (Διάγραμμα 6). Οι αυξήσεις της απασχόλησης προκαλούν σχεδόν ισόποσες αυξήσεις του εργατικού δυναμικού (σε αντίθεση με την πεποίθηση του κυρίου ρεύματος των οικονομικών σύμφωνα με την οποία οι αυξήσεις του εργατικού δυναμικού προκαλούν αυξήσεις της απασχόλησης επειδή μειώνουν τους μισθούς, βλ. Layard, Nickell and Jackman 1991, Layard and Nickell 2003).

Διάγραμμα 6

Οι πραγματικοί μισθοί αναλαμβάνουν έναν σημαντικό ρόλο στην μεταφορά εργασίας από τον οικιακό τομέα στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας. Ο ρυθμός μεταφοράς είναι συνάρτηση, **πρώτον**, των μεταβολών της ζήτησης εργασίας από τον καπιταλιστικό τομέα, και **δεύτερον**, της διαφοράς του τρέχοντος μισθού από τον αναγκαίο μισθό, δηλαδή τον μισθό που είναι αναγκαίος για την κανονική και αξιοπρεπή διαβίωση, με βάση τα ιστορικά πρότυπα της εποχής. Όταν οι πραγματικοί μισθοί μειώνονται και τα εισοδήματα του νοικοκυριού κατέρχονται σε επίπεδα χαμηλότερα του αναγκαίου μισθού, η γυναικεία συμμετοχή στην αγορά εργασίας αυξάνεται προκειμένου με την αυξημένη προσφορά εργασίας να αντισταθμισθούν οι απώλειες εισοδήματος από την πτώση των μισθών. Το φαινόμενο αυτό αφορά στην Ελλάδα, αλλά και στις άλλες χώρες του ευρωπαϊκού νότου, και σχετίζεται με το γεγονός ότι οι χώρες με τους χαμηλότερους μισθούς μεταξύ των 15 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 είναι η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία. Ακριβέστερα, οι μισθοί στις χώρες αυτές είναι χαμηλότεροι από όσο θα δικαιολογούσε το γεγονός ότι η παραγωγικότητα της εργασίας στις χώρες αυτές είναι χαμηλότερη από τον μέσο όρο της ΕΕ-15. Το ίδιο φαινόμενο ισχύει και για την Ιταλία (Scacati 2004), που διαθέτει τους χαμηλότερους μισθούς (διορθωμένους με την παραγωγικότητα) μεταξύ των χωρών με υψηλό ΑΕΠ ανά κάτοικο.

Πέραν αυτών των ευνοϊκών συνθηκών συσσώρευσης κεφαλαίου, η Ελλάδα διαθέτει ένα δυναμικό ταχύτερης ανάπτυξης επειδή μπορεί να υιοθετήσει τεχνολογικές και οργανωτικές μεθόδους που έχουν ήδη δοκιμαστεί στις πιο προηγμένες οικονομίες με επιτυχία. Η μεταφορά αυτών των μεθόδων εξαρτάται από μια κρίσιμη παράμετρο που είναι η ικανότητα του εργατικού δυναμικού να τις χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά. Η συνεχής πρόοδος στην απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων από το εργατικό δυναμικό στην Ελλάδα υπήρξε ουσιαστικός παράγοντας επιτυχίας στην μεταφορά και την αποτελεσματική χρήση τεχνολογίας και οργανωτικών μεθόδων από τις πιο αναπτυγμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά την αντίληψη του ΙΝΕ, οι γνώσεις και οι δεξιότητες του εργατικού δυναμικού στην Ελλάδα περιέχουν υψηλό δυναμικό παραγωγικότητας του οποίου η χρήση απέχει πολύ από την πλήρη χρησιμοποίησή του, επειδή έχει επικρατήσει στην Ελλάδα η προνομιακή επιχειρηματικότητα που βασίζεται στην διαρκή παραχώρηση προς τις επιχειρήσεις, εκ μέρους του Κράτους, προνομίων που αφορούν στην λειτουργία της αγοράς εργασίας και στις εργασιακές σχέσεις, και τα οποία επιτρέπουν την αδιάλειπτη συμπίεση του κόστους εργασίας. Πρόκειται για έναν τύπο επιχειρηματικότητας που επιδιώκει την διαρκή μετατροπή των όρων του «επιχειρηματικού παιχνιδιού» προκειμένου η επιχείρηση να αποκομίσει υψηλά κέρδη, ενώ δεν επιδεικνύει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου, που προϋποθέτει την αξιοποίηση όλων των δεξιοτήτων και των γνώσεων του εργατικού δυναμικού.

Οι χαμηλοί ρυθμοί αύξησης της ζήτησης κατέστησαν, σε ορισμένες περιπτώσεις, εμπόδιο στην διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης. Η αύξηση της ζήτησης και

συνακόλουθα της παραγωγής προκαλούν ποιοτικές αλλαγές στην ίδια την προσφορά, στο παραγωγικό σύστημα και το εργατικό δυναμικό, διότι αυξάνουν την παραγωγικότητα της εργασίας μέσω των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου που προκαλούν (McCombie & Thirlwall 1994, για το σημείο αυτό βλ. αναλυτικότερα παρακάτω στην ενότητα 3 του παρόντος κεφαλαίου).

Η ανάλυση της κεφαλαιακής συσσώρευσης στην Ελλάδα, που εκθέτουμε παρακάτω, βασίζεται στους ακόλουθους δείκτες: (π) Παραγωγικότητα εργασίας (ΑΕΠ ανά απασχολούμενο), (k) Ένταση παγίου κεφαλαίου (καθαρό κεφαλαιακό απόθεμα ανά απασχολούμενο), (w) Μέση πραγματική αμοιβή μισθωτών (μέσος ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές), (w/π) Μερίδιο εργασίας (αμοιβές εργαζομένων % του ΑΕΠ), (π/k) Λόγος προϊόντος κεφαλαίου (ΑΕΠ % του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου), (R) Απόδοση παγίου κεφαλαίου προ φόρων και πριν την πληρωμή των τόκων (καθαρό λειτουργικό πλεόνασμα % του καθαρού αποθέματος παγίου κεφαλαίου). Η σχέση μεταξύ των παραπάνω μεταβλητών είναι $R=[1-(w/\pi)][(\pi/k)]$. Επιπλέον μεταβλητές που χρησιμοποιούμε για την ανάλυσή μας είναι ο ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου (I/K , όπου I είναι η καθαρή επένδυση παγίου κεφαλαίου και K είναι το καθαρό απόθεμα παγίου κεφαλαίου) και ο ρυθμός μεταβολής της κεφαλαιακής έντασης ως δείκτης υποκατάστασης της εργασίας από κεφάλαιο.

Η απόδοση κεφαλαίου στην Ελλάδα (Διάγραμμα 7) αυξήθηκε θεαματικά από τα πρώτα έτη της δεκαετίας του '90 και έχει υπερβεί πλέον τον μέσο όρο της περιόδου 1960-1973. Αυτή η άνοδος στην κερδοφορία ανάγεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στην μείωση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας (Διάγραμμα 8).

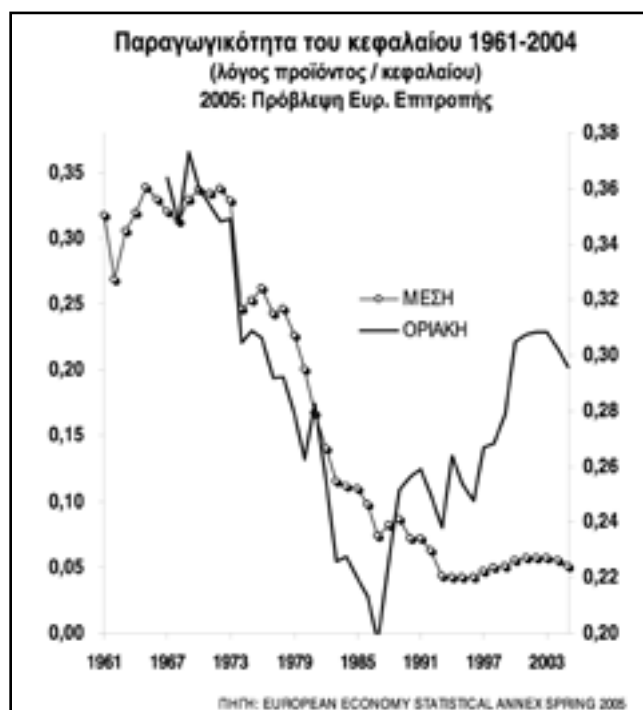
Διάγραμμα 7

Διάγραμμα 8

Διάγραμμα 9

Διάγραμμα 10

Η άνοδος της κερδοφορίας οφείλεται εν μέρει και στην αποτελεσματικότερη χρήση του μηχανικού εξοπλισμού που είχε ως αποτέλεσμα την μικρή, πλην όμως υπαρκτή άνοδο του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου (της παραγωγικότητας του κεφαλαίου). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Διάγραμμα 9) η μέση παραγωγικότητα του κεφαλαίου στο σύνολο της οικονομίας έχει σταθεροποιηθεί σε χαμηλά επίπεδα, πλην όμως η οριακή παραγωγικότητα του κεφαλαίου παρουσιάζει σημαντική αύξηση. Ωστόσο, τα στοιχεία του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα διαφέρουν κατά πολύ από αυτά της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ο λόγος προϊόντος - κεφαλαίου, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 10, είναι της τάξης του 50%, ενώ οι υπολογισμοί που δημοσιεύονται στο European Economy δίνουν αντίστοιχη τιμή 20%. Αυτή η διαφορά ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι τα στοιχεία της Επιτροπής περιλαμβάνουν τον δημόσιο τομέα και τις κατοικίες, ή ακόμη, σε διαφορετικές παραδοχές που υιοθετούν οι μεν ή οι δε μελετητές για να υπολογίσουν τα συνολικά κεφαλαιακά απόθεμα. Η άνοδος του λόγου προϊόντος - κεφαλαίου είναι το αποτέλεσμα των αυξημένων ποσοστών συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου και της συνακόλουθης βελτίωσης των τεχνολογικών και οργανωτικών μεθόδων εκσυγχρονισμού της παραγωγής.

Η συσσώρευση κεφαλαίου στην Ελλάδα ανάγεται στον συνδυασμό υψηλής κερδοφορίας και ταχείας αύξησης της εσωτερικής ζήτησης (βλ. αναλυτικά στην ενότητα 7 αυτού του μέρους).

Οι πραγματικοί μισθοί στην Ελλάδα αυξάνονται με ρυθμούς που γενικά υπολείπονται των αντίστοιχων ρυθμών αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας έτσι ώστε τελικά το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος να παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική πορεία. Η πτώση αυτή δημιουργεί μεγάλα περιθώρια κέρδους στις επιχειρήσεις και είναι ο ουσιαστικότερος λόγος της ανόδου της κερδοφορίας στην Ελλάδα μετά το 1990.

2.3. Οι καθοριστικοί παράγοντες των βασικών μακροοικονομικών μεγεθών

Κατά την διάρκεια του πρώτου ημίσεως της δεκαετίας του '90, η αναδιάρθρωση και ο εκσυγχρονισμός του παραγωγικού συστήματος στην Ελλάδα επιταχύνθηκαν μέσα σε συνθήκες βραδείας οικονομικής μεγέθυνσης και χαμηλών επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, εντυπωσιακής αύξησης της κερδοφορίας και ανόδου της ανεργίας. Η περίοδος αυτή χαρακτηριζόταν επίσης από ευρείες εκκαθαρίσεις των λιγότερο αποδοτικών ή ζημιογόνων επιχειρήσεων. Αποτελεί, ως εκ τούτου, περίοδο αμυντι-

3. Ιωακείμoglou Η. (1996), *Διεθνής εξειδίκευση και αναδιάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας*, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

κής αναδιάρθρωσης³ της οικονομίας, στην διάρκεια της οποίας, δημιουργήθηκαν οι προϋποθέσεις για την είσοδο σε ένα νέο κύμα ανάπτυξης. Πράγματι, από το 1996, η ελληνική οικονομία εισήλθε σε νέα περίοδο υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης, αύξησης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και επιτάχυνσης της παραγωγικότητας της εργασίας. Από το 1999, εισήλθε σε περίοδο χαμηλών επιτοκίων και χαμηλού πληθωρισμού. Την ανάκαμψη της οικονομίας (1996-1999) διαδέχθηκε μια φάση άνθισης από το έτος 2000, η οποία συνεχίστηκε μέχρι και το 2004. Στο Διάγραμμα 20, που αφορά στην εξέλιξη του ΑΕΠ κατά τα έτη 1992-2004, διακρίνεται με σαφήνεια το γεγονός ότι η ύφεση της ελληνικής οικονομίας έληξε το 1994-1995. Επίσης, στο ίδιο διάγραμμα διακρίνονται δύο φάσεις στο εσωτερικό της περιόδου 1996-2004: μια φάση ανάκαμψης (1996-1999) και μια φάση άνθισης (2000-2004) κατά την οποία ο ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ κυμάνθηκε στην περιοχή του 4%. Κατά τα έτη 1996-2004 παρουσιάστηκε περαιτέρω άνοδος της κερδοφορίας και επιτάχυνση της συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου, ιδιαίτερα σε μηχανικό εξοπλισμό. Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, υπήρξε η επιτάχυνση του τεχνολογικού και του οργανωτικού εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων. **Η άνοδος της κερδοφορίας στον μη χρηματιστικό τομέα της οικονομίας** προήλθε κυρίως από την θεαματική μείωση του εισοδηματικού μεριδίου της εργασίας (δηλαδή από την ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας σε σχέση με τους πραγματικούς μισθούς), και δευτερευόντως από μια μικρή, πλην όμως υπαρκτή άνοδο στην παραγωγικότητα του παγίου κεφαλαίου στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις αποτελούν ισχυρές ενδείξεις ότι η ελληνική οικονομία έχει οριστικά εξέλθει από το μακρύ κύμα ύφεσης των ετών 1974-1995. Εντούτοις, σε αντίθεση με αυτές τις επιδόσεις, μια σειρά δυσμενών εξελίξεων όπως, η διατήρηση της ανεργίας σε υψηλά επίπεδα και το διευρυνόμενο εμπορικό έλλειμμα αγαθών και υπηρεσιών, αποτελούν πηγή ανησυχίας. **Τίθενται έτσι τα ερωτήματα:**

- εάν η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας είναι μια ανάπτυξη που δεν αυξάνει την απασχόληση (jobless growth),
- εάν η υιοθέτηση του ευρώ αφαιρώντας από την οικονομία την δυνατότητα να μετατρέπει τις εγχώριες τιμές σε σχέση με τις τιμές των ανταγωνιστριών χωρών, κάνοντας χρήση των αλλαγών στην συναλλαγματική ισοτιμία, θα οδηγήσει σε θεαματική επιδείνωση των εξωτερικών ανταλλαγών και θα επιβάλλει επιβράδυνση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης,
- με ποιο τρόπο θα ήταν δυνατό αυτό να αποφευχθεί, δηλαδή με ποιο τρόπο θα ήταν δυνατό να αυξηθεί η ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων.

Επιπλέον, θα υπάρξουν αλλαγές και σε δύο σημαντικούς εξωγενείς παράγοντες της ελληνικής οικονομίας, οι οποίοι μέχρι πρότινος αποτελούσαν βασικές κινητήριες δυνάμεις της ανάκαμψης και της άνθισης της οικονομίας: με το τέλος των Ολυμπι-

ακών Αγώνων και την μείωση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα, τίθενται τα ερωτήματα, **πρώτον**, εάν η ελληνική οικονομία διαθέτει τις εσωτερικές δυνάμεις που θα μπορούσαν να παρατείνουν την διαδικασία της ανάπτυξης μακροπρόθεσμα, και **δεύτερον**, εάν η μακροοικονομική πολιτική θα επιτρέψει σε αυτές τις ενδογενείς δυνάμεις να παρατείνουν την περίοδο των υψηλών ρυθμών αύξησης του ΑΕΠ.

Οι εξελίξεις του 2005, όπως διαμορφώθηκαν από την ασκούμενη πολιτική που συρρικνώνει την ζήτηση, προμηνύουν, για τα επόμενα έτη, την επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας που πιθανότατα θα έχει αρκετό βάθος και δυσάρεστες οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις. Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης για το 2005 προβλέπεται ότι θα είναι σημαντικά χαμηλότερος από τον μέσο όρο της πενταετίας 2000-2004 (2,9% έναντι 4,3%, πρόβλεψη Ευρ. Επιτροπής). Με αυτά τα δεδομένα, φαίνεται ότι η περίοδος ανόδου της ελληνικής οικονομίας έχει λήξει και ότι εισέρχεται σε νέα φάση, χαμηλότερων ρυθμών μεγέθυνσης του ΑΕΠ.

2.4. Καθοριστικοί παράγοντες της μεγέθυνσης του ΑΕΠ

Η οικονομική ανάκαμψη των τελευταίων ετών μπορεί να αποδοθεί σε δύο βασικούς παράγοντες:

- **πρώτον**, στην αποκατάσταση συνθηκών υψηλής κερδοφορίας στην ελληνική οικονομία, μετά την εκκαθάριση των ζημιογόνων και λιγότερο αποδοτικών επιχειρήσεων (διαδικασία που εκκίνησε κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του '80, και επιταχύνθηκε και πρακτικά ολοκληρώθηκε στην διάρκεια των ετών 1990-1995), και
- **δεύτερον**, στην επιτάχυνση της ζήτησης από το 1996 και μετά.

Κατά την περίοδο 1990-1995, η ελλείπουσα ζήτηση ανέλαβε ενεργητικό ρόλο στην δημιουργία συνθηκών ευνοϊκών για την εκκαθάριση των ζημιογόνων ή λιγότερο αποδοτικών κεφαλαίων (παύση λειτουργίας επιχειρήσεων, άνοδος της ανεργίας). Στην συνέχεια, ωστόσο, η ελλείπουσα ζήτηση μετατράπηκε σε εμπόδιο στην διαδικασία εξόδου της οικονομίας από την κρίση. Όταν είχαν πλέον ολοκληρωθεί -ή σχεδόν ολοκληρωθεί- οι εκκαθαριστικές λειτουργίες της κρίσης και η κερδοφορία είχε επανέλθει σε υψηλά επίπεδα, η αύξηση της ζήτησης εμφανίσθηκε ως αναγκαία συνθήκη για την αύξηση των επενδύσεων και την επέκταση της παραγωγής. Οι επενδύσεις εξαρτώνται αποκλειστικά από την κερδοφορία μόνον στην πολύ μακροχρόνια διάρκεια, πράγμα που γίνεται εμφανές σε πολύ μεγάλες χρονολογικές σειρές 100 και 150

4. Duménil G. et Levy D. (1993), *The Economics of the Profit Rate*, Edward Elgar Publishing.

ετών σαν και αυτές που αναλύουν οι Duménil και Levy για τις ΗΠΑ⁴. Στην μεσοπρόθεσμη διάρκεια, δηλαδή, στην διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου (κύκλου Juglar) 7-10 ετών, η ζήτηση εμφανίζεται μαζί με το ύψος της κερδοφορίας ως παράγοντας καθοριστικός του ύψους της επένδυσης, επομένως και της επιτάχυνσης της συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου⁵. Εάν τώρα υποθέσουμε ότι οι άλλοι όροι εξόδου από την κρίση πληρούνται, τότε η ελλείπουσα ζήτηση εμφανίζεται ως εμπόδιο διότι δεν επιτρέπει την επέκταση της παραγωγής, ούτε τις τεχνολογικές καινοτομίες που μεταφέρονται στις εργασιακές διαδικασίες με όχημα τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου.

Έτσι, **ως έναυσμα της οικονομικής ανόδου** που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία από το 1996, θα πρέπει να θεωρηθεί η αύξηση της ενεργού ζήτησης από το 1995 και μετά, χάρη στην εισροή κοινοτικών πόρων και την εκτέλεση δημοσίων έργων, την μεταστροφή των προσδοκιών εξαιτίας αυτών των εξελίξεων, και της μικρής πλην όμως υπαρκτής ανόδου των πραγματικών μισθών που συμβάλουν σημαντικά στην αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης (που αποτελεί τα 2/3 περίπου της συνολικής ζήτησης). Στην συνέχεια, αυτή η αρχική αύξηση της ζήτησης κατέστησε τις ιδιωτικές επενδύσεις ενεργό κινητήριο δύναμη της οικονομικής μεγέθυνσης. Έκτοτε, δηλαδή από τα πρώτα έτη της ανάκαμψης (1996-1998) και μέχρι το 2004, η αύξηση των μη χρηματιστικών επενδύσεων παρήγε πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα επί της παραγωγής (αποτέλεσμα του πολλαπλασιαστή), η δε αύξηση της τελευταίας επιδρούσε θετικά επί των ιδιωτικών επενδύσεων (αποτέλεσμα του επιταχυντή). Παράλληλα, η οικονομική άνοδος συντηρήθηκε και από τις συνεχιζόμενες αυξήσεις των πραγματικών μισθών που επιτρέπουν στην ιδιωτική κατανάλωση να συμβάλει σημαντικά στην αύξηση του ΑΕΠ. Στην ίδια κατεύθυνση συνέβαλαν, **πρώτον**, η μείωση του αργούντος παραγωγικού δυναμικού και η συνακόλουθη αύξηση της κερδοφορίας, **δεύτερον**, η πτώση των επιτοκίων των στεγαστικών δανείων (ο κλάδος της οικοδομής διαθέτει έντονες διακλαδικές σχέσεις και προκαλεί ισχυρά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα), και **τρίτον**, η εκρηκτική αύξηση της χρέωσης των νοικοκυριών διαμέσου των καταναλωτικών δανείων. Αξίζει να σημειωθεί ότι δεν υπήρξε αύξηση της ζήτησης διαμέσου της αύξησης της απασχόλησης, η οποία, όταν επιτυγχάνεται, δημιουργεί νέα εισοδήματα.

Διατυπώνεται, πολύ συχνά, η άποψη ότι οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας των τελευταίων ετών ανάγονται στην πολιτική των «διαρθρωτικών αλλαγών» δηλαδή στις ιδιωτικοποιήσεις, και στην απελευθέρωση της αγοράς εργασίας, των χρηματιστικών αγορών και των αγορών προϊόντων. Όμως, η άποψη αυτή αποτελεί, στην καλύτερη περίπτωση, αναπόδεικτη υπόθεση εργασίας.

5. (α) «The profitability of fixed capital and its relation with investment», *European Economy* No 50, Commission of the EC, (β) P.A. Muet, *Veganzones M.A.* (1992), «Investissement, Profitabilité et Croissance dans les années '80», *Observations et Diagnostics Economiques* No 41, 1992.

2.5. Καθοριστικοί παράγοντες των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου

Η βελτίωση της κερδοφορίας, αλλά και των προσδοκιών σχετικά με την μελλοντική της εξέλιξη, επιδρά θετικά στις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, και συνακόλουθα, στον εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος, στην ανταγωνιστικότητα, την μεγέθυνση του προϊόντος και την απασχόληση. Ωστόσο, αυτό το θεωρητικό σχήμα που προβλέπει αύξηση των επενδύσεων διαμέσου αυξήσεων στην κερδοφορία, παραβλέπει την σημασία της ζήτησης ως περιοριστικού παράγοντα των παραγωγικών επενδύσεων. Η οικονομική πολιτική κατήλωσε επί σειρά ετών (1990-1995) την συνολική ζήτηση σε επίπεδα τέτοια που αποθάρρυναν τις επενδύσεις (ιδιαίτερα τις επενδύσεις επέκτασης της παραγωγής). Από το 1996 αναιρέθηκε ο περιοριστικός παράγοντας της ζήτησης. Η ανεπάρκεια του ισχυρισμού που θεωρεί ότι οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου καθορίζονται κυρίως ή αποκλειστικά από την κερδοφορία (απόδοση κεφαλαίου και επιτόκια) και παραβλέπει τους άλλους παράγοντες, είναι εμφανής στα στατιστικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας. Για μια ολόκληρη περίοδο (1989-1994), η κερδοφορία και οι επενδύσεις ακολούθησαν αποκλίνουσα πορεία: η άνοδος της κερδοφορίας δεν μετατράπηκε σε άνοδο των επενδύσεων (Διάγραμμα 11).

Διάγραμμα 11

Η επίδραση της αύξησης της ζήτησης είναι προφανής στα στατιστικά στοιχεία της ελληνικής οικονομίας (Διάγραμμα 12): οι επενδύσεις εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον ρυθμό μεταβολής της ζήτησης και του ΑΕΠ (που ακολουθεί με μεγάλη προσέγγιση τις μεταβολές της συνολικής ζήτησης).

Διάγραμμα 12

Ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, συσχετίζεται θετικά με τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, διότι η υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού αποθαρρύνει την πραγματοποίηση επενδύσεων επέκτασης της παραγωγής, ενώ αντίθετα, η επί μακρό χρονικό διάστημα πλήρης χρησιμοποίησή του ενθαρρύνει τις επιχειρήσεις να πραγματοποιήσουν επενδύσεις για να επεκτείνουν την παραγωγή τους, καθώς προβλέπουν μια μονιμότερη αύξηση της ζήτησης. Επομένως, μια πολιτική περιορισμού της ζήτησης, που οδηγεί σε μακροχρόνια μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, είναι μια πολιτική που επιβραδύνει την συσσώρευση κεφαλαίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν μια σειρά χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην οποία συνολικά, η συσσώρευση παγίου (επομένως παραγωγικού) κεφαλαίου πραγματοποιείται σήμερα με τους χαμηλότερους ρυθμούς από το 1960.

2.6. Καθοριστικοί παράγοντες της παραγωγικότητας της εργασίας και της απασχόλησης

Η στασιμότητα της απασχόλησης στην διάρκεια των ετών 1995-2002⁶, δηλαδή σε μια περίοδο ανάκαμψης και άνθισης της ελληνικής οικονομίας, αποτέλεσε στοιχείο προβληματισμού και ανησυχίας, αφού η αύξηση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα αναμενόταν, δικαιολογημένα, να οδηγήσει σε αύξηση και του αριθμού των απασχολουμένων. Έτσι, από πολλούς παρατηρητές των οικονομικών εξελίξεων, θεωρήθηκε ως παράδοξο φαινόμενο ότι η Ελλάδα επέτυχε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά το 1995-2002 (από τους υψηλότερους μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης) χωρίς αυτοί να μετατραπούν σε αύξηση της απασχόλησης. Κατά το 2003, ωστόσο, η Έρευνα Εργατικού Δυναμικού κατέγραψε αύξηση της απασχόλησης κατά 1,4% και για το 2004 περαιτέρω αύξηση κατά 2,8%.

Με δεδομένες αυτές τις εξελίξεις, **τίθενται επομένως δύο ερωτήματα:**

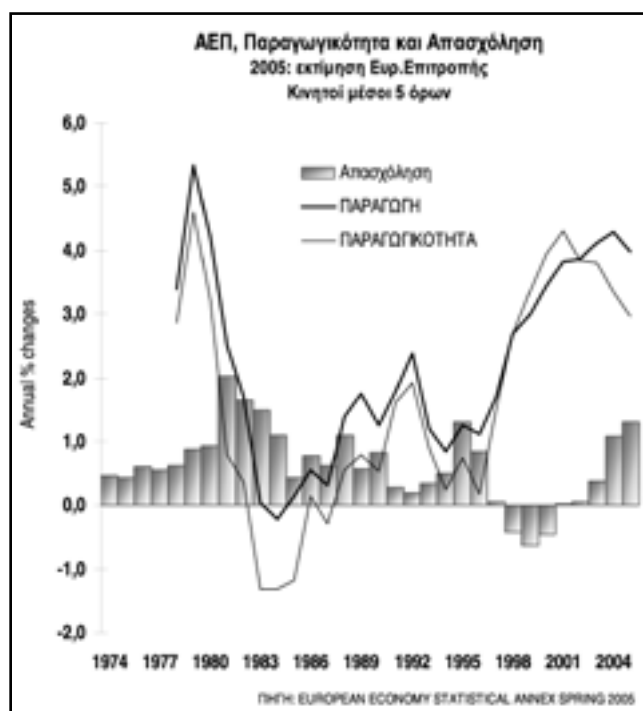
- πρώτον, το ερώτημα για ποιο λόγο παρατηρήθηκε το παράδοξο της «ανάπτυξης που δεν δημιουργεί απασχόληση» (jobless growth) κατά τα έτη 1995-2002, και
- δεύτερον, το ερώτημα εάν οι αυξήσεις του αριθμού των απασχολουμένων κατά το 2003-2004 σηματοδοτούν την έναρξη μιας νέας περιόδου κατά την οποία οι αυξήσεις του ΑΕΠ θα οδηγούν και σε ικανοποιητικές αυξήσεις της απασχόλησης.

6. Το μοναδικό έτος αυτής της περιόδου κατά το οποίο παρουσιάστηκε μεγάλη αύξηση της απασχόλησης ήταν το 1998 (+7,5%). Ωστόσο, η αύξηση αυτή δεν ήταν πραγματική διότι προκλήθηκε από την νομιμοποίηση των μεταναστών, εκ των οποίων ένα μεγάλο μέρος καταγράφηκαν για πρώτη φορά από την Έρευνα Εργατικού Δυναμικού κατά το έτος 1998.

Διάγραμμα 13

Διάγραμμα 14

Η σημασία της παραγωγικότητας για την αύξηση της απασχόλησης φαίνεται στο Διάγραμμα 14, το οποίο απεικονίζει τις ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές του ΑΕΠ, της παραγωγικότητας της εργασίας και της απασχόλησης (σε κινητούς μέσους 5 ετών ώστε να εξομαλύνονται οι επιδράσεις των πρόσκαιρων παραγόντων). Στο ίδιο διάγραμμα φαίνεται η επιβράδυνση της παραγωγικότητας που οδήγησε σε αύξηση της απασχόλησης κατά το 2003-2004.

Η μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας κατά τα έτη 1997-2002 σχετίζεται, αν όχι εξ ολοκλήρου, τουλάχιστον εν μέρει, με την εξέλιξη του οικονομικού κύκλου: η κυκλική συνιστώσα κατά τα πέντε πρώτα έτη του οικονομικού κύκλου θα πρέπει να ήταν ιδιαίτερα σημαντική, επειδή κατά την ανάκαμψη της οικονομίας, *καθώς μειώνεται το αργούν παραγωγικό δυναμικό, η οριακή παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται*, έως ότου ο βαθμός χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού πλησιάσει αρκετά κοντά στην πλήρη χρησιμοποίηση.

Επιπλέον παράγοντας που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι η πτώση της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα. Η μείωση αυτή προέρχεται από την συρρίκνωση του μεριδίου του τομέα αυτού στην συνολική οικονομία και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει στο νέο καθεστώς μείωσης των επιδοτήσεων, την συνακόλουθη παύση στην εκμετάλλευση των λιγότερο αποδοτικών γαιών και τον εκσυγχρονισμό της αγροτικής παραγωγής.

Άλλος σημαντικός παράγοντας που επιδρά αρνητικά στην απασχόληση (μόνον όμως βραχυπρόθεσμα) είναι οι διαδικασίες εκσυγχρονισμού με υποκατάσταση εργασίας από κεφάλαιο στην βιομηχανία.

Με αυτά τα δεδομένα τίθεται το ερώτημα εάν η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας είναι μια ανάπτυξη που δεν αυξάνει την απασχόληση (jobless growth). Είναι φυσικό, όμως, και σύνηθες, κατά τα πρώτα έτη μιας περιόδου ανάπτυξης να έχουμε στασιμότητα ή και μείωση της απασχόλησης. Αυτό συμβαίνει διότι κατά την πρώτη περίοδο μετά την ύφεση, που στην Ελλάδα διήρκεσε μέχρι το 1995, σημειώνεται μεγάλη αύξηση στην οριακή παραγωγικότητα της εργασίας (η αύξηση της παραγωγής χαρακτηρίζεται από αυξανόμενες αποδόσεις) αλλά και στο ύψος των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου που μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις διαδικασίες παραγωγής και συντελούν έτσι στον εκσυγχρονισμό των επιχειρήσεων.

Οι επενδύσεις αυτές οδηγούν σε μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας αλλά και σε νέες μορφές οργάνωσης εργασίας, οι οποίες επίσης αυξάνουν την παραγωγικότητα. Οι αυξήσεις αυτές είναι μεγαλύτερες κατά τα πρώτα χρόνια της ανάκαμψης, επειδή η οριακή παραγωγικότητα αυτών των επενδύσεων είναι κατά πολύ υψηλότερη από την μέση παραγωγικότητα του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού (του εγκατεστημένου κεφαλαιακού αποθέματος). Έτσι, η αύξηση του προϊόντος επιτυγχάνεται σχεδόν εξ ολοκλήρου με την αύξηση της παραγωγικότητας και όχι της απασχόλησης.

Οι παραπάνω εξελίξεις δεν αφορούν μόνον στον βιομηχανικό τομέα, αλλά και στον τομέα των υπηρεσιών, στον οποίο κατεξοχήν δημιουργούνται νέες θέσεις εργασίας. Για τον τομέα αυτόν, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η εγκατάσταση νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων υψηλότερης παραγωγικότητας αντικαθιστά «παραδοσιακές» δραστηριότητες χαμηλής παραγωγικότητας. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 15, οι αυξήσεις της παραγωγικότητας στον τομέα των υπηρεσιών ήταν μεγάλες κατά τα έτη 1999-2003, αν και υποδεέστερες των αντίστοιχων αυξήσεων στη βιομηχανία.

Διάγραμμα 15

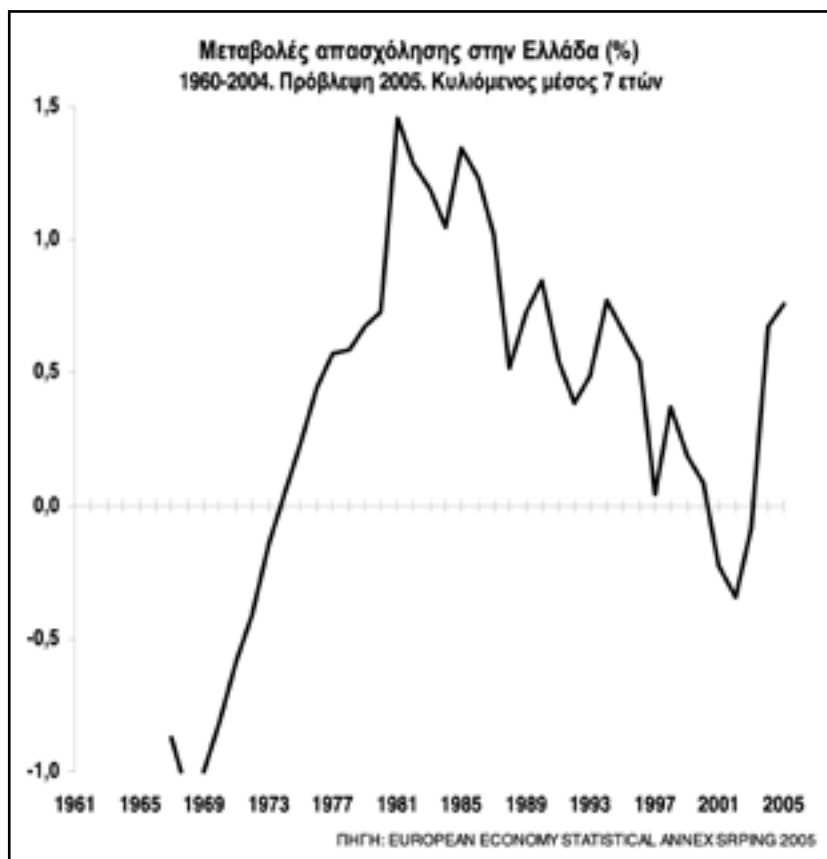

Εντούτοις, με βάση τα παραπάνω, εκτιμούμε ότι μεσοπρόθεσμα είναι πιθανόν να αναμένουμε περαιτέρω αυξήσεις της απασχόλησης διότι η απόσταση της οριακής αύξησης της παραγωγικότητας που προκαλούν οι τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες σε σχέση με την μέση παραγωγικότητα του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού έχει ήδη μειωθεί, και εξακολουθεί να μειώνεται στον βαθμό που το παραγωγικό δυναμικό βρίσκεται πλέον σε διαδικασία επί σειρά ετών εκσυγχρονισμού. Με άλλα λόγια, κάθε νέο «κύμα επένδυσης» οδηγεί σε αύξηση της παραγωγικότητας πλην όμως μικρότερη από τις προηγούμενες. Αυτά εξηγούν, κατά την εκτίμησή μας, το γεγονός ότι το 2002-2003 οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, παρά το γεγονός ότι παρέμειναν υψηλές, ήταν μικρότερες σε σχέση με τα προηγούμενα έτη. Κατά το 2004, η πτώση της παραγωγικότητας στις υπηρεσίες

σχετίζεται με την κάμψη στις επενδύσεις, ενδεχομένως δε και με πρόσκαιρες προσλήψεις που κρίθηκαν απαραίτητες για την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων.

Ως εκ τούτου, κατά την εκτίμησή μας, η συνέχιση της μεγέθυνσης του ΑΕΠ με υψηλούς ρυθμούς και ο περιορισμός της επερχόμενης επιβράδυνσης της οικονομίας, τόσο σε ό,τι αφορά το βάθος της, όσο και την διάρκειά της, αποτελούν στόχους υψηλής προτεραιότητας, διότι οι πιθανότητες να βελτιωθεί η κατάσταση στην αγορά εργασίας, κατά τα επόμενα έτη, **χάρη στην διαδικασία της ανάπτυξης** είναι αυξημένες. Ωστόσο, οι αυξήσεις του προϊόντος κατά το τρέχον και κατά τα επόμενα έτη αναμένεται να είναι μειωμένες με δυσμενή επίπτωση στις αυξήσεις της απασχόλησης.

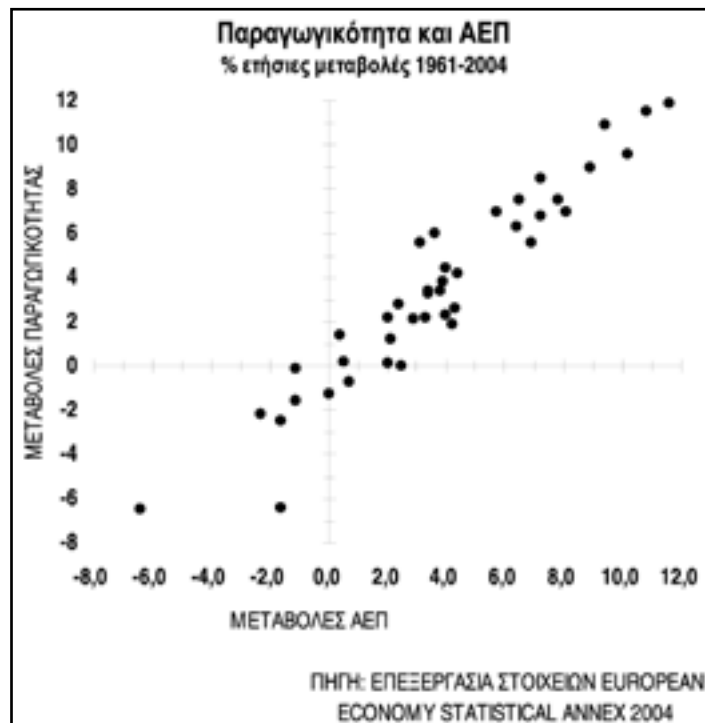
Διάγραμμα 16

Ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης αποτελεί ουσιαστικό καθοριστικό παράγοντα της εξέλιξης της παραγωγικότητας (Baudchon 1997, Mankiw et al. 1992, Boyer & Petit 1991, Englander & Mittelstad 1988, Kuznets 1975, Thirlwall 1994). Η επίδρασή του είναι διπλή: Μακροπρόθεσμα, η επιβράδυνση του ΑΕΠ μειώνει τις οικονομίες κλίμακας, ανακόπτει τις τεχνολογικές ή οργανωτικές καινοτομίες, αυξάνει την μέση ηλικία του μηχανολογικού εξοπλισμού, επιβραδύνει την διάχυση των τεχνολογικών γνώσεων. **Η υποαπασχόληση του παραγωγικού δυναμικού** και οι δυσμενείς προοπτικές σχετικά με την μελλοντική ζήτηση, αποθαρρύνουν την επένδυση σε μηχανολογικό εξοπλισμό, την ίδρυση ή την επέκταση του παραγωγικού κεφαλαίου, επιβραδύνοντας έτσι την εισαγωγή νέων τεχνολογιών (και των συνακόλουθων οργανωτικών καινοτομιών) στην παραγωγή (αποτέλεσμα Verdoorn-Kaldor). Βραχυπρόθεσμα, κάθε επιβράδυνση του ΑΕΠ αντανακλάται στις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας, διότι οι επιχειρήσεις δεν μεταβάλλουν τον αριθμό των απασχολούμενων και προχωρούν σε αποφάσεις για απολύσεις ή προσλήψεις όταν εκτιμήσουν ότι η επιβράδυνση ή μείωση της παραγωγής δεν έχει συγκυριακό χαρακτήρα, αλλά αποτελεί μονιμότερη αλλαγή (αποτέλεσμα κυκλικής συνιστώσας).

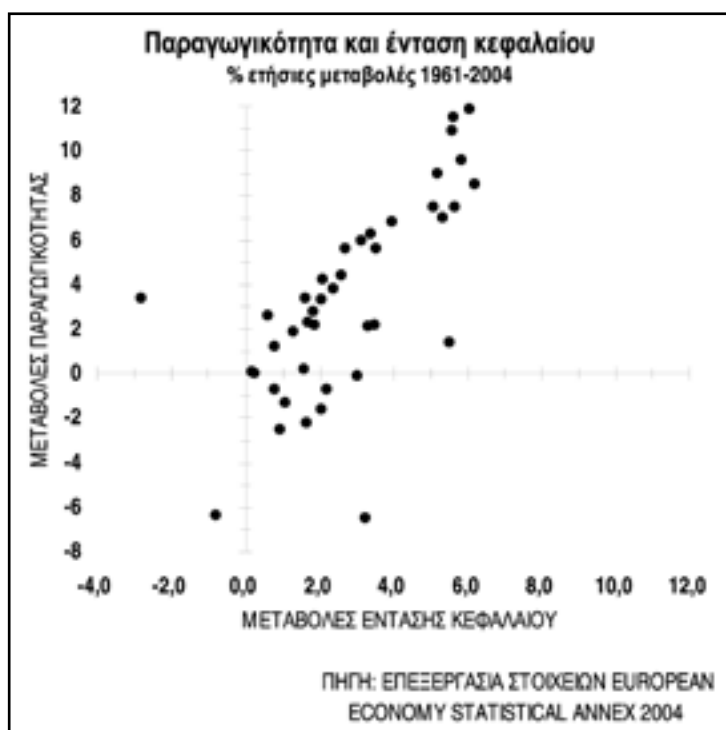
Η εξάρτηση των μεταβολών της παραγωγικότητας της εργασίας, στην Ελλάδα, από τις μεταβολές του ΑΕΠ φαίνεται στο Διάγραμμα 17.

Διάγραμμα 17

Ως μια άλλη ουσιαστικής σημασίας μεταβλητή, αναφέρεται η υποκατάσταση εργασίας από μηχανικές λειτουργίες, δηλαδή η αύξηση της έντασης κεφαλαίου (του παγίου κεφαλαίου ανά απασχολούμενο, *capital deepening*), η οποία αποτελεί δείκτη της τεχνολογικής προόδου. Η εξάρτηση των μεταβολών της παραγωγικότητας της εργασίας από τις μεταβολές της έντασης κεφαλαίου φαίνεται στο Διάγραμμα 18.

Διάγραμμα 18

Εντούτοις, η μεταβλητή αυτή (η υποκατάσταση εργασίας από πάγιο κεφάλαιο) δεν περιγράφει επαρκώς όλες τις πλευρές της τεχνολογικής προόδου, η οποία συνήθως δεν σχετίζεται αποκλειστικά με την ένταση κεφαλαίου, αλλά και με την αυτόνομη τεχνολογική πρόοδο (Solow 1956, Romer 1986, 1990, Lucas 1988, 1992).

Επίσης, σημαντικό για την ερμηνεία των μεταβολών της παραγωγικότητας της εργασίας είναι το «αποτέλεσμα της πραγματικής σύγκλισης», που αναφέρεται στο γεγονός ότι οι χώρες που συγκλίνουν είναι σε θέση να μεταφέρουν τεχνολογίες, παραγωγικές ή εργασιακές πρακτικές από τις πλέον αναπτυγμένες χώρες, οι οποίες αποτελούν για τις συγκλίνουσες χώρες, ένα «τεχνολογικό σύνορο» το οποίο τείνουν να προσεγγίσουν. Επομένως, η απόσταση του επιπέδου παραγωγικότητας της Ελλάδας από το επίπεδο των πλέον προηγμένων οικονομιών αναμένεται να επιδρά θετικά στον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας.

Οι μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας που εκτιμήθηκαν με βάση τις προαναφερθείσες μεταβλητές δίνουν για την διετία 2003-2004 τιμές που προσεγγίζουν ικανοποιητικά αυτές που πράγματι σημειώθηκαν.

Με βάση την σχέση που προσδιορίσαμε, προκύπτει ότι για ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 2,9% το 2005, και αύξηση της έντασης κεφαλαίου κατά 2,5%, η απασχόληση αναμένεται να αυξηθεί κατά 0,7% και η παραγωγικότητα της εργασίας κατά 2,1%.

Οι αλλαγές αυτές στην εξέλιξη της παραγωγικότητας της εργασίας γίνονται κατανοητές εφόσον τεθούν στο ιστορικό τους πλαίσιο.

Πράγματι, η τριακονταετία η που ακολούθησε το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου απετέλεσε την «χρυσή εποχή» της ελληνικής οικονομίας. **Το παραγωγικό υπόδειγμα** που επέτρεψε στην χώρα να διανύσει μια θεαματική περίοδο ανάπτυξης, βασίστηκε στην εγκατάσταση νέων βιομηχανικών κλάδων, στην μαζική τυποποιημένη παραγωγή προϊόντων, στην επικράτηση της ιεραρχικής-πειθαρχικής οργάνωσης της εργασίας στις μονάδες παραγωγής, και στην αυτοματοποίηση στις βιομηχανίες συνεχούς ροής. Από την πλευρά της ζήτησης, θεμελιώδους σημασίας παράγοντας υπήρξε η καταναλωτική δαπάνη για αγαθά μαζικής παραγωγής τα οποία κατέστησαν αρκούτως φθηνά ώστε να γίνουν προσιτά από μια μεγάλη μερίδα νοικοκυριών.

Η περίοδος της «χρυσής εποχής» της οικονομικής ανάπτυξης έληξε κατά την διάρκεια του πρώτου ημίσεως της δεκαετίας του '70, με μια διαρθρωτική κρίση που εκδηλώθηκε σε πολλές βαθμίδες της οικονομίας, της παραγωγής και της κατανάλωσης. Η κρίση αυτή οδήγησε, ιδιαίτερα από το 1995, στην αναδιάρθρωση της παραγωγής, δηλαδή σε μια σειρά από ριζικές αλλαγές, είτε στον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, είτε στην οργάνωση της εργασίας, που οδηγούν σε άνοδο της παραγωγικότητας της εργασίας, σε βελτίωση της ποιότητας και σε παραγωγή νέων προϊόντων. Ταυτόχρονα, σημαντικές είναι οι αλλαγές και από την πλευρά της ζήτησης, η οποία χαρακτηρίζεται από την μετατόπιση προς πρότυπα εξατομικευμένης κατανάλωσης και προς ποιοτικά προϊόντα. Αυτή η μετατόπιση έχει ως συνέπεια την αλματώδη αύξηση της ποικιλίας των αγαθών διαμέσου της διαφοροποίησης των προϊόντων, την ανάδειξη του ρόλου του εμπορικού ονόματος (brand) σε σημαντικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας, την απόδοση ιδιαίτερης σημασίας στην παρουσίαση (την εξωτερική όψη) των προϊόντων, την ανάπτυξη δικτύων εξυπηρέτησης των πελατών πριν και μετά από την πώληση, την χρήση της διαφήμισης και των σύγχρονων μέσων μαζικής επικοινωνίας ως συνδέσμους μεταξύ της ευέλικτης μαζικής παραγωγής και του καταναλωτή που αναζητά την κοινωνική διάκριση ή την ποιότητα.

Η αναδιάρθρωση της παραγωγής που πραγματοποιείται με τον τρόπο αυτό χαρακτηρίζεται από την αυξανόμενη σημασία της γνώσης ως συντελεστού παραγωγής. Η ανάπτυξη αυτής της ικανότητας σχετίζεται με τις σύγχρονες ανάγκες της παρα-

γωγής: την αυξημένη ταχύτητα προσαρμογής της προσφοράς στην ζήτηση, την δημιουργία προϊόντων προσαρμοσμένων στα χαρακτηριστικά της ζήτησης, την μαζική παραγωγή μικρών σειρών με χαμηλό κόστος, την εξάλειψη των νεκρών χρόνων της παραγωγής, την καλή ποιότητα κλπ. Παράλληλα, η ανάπτυξη της διανομής και της διαφήμισης σηματοδοτούν τα νέα δεδομένα δημιουργίας προστιθέμενης αξίας. Η ανάπτυξη των τμημάτων μάρκετινγκ, έρευνας και ανάπτυξης νέων προϊόντων, ποιοτικού ελέγχου, εμπορικών λειτουργιών της επιχείρησης, ενισχύουν ακόμη περισσότερο την παραγωγή προστιθέμενης αξίας.

Μια άλλη σημαντική αλλαγή στις παραγωγικές διαδικασίες, είναι η αυξανόμενη σημασία των μη υλικών στοιχείων της παραγωγής (γνώσεις, ικανότητα επεξεργασίας της πληροφορίας, γενική μόρφωση, ικανότητα πρόσβασης στην πληροφορία, επίλυση προβλημάτων και άλλες δεξιότητες του εργατικού δυναμικού). Τα στοιχεία αυτά, τείνουν να διαδραματίσουν πρωτεύοντα ρόλο στην παραγωγική διαδικασία και στην δημιουργία προστιθέμενης αξίας. Η ανάπτυξη του νέου παραγωγικού υποδείγματος επιφέρει την ανατροπή των παραδοσιακών μορφών οργάνωσης της εργασίας. Πολλοί συγγραφείς διατείνονται ότι οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης της εργασίας αποτελούν πλέον εμπόδιο στην σύγχρονη οικονομική δυναμική λόγω της δυσκαμψίας που τις χαρακτηρίζει. Σε ότι αφορά την οργάνωση της παραγωγής πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια του παλαιού παραγωγικού υποδείγματος, που βασιζόταν στις αρχές της «επιστημονικής οργάνωσης της εργασίας» του Taylor και της μαζικής παραγωγής ομοιόμορφων προϊόντων (Aglietta 1976), οι εργασιακές διαδικασίες χαρακτηρίζονταν από ακραίο καταμερισμό της εργασίας και αυξημένη, πλην όμως δύσκαμπτη, εκμηχάνιση της παραγωγής γύρω από τις κινούμενες γραμμές συναρμολόγησης.

Για πολλούς λόγους που σχετίζονται με κοινωνικές εξελίξεις, το παλαιό παραγωγικό πρότυπο έφθασε στα όριά της στην Ελλάδα αμέσως με την μεταπολίτευση του 1975. Την παρακμή του παλαιού παραγωγικού υποδείγματος ακολούθησε, χάρη σε μια σειρά επώδυνων μετασχηματισμών, η ανάδυση ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος, που βασίζεται στις νέες «ευέλικτες» παραγωγικές διαδικασίες, όπου με τον όρο της «ευελιξίας» εννοούμε την ικανότητα των παραγωγικών διαδικασιών να παράγουν (χάρη στις τεχνολογίες της πληροφορικής και της μικρο-ηλεκτρονικής, αλλά και χάρη σε οργανωτικές καινοτομίες), διαφοροποιημένα προϊόντα σε μικρές σειρές με ταυτόχρονες οικονομίες στην χρήση του παγίου κεφαλαίου. Οι αλλαγές αυτές οδηγούν, μεταξύ άλλων, στην ανάδειξη νέων οργανωτικών πρακτικών στην εσωτερική οργάνωση της επιχείρησης: υιοθέτηση διαδικασιών ελέγχου της ποιότητας και δημιουργία ποιοτικών κανόνων, προαγωγή των ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού με την ανάπτυξη της πολυειδίκευσης των εργαζομένων και της πολύπλευρης ανάπτυξης των δεξιοτήτων τους, νέες, καινοτομικές μορφές οργάνωσης της εργασίας.

Οι αλλαγές αυτές εισάγονται στο παραγωγικό σύστημα διαμέσου των αυξημένων επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό, του οποίου η χρήση, σε συνδυασμό με τα νέα χαρακτηριστικά της ζήτησης επισύρει αλλαγές στην οργάνωση της εργασίας, στις ειδικότητες και τα επαγγέλματα κλπ. Ως εκ τούτου, η τεχνολογική πρόοδος (η οποία στην εξίσωση που υπολογίσαμε εκφράζεται με δύο μεταβλητές: τις ετήσιες εκατοστιαίες μεταβολές της έντασης κεφαλαίου και του ΑΕΠ) αποτελεί τον καταλύτη όλων των αλλαγών που προαναφέρθηκαν και που οδηγούν από το παλαιό παραγωγικό υπόδειγμα στο νέο υπόδειγμα της παραγωγικής ευελιξίας.

Αυτή η μετάβαση, όμως, από το παλαιό στο νέο παραγωγικό σύστημα πραγματοποιείται σταδιακά, με την έννοια ότι οι επιπτώσεις από την εισαγωγή νέων τεχνολογιών μέσω αυξημένων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, κλιμακώνονται στον χρόνο, δεν είναι δηλαδή άμεσες αλλά επηρεάζουν την παραγωγικότητα, όχι μόνον του έτους κατά το οποίο γίνεται η επένδυση, αλλά και κατά τα επόμενα («καμπύλη εκμάθησης» των νέων τεχνολογιών). Ως εκ τούτου, οι επιπτώσεις στην απασχόληση από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας παράλληλα με την αύξηση της παραγωγής επεκτείνονται σε μια σειρά ετών, με αποτέλεσμα να υπάρχει σαφής επιβράδυνση της απασχόλησης μεσοπρόθεσμα. Επειδή όμως οι αυξήσεις της παραγωγικότητας από την εισαγωγή νέων τεχνολογιών βαίνουν μειούμενες με τον χρόνο (χαρακτηρίζονται δηλαδή από φθίνουσες αποδόσεις), οι αρνητικές επιπτώσεις στην απασχόληση θα πρέπει και αυτές να απαλυνθούν.

Στο ποσοστό ανεργίας επιδρά ωστόσο και η πτώση στο ποσοστό συμμετοχής, που οφείλεται σε **δύο παράγοντες**:

Πρώτον, στην αποθάρρυνση των ανέργων: όταν η απασχόληση μειώνεται, σχεδόν εξίσου μειώνεται και η προσφορά εργασίας επειδή αποθαρρύνονται όσοι επιθυμούν να εργασθούν και δεν αναζητούν ενεργητικά εργασία. **Δεύτερον**, στην αύξηση των πραγματικών μισθών. Όταν οι πραγματικοί μισθοί μειώνονται ή παραμένουν στάσιμοι, ένα μεγάλο μέρος νοικοκυριών με μεσαίο και χαμηλό εισόδημα αυξάνει την προσφορά εργασίας (δεύτερη εργασία του άνδρα, εισόδος στην αγορά εργασίας της γυναίκας), προκειμένου να αποκτήσει το ελάχιστο εκείνο εισόδημα που εξασφαλίζει σε μια οικογένεια μια «κανονική» και αξιοπρεπή ζωή με βάση τα σημερινά κοινωνικά δεδομένα. Η αύξηση των πραγματικών μισθών κατά την διάρκεια των οκτώ τελευταίων ετών, έχει μειώσει την πίεση πάνω στα νοικοκυριά. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να συνεχίζεται το φαινόμενο αύξησης της προσφοράς εργασίας επειδή ο τρέχων μέσος μισθός παραμένει μικρότερος από αυτόν που θεωρείται αναγκαίος για την «κανονική» και αξιοπρεπή διαβίωση του νοικοκυριού, πλην όμως, με μικρότερη ένταση από ό,τι στο παρελθόν.

Η εκτίμηση του Ινστιτούτου Εργασίας της ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ είναι ότι η πτωτική τάση στο ποσοστό συμμετοχής θα ανακοπεί και θα αντιστραφεί από την στιγμή που θα

υπάρξουν υψηλές αυξήσεις στην απασχόληση, οι οποίες θα ενθαρρύνουν την ενεργητική αναζήτηση εργασίας.

Επομένως, οι καθοριστικοί παράγοντες της απασχόλησης συνοψίζονται στην ταυτότητα $(\% \text{ αυξήσεις της απασχόλησης}) = (\% \text{ αυξήσεις του ΑΕΠ}) - (\% \text{ αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας})$, ενώ οι καθοριστικοί παράγοντες του εργατικού δυναμικού είναι οι δημογραφικές μεταβλητές, ο πραγματικός μισθός (με αρνητική πρώτη παράγωγο), και ο ρυθμός μεταβολής της απασχόλησης (ως proxy) του φαινομένου της αποθάρρυνσης / ενθάρρυνσης των ανέργων να αναζητήσουν ενεργητικά εργασία.

2.7. Οι δύο χρηστοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας

Από τις παραπάνω διαπιστώσεις σχετικά με τους καθοριστικούς παράγοντες των βασικών μεταβλητών της πραγματικής οικονομίας, προκύπτει ότι η οικονομική ανάκαμψη διατηρήθηκε μέχρι το πρώτο ήμισυ της τρέχουσας δεκαετίας στην Ελλάδα, όχι μόνον χάρη στους εξωγενείς παράγοντες (μονομερείς μεταβιβάσεις από την ΕΕ και προετοιμασία Ολυμπιακών Αγώνων), αλλά και στην ύπαρξη δύο πολύ σημαντικών χρηστών κύκλων που έχουν συγκροτηθεί και πολλαπλασιάζουν τα αρχικά οφέλη από τους εξωγενείς παράγοντες. Ως εκ τούτου, όταν οι εξωγενείς παράγοντες εκλείψουν, η ελληνική οικονομία πιθανότατα θα διαθέτει σημαντική εσωτερική δυναμική, της οποίας όμως η συντήρηση θα εξαρτηθεί από τις κατευθύνσεις πολιτικής που θα υιοθετηθούν κατά τα αμέσως επόμενα έτη. Οι δύο εν λόγω χρηστοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας είναι οι εξής:

Ο πρώτος εξ αυτών είναι ο κύκλος επενδύσεων-προϊόντος (πολλαπλασιαστής) και ζήτησης-επενδύσεων (επιταχυντής): Η υψηλή επενδυτική δαπάνη (δημόσια και ιδιωτική) οδηγεί σε ταχεία μεγέθυνση του προϊόντος μέσω των πολλαπλασιαστικών της αποτελεσμάτων. Ταυτοχρόνως, η ταχεία αύξηση του προϊόντος, και συνακόλουθα των εισοδημάτων, και της ζήτησης, αλλά και οι προσδοκίες που αυτή προκαλεί οδηγούν σε αύξηση των παραγωγικών επενδύσεων (επιταχυντής). Επομένως, το προϊόν και οι επενδύσεις βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της πραγματικής οικονομίας και σε εκσυγχρονισμό του παραγωγικού συστήματος.

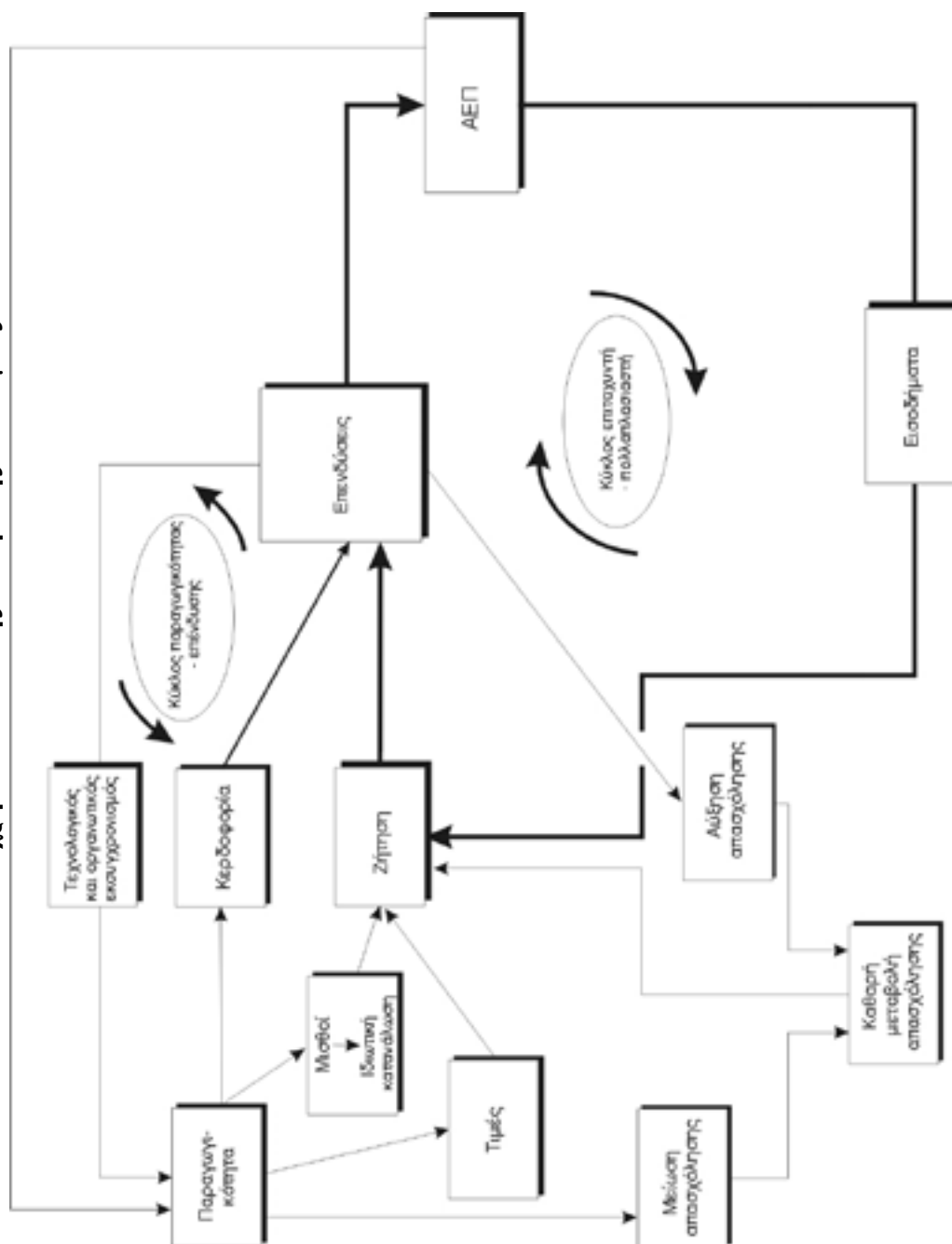
Ο δεύτερος είναι ο κύκλος επενδύσεων-παραγωγικότητας. Η αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και οι εκσυγχρονιστικές τους επιπτώσεις στο παραγωγικό σύστημα, αλλά και η αύξηση του όγκου της παραγωγής, επιδρούν θετικά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Η βελτίωση αυτή της παραγωγικότητας επιμερίζεται σε τρία επί μέρους οφέλη:

- **πρώτον**, στην άνοδο των πραγματικών μισθών, του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων, και επακόλουθα της ιδιωτικής κατανάλωσης και της συνολικής ζήτησης (διότι η ροπή προς κατανάλωση των μισθωτών είναι υψηλότερη από την αντίστοιχη των εισοδημάτων της ιδιοκτησίας),
- **δεύτερον**, στην μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας (διότι από την αύξηση της παραγωγικότητας ωφελούνται, και μάλιστα κατά κύριο λόγο, οι επιχειρήσεις), αλλά και στην αύξηση του λόγου προϊόντος / κεφαλαίου, επομένως και στην άνοδο της κερδοφορίας,
- **και τρίτον** σε χαμηλότερο πληθωρισμό.

Τα τρία αυτά οφέλη, όμως, επιδρούν θετικά επί των επενδύσεων: Το διαθέσιμο εισόδημα των εργαζομένων αποτελεί βασική συνιστώσα της συνολικής ζήτησης και χαρακτηρίζεται από μεγάλη ροπή προς κατανάλωση (μεγαλύτερη από τα άλλα εισοδήματα). Η αύξηση της ζήτησης ευνοεί την ένταση της επενδυτικής προσπάθειας, όχι μόνον διαμέσου του επιταχυντή αλλά και επειδή μειώνει το αργούν παραγωγικό δυναμικό και αυξάνει έτσι την κερδοφορία. Η αύξηση της απόδοσης του κεφαλαίου, επίσης ευνοεί την αύξηση των επενδύσεων (υπό τον όρο ότι οι προσδοκίες για μεγαλύτερα κέρδη δεν έχουν αυξηθεί συγκριτικά περισσότερο). Η μείωση του πληθωρισμού, επίσης, συμβάλλει στο κλίμα σταθερότητας, στην αύξηση της ζήτησης και στην βελτίωση του επιχειρηματικού κλίματος. Επομένως, η επένδυση και η παραγωγικότητα με τα τρία επιμέρους αποτελέσματά της βρίσκονται σε σχέση αμοιβαίας αλληλεξάρτησης που οδηγεί σε συνεχή άνοδο της οικονομίας.

Σχηματικά, οι δύο χρηστοί κύκλοι που περιγράψαμε στο πρώτο μέρος αυτής της έκθεσης, φαίνονται στο παρακάτω σχήμα. Βέβαια, για πρακτικούς λόγους η απλοποίηση είναι υποχρεωτική, έτσι ώστε στο Διάγραμμα 19 φαίνονται μόνον οι κυριότερες αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών.

Διάγραμμα 19
Οι δύο χρηστοί κύκλοι της Ελληνικής οικονομίας

ΜΕΡΟΣ 3

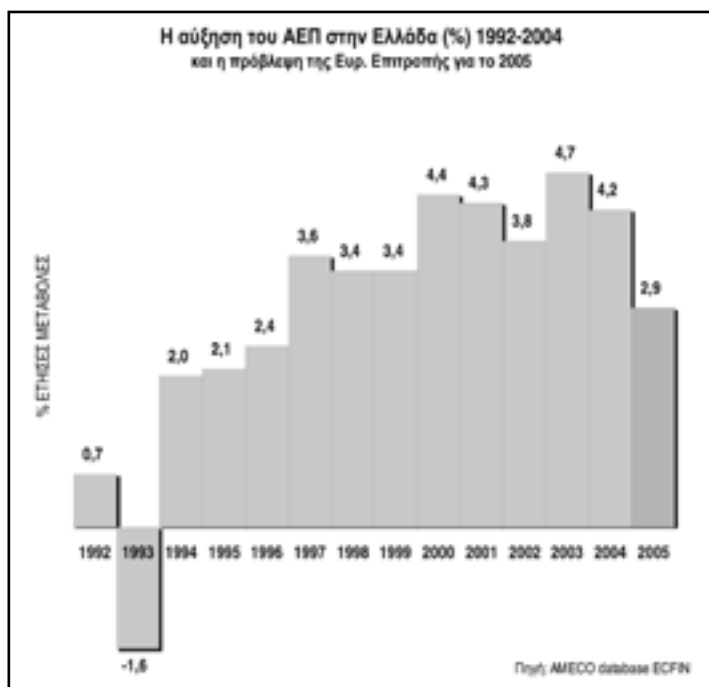
Η ελληνική οικονομία κατά το 2004-2005

Η ελληνική οικονομία κατά το 2004-2005

3.1. Οι εξελίξεις κατά το 2004-2005

Η ανοδική πορεία της ελληνικής οικονομίας συνεχίστηκε και κατά το 2004 (Διάγραμμα 20) με ρυθμό 4,2%, πλην όμως φαίνεται να ανακόπτεται από το 2005, αφού ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ κατά το τρέχον έτος θα περιορισθεί στο 2,9%, που είναι ο χαμηλότερος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης από το 1997.

Διάγραμμα 20

Όλες οι προβλέψεις συμφωνούν ότι η διαδικασία της επιβράδυνσης θα συνεχισθεί και στην διάρκεια του 2006. Κατά τις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Spring 2005 Economic Forecasts)⁷, ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα αναμένεται να παραμείνει, κατά το επόμενο έτος, περίπου στο ίδιο επίπεδο (3,1%) με το 2005.

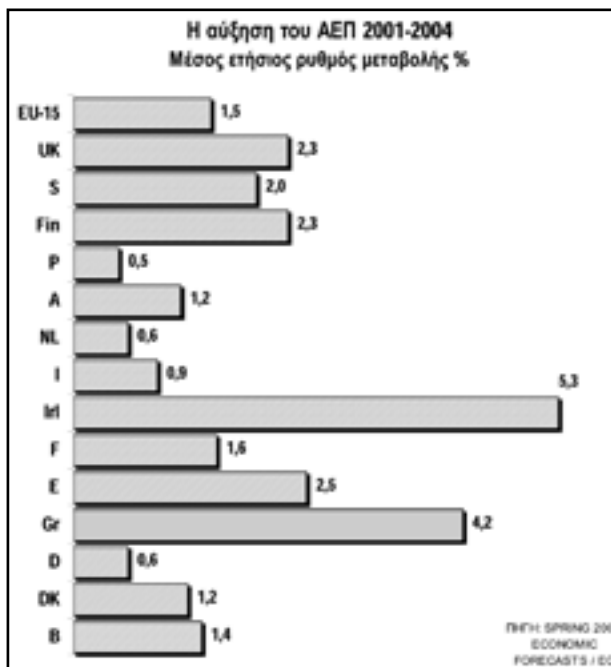
7. Η ανάλυση του Μέρους 2 της Έκθεσης βασίζεται στα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Economy Statistical Annex Spring 2005, Ameco Database της DGII, Spring 2005 Economic Forecasts Statistical Annex), κατ' εξαίρεση δε σε στοιχεία από άλλες πηγές.

Οι επιδόσεις του συνόλου των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 αναμένεται ότι θα είναι ελαφρώς χειρότερες, συγκρινόμενες με τις αντίστοιχες ελληνικές, αφού για το 2005-2006 προβλέπεται μέση ετήσια αύξηση του ΑΕΠ κατά 2,0% περίπου.

Συγκριτικά με το έτος 2004, **οι προσδοκίες των επιχειρήσεων και των καταναλωτών**, σχετικά με τους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, είναι πιο απαισιόδοξες εξαιτίας της περιστολής της εσωτερικής ζήτησης, που υπήρξε ο βασικός κινητήρας της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας κατά την τελευταία δεκαετία.

Παρόμοιες με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το 2005-2006 είναι και αυτές της πρόσφατης έκθεσης του ΟΟΣΑ (Economic Outlook Ιούνιος 2005). Εάν οι προβλέψεις για το τρέχον και το επόμενο έτος επαληθευθούν, η πραγματική σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας προς τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα ανακοπεί.

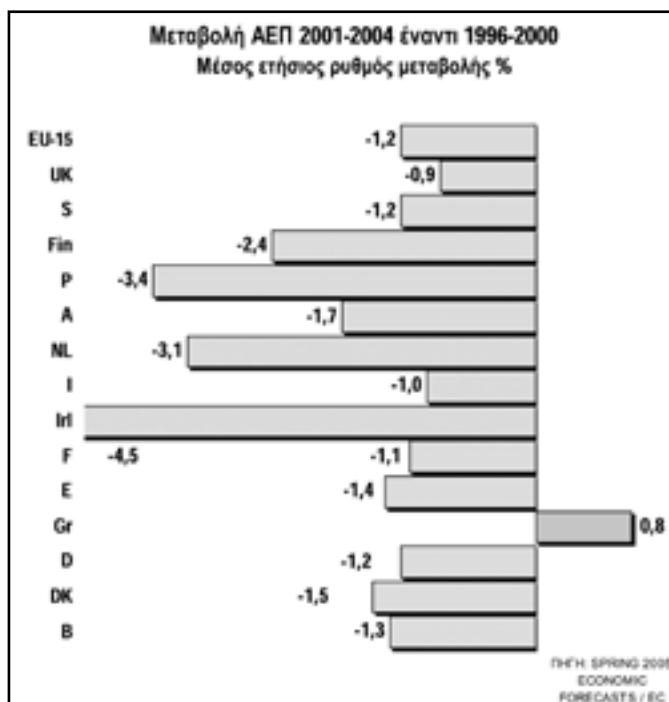
Διάγραμμα 21

Το ιδιαίτερο νόημα και η αυξημένη σημασία της επιβράδυνσης της ελληνικής οικονομίας κατά το 2005-2006 αναδεικνύεται σε σύγκριση με τα τελευταία χρόνια όταν οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας ήταν αυξημένες, τόσο σε διεθνή σύγκριση όσο και καθαυτές. Από την σύγκριση αυτή, που εκτίθεται αμέσως παρακάτω, γίνεται φανερό ότι είναι αυξημένες οι πιθανότητες να μετατραπεί η δυναμική της ανάπτυξης σε δυναμική ύφεσης.

Κατά το 2002, το 2003 και το 2004, η οικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών και κυρίως της ζώνης του ευρώ, σε αντίθεση με τις άλλες μεγάλες οικονομικές δυνάμεις, την Ιαπωνία και τις ΗΠΑ, παρουσίασε τις χειρότερες επιδόσεις όσον αφορά τη μεγέθυνση του ΑΕΠ. Ενώ το ΑΕΠ αυξήθηκε, κατά την τριετία αυτή, με μέσο ετήσιο ρυθμό 2,4% στο σύνολο των ανεπτυγμένων χωρών, με 1,9% στην Ιαπωνία και 3,3% στις ΗΠΑ, περιορίστηκε στο 1% στην ζώνη του ευρώ. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 21, κατά τα έτη 2001-2004, ο μέσος ετήσιος ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης στην ΕΕ-15 ανήλθε μόλις σε 1,5% και μόνον έξι εκ των δεκαπέντε χωρών επέτυχαν μέση ετήσια μεταβολή του ΑΕΠ ανώτερη του 2%. Στο πλαίσιο μιας γενικής επιβράδυνσης της ευρωπαϊκής οικονομίας, οι επιδόσεις της Ελλάδας απέτελεσαν εξαίρεση: ήταν οι δεύτερες καλύτερες μετά την Ιρλανδία, τόσο κατά την τετραετία 2001-2004 όσο και κατά τα εννέα έτη ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας 1996-2004. Ιδιαίτερα κατά την περίοδο 2001-2004, όταν σε όλες τις άλλες χώρες της ΕΕ-15 η οικονομική μεγέθυνση επιβραδύνθηκε, σε σχέση με την προηγούμενη πενταετία 1996-2000, (Διάγραμμα 22), στην Ελλάδα συνεχίστηκε με ακόμη υψηλότερους ρυθμούς (4,2% έναντι 3,4%).

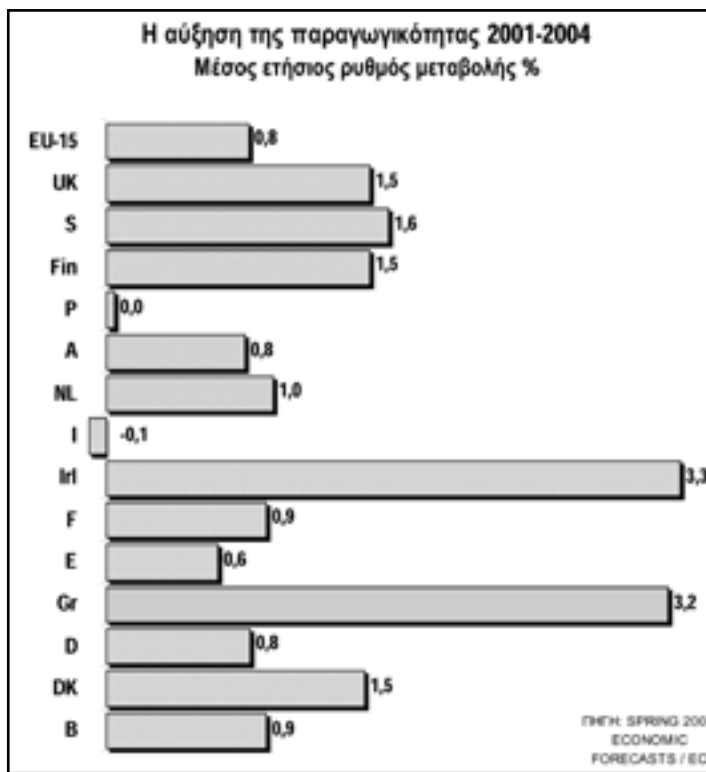
Διάγραμμα 22

Ο συγκριτικά με τις άλλες χώρες της ΕΕ-15 υψηλότερος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ ανάγεται, σε μεγάλη βαθμό, στην ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της

εργασίας στην Ελλάδα. Το αντίστοιχο μέσο μέγεθος στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, κατά τα έτη 2001-2004 ανήλθε σε μόλις 0,8%, ενώ στην Πορτογαλία, την Ισπανία και την Ιταλία υπήρξε στασιμότητα ή ασήμαντη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 23).

Διάγραμμα 23

Οι μακροχρόνιοι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα μέχρι τα πρώτα έτη της δεκαετίας του '90 υστερούσαν σημαντικά έναντι του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η άνοδος των τελευταίων ετών πιθανότατα σηματοδοτεί μια μονιμότερη αλλαγή στους μακροχρόνιους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα. Η κινητήρια δύναμη της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας **είναι η ταχεία αύξηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου**, ιδιαίτερα των επενδύσεων μηχανικού εξοπλισμού, του οποίου μάλιστα η συμμετοχή στις συνολικές επενδύσεις βαίνει αυξανόμενη. Οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό μεταφέρουν τις νέες τεχνολογίες μέσα στις εργασιακές διαδικασίες, υποκαθιστούν εργασία με πάγιο κεφάλαιο και αυξάνουν έτσι την παραγωγικότητα της εργασίας.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 24, **οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό** αυξήθηκαν στην Ελλάδα, κατά την τετραετία 2001-2004, με μέσο ετήσιο ρυθμό 8,8% έναντι

μείωσης -1,2% στην ΕΕ-15 κατά μέσο όρο, -3,7% στην Πορτογαλία, 0% στην Ισπανία, -0,7% στην Ιρλανδία και -1,0% στην Ιταλία. Αυτή η υπεροχή της ελληνικής οικονομίας σε επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό εξηγεί, σε μεγάλο βαθμό, την ταχύτερη αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας έναντι των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Διάγραμμα 24

Ωστόσο, οι αυξήσεις της παραγωγικότητας περιλαμβάνουν μια μεγάλη κυκλική συνιστώσα, διότι σχετίζονται με την πορεία του οικονομικού κύκλου. Προκύπτει από τις ποσοτικές αναλύσεις του ΙΝΕ ότι η επιτάχυνση της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα, όπως και σε όλες τις άλλες ανεπτυγμένες χώρες, συνοδεύεται συνήθως από μεγάλες αυξήσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας επειδή μειώνει το αργούν παραγωγικό δυναμικό. Ήδη η επιβράδυνση της οικονομίας κατά το 2005 οδηγεί σε επιβράδυνση και της παραγωγικότητας, στον βαθμό που αυτή επηρεάζεται από την μείωση στην χρησιμοποίηση του παραγωγικού δυναμικού. Όπως συνάγεται από τις έρευνες συγκυρίας, οι επιχειρήσεις προεξοφλούν ότι θα υπάρξει επιβράδυνση της οικονομίας κατά το 2005, επομένως και της εσωτερικής ζήτησης, άρα αναμένουν ότι θα υπάρξει μείωση του βαθμού χρησιμοποίησης των παραγωγικών εγκαταστάσεών τους, και για τον λόγο αυτό αναστέλλουν πολλές επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό (παρόλο που τα επιτόκια είναι χαμηλά και το επίπεδο κερδοφορίας υψηλό). Η επιβράδυνση των παραγωγικών επενδύσεων, όμως, επιβραδύνει την υποκατάσταση εργασίας

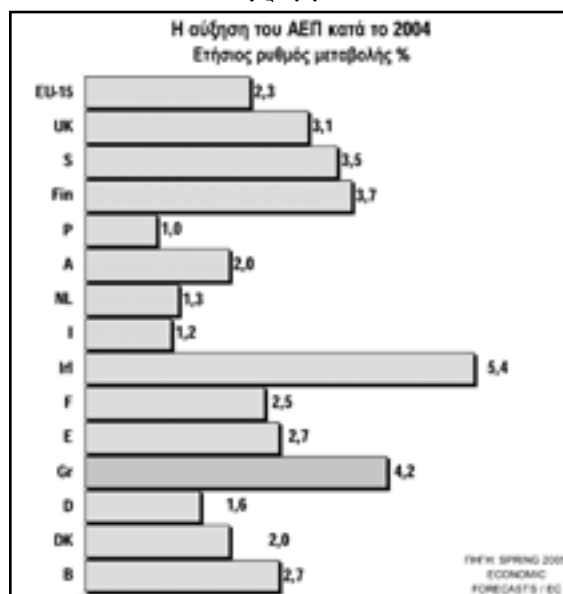
από κεφάλαιο και την μεταφορά νέων τεχνολογιών στην παραγωγή, με αποτέλεσμα να υπάρχουν δυσμενείς επιπτώσεις στην παραγωγικότητα της εργασίας.

Είναι αυξημένη η πιθανότητα, αυτές οι εξελίξεις του 2005 να αποτελούν το έναυσμα για την μεταστροφή των δύο χρηστών κύκλων της ελληνικής οικονομίας, στους οποίους αναφέρεται το μέρος 2 της έκθεσης, σε δύο φαύλους κύκλους σωρευτικής επιδείνωσης όλων των μεγεθών της πραγματικής οικονομίας. Η τελική έκβαση θα κριθεί από τον βαθμό στον οποίο η οικονομική πολιτική θα εξακολουθήσει να περιστελλεί την εσωτερική ζήτηση.

Στην διατήρηση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης σε υψηλά επίπεδα, κατά το 2004, συνέβαλαν μια σειρά παραγόντων που ενίσχυσαν την εσωτερική ζήτηση: η αύξηση των πραγματικών μισθών⁸ κατά 2,8%, η διατήρηση των επιτοκίων σε χαμηλά επίπεδα, η ταχεία πιστωτική επέκταση, η εισροή πόρων από τα διαρθρωτικά ταμεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι υψηλές καταναλωτικές δαπάνες του δημοσίου και οι ικανοποιητικές επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα (παρά την κάμψη έναντι του 2003 που αποδίδεται στις κατασκευές).

Για το 2005, η κάμψη θα πρέπει να αποδοθεί στην μείωση των δημόσιων επενδύσεων, στην θεαματική μείωση της δημόσιας κατανάλωσης, στην εδραίωση απαισιόδοξων προσδοκιών, τόσο μεταξύ των επιχειρήσεων με δυσμενείς επιπτώσεις στην επένδυση, όσο και μεταξύ των καταναλωτών που αντιδρούν αυξάνοντας τις αποταμιεύσεις τους.

Διάγραμμα 25

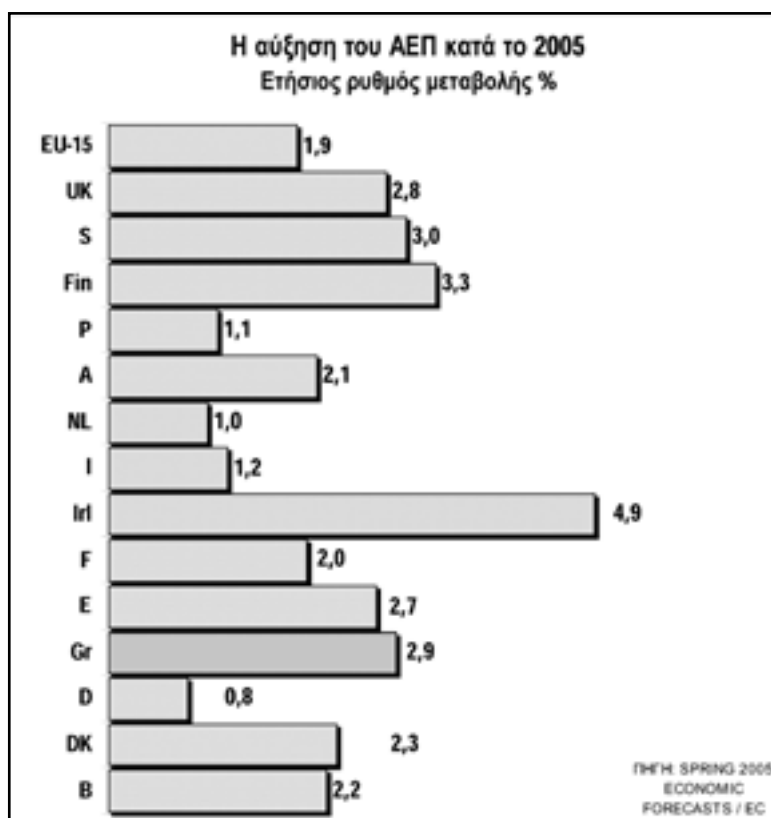

8. Μέσες ακαθάριστες αποδοχές (καθαρές αποδοχές + εισφορές εργαζομένων).

Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα κατά το 2004 ήταν σαφώς υψηλότερος (Διάγραμμα 25) με εξαίρεση την Ιρλανδία, της οποίας ο αντίστοιχος ρυθμός ανήλθε σε 5,4%. Κατά πολύ χαμηλότερη θα είναι η θέση της Ελλάδας, κατά το 2005, σε σχέση με τις άλλες χώρες της ΕΕ-15 με κριτήριο την μεταβολή του ΑΕΠ. Τρεις άλλες χώρες θα αυξήσουν περισσότερο από την Ελλάδα το ΑΕΠ, και άλλες δύο περίπου εξίσου.

Από μακροχρόνια άποψη, η κάμψη στον ρυθμό μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας το 2005, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 27 διαρρηγνύει την ανοδική τάση που παρουσίαζε η χρονολογική σειρά των μεταβολών του ΑΕΠ από το 1996 έως το 2004 και η οποία σηματοδοτούσε την λήξη του μακρού κύματος ύφεσης της ελληνικής οικονομίας 1974-1995.

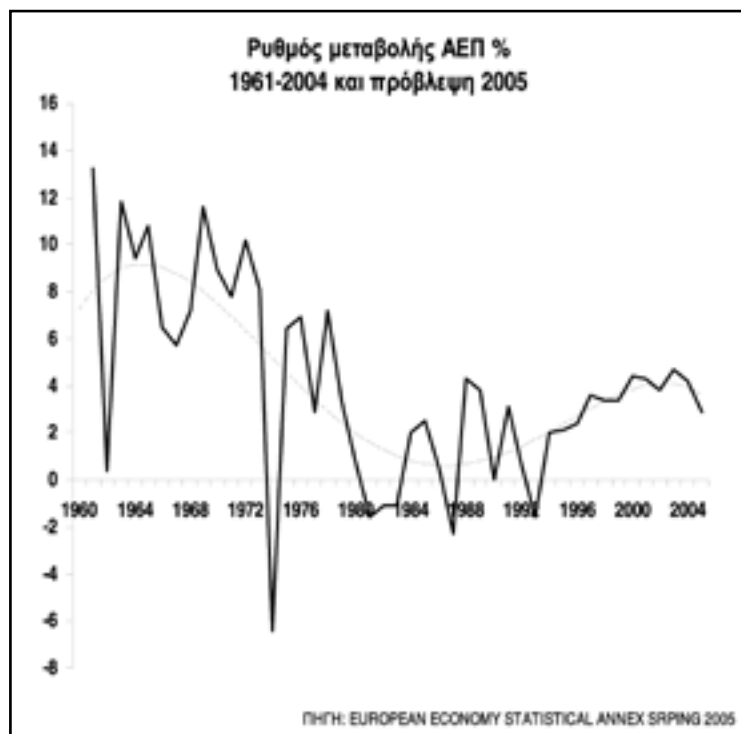
Διάγραμμα 26

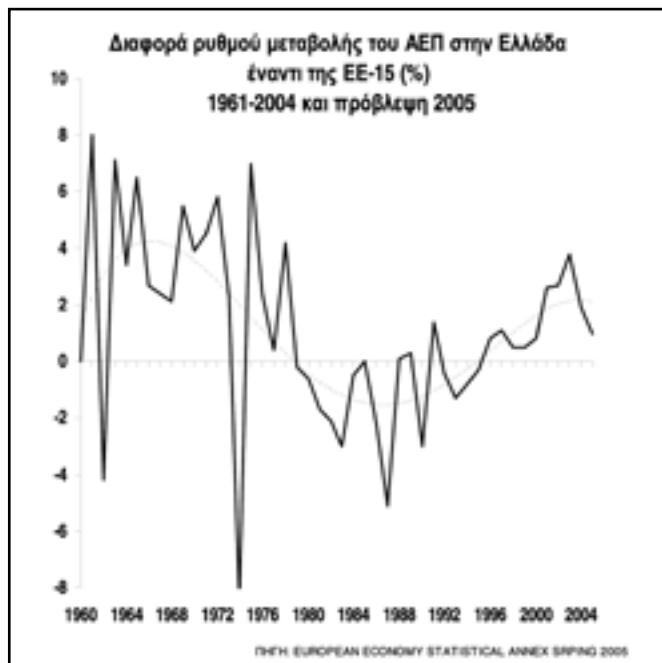
Ο ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στην Ελλάδα υπερέχει του αντίστοιχου μέσου ρυθμού στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, ακόμη και κατά το τρέχον έτος. Η επι-

βράδυνση του ευρωπαϊκού ΑΕΠ, η οποία πραγματοποιήθηκε από το 1974 μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80, έχει οδηγήσει τον ρυθμό μεγέθυνσης του προϊόντος σε μακροχρόνια σταθερότητα στο επίπεδο του 2% ετησίως. Από την εξομάλυνση της χρονολογικής σειράς του ΑΕΠ δεν προκύπτει καμία ένδειξη μεταστροφής της υπάρχουσας μακροχρόνιας τάσης στασιμότητας στην ευρωπαϊκή οικονομία. Αυτή η δυσμενής εξέλιξη σχετίζεται με την ασκούμενη στην Ευρωπαϊκή Ένωση οικονομική πολιτική. Η διαφορά του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα έναντι του αντίστοιχου μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχει συγκυριακό αλλά μακροχρόνιο χαρακτήρα, όπως φαίνεται από την εξομάλυνση της σχετικής χρονολογικής σειράς στο Διάγραμμα 28. Βέβαια, στο τέλος της περιόδου (2005) η διαφορά του ρυθμού μεγέθυνσης της Ελλάδας έναντι της ΕΕ-15 περιορίζεται στην μία εκατοστιαία μονάδα.

Διάγραμμα 27

Διάγραμμα 28

Η απόκλιση του ΑΕΠ από την μακροχρόνια τάση του και το παραγωγικό χάσμα της ελληνικής οικονομίας (δηλαδή η απόκλιση της ΑΕΠ από την μέγιστη δυνατή παραγωγή που η ελληνική οικονομία μπορεί να πραγματοποιήσει χωρίς να επανεμφανισθούν πληθωριστικές πιέσεις) φαίνονται στο Διάγραμμα 29. Οι δύο μεταβλητές παρουσιάζουν ισχυρή συσχέτιση και περιγράφουν ικανοποιητικά την πορεία του οικονομικού κύκλου. Η συνεχιζόμενη επί εννέα συναπτά έτη οικονομική μεγέθυνση στην Ελλάδα, είχε ως αποτέλεσμα, το 2004, το ΑΕΠ να υπερβεί, για τέταρτο συνεχές έτος, την μακροχρόνια τάση του και τον μεσοπρόθεσμο δυνητικό ρυθμό αύξησης του προϊόντος. Το παραγωγικό χάσμα της ελληνικής οικονομίας έχει καταστεί θετικό και σε αυτό το γεγονός θα πρέπει να αποδοθεί η άνοδος των τιμών από το 2001 και μετά. **Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα** παραμένει υψηλότερος από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 εξαιτίας της υπερβάλλουσας ζήτησης σε περισσότερους κλάδους παραγωγής, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μικρός βαθμός ανταγωνισμού σε μια σειρά αγορών προϊόντων που επιτρέπει στις επιχειρήσεις να αυξάνουν τις τιμές τους ανεξάρτητα και περισσότερο από την αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, σε τέτοιο βαθμό ώστε να αυξάνουν σημαντικά τα περιθώρια κέρδους. Για το 2005, ωστόσο, αναμένεται σημαντική μείωση του θετικού παραγωγικού χάσματος και μείωση της απόστασης του ΑΕΠ από την μακροχρόνια τάση του καθώς επιβραδύνεται η ζήτηση. Οι πληθωριστικές πιέσεις είναι πιθανόν να περιορισθούν κατά τα αμέσως επόμενα έτη, εξαιτίας μίας συνεχιζόμενης επιβράδυνσης της εσωτερικής ζήτησης (και εφόσον η φορολογική πολιτική και οι αυξήσεις της τιμής του πετρελαίου δεν προκαλέσουν αλυσιδωτές αυξήσεις).

Διάγραμμα 29

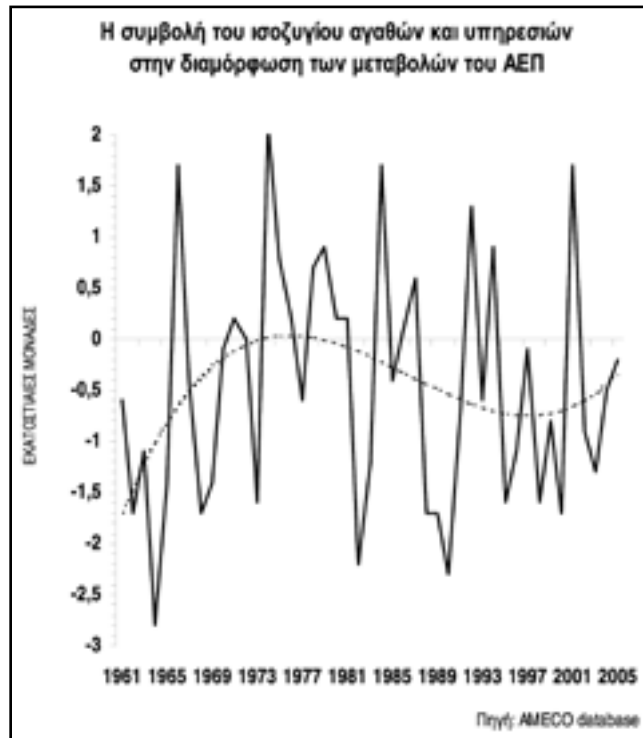
Διάγραμμα 30

Όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, η κινητήρια δύναμη της ελληνικής οικονομίας το 2004 ήταν η αύξηση της εγχώριας ζήτησης, η οποία αυξήθηκε κατά 4,2%. Κατά το 2005-2006 αναμένεται να παρουσιάσει σημαντική επιβράδυνση σε 2,2%-3,0% ετησίως. Από την σύγκριση της εξέλιξης της εγχώριας ζήτησης στην Ελλάδα με το αντίστοιχο μέγεθος στις άλλες 23 ανεπτυγμένες χώρες (Διάγραμμα 30) προκύπτει ότι η εγχώρια ζήτηση στην Ελλάδα αυξήθηκε με πολύ ταχύτερους ρυθμούς από όσο στις άλλες ανεπτυγμένες χώρες και ότι η αύξηση είχε ως σημείο εκκίνησης το έτος 1996. Οι καλύτερες επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας σε μια σειρά μεγεθών (ΑΕΠ, παραγωγικότητα εργασίας, επενδύσεις παγίου κεφαλαίου) πρέπει να αποδοθούν στην ταχύτερη άνοδο της ζήτησης στην Ελλάδα.

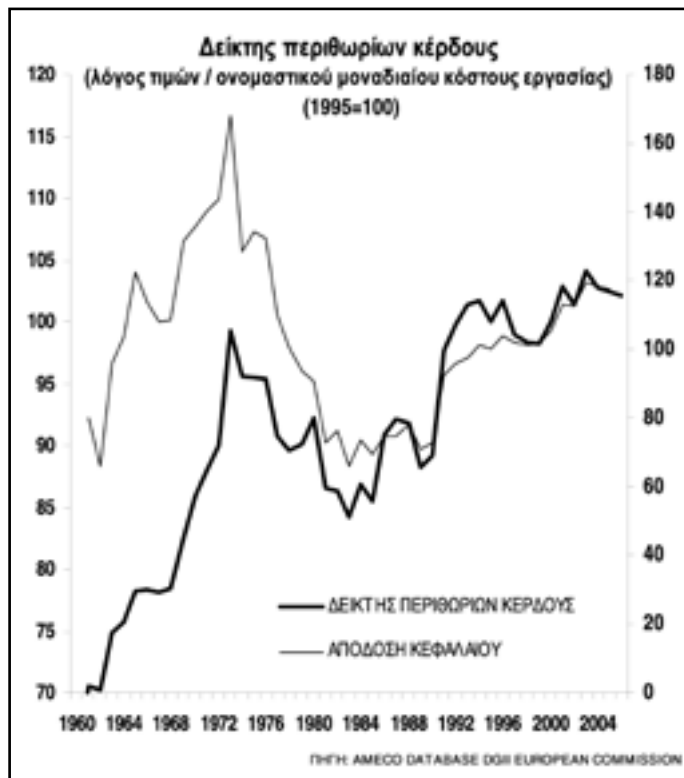
Κατά το 2004, ένα μέρος από την αύξηση της εσωτερικής ζήτησης στράφηκε και πάλι, όπως και κατά τα προηγούμενα έτη, στις εισαγωγές, με αποτέλεσμα οι εξωτερικές ανταλλαγές της χώρας να έχουν και πάλι αρνητική συμβολή στο ΑΕΠ (Διάγραμμα 31). Εντούτοις, κατά το 2004 υπήρξε σχετική βελτίωση, με την έννοια ότι η αρνητική συμβολή των εξωτερικών ανταλλαγών της χώρας αφαίρεσε μόνο μισή εκατοστιαία μονάδα από την αύξηση του ΑΕΠ έναντι μιάμισης μονάδας κατά το 2003. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι παρά την ανατίμηση του ευρώ και την διεύρυνση του εμπορικού ισοζυγίου, η μεγάλη αύξηση του παγκοσμίου εμπορίου κατά το 2004 ευνόησε θεαματικά τις ελληνικές εξαγωγές υπηρεσιών (ιδιαίτερα από την ναυτιλία) ενώ ταυτοχρόνως αυξήθηκαν και οι μεταβιβάσεις από την ΕΕ προς την γενική κυβέρνηση. Έτσι, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών περιορίστηκε στο 3,9% το 2004 έναντι 5,6% το 2003. Αναλόγου μεγέθους με το 2004, αναμένεται να είναι η αρνητική συμβολή των εξωτερικών ανταλλαγών κατά το 2005-2006, **πρώτον**, διότι έχει ανακοπεί ο ρυθμός αύξησης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και συνακόλουθα των εισαγωγών σε μηχανολογικό εξοπλισμό, **δεύτερον**, διότι οι αυξημένες πληρωμές για εισαγωγές αγαθών εκτός καυσίμων το 2004 σχετιζόταν σε μεγάλο βαθμό με την ολοκλήρωση των έργων υποδομής των Ολυμπιακών Αγώνων, και **τρίτον**, διότι η ροπή των νοικοκυριών προς κατανάλωση μειώνεται στον βαθμό που αναπτύσσουν απαισιόδοξες προσδοκίες ως προς την πορεία της οικονομίας, αλλά και ως προς το μελλοντικό τους εισόδημα. Στο κλίμα ανασφάλειας που αυξάνει την ροπή των νοικοκυριών προς αποταμίευση συμβάλλουν αποφασιστικά οι διαρθρωτικές πολιτικές που ασκούνται με ιδιαίτερη ένταση στην διάρκεια του 2005 και απουσκοπούν στην απορύθμιση της αγοράς εργασίας και στην αποδιάρθρωση του θεσμικού πλαισίου των εργασιακών σχέσεων.

Διάγραμμα 31

Οι δείκτες ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η διεύρυνση του ελλείμματος στο ισοζύγιο τρεχουσών αγαθών και υπηρεσιών αντανακλά, έστω εν μέρει, την μειωμένη ανταγωνιστικότητα, η οποία θα πρέπει να αντιμετωπισθεί με την αναβάθμιση του παραγωγικού συστήματος (βλ. αναλυτικά στα μέρη 6 και 7). Η επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας αποδίδεται από την πλειοψηφία των αναλυτών της ελληνικής οικονομίας στις αυξήσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Εντούτοις, το μέγεθος αυτό, από το 1990 έως σήμερα, αυξήθηκε με ρυθμούς κατά κανόνα μικρότερους από τους αντίστοιχους των τιμών των εγχωρίων προϊόντων. Ως εκ τούτου, η αύξηση των τιμών των εγχωρίων προϊόντων δεν πρέπει να αποδοθεί στις αυξήσεις του κόστους εργασίας, αλλά στην συστηματική αύξηση των περιθωρίων κέρδους που επιβαρύνει διαρκώς την ανταγωνιστικότητα τιμής. Η συστηματική αύξηση των περιθωρίων κέρδους φαίνεται στο Διάγραμμα 32, μαζί με την εξέλιξη της απόδοσης παγίου κεφαλαίου. Προκύπτει, επιπλέον, από το διάγραμμα αυτό, ότι **η βελτίωση της κερδοφορίας** (δηλαδή της απόδοσης κεφαλαίου) ανάγεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στην διεύρυνση των περιθωρίων κέρδους. Συνάγουμε από αυτό, ότι η αύξηση της παραγωγικότητας του κεφαλαίου στο σύνολο της οικονομίας, επομένως και της αποτελεσματικότητας με την οποία οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν το πάγιο κεφάλαιό τους, ελάχιστα συνέβαλε στην βελτίωση της κερδοφορίας.

Διάγραμμα 32

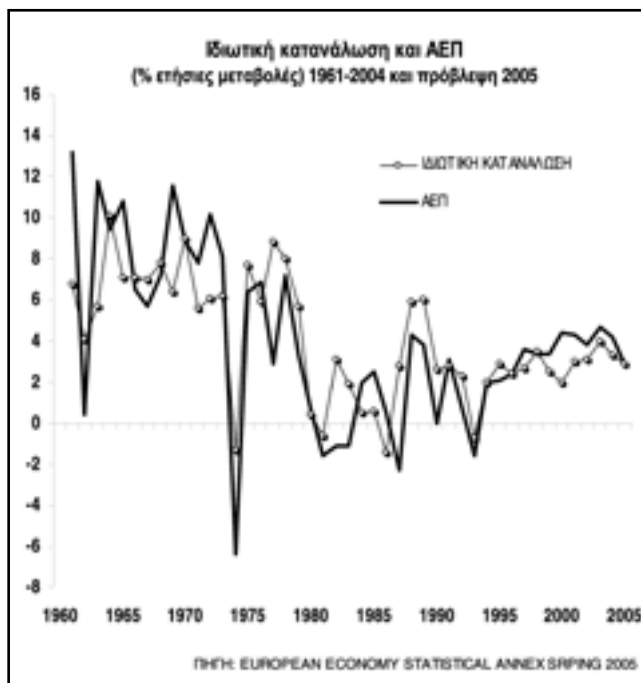

Η αρνητική συμβολή του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών στην διαμόρφωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος αντισταθμίστηκε και υπερκαλύφθηκε, κατά το 2004, από την συμβολή της εσωτερικής ζήτησης στην διαμόρφωση του ΑΕΠ (+4,6%), ειδικότερα από τις μεταβολές στην ιδιωτική κατανάλωση (+2,3%) και τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου (+1,3%).

Η αύξηση της ιδιωτικής κατανάλωσης εκτιμάται ότι ήταν ελαφρώς μικρότερη το 2004 (+3,3%) έναντι του 2003 (+4,0%) και αναμένεται να μειωθεί περαιτέρω στο επίπεδο του 3,0% κατά το 2005 και το 2006. Ο ρυθμός αύξησης της ιδιωτικής κατανάλωσης, κατά την περίοδο 1994-2003 παρουσίασε μακροχρόνια ανοδική τάση, σε αντίθεση με την περίοδο 1975-1993, κατά την οποία παρουσίασε μακροχρόνια επιβράδυνση (Διάγραμμα 33). Η μεταστροφή αυτή αντανακλάται άμεσα στην πορεία του ΑΕΠ, καθώς η ιδιωτική κατανάλωση αντιπροσωπεύει ένα μεγάλο ποσοστό της συνολικής ζήτησης. Παρατηρείται εντούτοις μετά το 1998, μια απόκλιση της ιδιωτικής κατανάλωσης και του ΑΕΠ (βλ. στο ίδιο διάγραμμα), η οποία οφείλεται στο γεγονός ότι οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αυξήθηκαν ταχύτερα από την ιδιωτική κατανάλωση και μετατράπηκαν έτσι σε σημαντικό κινητήριο της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία έτη. Όπως φαίνεται στο ίδιο διάγραμμα,

η επιβράδυνση κατά το 2004-2005 τείνει να μεταστρέψει την ανοδική τάση της ιδιωτικής κατανάλωσης σε πτωτική τάση που παρασύρει και το ΑΕΠ, αν και σε αυτό συμβάλλει και η επιβράδυνση των επενδύσεων.

Διάγραμμα 33

Από την σύγκριση του δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης με τον αντίστοιχο δείκτη των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου προκύπτει ότι από το 1995 ο όγκος των επενδύσεων αυξάνεται με πολύ ταχύτερους ρυθμούς και η αναλογία των επενδύσεων προς την ιδιωτική κατανάλωση μετατρέπεται σημαντικά υπέρ των επενδύσεων. Η εξέλιξη αυτή συνεχίστηκε κατά το 2004 αλλά αναμένεται να τερματισθεί κατά το 2005-2006 καθώς ο ρυθμός αύξησης της επένδυσης αναμένεται να είναι παραπλήσιος με τον αντίστοιχο της ιδιωτικής κατανάλωσης. Αυτή η εξέλιξη αποτελεί μιαν επιπλέον ένδειξη ότι κλείνει πλέον ο κύκλος της ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 34

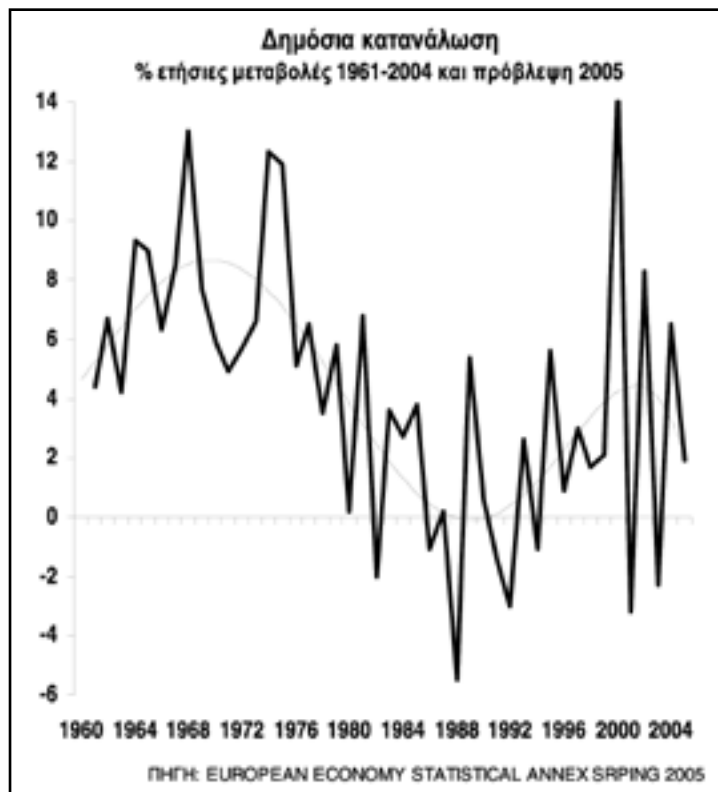

Διάγραμμα 35

Η μείωση της συμβολής της ιδιωτικής κατανάλωσης στο ΑΕΠ κατά το 2005 φαίνεται στο Διάγραμμα 35. Στο ίδιο διάγραμμα φαίνεται και η σημαντική συμβολή της δημόσιας κατανάλωσης στην αύξηση του ΑΕΠ κατά τα έτη μετά το 1996. Η δημόσια κατανάλωση, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 36, από μακροχρόνια άποψη παρουσιάζει τρεις περιόδους: πρώτον, την περίοδο επιβράδυνσης από το μέσον της δεκαετίας του '70 έως το τέλος της δεκαετίας του '80, δεύτερον, την περίοδο σταθεροποίησης στην περιοχή του +1% στην διάρκεια του πρώτου ημίσεως της δεκαετίας του 1990, και τρίτον, την περίοδο ανάκαμψης από το 1995 μέχρι το 2004. Κατά το 2002, η δημόσια κατανάλωση αυξήθηκε με ασυνήθιστα υψηλό ρυθμό (+8,3%) και προφανώς μη αναμενόμενο αφού στο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης του Δεκεμβρίου 2002 είχε προϋπολογισθεί αύξηση μόνον 1,5%. Η υπέρβαση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην αύξηση της απασχόλησης στο Δημόσιο. Κατά το 2003 υπήρξε μείωση κατά -2,3%, πλην όμως το 2004, λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων σημειώθηκε αύξηση 6,5%. Η πολιτική περιορισμού του δημοσίου ελλείμματος που ασκείται και θα συνεχισθεί κατά τα επόμενα έτη θα προκαλέσει επιβράδυνση της δημόσιας κατανάλωσης στο επίπεδο του 1,5% ετησίως, με τις ανάλογες επιπτώσεις στο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ της τάξης της μισής εκατοστιαίας μονάδας ετησίως.

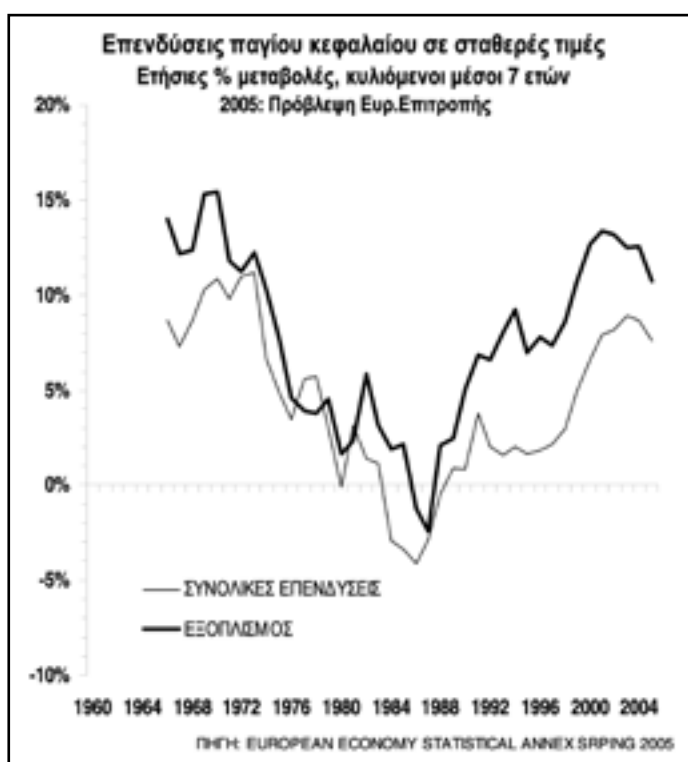
Διάγραμμα 36

Οι δημόσιες επενδύσεις αποτέλεσαν μια από τις μονιμότερες κινητήριες δυνάμεις της οικονομικής μεγέθυνσης στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Κατά την πενταετία 1995-1999 ανέρχονταν σε 3,5% του ΑΕΠ, ενώ κατά τα έτη 2000-2004 το αντίστοιχο ποσοστό αυξήθηκε περίπου σε 4%. Η άνοδος των δημοσίων επενδύσεων αντανακλούσε την ταχύτερη αύξηση των μονομερών μεταβιβάσεων από την Ευρωπαϊκή Ένωση προς την Ελλάδα και την διεύρυνση των δημοσίων ελλειμμάτων.

Κατά το 2004 έκλεισε η περίοδος της ταχείας ανόδου των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου (βλ. στο Διάγραμμα 37) αφού αυξήθηκαν μόνον κατά 4,9% έναντι 9,0% περίπου ετησίως κατά την περίοδο των τελευταίων ετών .

Διάγραμμα 37

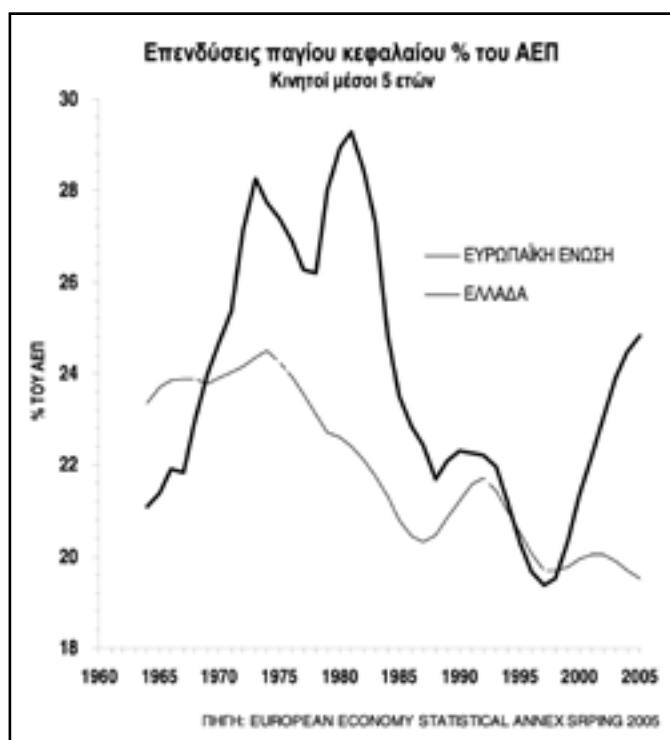

Κατά το 2005 οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου αναμένεται να αυξηθούν κατά 0,5% στο σύνολο της οικονομίας και κατά 3,7% στον ιδιωτικό τομέα χωρίς τις κατοικίες. Η θεαματική ανοδική πορεία των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό (περίπου +12%), επιβραδύνθηκε κατά το 2004 (+5,8%) και προβλέπεται περαιτέρω επιβράδυνση κατά το 2005-2006 (περίπου 4% ετησίως).

Οι επιδόσεις της Ελλάδας, σε ότι αφορά τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ως ποσοστό του ΑΕΠ, παρέμειναν κατά πολύ ανώτερες του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής

Ένωσης των 15 χωρών, αφού για την μεν Ελλάδα προβλέπεται ότι θα διατηρηθούν στο επίπεδο του 25% περίπου έναντι 19% στην ΕΕ-15. Σύμφωνα με όλες τις εκτιμήσεις, η διαφορά αυτή θα διατηρηθεί και κατά το 2005-2006, διότι οι επενδύσεις στην Ελλάδα, παρότι την σοβαρή κάμψη που θα παρουσιάσουν, δεν θα υπολείπονται των αντίστοιχων αυξήσεων του μέσου ευρωπαϊκού όρου (Διάγραμμα 38). Η επενδυτική προσπάθεια (δηλαδή οι επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ) είχε φθάσει στο χαμηλότερο σημείο της περιόδου 1970-2000, τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το 1997, μετά από μια μακρά περίοδο επιβράδυνσης. Από το 1998, ωστόσο, η μακροχρόνια τάση των επενδύσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ, μεταβλήθηκε στην Ελλάδα και μετατράπηκε σε ανοδική τάση, σε αντίθεση με τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο οποίος δεν επιδεικνύει σημεία ανάκαμψης.

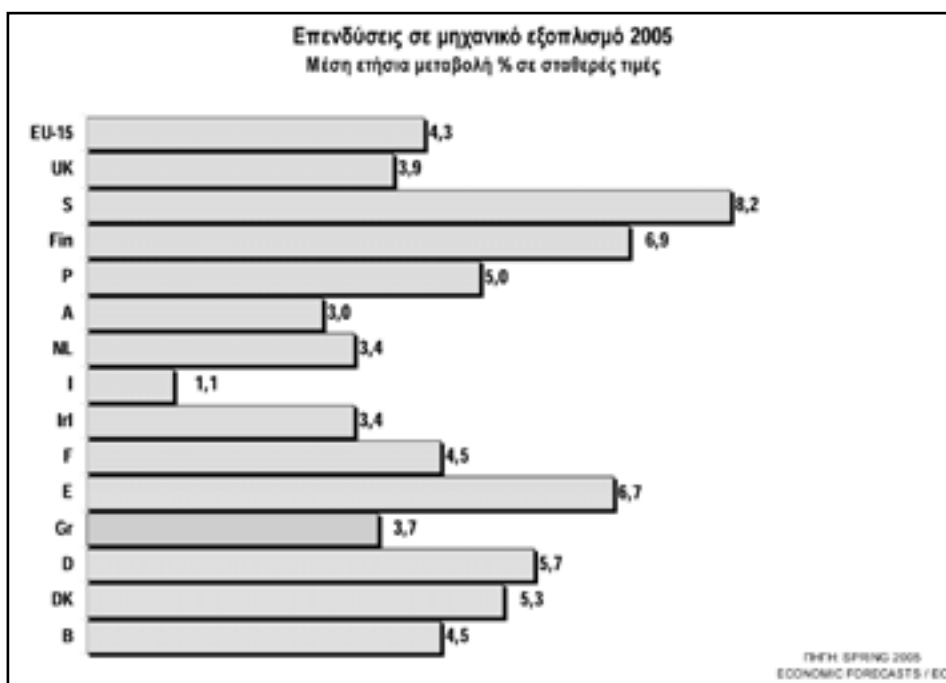
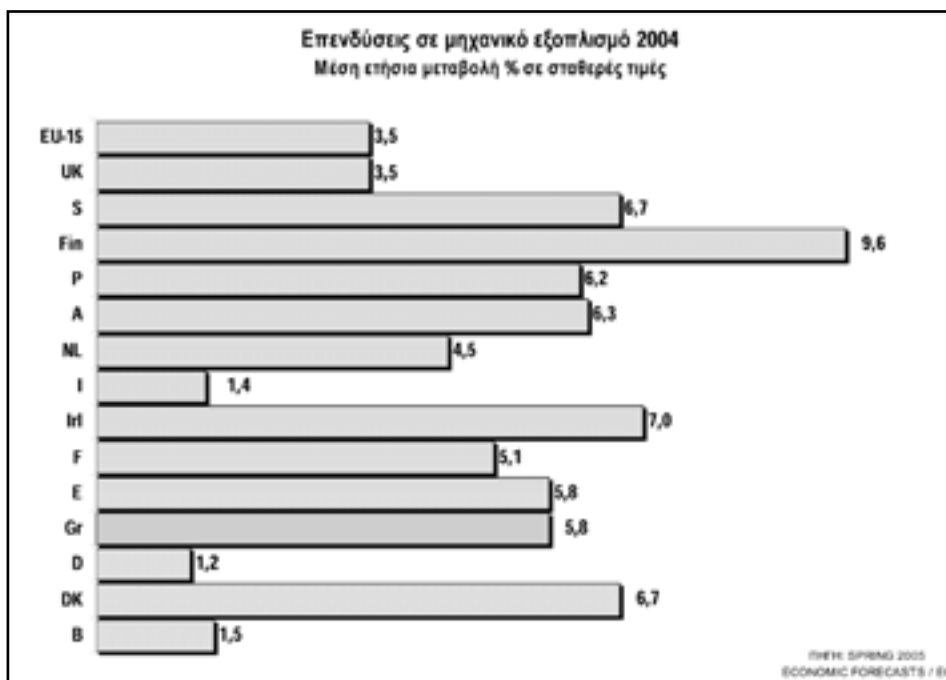
Διάγραμμα 38

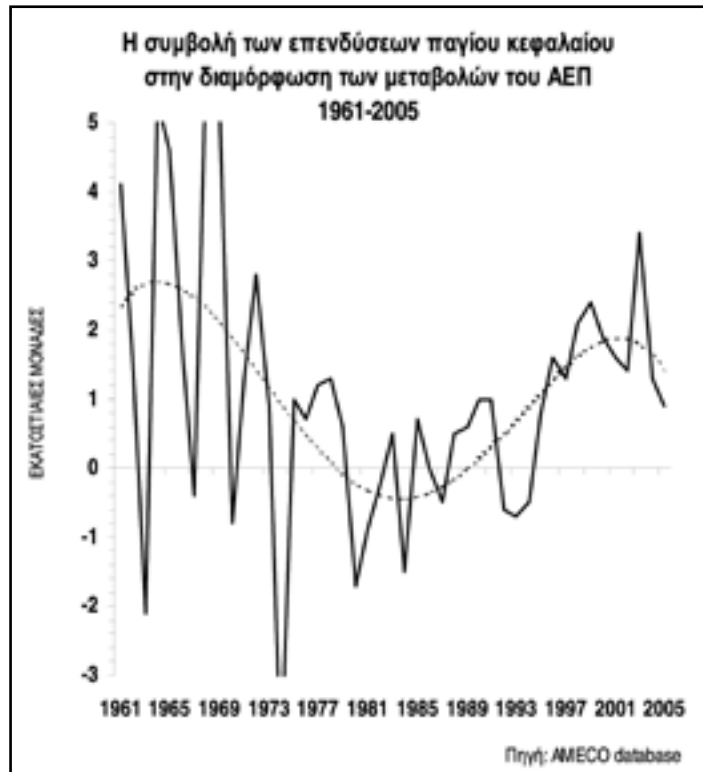
Οι επενδύσεις σε μηχανικό εξοπλισμό κατά το 2004 παρουσίασαν και αυτές κάμψη (+5,8%, Διάγραμμα 39) μετά από μια περίοδο θεαματικών αυξήσεων. Παρότι η επίδοση της ελληνικής οικονομίας κατά το 2004 παρέμεινε υψηλότερη του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών, η ελληνική οικονομία δεν συγκαταλέγεται πλέον μεταξύ των χωρών μελών με τις υψηλότερες επιδόσεις. Κατά το 2005, μάλιστα, η ελληνική οικονομία θα υποχωρήσει σε μια από τις τελευταίες θέσεις στην

κατάταξη των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κριτήριο την αύξηση των επενδύσεων σε μηχανολογικό εξοπλισμό (σε σταθερές τιμές).

Διάγραμμα 39

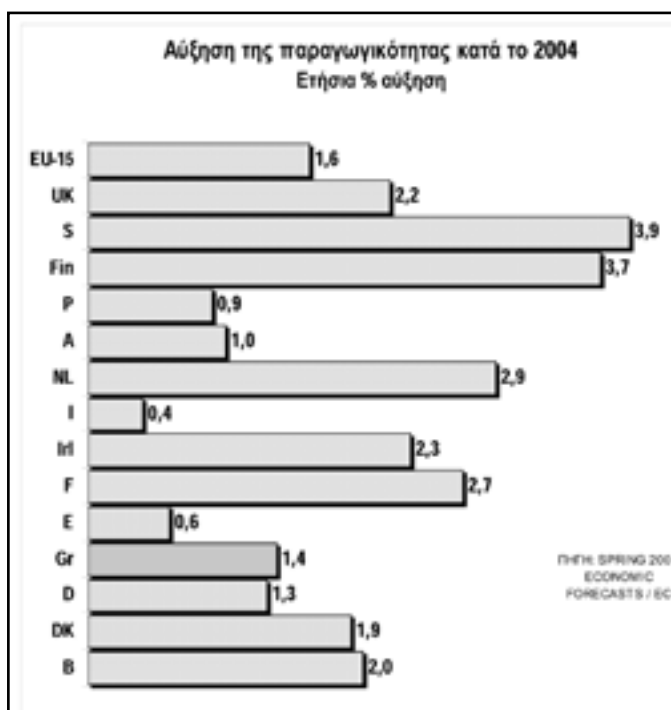
Διάγραμμα 40

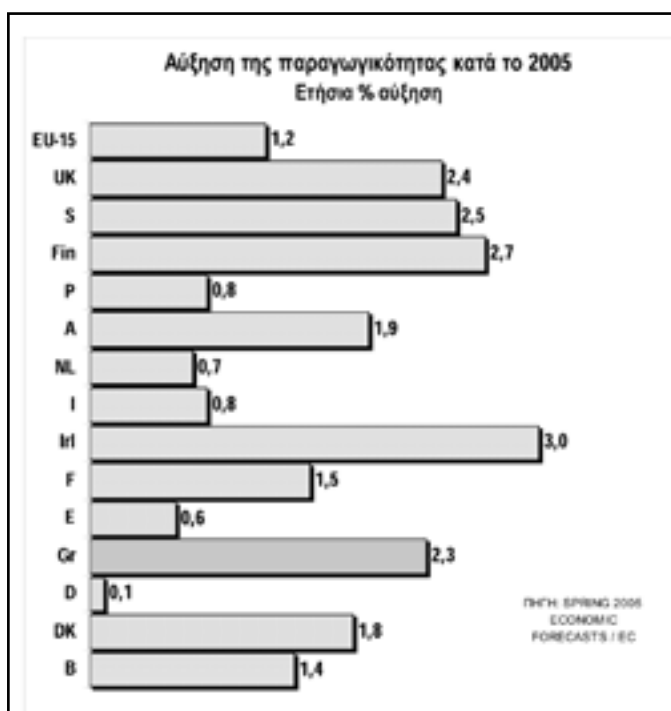
Ως αποτέλεσμα της κάμψης των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, η συμβολή τους στην διαμόρφωση των μεταβολών του ΑΕΠ παρουσίασε ήδη σοβαρή μείωση κατά το 2004 (διότι ήδη με την λήξη του εξαμήνου είχαν ολοκληρωθεί οι προετοιμασίες για τους Ολυμπιακούς Αγώνες) και θα υπάρξει περαιτέρω μείωση κατά το 2005 (Διάγραμμα 40). Αυτό αποτελεί μια ακόμη ένδειξη ότι μετά την περίοδο με θετικές επιδόσεις σε ότι αφορά την αύξηση του ΑΕΠ, τις επενδύσεις και τις μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, έχουμε εισέλθει σε μια περίοδο επιβράδυνσης με επικείμενες αρνητικές επιπτώσεις.

Η κάμψη στην επενδυτική προσπάθεια της Ελλάδας σε σχέση με τις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αντανακλάται και στον ρυθμό αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας: Ενώ οι επιδόσεις της ελληνικής οικονομίας υπερέιχαν των περισσότερων άλλων χωρών, κατατάσσονται σήμερα σε μια από τις τελευταίες θέσεις και για πρώτη φορά μετά το 1995 είναι κατώτερες του μέσου όρου της ΕΕ-15. Η προβλεπόμενη αύξηση για το 2005 (+2,3%), εάν επαληθευθεί, δεν θα έχει επαναφέρει την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας στους ρυθμούς της τελευταίας πενταετίας (οι οποίοι κατά μέσον όρο ανήλθαν σε 3,5% περίπου). (Διαγράμματα 41 και 42).

Διάγραμμα 41

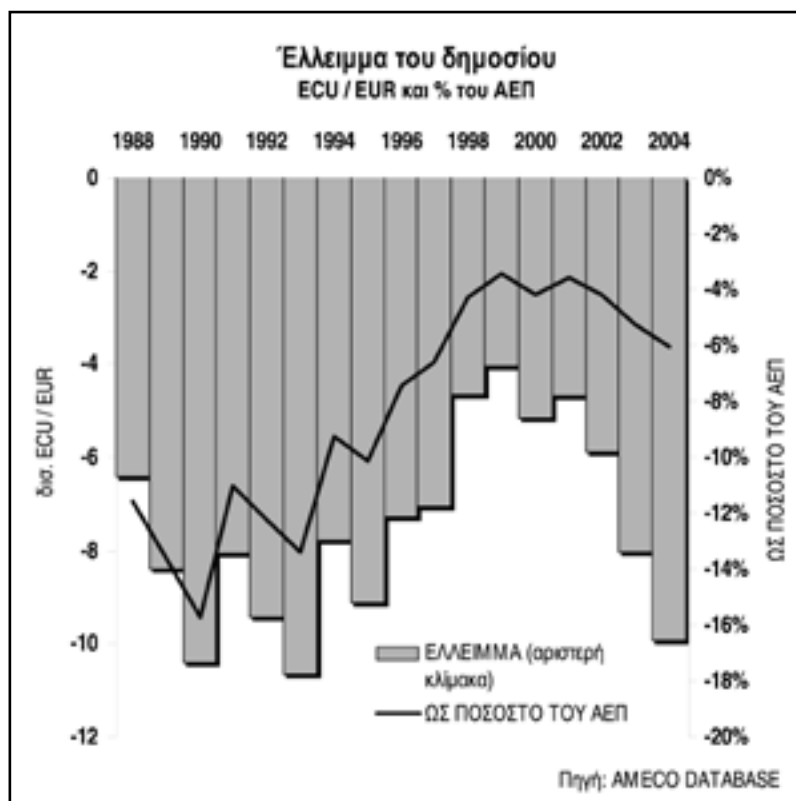
Διάγραμμα 42

3.2. Οι δημοσιονομικές εξελίξεις το 2004-2005

Η δημοσιονομική πολιτική στην Ελλάδα απέκτησε επεκτατικό χαρακτήρα κατά την διετία 2003-2004 και η αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος, συνέβαλε ουσιαστικά στην διατήρηση υψηλών ρυθμών μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας.

Διάγραμμα 43

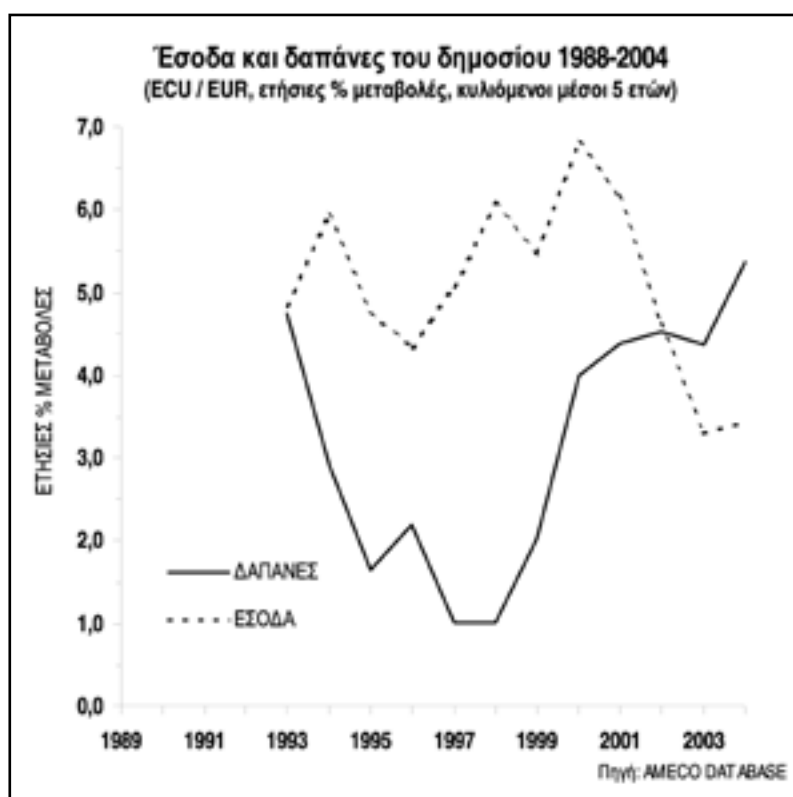

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 43, το έλλειμμα του δημοσίου ακολούθησε πορεία συρρίκνωσης από το 1994, από το επίπεδο των 10,5 περίπου δις ευρώ το 1993 στο επίπεδο των 4 περίπου δις ευρώ το 1999 (-3,4% του ΑΕΠ), έτσι ώστε να βρίσκεται εγκαίρως σε επίπεδα που κρίνονταν αναγκαία για την συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ (τα στοιχεία προέρχονται από την βάση δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Μεγάλη ήταν η πτώση του ελλείμματος και ως ποσοστό του ΑΕΠ, από -13% το 1994 σε -3,4% το 1999. Κατά την αμέσως επόμενη διετία, το έλλειμμα, είτε σε απόλυτες τιμές, είτε ως ποσοστό του ΑΕΠ παρουσίασε μικρή μεταβολή ώστε να μπορεί να θεωρηθεί ότι πρακτικά παρέμεινε αμετάβλητο. Κατά την διετία 2003-2004, το δημόσιο έλλειμμα αυξήθηκε στα υψηλά επίπεδα που καταγράφηκαν με την δημοσιονομική απογραφή του 2004, που καθόρισε εκ νέου τον τρόπο υπολογισμού

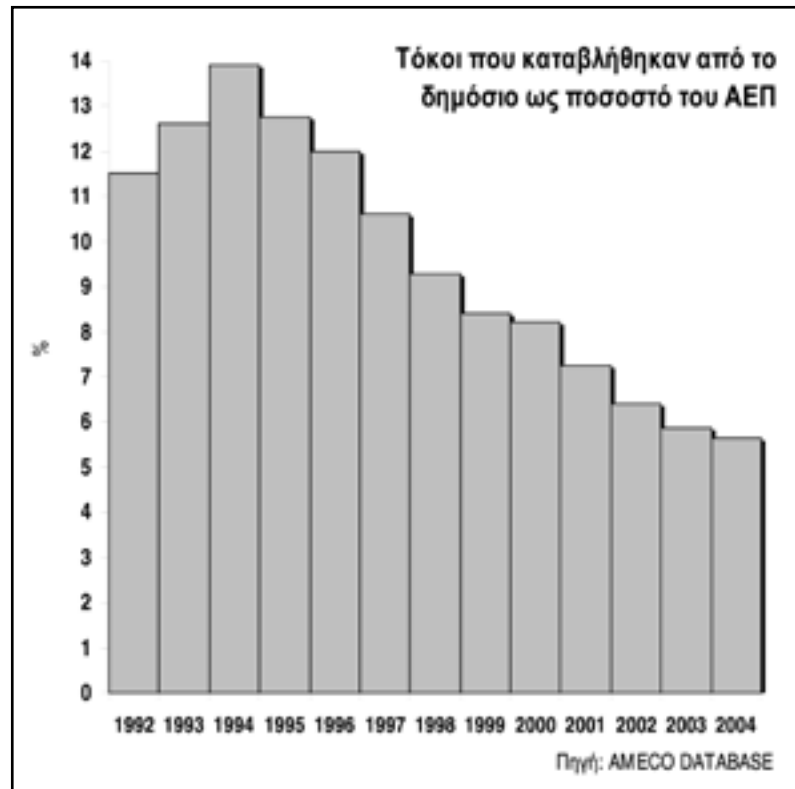
του ελλείμματος έτσι ώστε να εμφανίζεται σημαντικά αυξημένο έναντι του παλαιού υπολογισμού.

Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 44, η επιδείνωση του δημοσίου ελλείμματος σχετίζεται, τόσο με την εξέλιξη των εσόδων, όσο και των δαπανών του δημοσίου. Οι μεν δαπάνες του δημοσίου ακολούθησαν ανοδική τάση από το 1999, τα δε έσοδα του δημοσίου ακολουθούν πτωτική τάση από το 2001.

Διάγραμμα 44

Διάγραμμα 45

Ένα σημαντικό μέρος των δαπανών του δημοσίου είναι οι πληρωμές των τόκων. Εντούτοις, η ανοδική τάση των δαπανών δεν θα πρέπει να αποδοθεί στους τόκους, αφού ως ποσοστό του ΑΕΠ ακολουθούν πτωτική πορεία και κατά το 2003-2004 βρίσκονταν στο επίπεδο 5,5%.

Η μακροχρόνια εξέλιξη του ελλείμματος σχετίζεται με τα πρωτογενή πλεονάσματα του δημοσίου. Στην διάρκεια της δεκαετίας του 1980 τα ελλείμματα διατηρήθηκαν σε υψηλά επίπεδα. Από το 1990, όμως, άρχισε πορεία μείωσης των ελλειμμάτων που οδήγησε από το 1994 στην δημιουργία πρωτογενών πλεονασμάτων. Τα πλεονάσματα αυτά ήταν αυξανόμενα και προσέγγισαν το ανώτατο σημείο τους (+5% του ΑΕΠ) το 1999. Στην συνέχεια υπήρξε σταδιακή μείωση που κατέληξε σε περιορισμένο πρωτογενές έλλειμμα κατά το 2004 το οποίο συμπεριλαμβανόμενων των τόκων, διαμορφώνεται ένα, σημαντικού μεγέθους, συνολικό έλλειμμα της τάξης του -6,7% (2004).

Διάγραμμα 46

Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων, η ελληνική οικονομία απομακρύνθηκε σημαντικά από τον στόχο του Συμφώνου Σταθερότητας για ισοσκελισμένα δημόσια οικονομικά. Το Σύμφωνο Σταθερότητας επιβάλλει μεσοπρόθεσμα, στην διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου, την διατήρηση μηδενικού δημοσίου ελλείμματος (διότι το ανώτατο όριο -3% του ΑΕΠ αντιστοιχεί αναγκαστικά στο κατώτατο σημείο του οικονομικού κύκλου). Με δεδομένη την υποχρέωση αποπληρωμής του δημοσίου χρέους, το μηδενικό δημόσιο έλλειμμα συνεπάγεται την ύπαρξη πρωτογενούς πλεονάσματος έτσι ώστε να τηρεί το δημόσιο τις υποχρεώσεις του έναντι των πιστωτών του. Το πρωτογενές πλεόνασμα στην περίπτωση της Ελλάδας, υπό αυτές τις συνθήκες, πρέπει να υπερβαίνει το 5% του ΑΕΠ ώστε να μεταβιβάζεται στην σφαίρα του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Με βάση αυτά τα δεδομένα, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής ασκούν πολιτική δραστικού περιορισμού του δημοσίου ελλείμματος, και διαμέσου αυτής θέτουν σε εφαρμογή την μεταρρύθμιση του ασφαλιστικού συστήματος, τον «εξορθολογισμό» των δαπανών για την υγεία και την συρρίκνωση των δημοσίων επενδύσεων.

Η ασκούμενη δημοσιονομική πολιτική θα έχει υφειακά αποτελέσματα: θα μειώσει τις δημόσιες επενδύσεις και τις τρέχουσες δαπάνες και θα περιορίσει έτσι την συνο-

λική ζήτηση. Σε αυτόν τον περιορισμό θα προστεθεί η επιβράδυνση της ιδιωτικής κατανάλωσης, επειδή τα εισοδήματα δεν αυξάνονται πλέον με υψηλούς ρυθμούς και τα νοικοκυριά στρέφονται στην αποταμίευση.

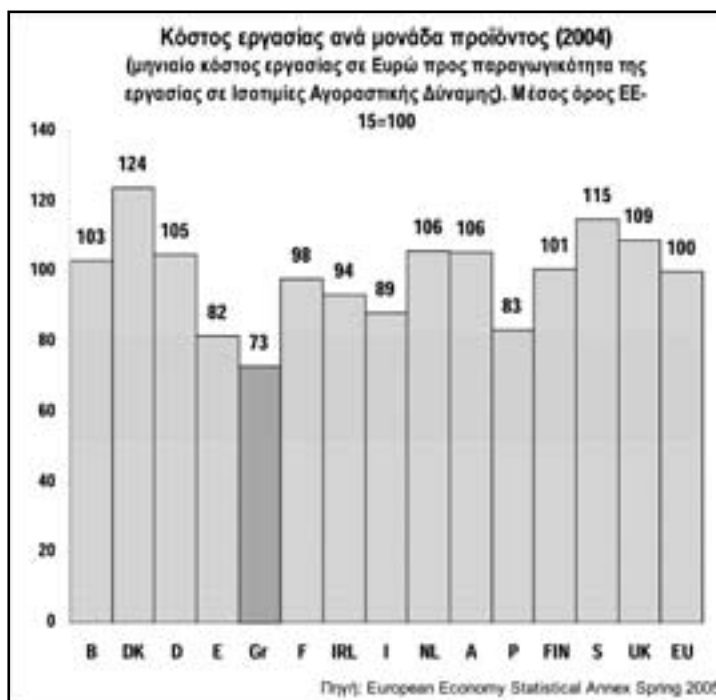
ΜΕΡΟΣ 4
Οι μισθοί στην Ελλάδα και την
Ευρωπαϊκή Ένωση

Οι μισθοί στην Ελλάδα και την ΕΕ

4.1. Γενική εκτίμηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα

Από επεξεργασία των στοιχείων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής προκύπτει ότι **το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα**, όσον αφορά το επίπεδό του είναι το μικρότερο μεταξύ των 15 πιο ανεπτυγμένων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (βλ. στο Διάγραμμα 47). Αυτό επιτεύχθηκε χάρη στις προόδους στην παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα κατά την περίοδο 1996-2003, έτσι ώστε το επίπεδό της να πλησιάζει πλέον το 90% του μέσου όρου της ΕΕ-15. Οι εξελίξεις στην παραγωγικότητα και στο κόστος εργασίας αντανακλώνται και στο εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας στο προϊόν: ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 ανήλθε το 2004 σε 68,0% του ΑΕΠ (σε τιμές συντελεστών παραγωγής), στην Ελλάδα ανήλθε σε 64,6%.

Διάγραμμα 47

Παρόλα αυτά, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της πλειοψηφίας των αναλυτών της ελληνικής οικονομίας διότι θεωρούν, **πρώτον**, ότι είναι μέγεθος κρίσιμο για την ανταγωνιστικότητα, και **δεύτερον**, ότι αυξάνεται υπέρμετρα στην Ελλάδα έναντι των ανταγωνιστριών χωρών⁹. Το μέρος 6

της παρούσας έκθεσης αναφέρεται αναλυτικά στο πρώτο σημείο. Σε ότι αφορά το δεύτερο σημείο, προκύπτει από τα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (μέρος των οποίων δημοσιεύεται ως στατιστικό παράρτημα αφενός μεν στην έκδοση European Economy αφετέρου δε στις φθινοπωρινές και εαρινές προβλέψεις της Επιτροπής) ότι το ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας (ιδιωτικός και δημόσιος τομέας) υπολογισμένο σε δολάρια ΗΠΑ, αυξήθηκε στην διάρκεια της τετραετίας 2000/2004 κατά 10,2% περισσότερο από όσο στις υπόλοιπες 35 βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες¹⁰. Ωστόσο, ολόκληρη η εν λόγω αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας προέρχεται από την ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου, αλλά και από την υποτίμηση μιας σειράς εθνικών νομισμάτων άλλων βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών (που περιλαμβάνονται στις υπό εξέταση 35). Εάν οι συναλλαγματικές ισοτιμίες είχαν παραμείνει σταθερές, τότε, το ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας θα είχε μειωθεί έναντι των 35 άλλων βιομηχανικών χωρών κατά 2%. Αυτό φαίνεται στην πρώτη στήλη του πίνακα 1. Ως εκ τούτου, οι αυξήσεις στο κόστος που συνήθως εμφανίζονται ως προερχόμενες από τις υποτιθέμενες υπερβολικές μισθολογικές απαιτήσεις των εργαζομένων οφείλονται στην ανατίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου και μιας σειράς άλλων νομισμάτων. Κατά το τρέχον έτος, με την υποτίμηση του ευρώ, θα υπάρξει ως ένα βαθμό διόρθωση της απώλειας ανταγωνιστικότητας.

Πίνακας 1: Ονομαστικό κόστος εργασίας στην Ελλάδα έναντι των 35 άλλων βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών

	Σε εθνικό νόμισμα	Σε δολάρια ΗΠΑ
1995	100	100
1996	99,5	102,8
1997	99,8	107,8
1998	100	104,5
1999	98,8	105,5
2000	96,5	97,8
2001	91,6	95,6
2002	93,7	100,3

9. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις, από την άποψη αυτή, είναι η Έκθεση του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας (Απρίλιος 2005) και η Έκθεση του ΚΕΠΕ που κατατέθηκε στο Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας (Ιούνιος 2005).

10. Με πιο τεχνικούς όρους, η πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία για την Ελλάδα, υπολογισμένη με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας αυξήθηκε έναντι των 35 υπό εξέταση χωρών κατά 10,2%.

2003	91,7	103,1
2004	94,6	107,8
2004/2001	3,3%	12,8%
2004/2000	-2,0%	10,2%

Πηγή: Βάση δεδομένων Ameco.

Σημασία έχει επίσης η επιλογή της περιόδου για την οποία πραγματοποιούνται οι διεθνείς συγκρίσεις. Έτσι, για την τριετία 2002-2004 υπήρξε αύξηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας με βάση το μοναδιαίο κόστος εργασίας για την Ελλάδα κατά 12,8% σε κοινό νόμισμα (δολάριο) και 3,3% σε εθνικό νόμισμα. Η επιλογή της τριετίας δημιουργεί λανθασμένες εντυπώσεις διότι όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα, από το 1995 και μετά, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, εάν δεν συνυπολογίσουμε τις μεταβολές στις συναλλαγματικές ισοτιμίες, παρουσίασε μείωση ως προς τις άλλες 35 χώρες και ήταν σαφώς μικρότερο στην πενταετία 2000-2004 συγκριτικά με την πενταετία 1995-1999.

Από την **σύγκριση των αυξήσεων του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος** στην Ελλάδα έναντι των αντίστοιχων αυξήσεων στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 πιο αναπτυγμένων χωρών (βλ. στον πίνακα 2), φθάνουμε στις εξής διαπιστώσεις: Η αύξηση στην Ελλάδα ήταν υψηλότερη από τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 χωρών, πλην όμως η διαφορά ανάγεται εν πολλοίς στις εξελίξεις στην Γερμανία όπου οι αυξήσεις του κόστους εργασίας ήταν οριακές. Η Ελλάδα, ωστόσο, δεν ανταλλάσσει ομοειδή προϊόντα με την Γερμανία. Αντίθετα, την αφορά ιδιαίτερα το κόστος εργασίας στις άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης, δηλαδή στην Ισπανία, την Ιταλία και την Πορτογαλία που παρουσιάζουν σχετικά όμοια διεθνή εξειδίκευση με την ελληνική οικονομία. Η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στην Ελλάδα ήταν περίπου η ίδια με τις αυξήσεις στην Ιταλία, την Ισπανία και την Πορτογαλία.

**Πίνακας 2: Ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος
(Ετήσιες % μεταβολές)**

	2001	2002	2003	2004	2005	Αθροιστική μεταβολή 2001-2004
Βέλγιο	4,4	3,0	0,8	0,6	0,8	8,8
Δανία	3,3	1,8	2,2	1,3	1,5	8,6
Γερμανία	1,3	0,8	0,7	-1,1	0,4	1,7
Ελλάδα	0,6	5,6	0,8	4,4	3,5	11,4
Ισπανία	3,5	3,4	3,5	3,4	3,1	13,8
Γαλλία	2,5	2,2	1,9	0,3	1,3	6,9
Ιρλανδία	4,6	0,6	3,0	3,3	1,9	11,5
Ιταλία	3,1	3,4	3,9	2,4	2,2	12,8

Ολλανδία	5,4	5,4	3,8	-0,5	0,0	14,1
Αυστρία	1,2	0,7	1,4	1,8	0,6	5,1
Πορτογαλία	5,4	4,4	3,3	2,1	2,2	15,2
Φιλανδία	5,1	0,6	0,2	0,0	1,4	5,9
Σουηδία	5,4	1,1	1,3	-0,7	0,9	7,1
Βρετανία	3,7	2,8	3,1	2,1	2,3	11,7
ΕΕ-15	2,9	2,4	2,4	0,9	1,5	8,6

Πηγή: Βάση δεδομένων Ameco.

Σε ότι αφορά την Ελλάδα και τις δύο χώρες της Ιβηρικής χερσονήσου, δεν πρόκειται για τυχαία σύμπτωση το γεγονός ότι παρουσιάζουν αυξήσεις του ονομαστικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος που υπερβαίνουν γενικά τον μέσο όρο της ΕΕ-15: Έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο, και έχει καταγραφεί στην οικονομική θεωρία ως φαινόμενο Balassa-Samuelson, ότι ο πληθωρισμός είναι συστηματικά υψηλότερος στις χώρες που συγκλίνουν πραγματικά προς τις πιο ανεπτυγμένες χώρες –και τέτοια είναι η περίπτωση της Ισπανίας, της Πορτογαλίας και της Ελλάδας. Αποδεικνύεται, δηλαδή, ότι η ίδια η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης οδηγεί σε ταχύτερο πληθωρισμό και μέσω αυτού και σε υψηλότερες αυξήσεις των ονομαστικών μισθών άρα και του μοναδιαίου κόστους εργασίας. Η διαδικασία της πραγματικής σύγκλισης οδηγεί έτσι σε σύγκλιση και των μισθών, και αυτό καταγράφεται εμπειρικά και θεωρητικά ως αναπόφευκτο. Ως εκ τούτου, η λύση στο πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας βρίσκεται αποκλειστικά στην αναβάθμιση των ελληνικών προϊόντων, της διάθεσής τους, του γεωγραφικού προσανατολισμού των εξαγωγών και των λοιπών χαρακτηριστικών της παραγωγής, έτσι ώστε να μπορούν να διατεθούν στις διεθνείς αγορές χάρη στα ποιοτικά τους χαρακτηριστικά.

Τα αποτελέσματα αυτά διαφέρουν σημαντικά από όσα εκτέθηκαν στην έκθεση του ΙΝΕ του 2004 διότι υπήρξε σοβαρή αναθεώρηση των στοιχείων που περιέχονται στην βάση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και στα οποία βασίζονται οι αναλύσεις του ΙΝΕ. Οι διαφορές που προκύπτουν από την εν λόγω αναθεώρηση φαίνονται στον πίνακα 3 και δείχνουν ότι οι αυξήσεις των ονομαστικών και των πραγματικών αμοιβών, αλλά και του μοναδιαίου κόστους εργασίας (υπολογισμένου είτε σε ονομαστικούς είτε σε πραγματικούς όρους) ήταν τελικά πολύ μικρότερες από αυτές που είχαν δημοσιευθεί ένα έτος νωρίτερα.

Πίνακας 3: Σύγκριση στοιχείων εαρινών προβλέψεων ΕΕ 2004 και 2005

Ονομαστικές αποδοχές (ετήσιες % μεταβολές)		
	Άνοιξη 2004	Άνοιξη 2005
2002	8,7	9,5
2003	7,6	4,1
2004	7,0	5,8
2005	6,2	5,9
Πραγματικές αποδοχές (ετήσιες % μεταβολές)		
	Άνοιξη 2004	Άνοιξη 2005
2002	5,0	5,7
2003	4,0	0,7
2004	3,5	2,8
2005	2,8	2,7
Ονομαστικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (ετήσιες % μεταβολές)		
	Άνοιξη 2004	Άνοιξη 2005
2002	4,7	5,6
2003	5,6	0,8
2004	4,7	4,4
2005	3,9	3,5
Πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (ετήσιες % μεταβολές)		
	Άνοιξη 2004	Άνοιξη 2005
2002	0,8	1,6
2003	1,9	-2,6
2004	0,7	1,0
2005	0,7	0,3

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Οι διεθνείς συγκρίσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος είναι ορθότερες όταν βασίζονται σε στοιχεία του επιχειρηματικού τομέα, αφού το κόστος εργασίας στον δημόσιο τομέα δεν υπεισέρχεται ευθέως στις τιμές των εμπορευμάτων. Στοιχεία σχετικά με το μοναδιαίο κόστος εργασίας περιέχονται στην βάση δεδομένων OECD Economic Outlook Database. Με βάση αυτά τα δεδομένα, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα, σε εθνικό νόμισμα, κατά τα έτη 2000-2004, παρουσίασε αθροιστικά μείωση, τόσο σε σχέση με την ζώνη του ευρώ όσο και σε σχέση με τις χώρες του ΟΟΣΑ. Τα σχετικά στοιχεία φαίνονται στον πίνακα 4.

Πίνακας 4: Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα

Αποδοχές ανά απασχολούμενο στον επιχειρηματικό τομέα Ετήσιες % μεταβολές						
	2000	2001	2002	2003	2004	Σωρευτική Μεταβολή
Ελλάδα	5,4	5,3	7,0	3,7	3,6	25,1
Ζωνή Ευρώ	2,3	2,6	2,4	2,2	1,7	11,1
ΟΟΣΑ	5,4	3,6	2,9	3,2	3,2	18,3
Παραγωγικότητα εργασίας στον επιχειρηματικό τομέα Ετήσιες % μεταβολές						
	2000	2001	2002	2003	2004	Σωρευτική Μεταβολή
Ελλάδα	5,2	5,2	4,1	3,6	1,3	19,4
Ζωνή Ευρώ	1,4	0,1	0,5	0,5	1,1	3,5
ΟΟΣΑ	2,5	0,6	2,1	2,1	2,6	9,8
Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα Ετήσιες % μεταβολές						
	2000	2001	2002	2003	2004	Σωρευτική Μεταβολή
Ελλάδα	0,2	0,2	2,9	0,1	2,3	5,7
Ζωνή Ευρώ	0,9	2,5	1,9	1,7	0,6	7,6
ΟΟΣΑ	2,9	3,0	0,8	1,1	0,6	8,5
Σχετικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στον επιχειρηματικό τομέα Ετήσιες % μεταβολές.						
	2000	2001	2002	2003	2004	Σωρευτική Μεταβολή
Ελλάδα						
Έναντι ζώνης						
Ευρώ	-0,8	-2,3	1,0	-1,6	1,8	-1,9
Ελλάδα						
ΟΟΣΑ	-2,7	-2,8	2,1	-1,1	1,7	-2,8

Πηγή: OECD, *Economic Outlook*, June 2005.

Αξίζει να σημειωθεί ότι με βάση τα εν λόγω στοιχεία, οι μέσες πραγματικές αποδοχές των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας, κατά το 2003-2004, παρέμειναν πρακτικά στάσιμες (η αθροιστική αύξηση ανέρχεται σε 0,4%), επομένως οι επιχειρήσεις καρπώθηκαν ολόκληρο το όφελος από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (αθροιστική αύξηση περίπου 5%). Στο σύνολο της πενταετίας 2000-2004, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους μειώθηκε κατά 12,4%.

Μεθοδολογικές διευκρινίσεις

Πρώτον, το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές, δείχνει σε ποιο βαθμό οι αυξήσεις των μισθών δικαιολογούν τις αυξήσεις των τιμών. Εάν ο πληθωρισμός ανέρχεται, παραδείγματος χάριν, σε 4% ενώ το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε τρέχουσες τιμές ανέρχεται σε 3%, οφείλουμε να συμπεράνουμε ότι οι επιχειρήσεις αύξησαν τις τιμές τους παραπάνω από όσο δικαιολογούσε η αύξηση του κόστους εργασίας.

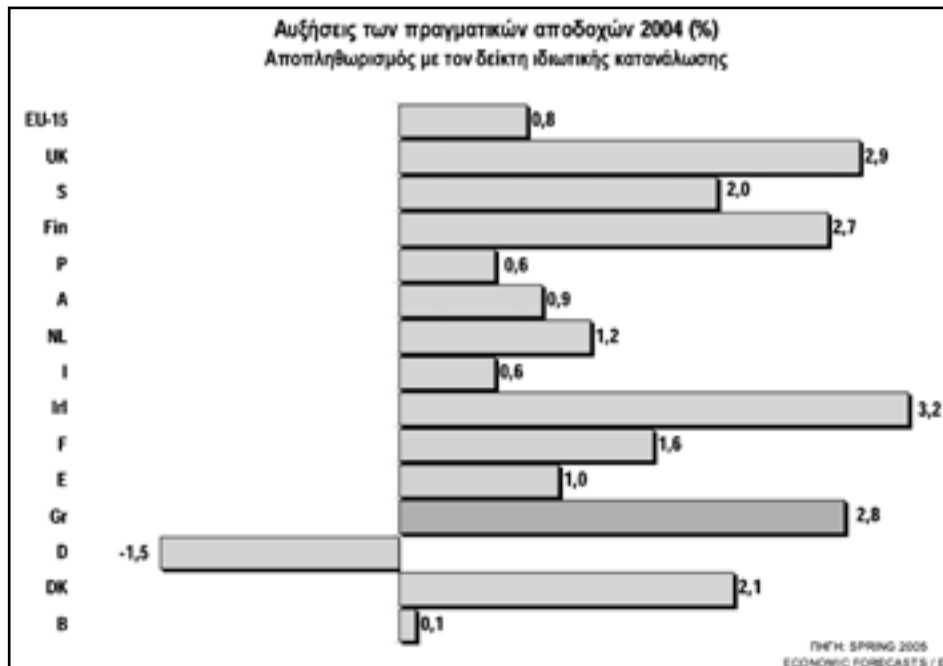
Δεύτερον, όταν η παραγωγικότητα της εργασίας αυξάνεται περισσότερο από ότι ο μέσος πραγματικός μισθός, τότε έχουμε αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος των εργαζομένων. Επομένως για να διατηρηθεί η διανομή στα ίδια επίπεδα θα πρέπει οι αυξήσεις των ονομαστικών μισθών να ισούνται προς το άθροισμα του πληθωρισμού και της παραγωγικότητας της εργασίας.

Στοιχεία για την εξέλιξη των μισθών δημοσιεύει η Τράπεζα της Ελλάδος, πλην όμως, η χρήση τους παρουσιάζει δύο δυσκολίες. Η πρώτη προέρχεται από το γεγονός ότι η κεντρική τράπεζα υπολογίζει με δικό της τρόπο περισσότερες της μίας μεταβλητών. Σχετικό σημείωμα δημοσιεύσαμε στην Ετήσια Έκθεση του INE 2003 για τον λανθασμένο τρόπο με τον οποίο η Τράπεζα της Ελλάδας υπολογίζει το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Αμφίβολης ορθότητας είναι και ο τρόπος με τον οποίο υπολογίζει και την παραγωγικότητα της εργασίας (αναλυτική αναφορά γίνεται στην Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2002). Ως εκ τούτου, η χρήση στοιχείων της Τράπεζας της Ελλάδος θα πρέπει να γίνει μόνον μετά από σοβαρό έλεγχο του τρόπου υπολογισμού. Δεύτερη δυσκολία στην χρήση των στοιχείων της ΤτΕ σχετικά με τους μισθούς, είναι ότι η κατηγοριοποίηση των μισθών γίνεται από την ΤτΕ με τρόπο για τον οποίο δεν γνωρίζουμε αν αντιστοιχεί ακριβώς στην κλαδική κατηγοριοποίηση των Εθνικών Λογαριασμών (από τους οποίους μπορούμε να υπολογίσουμε την παραγωγικότητα της εργασίας).

4.2. Οι μεταβολές των μισθών και του κόστους εργασίας το 2004-2005

Κατά το 2004, οι αυξήσεις των ακαθάριστων πραγματικών αποδοχών¹¹ στο σύνολο της οικονομίας, στις 15 «παλαιές» χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τα στοιχεία των εαρινών προβλέψεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (2005) παρουσίασαν αύξηση σε σχέση με το 2003 κατά 0,8%. Οι αυξήσεις ανήλθαν σε 2,8% στην Ελλάδα και όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 48, στην κατάταξη των χωρών με βάση τις αυξήσεις των πραγματικών μισθών, κατά το παρελθόν έτος, η Ελλάδα κατέλαβε την τρίτη θέση. Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά το 2004, στην Γερμανία, υπήρξε καθαρή μείωση της αγοραστικής δύναμης των αποδοχών (-1,5%).

Διάγραμμα 48

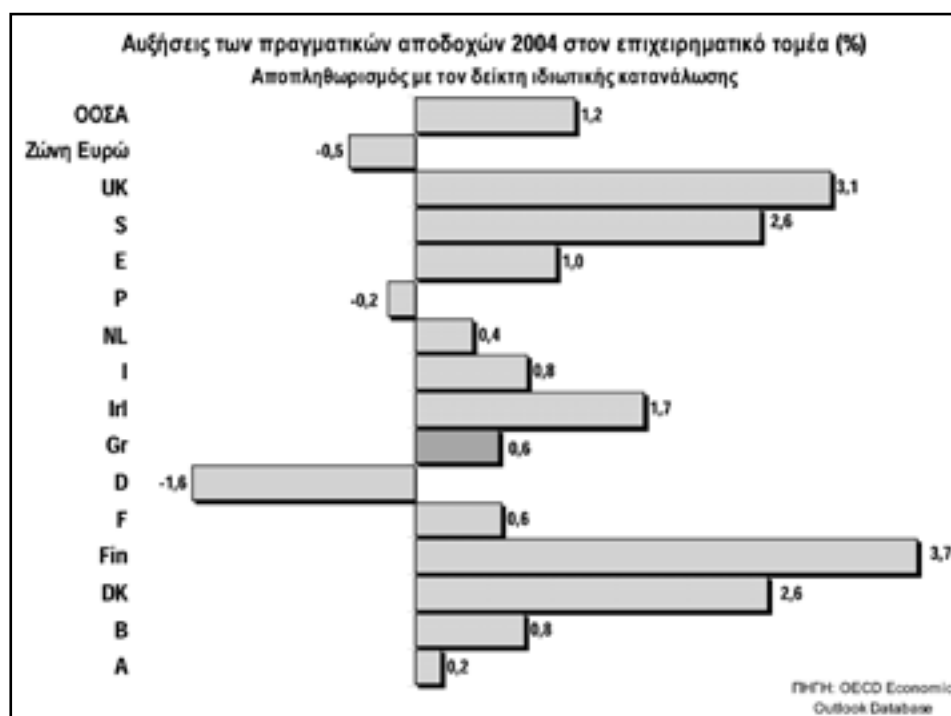
Εντούτοις, με βάση τα στοιχεία του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας (Διάγραμμα 49), η αύξηση των πραγματικών αποδοχών στην Ελλάδα, κατά το παρελθόν έτος, ήταν σαφώς κατώτερη (+0,6%) και μόνον σε τέσσερις χώρες της ΕΕ-15 οι αντίστοιχες αυξήσεις ήταν μικρότερες. Πριν από αυτή την πολύ μικρή αύξηση του 2004 στην Ελλάδα είχε προηγηθεί μια ακόμη μικρότερη αύξηση το 2003

11. Πρόκειται για τις μικτές αποδοχές των μισθωτών. Ο αποπληθωρισμός έχει γίνει με τον αποπληθωριστή της ιδιωτικής κατανάλωσης, έτσι ώστε οι αυξήσεις να αντανakλούν μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού.

(+0,3%) (Διάγραμμα 50). Έτσι, η σωρευτική αύξηση των πραγματικών αποδοχών στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας για την διετία 2003-2004 ανήλθε σε +1%.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών (ως αγοραστική δύναμη) για το 2005 θα ανέλθουν σε 2,7% στην Ελλάδα έναντι 0,8% στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Η αντίστοιχη πρόβλεψη του ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας ανέρχεται σε +2,0%. Το INE θεωρεί ότι οι προβλέψεις αυτές είναι αισιόδοξες και εκτιμά ότι είναι πιθανότερο οι αυξήσεις να περιορισθούν στο +1,5%.

Διάγραμμα 49

Σε πιο μακροχρόνια βάση, κατά την περίοδο 1996-2004, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στον επιχειρηματικό τομέα της Ελλάδας ήταν (+2,5% ετησίως) έναντι +1,5% στις χώρες του ΟΟΣΑ και 0% στην ζώνη του ευρώ. Οι μόνες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15 στις οποίες παρατηρήθηκαν μεγαλύτερες αυξήσεις ήταν η Σουηδία (+3,0)% και η Βρετανία (+3,2%). Αυτές οι ετήσιες διαφορές μεταφράζονται σε μεγάλες διαφορές για το σύνολο της περιόδου 1996-2004 αθροιστικά: ο μέσος ακαθάριστος μισθός στον επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκε, στην διάρκεια της εν λόγω περιόδου, κατά 26% στην Ελλάδα έναντι 12% στο σύνολο των χωρών του ΟΟΣΑ. Στο σύνολο της οικονομίας οι αντίστοιχες αθροιστικές μεταβολές ανέρχο-

νται σε 25% για την Ελλάδα και σε 6% για την Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 χωρών.

Οι αυξήσεις των πραγματικών αμοιβών υπολογισμένες με τον δείκτη της ιδιωτικής κατανάλωσης (όπως στα Διαγράμματα 48 και 49 και 50), ενδιαφέρουν τους μισθωτούς διότι εκφράζουν τις μεταβολές της αγοραστικής δύναμης του μισθού. Από την πλευρά των επιχειρήσεων, για τις οποίες οι μισθοί αποτελούν δαπάνη, ενδιαφέρον έχουν οι πραγματικοί μισθοί υπολογισμένοι με τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ και διορθωμένοι με τις μεταβολές της παραγωγικότητας της εργασίας. Προκύπτει έτσι ένας δείκτης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους. Το μέγεθος αυτό προκύπτει από την σύγκριση του πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας: όσο μεγαλύτερος είναι ο πραγματικός μισθός, τόσο μεγαλύτερο είναι το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, και όσο μεγαλύτερη είναι η παραγωγικότητα, τόσο μικρότερο είναι το πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας. Όταν αυξάνεται το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους, μειώνονται τα περιθώρια κέρδους –και αντιστρόφως.

Διάγραμμα 50

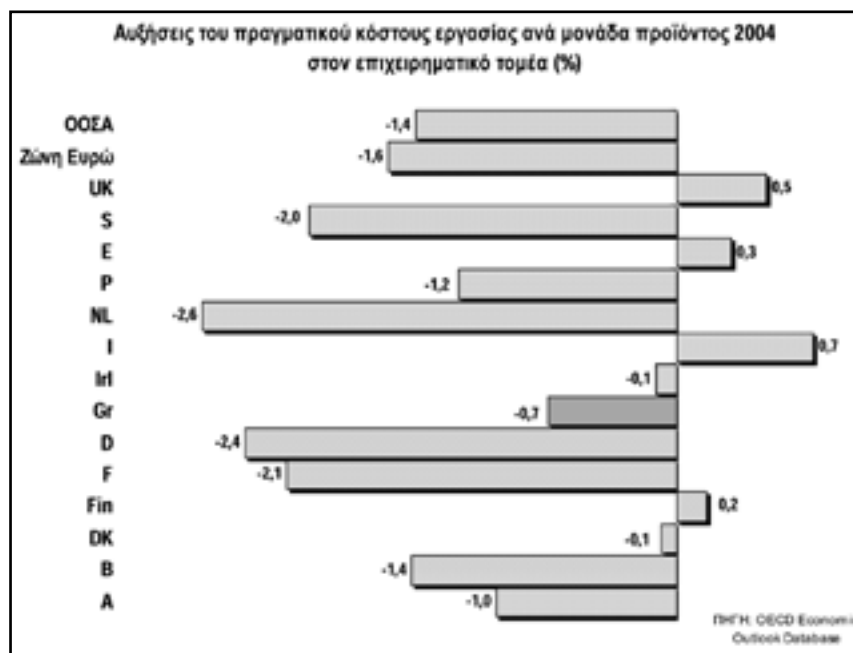

Όπως δείξαμε στο Μέρος 3 (Διάγραμμα 41), η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 το 2004 αυξήθηκε κατά 1,6% και οι μεταβολές ανά χώρα

κυμάνθηκαν μεταξύ 0,4% και 3,9%. Σύμφωνα με την πρόβλεψη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, στην Ελλάδα η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας θα περιορισθεί, για πρώτη φορά μετά από εννέα έτη στο 1,4% ενώ παρόμοια επίδοση (+1,3%) προβλέπει ο ΟΟΣΑ για τον επιχειρηματικό τομέα. Η επίδοση της Ελλάδας σε ότι αφορά τις αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας κατά τα έτη 1996-2003 είχε μεγάλη επίπτωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ώστε οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών στην Ελλάδα, που ήταν από τις υψηλότερες στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, να μετατρέπονται σε μειώσεις του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους (μειώσεις που ήταν από τις μεγαλύτερες μεταξύ των χωρών μελών). Ενώ, δηλαδή, στην Ελλάδα είχαμε σημαντικές αυξήσεις των πραγματικών μισθών, είχαμε ταυτόχρονα και μείωση στο κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, σε πραγματικούς όρους, χάρη στην αύξηση της παραγωγικότητας. Αντίθετα, η αύξηση της παραγωγικότητας κατά 1,4% το 2004, οδήγησε σε αύξηση 1% στο πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στο σύνολο της οικονομίας (στοιχεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής). Στον επιχειρηματικό τομέα, ωστόσο, παρόλη την επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας υπήρξε μείωση του πραγματικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος κατά 0,7% (Διάγραμμα 51) επειδή η αύξηση των πραγματικών μισθών ήταν οριακή (+0,6%).

Διάγραμμα 51

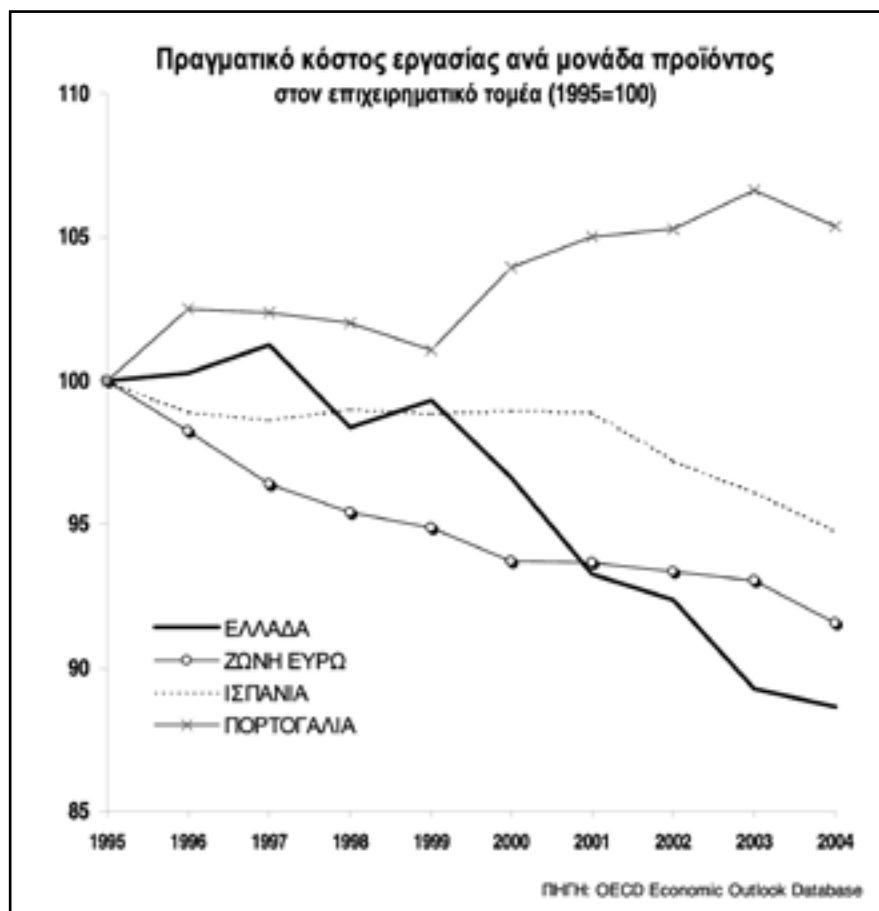
Η επιβράδυνση της παραγωγικότητας της εργασίας, όμως, εξαρτάται από τον

βαθμό χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού και συνακόλουθα από τον ρυθμό μεγέθυνσης του ΑΕΠ. Η άσκηση μιας πολιτικής επιβράδυνσης στην αύξηση του ΑΕΠ εφόσον συνεχισθεί, θα καθηλώσει την παραγωγικότητα της εργασίας σε μικρούς ρυθμούς αύξησης με δυσμενή αποτελέσματα για την ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας.

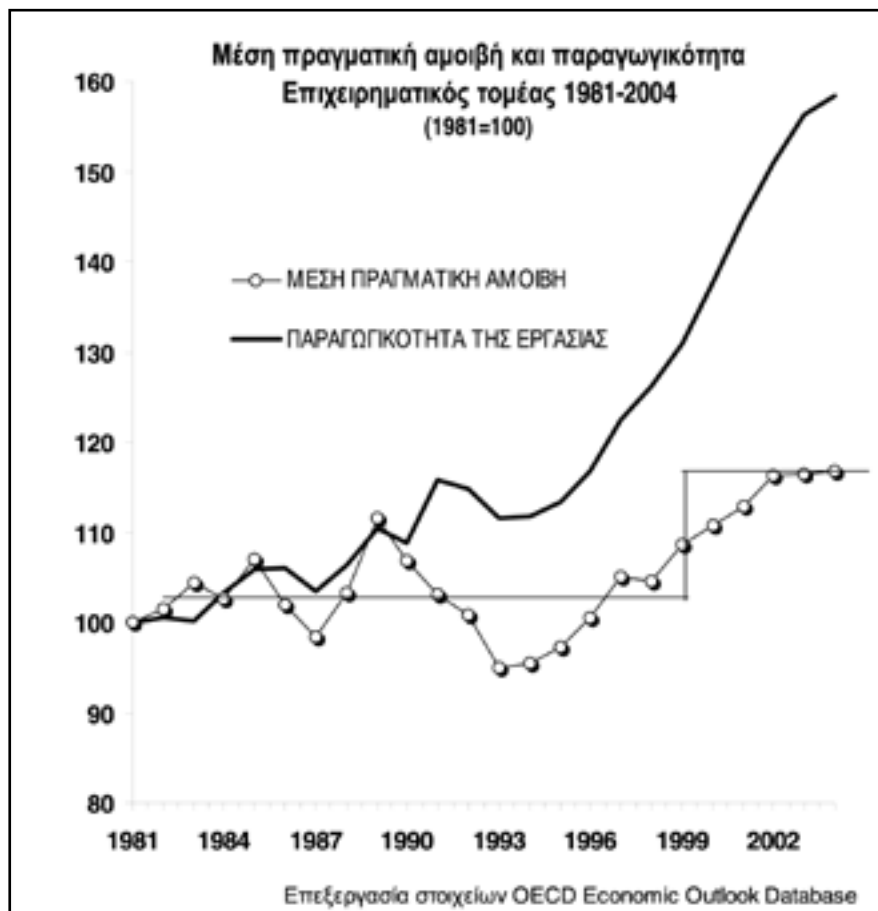
Το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική πορεία. Στο Διάγραμμα 52 φαίνεται ότι η μείωση αυτή μεταξύ των ετών 1995 και 2004 ανήλθε σε 12% περίπου έναντι 8% στη ζώνη του ευρώ και 5% στην Ισπανία, ενώ υπήρξε αύξηση στην Πορτογαλία.

Διάγραμμα 52

Διάγραμμα 53

Από μακροχρόνια άποψη, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα της

ελληνικής οικονομίας, εξελίχθηκαν όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 53. Από τις αρχές μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '80, είχαν σταθεροποιηθεί και κυμαίνονταν γύρω από ένα μέσο επίπεδο. Παρά το γεγονός ότι υπήρξαν κατά καιρούς αυξήσεις και μειώσεις, η μακροχρόνια τάση ήταν σταθερή περίπου στο ύψος του πραγματικού μισθού του 1981. Αυτές οι διακυμάνσεις γύρω από μια σταθερή μέση τιμή συνεχίστηκαν και στην περίοδο 1990-1998. Ενώ κατά τα έτη 1991-1993, υπήρξε θεαματική πτώση στις μέσες αμοιβές των εργαζομένων στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας η οποία αφαίρεσε 10% της αγοραστικής τους δύναμης, κατά τα έτη 1994-1998, οι πραγματικές αποδοχές στον επιχειρηματικό τομέα αυξήθηκαν τόσο ώστε αναίρεσαν την μεγάλη μείωση της περιόδου 1991-1993. Η αύξηση της πενταετίας 1994-1998 εμφανίστηκε, δηλαδή, ως διορθωτική κίνηση της πτώσης που είχε προηγηθεί. Η διόρθωση αυτή, επανέφερε τις πραγματικές αποδοχές περίπου στα επίπεδα του 1981, δηλαδή στο επίπεδο γύρω από το οποίο οι πραγματικές αποδοχές μεταβάλλονταν μακροχρόνια. Κατά το 1999-2002, η αύξηση των αμοιβών συνεχίστηκε. Ωστόσο,

από το 2003-2004, δεν επιβεβαιώνεται πλέον η ανοδική μακροχρόνια τάση των πραγματικών αποδοχών. Ο ρυθμός αύξησης των πραγματικών αποδοχών στον επιχειρηματικό τομέα της οικονομίας αφήνει συστηματικά τα περιθώρια στις επιχειρήσεις να ωφεληθούν από την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας για να μειώσουν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (σε πραγματικούς όρους), διότι οι εκατοστιαίες αυξήσεις των πραγματικών μισθών είναι μικρότερες από τις αντίστοιχες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Αυτή η εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα την συνεχή μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε πραγματικούς όρους.

4.3. Συγκριτική ανάλυση του επιπέδου των αμοιβών στις χώρες της ΕΕ-15

Από την επεξεργασία των στοιχείων της βάσης δεδομένων Ameco της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, προκύπτει ότι για το έτος 2004, στην κατάταξη των ακαθάριστων μισθών¹² σε Ευρώ (καθαρός μισθός και εισφορές), η Ελλάδα διατηρεί, όπως και επί σειρά προηγούμενων ετών, την προτελευταία θέση. **Οι μέσες μηνιαίες αποδοχές** το 2004 ανέρχονταν στην Ελλάδα σε 1315 ευρώ (Διάγραμμα 54) έναντι 2030 κατά μέσο όρο στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Το αντίστοιχο μέγεθος στην Πορτογαλία ανερχόταν σε 1066 ευρώ. Στο Διάγραμμα 55, φαίνονται οι ίδιες αμοιβές προσαυξημένες κατά τις εργοδοτικές εισφορές, έτσι ώστε το συνολικό ύψος της κάθε στήλης να αντιστοιχεί στο μηνιαίο κόστος εργασίας σε Ευρώ. Το κόστος αυτό ανέρχεται σε 2498 ευρώ στην ΕΕ-15 κατά μέσο όρο, σε 1626 Ευρώ στην Ελλάδα (ήτοι 65% του μέσου όρου της ΕΕ-15) και σε 1280 Ευρώ στην Πορτογαλία.

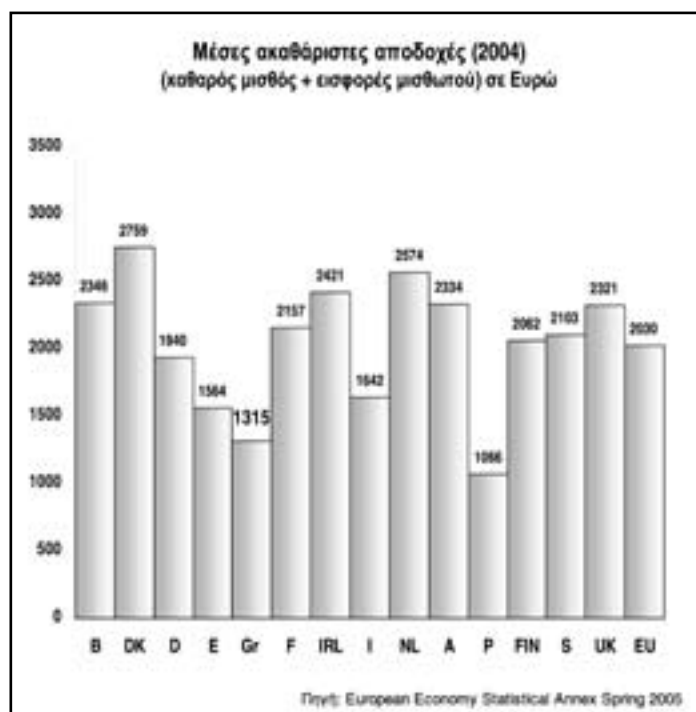
Η σύγκριση του επιπέδου των μισθών ώστε να λαμβάνει υπόψη της και το διαφορετικό ύψος των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών στις 15 χώρες μέλη. Στο Διάγραμμα 56, φαίνονται τα αποτελέσματα του υπολογισμού του μέσου ακαθάριστου μισθού στις δεκαπέντε χώρες μέλη σε Ισοτιμίες Αγοραστικής Δύναμης, έτσι ώστε οι μισθοί να είναι συγκρίσιμοι μεταξύ τους ως προς την αγοραστική τους δύναμη. Προκύπτει ότι η αγοραστική δύναμη του μέσου ακαθάριστου μισθού στην Ελλάδα, κατά το 2004, ανερχόταν στο 83% του μέσου όρου της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15. Η αντίστοιχη αγοραστική δύναμη στην Πορτογαλία ήταν 69% ενώ το επίπεδο της Ισπανίας ήταν κατά πολύ ανώτερο (94%).

12. Οι υπολογισμοί αναφέρονται σε απασχολούμενους με πλήρες ωράριο εργασίας, ώστε ο διαφορετικός βαθμός ανάπτυξης της μερικής απασχόλησης στις 15 χώρες να μην στρεβλώνει τις διεθνείς συγκρίσεις.

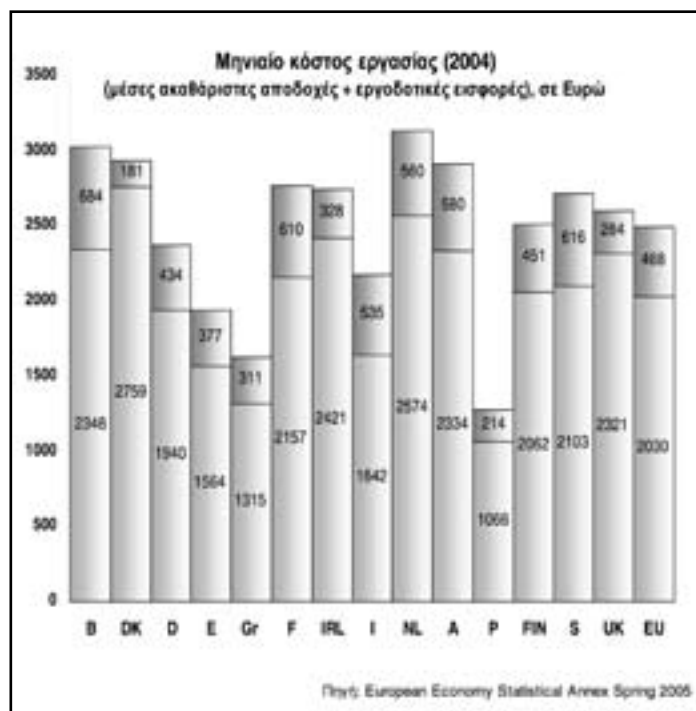
Το μηνιαίο κόστος εργασίας (ακαθάριστος μισθός + εργοδοτικές εισφορές, (Διάγραμμα 55) αποτελεί την βάση του υπολογισμού του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Στον υπολογισμό αυτό υπεισέρχεται ωστόσο και η παραγωγικότητα της εργασίας. Από την σύγκριση της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες της ΕΕ-15 (Διάγραμμα 57) προκύπτει ότι η Ελλάδα υστερεί έναντι των άλλων χωρών μελών πλην της Πορτογαλίας. Η διαφορά που παρατηρείται όμως είναι μικρότερη από τις διαφορές των μισθών. Ενώ δηλαδή το μηνιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται στο 65% του μέσου αντίστοιχου κόστους στην ΕΕ-15, η παραγωγικότητα της εργασίας στην Ελλάδα ανέρχεται σε 89% του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Αξιοσημείωτη, επίσης είναι η διαφορά Ελλάδας και Πορτογαλίας, η οποία έχει διευρυνθεί ώστε η παραγωγικότητα στην Ελλάδα να είναι κατά 46% υψηλότερη από ό,τι στην Πορτογαλία.

Προκύπτει, έτσι, εξαιτίας των διαφορών στην παραγωγικότητα της εργασίας, ότι η απόσταση που χωρίζει το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα από τις άλλες χώρες είναι σημαντική και ανέρχεται σε 27% (με βάση 100 για τον μέσο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15, ο δείκτης ανέρχεται σε 73 για την Ελλάδα) (Διάγραμμα 58). Αξίζει να σημειωθεί ότι το **μοναδιαίο κόστος εργασίας στην Ελλάδα είναι πλέον το χαμηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, και μάλιστα σημαντικά μικρότερο από ό,τι στην Πορτογαλία**. Η εξέλιξη αυτή σχετίζεται με τις μεγάλες αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα κατά το 1996-2003 (περίπου +4% στον επιχειρηματικό τομέα). Ενώ οι αυξήσεις στις αποδοχές των μισθωτών ήταν παρόμοιες στις δύο χώρες (αυξήθηκαν δηλαδή περίπου εξίσου, σε πραγματικούς όρους) η παραγωγικότητα της εργασίας στην μεν Ελλάδα αυξήθηκε κατά 28%, στην δε Πορτογαλία κατά 9% περίπου.

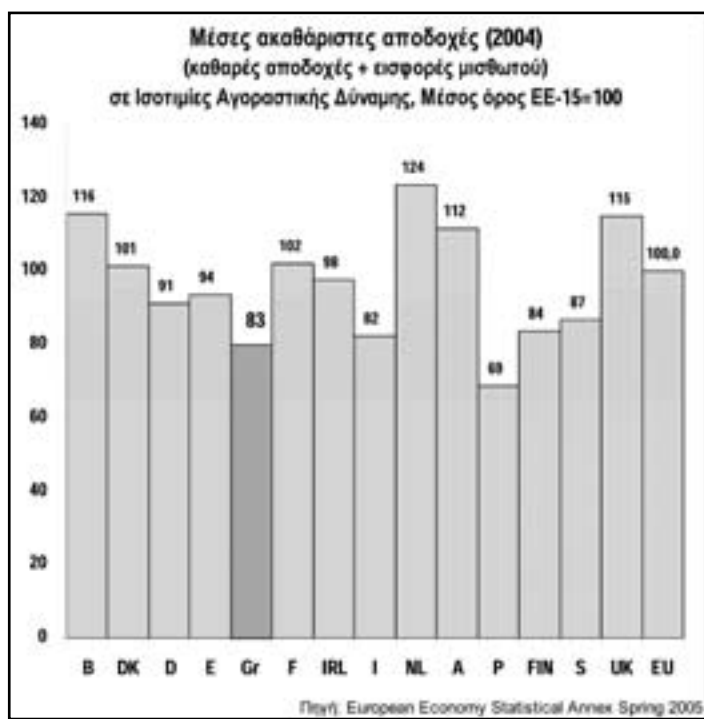
Διάγραμμα 54

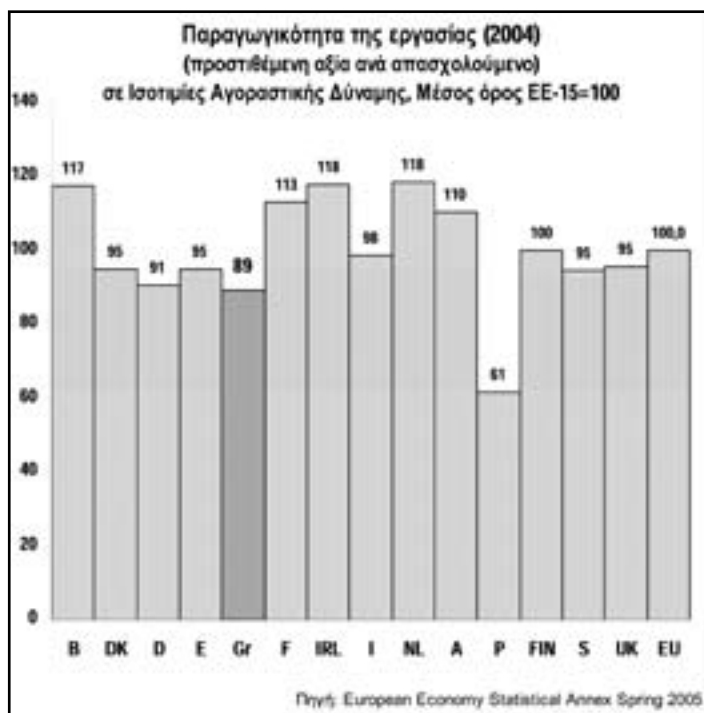
Διάγραμμα 55

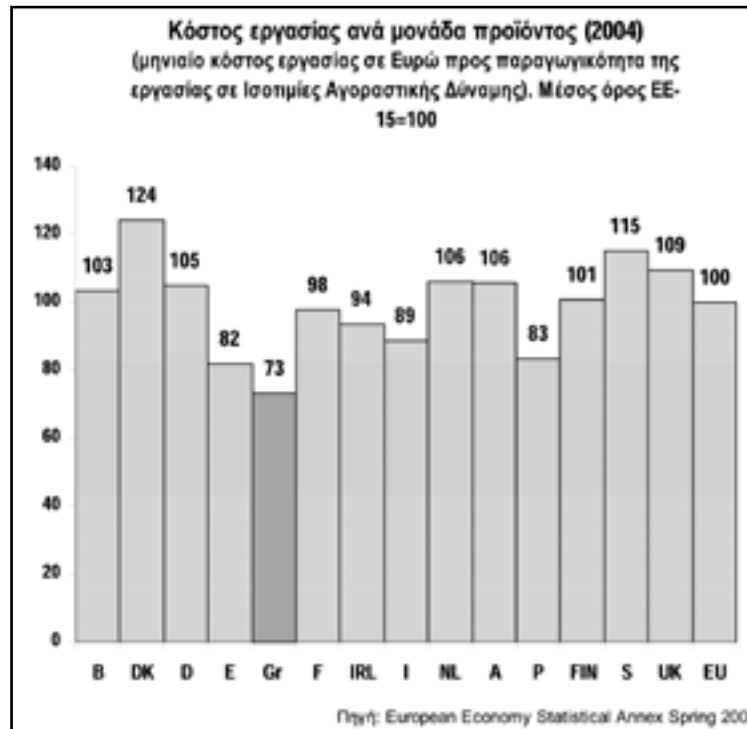
Διάγραμμα 56

Διάγραμμα 57

Διάγραμμα 58

4.4. Οι εισοδηματικές ανισότητες

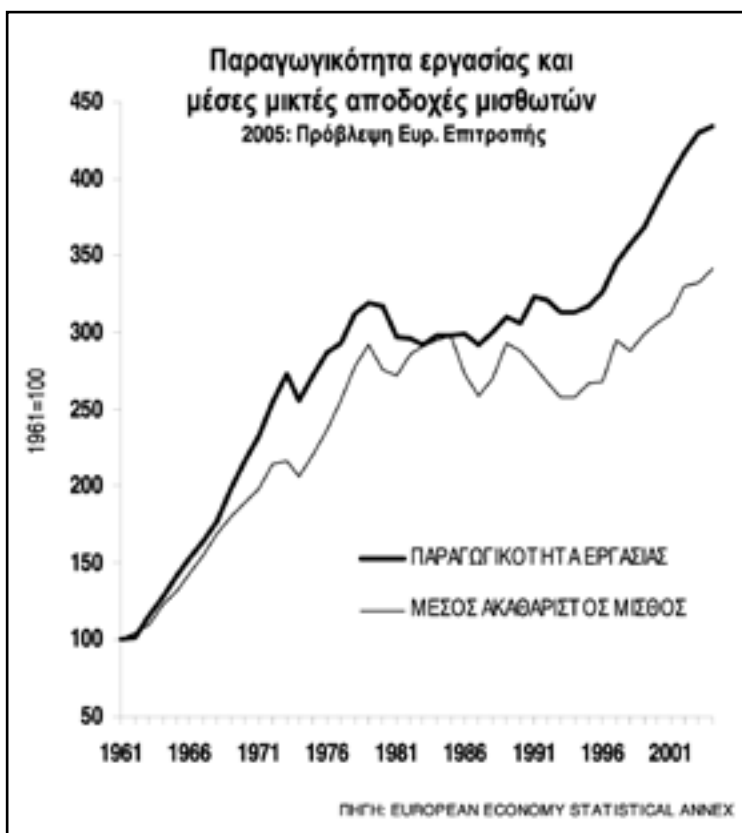
Όπως έχει αναλυθεί στις προηγούμενες εκθέσεις του ΙΝΕ, από το 1986 μέχρι σήμερα έχει πραγματοποιηθεί **σημαντική αναδιανομή του εισοδήματος σε βάρος της εργασίας**. Η πρωτογενής αναδιανομή προκύπτει από την βραδύτερη αύξηση του μέσου πραγματικού μισθού, είτε στο σύνολο της οικονομίας, είτε στον επιχειρηματικό τομέα, έναντι των αυξήσεων της παραγωγικότητας της εργασίας (Διάγραμμα 59), ενώ η δευτερογενής αναδιανομή πραγματοποιείται μέσω των δημόσιων οικονομικών. Από την διαίρεση του μέσου πραγματικού μισθού με την παραγωγικότητα της εργασίας προκύπτει το εισοδηματικό μερίδιο της εργασίας, δηλαδή το μερίδιο των μισθών και της τεκμαρτής αμοιβής εργασίας των αυτοαπασχολούμενων στο ΑΕΠ του συνόλου της οικονομίας ή του επιχειρηματικού τομέα¹³.

Η εξέλιξη του μεριδίου της εργασίας στο σύνολο της οικονομίας (όπως και στον επιχειρηματικό τομέα) παρουσιάζει μακροχρόνια πτωτική πορεία, η οποία σχηματίζεται από επιμέρους μεσοπρόθεσμες κινήσεις ανόδου και μείωσης του μεριδίου

13. Το άθροισμα του μεριδίου της εργασίας με το μερίδιο των (μικτών) κερδών ισούται προς 100%, και η εξέλιξή του αποτελεί δείκτη της αναδιανομής του εισοδήματος.

της εργασίας, αλλά οι αυξήσεις είναι υποδεέστερες των μειώσεων, έτσι ώστε τελικά, μακροχρόνια, να διαμορφώνεται η πτωτική πορεία του δείκτη. Η εξέλιξη αυτή αποτελεί έναν άλλο τρόπο εμφάνισης της μείωσης του πραγματικού κόστους εργασίας, τόσο στο σύνολο της οικονομίας, όσο και στον επιχειρηματικό τομέα, αφού ο μισθός εκτός από κόστος για τις επιχειρήσεις αποτελεί και εισόδημα για τους εργαζόμενους.

Διάγραμμα 59

Διάγραμμα 60

Πίνακας 5: Η ανισότητα στην διανομή του εισοδήματος
Εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20%
λιγότερο εύπορων

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Σέλιγιο	4.5	4.2	4	4	4.2	4.3	4	:	4.3 (bp)
Τατχία	:	:	:	:	:	:	3.4	:	3.4
Δανία	2.9	:	2.9	:	3	:	3	:	3.6 (bp)
Γερμανία	4.6	4	3.7	3.6	3.6	3.5	4 (b)	4.4	4.3
Εσθονία	:	:	:	:	:	6.3	6.1	6.1	5.9
Ελλάδα	6.5	6.3	6.6	6.5	6.2	5.8	5.7	:	6.6 (bp)
Ισπανία	5.9	6	6.5	5.9	5.7	5.4	5.5	5.1 (b)	5.1
Γαλλία	4.5	4.3	4.4	4.2	4.4	4.2	3.9 (b)	3.9	:
Ιρλανδία	5.1	5.1	5	5.2	4.9	4.7	4.5	:	5.1 (bp)
Ιταλία	5.9	5.6	5.3	5.1	4.9	4.8	4.8	:	:
Κύπρος	:	:	4.4	:	:	:	:	:	4.1
Λατβία	:	:	:	:	:	5.5	:	5.5	:
Λιθουανία	:	:	:	:	:	5	4.9	4.7	:
Λουξεμβ.	4.3	4	3.6	3.7	3.9	3.7	3.8	:	4 (p)
Ουγγαρία	:	:	:	:	:	3.3	3.1	3	:
Μάλτα	:	:	:	:	:	4.6	:	:	:
Ολλανδία	4.2	4.4	3.6	3.6	3.7	4.1 (b)	4.1	4.1	:
Αυστρία	4	3.8	3.6	3.5	3.7	3.4	3.5	:	4 (p)
Πολωνία	:	:	:	:	:	4.7	4.7	4.8	:
Πορτογαλία	7.4	6.7	6.7	6.8	6.4	6.4	6.5	7.3 (p)	7.4 (p)
Σλοβενία	:	:	:	:	:	3.2	3.1	3.1	:
Σλοβακία	:	:	:	:	:	:	:	:	5.4 (p)
Φινλανδία	:	3	3	3.1	3.4	3.3	3.7 (b)	3.7	3.6
Σουηδία	:	:	3	:	3.1	:	3.4	3.3 (b)	:
Βρετανία	5.2	5	4.7	5.2	5.2	5.2	5.4 (b)	5.5	5.3
Βουλγαρία	:	:	:	:	:	3.8	3.8	3.8	:
Κροατία	:	:	:	:	:	:	:	:	4.6
Ρουμανία	:	:	:	:	:	4.5	4.6	4.7	:
Τουρκία	:	:	:	:	:	:	:	10.8	:
Ισλανδία	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Νορβηγία	:	:	:	:	:	:	:	:	3.7 (bp)
ΗΠΑ	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Ιαπωνία	:	:	:	:	:	:	:	:	:
(s)	Εκτίμηση Eurostat								
(b)	Ασυνέχεια στη χρονοσειρά								
(p)	Προσωρινά στοιχεία								

Πηγή: Eurostat, Διαρθρωτικοί Δείκτες

Στους διαρθρωτικούς δείκτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περιλαμβάνεται ένας βασικός δείκτης ανισότητας που είναι ο λόγος του εισοδήματος των 20% περισσότερο εύπορων προς το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων. Η Ελλάδα διακρίνεται

για τις οικονομικές ανισότητες της: όπως φαίνεται στον Πίνακα 5, το εισόδημα των 20% περισσότερο εύπορων Ελλήνων είναι συστηματικά περίπου 6 φορές υψηλότερο από το εισόδημα των 20% λιγότερο εύπορων Ελλήνων. Υψηλότερη ανισότητα παρουσιάζει μόνον η Πορτογαλία. Όλες οι άλλες χώρες της διεύρυνσης παρουσιάζουν μικρότερες ανισότητες από την Ελλάδα.

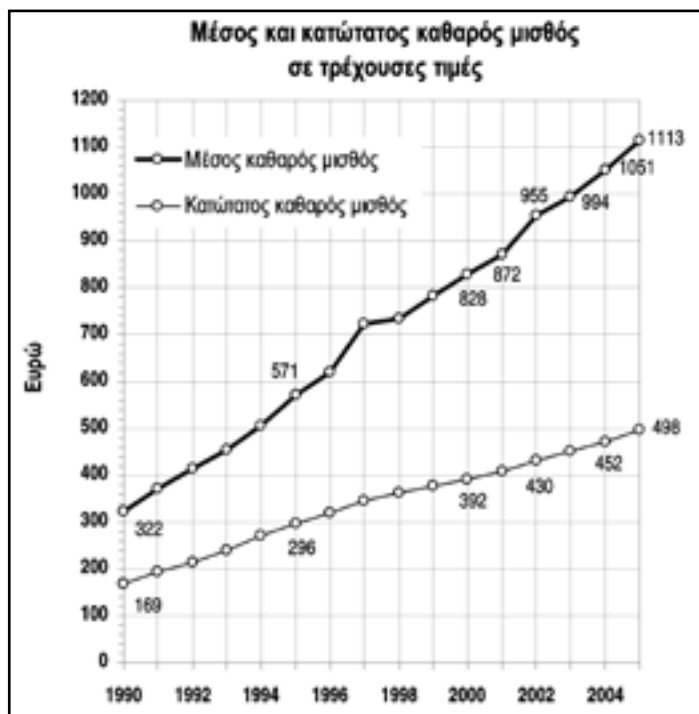
4.5. Ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα και η σύγκρισή του με τον μέσο μισθό

Σύμφωνα με τις μισθολογικές αυξήσεις που προβλέπονται στην διετή Εθνική Γενική Συλλογική Σύμβαση Εργασίας (ΕΓΣΣΕ 2004-2005) όπως αυτές απεικονίζονται στον Πίνακα 6, προκύπτει ότι οι ετήσιες αποδοχές των αμειβόμενων με τον κατώτατο μισθό αυξήθηκαν το 2004 κατά 4,93% σε ονομαστικούς όρους και κατά 1,97% σε πραγματικούς όρους. Αντίστοιχα, για το 2005, οι ετήσιες αποδοχές των αμειβόμενων με τον κατώτατο μισθό θα αυξηθούν κατά 5,78% σε ονομαστικούς όρους και κατά 1,71% σε πραγματικούς όρους (με πρόβλεψη της Τράπεζας Ελλάδος για πληθωρισμό 4% το 2005).

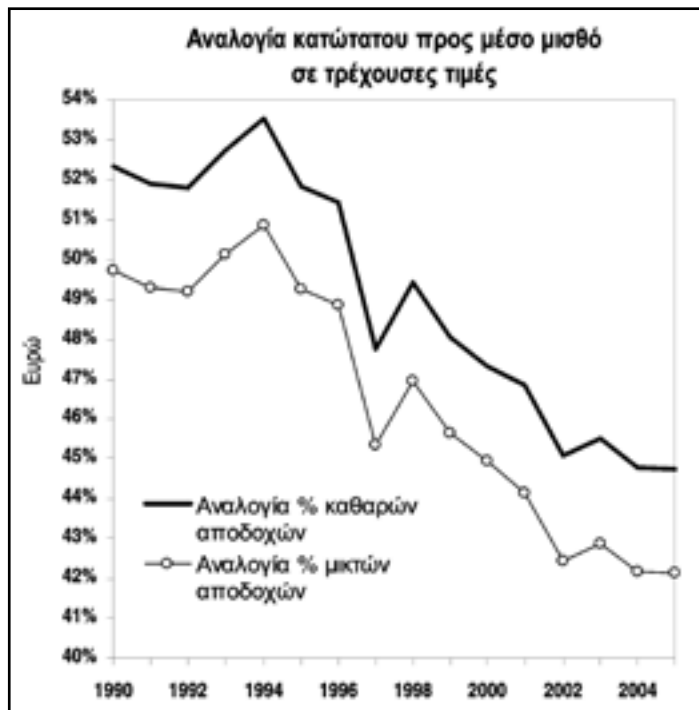
Παράλληλα, με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (DGII) υπολογίστηκαν οι καθαρές αποδοχές για τον μέσο και για τον κατώτατο μισθό, με τις ακόλουθες παραδοχές: α) Το άθροισμα εργοδοτικών εισφορών και εισφορών του εργαζόμενου ανέρχεται στο 44% των ακαθάριστων αποδοχών, β) Η επιβάρυνση για τον κατώτατο μισθό από το 2001 ανέρχεται σε 43% και γ) Ο μέσος καθαρός μισθός επιβαρύνεται με φορολογική επιβάρυνση 5%.

Όπως αποτυπώνεται στα διαγράμματα 61 και 62, ο μέσος καθαρός μισθός αυξήθηκε ταχύτερα από τον κατώτατο καθαρό μισθό, έτσι ώστε η αναλογία τους να μειωθεί από το 55% περίπου το 1994, σε 47% περίπου το 2002. Η αντίστοιχη αναλογία των μικτών αποδοχών (καθαρές αποδοχές + εισφορές εργαζομένου) είναι ελαφρώς χαμηλότερη, αλλά η τάση εξέλιξης είναι εξίσου πτωτική: ενώ ανερχόταν σε 52% περίπου το 1994, είχε μειωθεί σε 44% περίπου το 2002.

Διάγραμμα 61

Διάγραμμα 62

Πίνακας 6: Εξέλιξη κατώτατου μισθού και ημερομισθίου στην Ελλάδα 1984-2005

ΕΓΣΣΕ - ΔΙΑΙΤΗΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΧΡΟΝΟΣ ΙΣΧΥΟΣ ΑΠΟ - ΕΩΣ	ΗΜΕΡΟ- ΜΙΣΘΙΟ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥΞΗΣΗΣ	ΜΙΣΘΟΣ (δραχμές)	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΥ- ΞΗΣΗΣ %	ΕΤΗΣΙΕΣ ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΔΟΧΕΣ (12 μήνες) δρχ.	Ποσοστό αύξησης ετήσιων ονομα- στικών αποδοχών (σχέση προηγ. έτους)	(Ποσοστό μεταβολής) Σύγκριση μέσου ετήσιου ΔΤΚ κάθε έτους με τον αντίστοιχο προηγ. έτους	Ποσοστό μεταβολής πραγματικών αποδοχών
ΕΓΣΣΕ 1984	1.5-31.8.84 1.5-31.8.84 1.9-31.12.84	1202 1285 1314	10,8 6,9 2,2	27012 28876 29511	10,8 6,9 2,2	341596	-	18,6%	-
ΕΓΣΣΕ 1985	1.1-30.4.85 1.5-31.8.85 1.9-31.12.85	1422 1516 1548	8,2 6,6 2,1	31931 34038 34759	8,2 6,6 2,1	402912	17,9%	19,2%	-1,09%
1986	1.1-31.4.86 1.5-31.8.86 1.9-31.12.85	1618 1639 1716	4,5 1,3 4,7	36316 36792 38251	4,5 1,3 4	445436	10,5%	23,1%	-10,25%
1987	1.1-30.4.87 1.5-31.8.87 1.9-31.12.87	1787 1805 1886	4,1 1 4,5	40100 40501 42324	4,8 1 4,5	491700	10,38%	16,4%	-5,1%
ΕΓΣΣΕ 1988	1.1-31.4.88 1.4-31.8.88 1.9-31.12.88	2074 2106 2243	10 1,5 6,5	46443 47143 50207	9,7 1,5 6,5	575172	16,9%	13,5%	+3%
ΕΓΣΣΕ 1989	1.1-30.4.89 1.5-31.8.89 1.9-31.12.89	2450 2475 2705	9,3 1 9,3	54828 55376 60506	9,2 1 9,3	682840	18,7%	13,7%	+4,39%
ΕΓΣΣΕ 1990	1.1-31.8.90 1.9-31.12.90	2911 3118	7,6 7,1	65105 69727	7,6 7,1	808992	18,4%	20,4%	-1,6%
ΕΓΣΣΕ 1991	1.1.91 1.7.91	3315 3501	6,3 5,6	74121 78272	6,3 5,6	914358	13,02%	19,5%	-5,4%
1992	1.1.92 1.7.92	3721 3870	6,28 4	83160 86487	6,24 4	1017882	11,3%	15,8%	-3,8%
ΕΓΣΣΕ 1993	1.1.93 1.7.93	4081 4411	5,45 8,08	91206 98568	5,45 8,07	1138644	11,8%	14,4%	-2,2%

ΕΓΣΣΕ 1994	1.1.94 1.7.94	4632 4934	5 6,5	103497 110225	5 6,5	1282332	12,6%	10,9%	+1,53%
1995	1.1.95 1.7.95	5132 5336	4 4	114634 119220	4 4	1403124	9,41%	8,9%	+0,46%
ΕΓΣΣΕ 1996	1.1.96 1.7.96	5531 5753	3,5 4	123520 128460	3,5 4	1511880	7,75%	8,2%	- 0,41%
1997	1.1.97 1.7.97	6000 6195	1% + 3,25% 3,25%	133962 138315	1% + 3,25% 3,25%	1633662	8,05%	5,5%	2,4%
ΕΓΣΣΕ 1998	1.1.98 1.7.98	6364 6492	0,2%+2,5% 2%	142056 144897	0,2%+2,5% 2%	1721718	5,39%	4,8%	0,56%
1999	1.1.99 1.7.99	6609 6701	0,4% + 1,4% 1,4%	147513 149578	0,4% + 1,4% 1,4%	1782548	3,53%	2,6%	0,9%
ΕΓΣΣΕ 2000	1.1.00 1.7.00	6882 6986	0,7% + 2% 1,5%	153643 155947	0,7% + 2% 1,5%	1857474	4,2%	3,2%	0,97%
2001	1.1.01 1.7.01	7111 7218	1,8% 1,5%	158754 161136	1,8% 1,5%	1919274	3,3%	3,4%	-0,09%
ΕΓΣΣΕ 2002 (σε ευρώ)*	1.1.02 1.7.02	21,95 22,35	1,1%+ 2,5% 1,8%	490,04 498,86	1,1%+2,5% 1,8%	5933,39	5,34%	3,6%	1,68 %
2003	1.1.03	23,29	0,3% +3,9%	519,87	0,3% + 3,9%	6238,44	5,14%	3,5%	1,58%
ΕΓΣΣΕ 2004	1.1.04 1.9.04	24,22 25,01	4% 2% 8ευρώ (μηνιαίως)	540,66 559,98	4% 2% + 8,5 ευρώ (μηνιαίως)	6545,88	4,93%	2,9%	1,97 %
2005	1.1.05 1.9.05	25,56 26,41	2,2% 3,3%	572,30 591,18	2,2% 3,3%	6924,24	5,78%	4 %**	1,71%

Πηγή: ΙΝΕ-ΓΣΣΕ/ΑΔΕΔΥ

* Από το έτος 2002 και μετά οι αποδοχές είναι σε ευρώ

** Προβλεψη Τράπεζας Ελλάδας

ΜΕΡΟΣ 5

Ανταγωνιστικότητα τιμής και διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα

Ανταγωνιστικότητα τιμής και διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα

5.1. Δείκτες ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας

Το άνοιγμα¹⁴ της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το 1960 μέχρι το μέσον της δεκαετίας του '90 αυξανόταν, έτσι ώστε το εμπόριό της με την ΕΕ-15 είχε φθάσει στα ιστορικά υψηλά επίπεδα, περίπου 22%. Ωστόσο, στην διάρκεια των δέκα τελευταίων ετών, το άνοιγμα της ελληνικής οικονομίας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση μειώνεται, και στο τέλος του 2004 (Διάγραμμα 63) είχε φθάσει στο 14% του ΑΕΠ. Στον εξαγωγικό προσανατολισμό της Ελλάδας σημειώθηκαν, στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, σημαντικές ανακατατάξεις. Κύριο χαρακτηριστικό αυτών των ανακατατάξεων ήταν η μείωση τους προς τις χώρες του ΟΟΣΑ και ιδιαίτερα προς τις χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μείωση που αντισταθμίστηκε όμως από την αύξηση των εξαγωγών προς τις τρίτες χώρες, κυρίως τις χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης. Η μείωση αυτή των ελληνικών εξαγωγών προς τις αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο σε απόλυτο ύψος, όσο και ως ποσοστό συμμετοχής της αξίας τους στις συνολικές εξαγωγές αποτελεί σαφή ένδειξη μειωμένης ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, ιδιαίτερα της βιομηχανίας, αφού οι αγορές της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι οι πλέον ανταγωνιστικές.

Η μείωση του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετίζεται κυρίως με την κατάρρευση του ποσοστού του ΑΕΠ που εξάγεται προς τις χώρες αυτές, από το επίπεδο του 8% το 1985 στο επίπεδο του 3% περίπου το 2004 (Διάγραμμα 64). Εντούτοις, μια μικρή συμβολή στην μείωση του ανοίγματος της ελληνικής οικονομίας προς τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης προέρχεται από την διείσδυση των εισαγωγών που μειώθηκε κατά τα έτη 2000-2004 (Διάγραμμα 65) από 14% σε 10,5% περίπου. Η μείωση της διείσδυσης θα πρέπει να αποδοθεί σε μια επιβράδυνση των επενδύσεων σε μηχανικό εξοπλισμό και στην μείωση της δαπάνης για εισαγωγές διαρκών καταναλωτικών αγαθών. Αυτή η τελευταία εξέλιξη, θα πρέπει ενδεχομένως να εκληφθεί ως πιθανή ένδειξη ανάπτυξης απαισιόδοξων προσδοκιών των νοικοκυριών σχετικά με την πορεία της οικονομίας και των εισοδημάτων τους, παρά την συνεχιζόμενη επέκταση της κατα-

14. Ο δείκτης που χρησιμοποιούμε για το άνοιγμα της οικονομίας είναι $(X+M)/Y$, όπου X η αξία των εξαγωγών, M η αξία των εισαγωγών, και Y το ΑΕΠ.

ναλωτικής πίστης. Εάν αυτές οι εξελίξεις επιβεβαιωθούν θα πρέπει να εκληφθούν ως επιπρόσθετα σημεία μιας επερχόμενης επιβράδυνσης της ελληνικής οικονομίας.

Ο δείκτης που συμπυκνώνει τις παραπάνω δυσμενείς εξελίξεις είναι ο βαθμός κάλυψης των εισαγωγών από εξαγωγές (δηλαδή ο λόγος εξαγωγών της εισαγωγές, βλ. στο Διάγραμμα 66). Ενώ το 1984, οι ελληνικές εξαγωγές κάλυπταν το $\frac{1}{2}$ περίπου των ελληνικών εισαγωγών, σήμερα καλύπτουν μόλις το $\frac{1}{4}$. Η άνοδος του βαθμού κάλυψης των εισαγωγών από εξαγωγές κατά την περίοδο 1960-1987 οφείλεται στον μεγαλύτερο δυναμισμό των εξαγωγικών επιδόσεων σε σύγκριση με τον αντίστοιχο της διείσδυσης των εισαγωγών. Η πολιτική της «σκληρής δραχμής» που ακολουθήθηκε στην συνέχεια, καθώς και η υψηλή συναλλαγματική ισοτιμία με την οποία η δραχμή «κλείδωσε» κατά την μετάβαση στο Ευρώ, ευθύνονται για την πτώση του λόγου εξαγωγών εισαγωγών από το 1988 μέχρι σήμερα, δεδομένης της αδυναμίας της ελληνικής οικονομίας να στραφεί της την ανταγωνιστικότητα που δεν βασιίζεται κυρίως της τιμές αλλά στην ποιότητα και της παράγοντες.

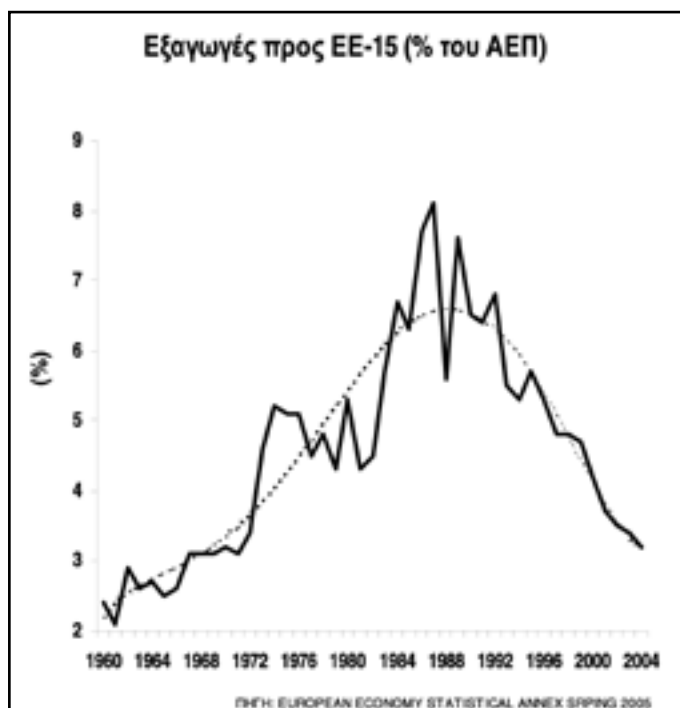
Η σοβαρότητα της κατάστασης σε ότι αφορά την ανταγωνιστικότητα φαίνεται και στην εξέλιξη του μεριδίου της Ελλάδας στην μεγάλη αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 67, το μερίδιο της Ελλάδας έχει μειωθεί δραματικά και είναι μικρότερο από ό,τι το 1960. Επιπλέον, η σύγκριση με την Ισπανία και την Πορτογαλία, δείχνει την εντυπωσιακή απόκλιση μεταξύ των επιδόσεων των τριών χωρών: η Πορτογαλία, και ακόμη περισσότερο η Ισπανία, αυξάνουν τα μερίδιά της στην αγορά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έτσι ώστε το 2004 το μερίδιο της Ισπανίας ήταν τριπλάσιο από ό,τι το 1960 και το μερίδιο της Πορτογαλίας είχε αυξηθεί κατά 2,5 φορές. Η διαδικασία της δραματικής απόκλισης μεταξύ των τριών χωρών, της φαίνεται στο σχετικό διάγραμμα, έχει ως σημείο εκκίνησης το έτος 1987, ακριβώς δηλαδή την στιγμή κατά την οποία αρχίζει η ανατίμηση της δραχμής.

Ως αποτέλεσμα αυτών των δυσμενών εξελίξεων, το εμπορικό έλλειμμα (αγαθών) ως ποσοστό του ΑΕΠ κυμαίνεται πλέον γύρω από το επίπεδο -9%. Η βελτίωση που παρουσιάστηκε κατά τα τελευταία έτη, και η οποία αναμένεται να συνεχισθεί κατά το 2005, ανάγεται στους ίδιους ακριβώς παράγοντες που αναφέραμε προηγουμένως σχετικά με την μείωση της διείσδυσης των εισαγωγών. Επομένως, η βελτίωση αυτή δεν θα πρέπει να εκληφθεί ως ένδειξη αύξησης της ανταγωνιστικότητας, αλλά ως ένδειξη σταδιακής εξάντλησης του δυναμισμού της ιδιωτικής κατανάλωσης διαρκών καταναλωτικών αγαθών.

Διάγραμμα 63

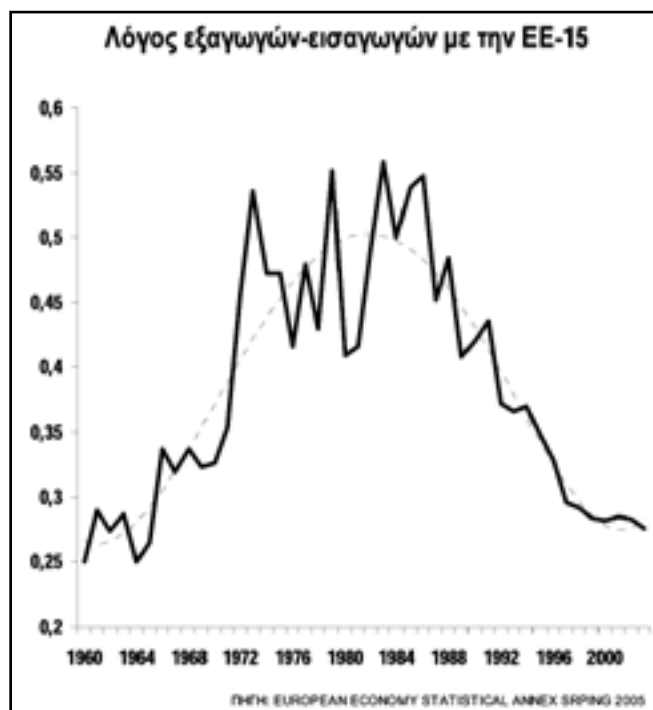
Διάγραμμα 64

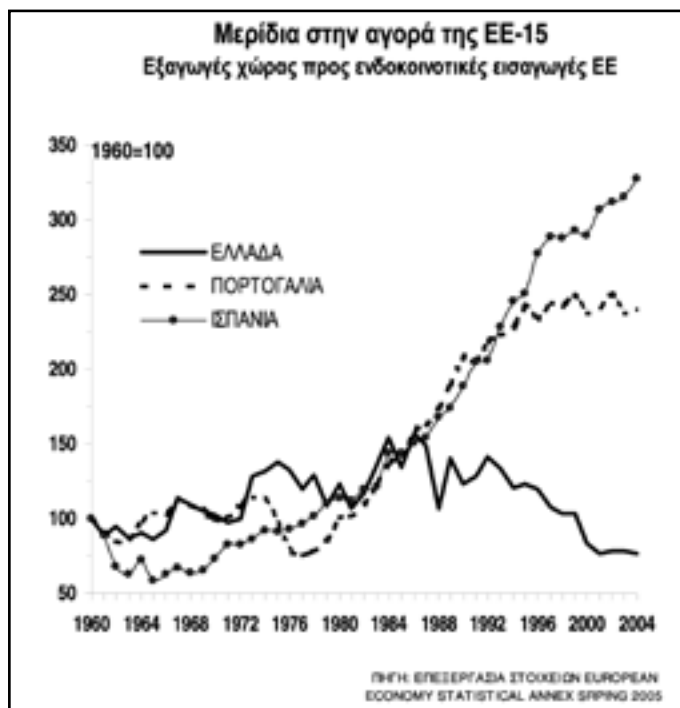
Διάγραμμα 65

Διάγραμμα 66

Διάγραμμα 67

Διάγραμμα 68

5.2. Ο περιορισμός της εξωτερικής ισορροπίας και η ανταγωνιστικότητα

Μια οικονομία, σύμφωνα με τον Williamson (1994) [βλ. επίσης Aglietta 1997, McCombie και Thirlwall 1994, Thirlwall 1979] θα πρέπει να θεωρείται ανταγωνιστική εφόσον πληρούνται δύο όροι: **πρώτον**, η οικονομία μεγεθύνεται διατηρώντας το ποσοστό ανεργίας στην πλήρη απασχόληση, και **δεύτερον**, το έλλειμμα της στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών μπορεί να διατηρηθεί, δηλαδή να καλύπτεται από μονομερείς μεταβιβάσεις και αυτόνομες εισροές ιδιωτικών κεφαλαίων.

Εάν μια χώρα παρουσιάζει διευρυνόμενο έλλειμμα στις εξωτερικές της ανταλλαγές όποτε αυξάνεται η εσωτερική ζήτηση, και μάλιστα πριν να προσεγγίσει το σημείο πλήρους απασχόλησης του εργατικού δυναμικού ή το σημείο πλήρους χρησιμοποίησης του παραγωγικού δυναμικού, τότε η οικονομία πρέπει να μειώσει τον ρυθμό της μεγέθυνσής της ώστε να ισορροπήσει το εξωτερικό ισοζύγιο. Σε μια τέτοια περίπτωση, οι παραγωγικοί πόροι της χώρας δεν χρησιμοποιούνται πλήρως (υπάρχει δηλαδή αχρησιμοποίητο παραγωγικό και εργατικό δυναμικό), με αποτέλεσμα να αποθαρρυνθούν οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου, να επιβραδυνθεί η τεχνολογική πρόοδος που συνήθως συνοδεύει αυτές τις επενδύσεις, να αποδυναμωθεί παραπέρα η ανταγωνιστικότητα των εγχώριων προϊόντων και να επιδεινωθεί έτι περισσότερο το εμπορικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών. Συγκροτείται έτσι ένας φαύλος κύκλος μειωμένης ανταγωνιστικότητας, διευρυνόμενου εξωτερικού ελλείμματος και στασιμότητας της παραγωγής και των επενδύσεων. Αντίθετα, εάν μια χώρα είναι ικανή να αυξάνει την εσωτερική ζήτηση μέχρι του σημείου πλήρους απασχόλησης του παραγωγικού και του εργατικού δυναμικού της χωρίς να παρουσιάζει προβλήματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, η πίεση της ζήτησης επί του εγκατεστημένου παραγωγικού δυναμικού αυξάνει τις επενδύσεις, τα τεχνολογικά οφέλη που τις συνοδεύουν, και προκαλεί έτσι περαιτέρω βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και του εξωτερικού ισοζυγίου. Εξάλλου η πίεση της ζήτησης επί του εργατικού δυναμικού οδηγεί τις εφεδρείες του εργατικού δυναμικού στην αγορά εργασίας αυξάνοντας έτσι το ποσοστό συμμετοχής του πληθυσμού στην αγορά εργασίας (activity rate), αλλά και τον δυνητικό ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ.

Επομένως σε μια ανοικτή οικονομία, ο ρυθμός οικονομικής μεγέθυνσης, μακροπρόθεσμα μπορεί να αυξηθεί μόνον εφόσον υπάρχει μια ικανή μεγέθυνση των καθαρών εξαγωγών της χώρας. Η εσωστρεφής ανάπτυξη, όπως αυτή που ακολούθησε η ελληνική οικονομία κατά την ανοδική φάση των ετών 1996-2004, μπορεί να συνεχίζεται μόνον μεσοπρόθεσμα, έως ότου το έλλειμμα στο ισοζύγιο πληρωμών καταστεί προβληματικό.

■ Η δυναμική των εξωτερικών υποχρεώσεων

Μια πολιτική που αποσκοπεί στην διατήρηση της ισορροπίας στο ισοζύγιο πληρωμών καλύπτοντας ένα διαρθρωτικό έλλειμμα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και εισροή μονομερών μεταβιβάσεων) με εισροή κεφαλαίων (αυτόνομη εισροή και δανεισμό), μπορεί να οδηγηθεί σε συσσώρευση των εξωτερικών υποχρεώσεων και των τόκων, κερδών, μερισμάτων, προσόδων που τις εξυπηρετούν. Αποδεικνύεται ότι η δυναμική των εξωτερικών υποχρεώσεων, που προέρχονται από το έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών, περιγράφεται από την σχέση

$$\dot{f} = \frac{(M - X)}{Y} - \frac{T_u}{Y} + (i_r - \dot{y})f$$

όπου (f) είναι το εξωτερικό χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, ($\dot{f}$) είναι ο ρυθμός μεταβολής του εξωτερικού χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ, ($M-X$) είναι η διαφορά εισαγωγών-εξαγωγών αγαθών και υπηρεσιών (δηλαδή η απόλυτη τιμή του ελλείμματος στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών), (Y) το ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές, οι μονομερείς μεταβιβάσεις από το εξωτερικό (κυρίως πόροι ΕΕ και μεταναστευτικό συνάλλαγμα στην περίπτωση της Ελλάδας), (i_r) το πραγματικό επιτόκιο και ($\dot{y}$) ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ σε σταθερές τιμές.

Η παραπάνω σχέση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την περιγραφή της δυναμικής των εξωτερικών υποχρεώσεων ως ποσοστό του ΑΕΠ. Όπως προκύπτει από την εξίσωση αυτή, όταν υπάρχει έλλειμμα στο ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών και ταυτοχρόνως το πραγματικό επιτόκιο είναι υψηλότερο από τον ρυθμό οικονομικής μεγέθυνσης, τότε οι εξωτερικές υποχρεώσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ αυξάνονται αδιάλειπτα, δεν έχουν δηλαδή άνω όριο. Αντιθέτως, ισορροπούν (ως ποσοστό του ΑΕΠ) όταν το πραγματικό επιτόκιο είναι μικρότερο από τον ρυθμό μεγέθυνσης της οικονομίας, και τότε το επίπεδο ισορροπίας είναι

$$f_{equ} = \frac{(M - X - T_u)}{Y} / (\dot{y} - i_r)$$

Εντούτοις, πρόβλημα διατήρησης της υπάρχουσας κατάστασης εμφανίζεται ακόμη και όταν υπάρχει μεν ισορροπία f_{equ} του εξωτερικού χρέους, πλην όμως το επίπεδο ισορροπίας είναι πολύ υψηλό.

Είτε στην πρώτη περίπτωση, κατά την οποία οι εξωτερικές υποχρεώσεις αυξάνονται αδιάλειπτα, είτε στην δεύτερη περίπτωση, κατά την οποία οι υποχρεώσεις αυτές ισορροπούν, πλην όμως σε πολύ υψηλά επίπεδα, η χώρα είναι αναγκασμένη να λάβει μέτρα για την διόρθωση του προβλήματος στις εξωτερικές ανταλλαγές.

Στα Διαγράμματα 68 και 69 φαίνεται η εξέλιξη του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών της Ελλάδας [(M-X)/Y] έναντι της Ευρωπαϊκής Ένωσης των 15

χωρών, καθώς και η διαφορά πραγματικών επιτοκίων στην Ευρωπαϊκή Ένωση και ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ ($i_t - y_t$). Όπως είναι φανερό, η επίπτωση του $[(M-X)/Y]$ είναι πολύ μεγάλη, της τάξεως του -10% ετησίως, και η συνέχιση μιας τέτοιας επιδείνωσης θα οδηγήσει, θεωρώντας όλους τους άλλους παράγοντες σταθερούς, σε συσσώρευση των εξωτερικών υποχρεώσεων. Ως εκ τούτου, η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας εμφανίζεται ως αναγκαιότητα.

Η διαφορά του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ από τα πραγματικά επιτόκια, αντίθετα, μειώνεται διαρκώς, έτσι ώστε οι συνθήκες για συγκράτηση των εξωτερικών υποχρεώσεων της ελληνικής οικονομίας να είναι ευνοϊκές κατά την τελευταία τετραετία, διότι ο ρυθμός αύξησης του προϊόντος αυξήθηκε στο επίπεδο του 4% , τα δε πραγματικά επιτόκια μειώθηκαν. Είναι προφανές ότι για να διατηρηθούν αυτές οι ευνοϊκές συνθήκες, ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης οφείλει να διατηρηθεί σε υψηλά επίπεδα.

Διάγραμμα 69

Βέβαια, ένα διευρυνόμενο εξωτερικό έλλειμμα, μπορεί να είναι συμβατό, μεσοπρόθεσμα, με την πλήρη απασχόληση, σε μικρές ανοικτές οικονομίες που αναπτύσσονται με υψηλούς ρυθμούς εφόσον το έλλειμμα προέρχεται από τις υψηλές επενδυτικές δαπάνες που πραγματοποιεί η χώρα για να εισάγει μηχανικό εξοπλισμό. Σε αυτές τις περιπτώσεις, ένα μεγάλο έλλειμμα ενδέχεται να είναι το τίμημα που πρέπει να

καταβληθεί για την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. Πρόκειται για ένα πρόσκαιρο τίμημα αφού η αυξημένη παραγωγικότητα αποτελεί κρίσιμο παράγοντα για την μελλοντική περιστολή του ελλείμματος. Δεν αποκλείεται το ενδεχόμενο, η ελληνική οικονομία να αποτελεί ακριβώς μια τέτοια περίπτωση, επειδή οι παραγωγικές της επιδόσεις από το 1996 αποτελούν ενθαρρυντική ένδειξη ως προς τις διαδικασίες εκσυγχρονισμού του παραγωγικού συστήματος στην Ελλάδα.

■ Κατευθυντήριες γραμμές που προκύπτουν από την μακροοικονομική ανάλυση

Στη μελέτη του ΙΝΕ «Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση: η ανάγκη ενός Νέου Αναπτυξιακού Υποδείγματος» (2005) περιέχεται η μακροοικονομική ανάλυση του ΙΝΕ για την περιγραφή της εσωτερικής και εξωτερικής ισορροπίας της οικονομίας. Προκύπτει από αυτήν την μακροοικονομική ανάλυση που εκτίθεται στο παράρτημα, ότι η διπλή απαίτηση για την οικονομία να διατηρεί,

- πρώτον, ισορροπημένο το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, και
- δεύτερον, πληθωρισμό σταθερό και ίσο προς τον μέσο όρο της ΕΕ-15, επομένως και ποσοστό ανεργίας ίσο προς την ανεργία ισορροπίας, μπορεί να επιδιωχθεί με την άσκηση δύο διακριτών στρατηγικών:

Είτε με μια στρατηγική για την βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (non price competitiveness, *compétitivité structurelle*), είτε με την στρατηγική που επιδιώκει την επιβολή ευελιξιών στις αγορές εργασίας και προϊόντων.

Τα αποτελέσματα της μακροοικονομικής ανάλυσης συνοψίζονται στον παρακάτω πίνακα, στον οποίο αναλύονται οι κατευθύνσεις πολιτικής που θα έπρεπε να ακολουθηθούν με βάση δύο διακριτές στρατηγικές βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας:

Πίνακας 7: Στρατηγικές και κατευθύνσεις βελτίωσης της ανταγωνιστικότητας

Στρατηγικές για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας	Κατευθυντήριες γραμμές
Στρατηγική 1. Βελτίωση της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας	• Αύξηση της εισοδηματικής ελαστικότητας των εξαγωγών d_x, • μείωση της ελαστικότητας των εισαγωγών d_m, • αύξηση των ελαστικότητων τιμής e_x, e_m, • αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (π), • μείωση της διείσδυσης των εισαγωγών, και (μ) • αύξηση της ικανότητας των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα και εκτίθενται στον διεθνή ανταγωνισμό, να καθορίζουν τις τιμές τους περισσότερο με βάση τα στοιχεία του κόστους τους και λιγότερο με βάση τις τιμές του ανταγωνισμού (k).
Στρατηγική 2. Αύξηση των ευελιξιών της αγοράς εργασίας και απελευθέρωση των αγορών προϊόντων και υπηρεσιών	• Μείωση της απαίτησης των εργαζομένων επί του προϊόντος (μείωση του μισθού αναφοράς b), • αύξηση της ευαισθησίας των μισθών (α) στις αλλαγές του ποσοστού ανεργίας, • μείωση των περιθωρίων κέρδους m.

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα, ποια από τις δύο στρατηγικές θα έπρεπε να επιλεγεί για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση και η διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προκαλούν ήδη μια σειρά επιπτώσεων (οι οποίες αναμένεται να ενταθούν μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα) στην ελληνική οικονομία, ιδιαίτερα σε εκείνους τους κλάδους παραγωγής που εκτίθεται στον διεθνή ανταγωνισμό. **Ο τρόπος με τον οποίο αποκρίνονται στην διεθνή ανταγωνιστική πίεση**, οι περισσότεροι εξ αυτών των κλάδων παραγωγής, φέρει τα χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν σε παλαιότερες περιόδους ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή τα χαρακτηριστικά που διαμορφώθηκαν σε συνθήκες πολύ χαμηλού κόστους εργασίας και ύπαρξης εθνικού νομίσματος (το οποίο επέτρεπε την αύξηση της ανταγωνιστικότητας με αλλαγές στην συναλλαγματική ισοτιμία). Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η περίπτωση της τουριστικής βιομηχανίας που παραμένει προσκολλημένη στο παλαιό πρότυπο του μαζικού τουρισμού, το οποίο δεν αντιστοιχεί σε χώρες με ισχυρό νόμισμα, σε μίαν εποχή κατά την οποία εισέρχονται στον παγκόσμιο ανταγωνισμό τουριστικών υπηρεσιών, χώρες χαμηλού κόστους. Βέβαια, η Ελλάδα διαθέτει το χαμηλότερο εργατικό κόστος στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πλην όμως, το κόστος εργασίας στις χώρες της διεύρυνσης και της νοτιοανατολικής Ασίας είναι ακόμη πιο χαμηλό. Πέραν αυτών, και αυτό είναι το

κυριότερο, η Ελλάδα δεν διαθέτει πλέον εθνικό νόμισμα και ανήκει στην ζώνη του ισχυρού νομίσματος που είναι το ευρώ. Ως εκ τούτου, είναι αναγκασμένη να ενισχύσει την ανταγωνιστικότητά της με το δεδομένο ότι οι τιμές των προϊόντων της τόσο υψηλές ώστε να μην επιτρέπουν πλέον την μαζική παραγωγή προϊόντων χαμηλής ποιότητας που διεισδύουν στις αγορές του εξωτερικού επειδή είναι φθηνά. **Η περίοδος της ανταγωνιστικότητας τιμής** έχει παρέλθει για την Ελλάδα και η περίοδος της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, που βασίζεται στην ποιότητα, την καινοτομία, την διαφοροποίηση των προϊόντων, τον ευνοϊκό γεωγραφικό προσανατολισμό του εξωτερικού εμπορίου, την παραγωγή προστιθέμενης αξίας από την διαφήμιση κλπ έχει ήδη ξεκινήσει, ανεξάρτητα εάν η οικονομική πολιτική στην χώρα μας δεν το έχει ακόμη αντιληφθεί.

Η δεύτερη στρατηγική για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας, ασκείται ήδη, και έχει ενδιαφέρον να εξετάσουμε ορισμένα από τα αποτελέσματά της. Για τον λόγο αυτό θα αναλύσουμε τις παραμέτρους που αναφέρονται ακριβώς σε αυτήν την στρατηγική, δηλαδή στις απαιτήσεις των επιχειρήσεων και των μισθωτών επί του προϊόντος όπως αυτή εκφράζεται από τις παραμέτρους) περιθώρια κέρδους και απαίτηση της εργασίας επί του προϊόντος.

5.3. Η στρατηγική της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας: κατευθυντήριες γραμμές

Με αυτά τα δεδομένα, θα έπρεπε να τεθούν τα ερωτήματα με ποιο τρόπο θα μπορούσε το παραγωγικό σύστημα στην Ελλάδα να βελτιώσει τις επιδόσεις του στις εξαγωγές, αλλά και στην εσωτερική αγορά, όπου αντιμετωπίζει πλέον πολύ έντονο ανταγωνισμό από τις εισαγωγές. Ενδεικτικά θα έπρεπε να τεθούν ερωτήσεις όπως:

- σε ποιες από τις σύγχρονες τάσεις εξέλιξης της ζήτησης θα μπορούσαν να βασισθούν οι εξαγωγές και η ανάκτηση μεριδίων της εσωτερικής αγοράς,
- ποιες από αυτές τις παραγωγικές δραστηριότητες που θα μπορούσαν να επιδείξουν υψηλές εξαγωγικές επιδόσεις, παρουσιάζουν ισχυρές διακλαδικές σχέσεις με ανιόντες ή κατιόντες κλάδους ή δραστηριότητες ώστε να παράγουν πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα,
- πώς επιδρούν ή θα επιδρούσαν τα χαρακτηριστικά του παραγωγικού συστήματος ή του «τοπικού κεφαλαίου» στην διαμόρφωση πόλων ανταγωνιστικότητας,
- ποιες κατευθύνσεις απορρέουν, από την απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα, για την εκπαίδευση και την κατάρτιση.

Στην ανταγωνιστικότητα μιας χώρας (ή μιας περιοχής) συμβάλει μεγάλος αριθμός ιστορικών, κοινωνικών, τεχνολογικών και πολιτικών συντελεστών όπως το επίπεδο

της τεχνολογίας που χρησιμοποιεί, το μέγεθος των μονάδων παραγωγής, το εκπαιδευτικό επίπεδο του εργατικού δυναμικού, ο ρυθμός ανανέωσης του μηχανικού εξοπλισμού, ο ρυθμός αντικατάστασης εργασιακών λειτουργιών από μηχανικά συστήματα, το είδος προϊόντων στα οποία διαθέτει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, οι ιστορικές της σχέσεις με την διεθνή και την εγχώρια οικονομία που εξηγούν την ύπαρξη ή όχι σημαντικών εμπορικών συναλλαγών με συγκεκριμένες αγορές, οι γεωγραφικές περιοχές με τις οποίες ανταλλάσσει προϊόντα, οι παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις μέσα στους χώρους εργασίας και οι επιπτώσεις τους ως προς τον σχηματισμό αποτελεσματικών μορφών συλλογικής οργάνωσης της εργασίας, το πλαίσιο διαμόρφωσης των εργασιακών σχέσεων, η ποιότητα και την φήμη των προϊόντων (Taddei & Coriat 1993).

Στοιχεία σαν τα παραπάνω αποτελούν την διαρθρωτική ανταγωνιστικότητα σε αντιπαράθεση με την ανταγωνιστικότητα τιμής που αναφέρεται στο ύψος των τιμών με τις οποίες η παραγωγή μιας περιοχής ανταγωνίζεται τα ξένα ή εγχώρια προϊόντα. Βέβαια, τα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά επιδρούν και στις τιμές, αλλά όχι μόνον σε αυτές. Διαμορφώνουν μια μεγάλη κλίμακα παραγόντων που επηρεάζουν τις διεθνείς ανταλλαγές της χώρας. Οι παράγοντες της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας μεταβάλλονται ανάλογα με την εποχή και τις εκάστοτε επικρατούσες οικονομικές συνθήκες. Έτσι, η αυξανόμενη διεθνοποίηση της παραγωγής και η παγκοσμιοποίηση των αγορών χρήματος και κεφαλαίου έχουν δημιουργήσει νέες συνθήκες ανταγωνισμού και αναδεικνύουν νέους παράγοντες διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας.

Ποια στρατηγική ανάπτυξης μπορεί να υιοθετήσει μια χώρα εάν θέσει στο κέντρο του προβληματισμού της την έννοια της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας και τον διπλό μακροοικονομικό περιορισμό που αναφέραμε προηγουμένως (δηλαδή την ισορροπία στο εξωτερικό ισοζύγιο και την πλήρη απασχόληση); Για να απαντήσουμε στην ερώτηση αυτή θα χρησιμοποιήσουμε παρακάτω την έννοια του «πόλου ανταγωνιστικότητας» όπως αυτή έχει αναπτυχθεί από τον Gérard Laffay.

Σε συνθήκες εντεινόμενης διεθνοποίησης της παραγωγής και χρηματιστικής παγκοσμιοποίησης, δημιουργούνται νέες συνθήκες στην κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής: ορισμένοι από αυτούς αποκτούν μέγιστη κινητικότητα, ενώ ορισμένοι άλλοι παραμένουν αμετακίνητοι, είτε στο εσωτερικό των εθνικών συνόρων, είτε στο εσωτερικό των περιοχών. Οι τεχνολογίες και τα κεφαλαιουχικά αγαθά, αλλά και το χρηματικό κεφάλαιο, μπορούν να πουληθούν σε οποιαδήποτε αγορά και να χρησιμοποιηθούν από οποιοδήποτε εθνικό ή τοπικό παραγωγικό σύστημα. Επίσης, τα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα καθιστούν εύκολη την πρόσβαση στην πληροφορία από οποιονδήποτε τόπο του αναπτυγμένου κόσμου, καθώς και την χρήση υπηρεσιών που σχετίζονται με την εμπορία των προϊόντων, την λογιστική και μια σειρά άλλες υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις (business services).

Σε αντίθεση με τους συντελεστές παραγωγής υψηλής κινητικότητας, που διατίθενται

στις διεθνείς και τις παγκόσμιες αγορές, ορισμένοι άλλοι συντελεστές παραμένουν προσδεμένοι στον εθνικό χώρο ή στον χώρο επιμέρους περιοχών. Πρόκειται κυρίως για τους παράγοντες που σχετίζονται με το εργατικό δυναμικό, την γεωγραφία της περιοχής, την ιστορία της και το «κοινωνικό της κεφάλαιο»¹⁵.

Οι παράγοντες που σχετίζονται με το εργατικό δυναμικό (Malecki 1999) είναι το εκπαιδευτικό και το μορφωτικό επίπεδο, οι δεξιότητες και οι τεχνικές γνώσεις των εργαζομένων, η «εργασιακή τους κουλτούρα», οι άρρητες γνώσεις τους (tacit skills), οι «κοινωνικές τους ικανότητες» (social skills), οι γενικές τους ικανότητες (generic skills) που χρησιμοποιούνται ανεξάρτητα από την ειδική φύση της εργασίας τους.

Οι παράγοντες που σχετίζονται με την ιστορία αφορούν στις παραδόσεις, στους άτυπους κανόνες στους οποίους υπακούει η οικονομική ζωή της χώρας ή της περιοχής, στην αλληλεγγύη, στην αμοιβαία βοήθεια και στην από κοινού ανάπτυξη και προώθηση ιδεών (Putnam 1999) που χαρακτηρίζει ενίοτε τα τοπικά παραγωγικά δίκτυα, στην ποιότητα ζωής της χώρας ή της περιοχής, στον συνδυασμό θεσμών, κανόνων και πρακτικών που καθιστούν λιγότερο ή περισσότερο δημιουργικές τις οικονομικές δραστηριότητες μιας χώρας.

Οι παράγοντες που σχετίζονται με την γεωγραφία αφορούν στους φυσικούς πόρους και στην γεωγραφική θέση της χώρας, στις υποδομές, στις οικονομίες συγκεντρώσης (agglomeration economies) που προσφέρουν οι πόλεις ή τα εγκατεστημένα δίκτυα επιχειρήσεων. Οι οικονομίες συγκεντρώσης σχετίζονται με τις εξωτερικές οικονομίες που προκύπτουν από την συγκρότηση των επιχειρήσεων μιας περιοχής σε δίκτυα (networks) τοπικά συγκεντρωμένων επιχειρήσεων (clusters) που περιλαμβάνουν μονάδες παραγωγής του ιδίου παραγωγικού κλάδου, υπεργολάβους, προμηθευτές, επιχειρήσεις που προσφέρουν υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις (business services) κ.ά. (Benko & Lipietz 1992).

Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά που μπορούν να ευνοήσουν την παραγωγή, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα της περιοχής συνιστούν το «τοπικό κεφάλαιο» (territorial capital), το οποίο ευνοεί την ανάπτυξη καθορισμένων οικονομικών δραστηριοτήτων στην περιοχή. Το «τοπικό κεφάλαιο» είναι το σύνολο των παραγόντων που μπορούν να προσδώσουν στην περιοχή, όχι μόνον συγκριτικά πλεονεκτήματα, αλλά και ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα.

Το ίδιο πλέγμα τοπικών παραγόντων επιδρά σε μεγάλο βαθμό και στην αποτελε-

15. Κατ' αναλογία με τις έννοιες του φυσικού και του ανθρώπινου κεφαλαίου, το «κοινωνικό κεφάλαιο» αναφέρεται στην κοινωνική οργάνωση, όπως τα δίκτυα, οι κανόνες και η εμπιστοσύνη που διευκολύνουν τον συντονισμό και την συνεργασία με σκοπό το αμοιβαίο όφελος. Βλ. στο Robert Putnam, "The Prosperous Community. Social Capital and Public Life", *The American Prospect* Vol.4, No13, 1999

σματικότητα των επενδύσεων. Οι επενδύσεις παγίου κεφαλαίου έχουν τριών ειδών επιπτώσεις (Catin 2000): **Πρώτον**, τα κλασικά μακροοικονομικά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα, **δεύτερον**, την αύξηση της παραγωγικότητας με την μεταφορά νέων τεχνολογιών μέσα στις εργασιακές διαδικασίες, και **τρίτον**, την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας που δεν εξαρτάται από τις τιμές, δηλαδή της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας (non price competitiveness). Το μέγεθος αυτών των ωφελειών εξαρτάται από τους παράγοντες που συγκροτούν το «κοινωνικό» κεφάλαιο. Οι αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας ή της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας της χώρας που πραγματοποιούνται χάρη στις επενδύσεις, εξαρτώνται από τις οικονομίες κλίμακας και τις οικονομίες συγκέντρωσης, και από τις γνώσεις και τις ικανότητες του εργατικού δυναμικού οι οποίες επιτρέπουν την καλύτερη χρήση των νέων τεχνολογιών που εισάγονται στις εργασιακές διαδικασίες.

Οι παραπάνω **σύγχρονες τάσεις** ευνοούν την υιοθέτηση μιας οργάνωσης των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων (όπως η μεγάλη πλειοψηφία των ελληνικών επιχειρήσεων) σε δίκτυα τοπικά συγκεντρωμένων παραγωγικών δραστηριοτήτων (clusters) (Porter 1990). Σε αυτό συμβάλλει και η ανάδυση του μοντέλου της ευέλικτης εξειδίκευσης (Piore & Sabel 1984) της παραγωγής, η οποία βασίζεται σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις που προσαρμόζονται γρήγορα στις αλλαγές της καταναλωτικής ζήτησης και στην διαφοροποίηση των προτιμήσεων των σύγχρονων καταναλωτών, αλλά και στις ειδικές γνώσεις της εργασιακής δύναμης. Στο επίκεντρο της συγκρότησης τοπικών δικτύων, βρίσκονται οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, οι οποίες καλούνται να οργανωθούν σε παραγωγικές συνοικίες (industrial districts) στην βάση της συνεργασίας και της άμιλλας έτσι ώστε να αντισταθμίσουν την έλλειψη οικονομικών κλίμακας και συγκέντρωσης που τις χαρακτηρίζει¹⁶. Τα τοπικά δίκτυα συχνά καταλήγουν σε εξειδικευμένες τοπικές παραγωγικές συγκεντρώσεις (clusters) που βασίζουν τα ανταγωνιστικά τους πλεονεκτήματα στα χαρακτηριστικά της περιοχής και σε «παραγωγικές συνοικίες» που επιτρέπουν –μεταξύ άλλων– τον καλύτερο καταμερισμό εργασίας, την αύξηση της αποτελεσματικότητας και την μείωση του κόστους¹⁷.

Σε αυτά τα πλαίσια, **ο ρόλος της πολιτικής** είναι να ξεχωρίζει τα σημεία αιχμής του παραγωγικού δυναμικού κάθε περιοχής και να ενισχύει τις συναφείς και υπο-

16. Οι μελέτες των Beccatini (1992), Bagnasco & Trigilia (1993) σχετικά με την «Τρίτη Ιταλία» ανέδειξαν την επικαιρότητα της έννοιας των «παραγωγικών συνοικιών» που είχε διατυπώσει για πρώτη φορά ο Alfred Marshall το 1900 για να περιγράψει τον συντονισμό των επιχειρήσεων μιας περιοχής διαμέσου της αγοράς και διαμέσου των αμοιβαίων σχέσεων που καθίστανται δυνατές χάρη στην γεωγραφική εγγύτητα.

17. Οι μεγάλες επιχειρήσεις συνήθως περιλαμβάνουν στο εσωτερικό τους όλες τις υπηρεσίες που είναι περιφερειακές προς την παραγωγική διαδικασία (νομικές και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, προσλήψεις, μάρκετινγκ, εξωτερικό εμπόριο κλπ). Για να αποκτήσουν και οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις τα πλεονεκτήματα αυτά, μπορούν να σχηματίσουν δίκτυο με το οποίο μπορούν να μοιραστούν τις υπηρεσίες αυτές με μικρό κόστος (Porter 2000).

στηρικτικές δραστηριότητες (οικονομικές, διοικητικές, εκπαιδευτικές κλπ). Επίσης, με δεδομένο ότι τα πλεονεκτήματα συγκέντρωσης (agglomeration economies) δεν προκύπτουν μόνον από την οργάνωση των επιχειρήσεων σε τοπικό δίκτυο αλλά και από την σύνδεσή του με τις τοπικές υποδομές και τους τοπικούς θεσμούς, σημαντικό ρόλο αναλαμβάνουν οι δημόσιες επενδύσεις, η εκπαίδευση και η κατάρτιση, οι μορφές τοπικής διακυβέρνησης, οι εξειδικευμένες υποδομές.

Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται κατά τα τελευταία έτη στην γνώση ως συντελεστή παραγωγής: **Οι νέες συνθήκες ανταγωνισμού** απαιτούν μια ακόμη μεγαλύτερη έμφαση στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των γνώσεων του εργατικού δυναμικού, στην δια βίου μάθηση, και στην ποιοτική αναβάθμιση των εργασιακών διαδικασιών έτσι ώστε να αξιοποιηθούν έγκαιρα οι δυνατότητες αύξησης της παραγωγικότητας που προσφέρουν οι νέες τεχνολογίες όταν υπάρχει εσωτερική, οργανωτική ευελιξία στις μονάδες παραγωγής. Σ' αυτό το πλαίσιο χρησιμοποιείται και ο όρος των learning regions (OECD 2001), των «περιοχών που μαθαίνουν» χάρη σε δράσεις που αποσκοπούν στην ενθάρρυνση και την διάχυση της καινοτομίας και της γνώσης σε ολόκληρη την περιοχή (εκπαίδευση, κατάρτιση, σεμινάρια και workshops, ιστοσελίδες και άλλες μορφές διάχυσης της γνώσης).

Η πολιτική της ανάπτυξης της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, για να έχει αποτελεσματικότητα, οφείλει να υιοθετεί μορφές τοπικής διακυβέρνησης (governance) (Storper & Harrison 1992) για την ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων και άλλων φορέων που συμμετέχουν στα τοπικά δίκτυα. Δίπλα στην ρύθμιση των σχέσεων που πραγματοποιεί η αγορά, συνήθως αναπτύσσεται και η ρύθμιση που βασίζεται σε μορφές διαχείρισης των προβλημάτων που αναφύονται και τα οποία οι αυθόρμητες λειτουργίες της αγοράς αδυνατούν να επιλύσουν (θέματα οργάνωσης, καταμερισμού των εργασιών, θεσμών, διευθέτησης του χώρου κλπ). Η τοπική διακυβέρνηση δεν υποκαθιστά την κεντρική εξουσία, αλλά αναπτύσσεται στα κενά που αυτή αφήνει, και τα οποία δεν καλύπτει ούτε η αγορά. Η τοπική διακυβέρνηση αξιοποιεί το «κοινωνικό κεφάλαιο» (Putnam 1999), δηλαδή το δίκτυο των σχέσεων συνεργασίας, αμοιβαίας βοήθειας βασισμένης στην εμπιστοσύνη που αναπτύσσεται μεταξύ των κατοίκων μιας περιοχής, την επιχειρηματική πίστη, την κοινωνική και επαγγελματική αναγνώριση, την λεπτομερή γνώση των τοπικών κοινωνικών συνθηκών, της «κοινωνικής ατμόσφαιρας» της περιοχής κλπ. Συμμετέχουν δε σε αυτήν, οι εκπρόσωποι των επαγγελματικών οργανώσεων και των εργατικών συνδικάτων, η τοπική αυτοδιοίκηση, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της περιοχής, τα ιδρύματα κατάρτισης, αλλά και οι «διαμορφωτές γνώμης», πολίτες με ιδιαίτερο κύρος, αναγνώριση ή επιρροή, οικολογικές οργανώσεις κ.ά. (Lipietz 2001).

Σύμφωνα με τις παραδοσιακές θεωρίες του διεθνούς εμπορίου (Heckscher-Ohlin, Balassa), κάθε χώρα ή κάθε περιοχή έχει συμφέρον να εξειδικευτεί στους κλάδους

που βασίζονται κυρίως στον συντελεστή παραγωγής τον οποίο η εν λόγω χώρα διαθέτει σε αφθονία. Εντούτοις, η «νέα θεωρία του διεθνούς εμπορίου» (Laffay¹⁸ 1979, 1987, 1989, Helpman & Krugman 1986) αποδεικνύει ότι δεν πρέπει να αγνοούμε τις δυνατότητες των κρατών να βελτιώσουν την ένταξή τους στον διεθνή ανταγωνισμό με όπλο την ενεργητική πολιτική παρέμβαση για την δημιουργία νέων ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Το παράδειγμα της Ιαπωνίας αποτελεί ζωντανή αμφισβήτηση της θεωρίας των στατικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων, εφόσον οι πολιτικές που ασκήθηκαν στην χώρα αυτή κατάφεραν να αναπτύξουν κλάδους στους οποίους η Ιαπωνία δεν διέθετε ευθύς εξαρχής ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και να οδηγήσουν την οικονομία στην παραγωγή προϊόντων που διείσδυσαν ταχύτατα στις διεθνείς αγορές. Η βιομηχανική πολιτική της Ιαπωνίας βασίστηκε στην απόρριψη της θεωρίας των στατικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και έθεσε τους εξής τρεις στόχους: **Πρώτον**, την μεταβολή των ελαστικοτήτων του διεθνούς εμπορίου (παράμετροι , και στην ~~ακρόοικονομική~~ ^{ακρόοικονομική} ανάλυση που παρουσιάζουμε στο παράρτημα), **δεύτερον**, την αύξηση της παραγωγικότητας (παράμετρος στην ίδια ανάλυση), και **τρίτον**, την εξειδίκευση σε τομείς με σημαντικές ανωφερείς και κατωφερείς σχέσεις με άλλους κλάδους παραγωγής στους οποίους υπήρχε δυνατότητα δημιουργίας μεγάλου αριθμού θέσεων απασχόλησης. Μια παρόμοια πολιτική περιγράφει και ο Gérard Laffay με την θεωρία του για τους «πόλους ανταγωνιστικότητας».

Συγγενείς προς την προβληματική αυτή είναι και **οι θεωρίες που αφορούν αποκλειστικά στην ανάπτυξη των περιοχών** (Dunford 2001). Οι διαφορές μεταξύ χωρών και περιοχών, από την άποψη του εξωτερικού εμπορίου, είναι ουσιαστικά δύο: **πρώτον**, οι περιοχές δεν διαθέτουν δικό τους νόμισμα, και **δεύτερον**, είναι αποδέκτες σημαντικών μονομερών μεταβιβάσεων από τον εθνικό κρατικό προϋπολογισμό. Είναι προφανές ότι στα πλαίσια της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης της Ευρώπης, η διάκριση μεταξύ εθνικών κρατών και περιοχών – από την άποψη των εμπορικών ανταλλαγών – έχει αποδυναμωθεί σημαντικά, αφού τα εθνικά κράτη δεν διαθέτουν πλέον τα δικά τους νομίσματα. Αντίστοιχη, επομένως, είναι και η σύγκλιση των θεωρητικών σχημάτων που αφορούν στην ανάπτυξη των περιοχών και των εθνικών κρατών ή στην προσαρμογή τους στις πιέσεις του διεθνούς ανταγωνισμού.

Βασικό στοιχείο της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας είναι η διεθνής εξειδίκευση της χώρας. Ο Laffay (1979) ισχυρίζεται ότι η αναζήτηση μιας στρατηγικής προσέγγισης της παραγωγικής εξειδίκευσης οδηγεί αναγκαστικά στην ανάδειξη

18. Lafay G. (1979), "Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?", περιέχεται στο *Économie et Finance Internationales*, Dunod, και (1987), "Avantage comparatif et compétitivité", *Économie Prospective Internationale*, no29, 1er trimestre, και (1989), *La fin des avantages acquis*, *Economica*.

του ρόλου της ζήτησης. Η πολιτική πρέπει να στοχεύει στην αντιστοίχιση των προϊόντων με τα χαρακτηριστικά και τις τάσεις της παγκόσμιας ζήτησης, αλλά και τους περιορισμούς της προσφοράς. Ο Reiffers (1990) συμπληρώνει την παραπάνω θέση, θέτοντας τα εξής ζητήματα: Πρώτον, η επιλογή εξειδίκευσης πρέπει να είναι συμβατή με τις ικανότητες του παραγωγικού συστήματος της χώρας. Επομένως, πρέπει να δοθεί έμφαση στην ικανότητα της προσφοράς να ανταποκριθεί στις προκλήσεις. Δεύτερον, τα προϊόντα στα οποία θα εξειδικευτεί η χώρα (ή η περιοχή) θα πρέπει να απευθύνονται σε αγορές με υψηλή ζήτηση, να βασίζονται σε ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και να παράγουν υψηλή κερδοφορία. Τέλος, η ένταξη της χώρας στο διεθνές εμπόριο οφείλει να ελαχιστοποιήσει το κόστος των αλλαγών που θα προέλθει από την ανάπτυξη νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων. Ο Amable (1990) συμπληρώνει το παραπάνω θεωρητικό σχήμα δίνοντας έμφαση στην διάχυση των τεχνολογικών αλλαγών στις διαδικασίες παραγωγής και στην δημιουργία εξωτερικών οικονομιών.

Τις παραπάνω διαπιστώσεις έχει συγκεντρώσει ο Laffay (1979) σε ένα συνεκτικό θεωρητικό σχήμα που αναφέρεται στους πόλους ανταγωνιστικότητας. Ως πόλοι ανταγωνιστικότητας θεωρούνται οι παραγωγικές δραστηριότητες που επιτρέπουν όχι μόνον την αξιοποίηση του εγκατεστημένου παραγωγικού ιστού αλλά προκαλούν επίσης και την επέκτασή του σε νέες παραγωγικές δραστηριότητες με τον εξής τρόπο:

Αν η οικονομία μιας χώρας ή μιας περιοχής καταφέρει να αποκτήσει πλεονεκτική θέση σε μια ταχεία αναπτυσσόμενη είτε μεγάλη αγορά χάρη σε μια συγκεκριμένη παραγωγική δραστηριότητα που παρουσιάζει ισχυρές διασυνδέσεις με ανιόντες και κατιόντες κλάδους (ή δραστηριότητες), τότε η δραστηριότητα αυτή συγκροτεί έναν «πόλο ανταγωνιστικότητας» με θετικές επιπτώσεις στο σύνολο του παραγωγικού συστήματος της περιοχής, στους μεν ανιόντες κλάδους με την αύξηση της ζήτησης για ενδιάμεσα και κεφαλαιουχικά αγαθά, στους δε κατιόντες κλάδους με την μείωση των κόστους των προϊόντων που βρίσκονται στα επόμενα στάδια παραγωγής.

Συμπερασματικά, μια ενεργητική στρατηγική ανάπτυξης του παραγωγικού συστήματος οφείλει να προσδιορίζει τις δραστηριότητες που θα αποτελέσουν τον κορμό της εξειδίκευσης με τα εξής κριτήρια: την δυναμικότητα των προϊόντων στις διεθνείς αγορές, τον γεωγραφικό προσανατολισμό των εν λόγω προϊόντων (αν οι αγορές στις οποίες κατευθύνονται είναι ακμαίες), την συμβατότητα των συγκεκριμένων δραστηριοτήτων με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς της προσφοράς στην περιοχή, τις τεχνολογικές δυνατότητες, την θέση των επιλέξιμων δραστηριοτήτων στο παραγωγικό σύστημα της περιοχής, δηλαδή την ικανότητα τους να επιδρούν στην ανάπτυξη ανιόντων και κατιόντων δραστηριοτήτων ή συγγενικών κλάδων. Στα πλαίσια μιας τέτοιας στρατηγικής για την ανάπτυξη πόλων ανταγωνιστικότητας, βρίσκεται και η αναδιοργάνωση και ο εκσυγχρονισμός της υπαρκτής παραγωγικής βάσης με σκοπό την αναπτέρωση των παραδοσιακών δραστηριοτήτων.

Ουσιαστική συνιστώσα της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας είναι η ικανότητα του παραγωγικού συστήματος να αφομοιώσει το «νέο παραγωγικό υπόδειγμα». Στην διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, αναδείχθηκαν νέες παραγωγικές συνθήκες που περιγράφονται άλλοτε ως «οικονομία βασισμένη στην γνώση» ή ως «γνωστικός καταμερισμός της εργασίας» (Mouhoud, 1998) ή «νέο παραγωγικό υπόδειγμα» (Boyer, 1993)¹⁹ ή «ευέλικτη παραγωγή» (Oman, 1996)²⁰, ενώ πολύ συχνές είναι οι αναφορές σε όρους όπως το «συμμετοχικό management», ο «τογιοτισμός», η «λιτή παραγωγή», η οργανωσιακή μάθηση και άλλα. Αν και οι εκτιμήσεις σχετικά με το εύρος των αλλαγών στις παραγωγικές διαδικασίες διαφέρουν σημαντικά (χαρακτηριστικό παράδειγμα αμφισβήτησης της έκτασης τους, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά, αποτελούν οι απόψεις των Boyer και Durand 1993), κανείς δεν αρνείται την ύπαρξη γενικών τάσεων προς την διαμόρφωση ενός νέου παραγωγικού υποδείγματος και ενός νέου ανταγωνιστικού περιβάλλοντος.

Η εμφάνιση νέων ανταγωνιστριών χωρών που διαθέτουν πολύ χαμηλό κόστος εργασίας και κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες, και η συνακόλουθη εντατικοποίηση του ανταγωνισμού με τις τιμές, αλλά και η εξάντληση της «Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας» της μαζικής παραγωγής (Mouhoud, 1998) εξαιτίας τεχνικο-οικονομικών όσο και κοινωνικών λόγων (Coriat 1990), η επιβράδυνση της ζήτησης στην Ευρώπη, ο κορεσμός των αγορών για τα παραδοσιακά προϊόντα της μαζικής παραγωγής και η διαφοροποίηση των καταναλωτικών προτιμήσεων, έχουν θέσει τις επιχειρήσεις μπροστά στις εξής προκλήσεις: την ανεύρεση νέων πρακτικών σε απάντηση στον κορεσμό των αγορών και την ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού με τις τιμές, την ανάγκη για αύξηση της προσαρμοστικότητας τους στις μεταβολές της παγκόσμιας συγκυρίας, την διαμόρφωση μιας νέας μορφής οργάνωσης των παραγωγικών διαδικασιών που να απαντά στα αδιέξοδα της μαζικής παραγωγής σε μεγάλες σειρές προϊόντων (με βάση τις αρχές του ταιηλορισμού). Οι αλλαγές που παρατηρούμε σε διεθνές επίπεδο στα χαρακτηριστικά της ζήτησης δημιουργούν στις επιχειρήσεις την υποχρέωση να διαφοροποιούν τα προϊόντα τους και να βελτιώνουν την ποιότητα τους. Η ένταση του ανταγωνισμού συνοδεύει την αυξανόμενη ευαισθησία των καταναλωτών ως προς την διαφοροποίηση του προϊόντος. Η πρόκληση αφορά την ικανότητα των επιχειρήσεων να παράγουν τα διαφοροποιημένα προϊόντα αυξάνοντας ταυτόχρονα τις οικονομίες κλίμακας. Η αυξανόμενη διαφοροποίηση των προϊόντων σε παγκόσμια κλίμακα έχει ερμηνευτεί και με άλλους τρόπους: η ζήτηση για διαφοροποιημένα προϊόντα είναι δυνατό να εξηγηθεί ανεξάρτητα από την έξαρση του ανταγωνισμού. Διάφορες προσεγγίσεις αποδίδουν το

19. Boyer R. & Durand J.P. (1993), *L'après fordisme*, Syros.

20. Oman Ch. (1996), "Les défis politiques de la Globalisation/Régionalisation", *Revue du Développement de l'OCDE*.

φαινόμενο στην αυξανόμενη διαφοροποίηση των κοινωνικών ομάδων, στρωμάτων, τάξεων, ή στην άνοδο του ατομικισμού και την συνακόλουθη διαφοροποίηση των καταναλωτικών προτύπων.

Παράλληλα με την διαφοροποίηση, ο παράγοντας «ποιότητα» αποκτά ιδιαίτερη σημασία για την ανταγωνιστικότητα των χωρών με υψηλό βιοτικό επίπεδο (NUTEK, 1997)²¹, όπως η Ελλάδα. Τα προϊόντα με καλύτερη ποιότητα μπορούν να πωληθούν με υψηλότερη τιμή χωρίς να χαθούν μερίδια αγοράς. Η ποιότητα δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε ενέργειες που επηρεάζουν τις φυσικές ιδιότητες του προϊόντος, αλλά μπορεί να βελτιωθεί με καλύτερο μάρκετινγκ και διανομή, περισσότερη πληροφόρηση για το προϊόν, υπηρεσίες μετά την πώληση κ.ά.

Αυτές οι απαιτήσεις του ανταγωνισμού που δεν βασίζεται στις τιμές (non price competition) έχουν οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές στα χαρακτηριστικά της προσφοράς. Μπορούμε να **διακρίνουμε τις παρακάτω εξελίξεις:**

- Την εμφάνιση νέων ευέλικτων τεχνολογιών παραγωγής. Οι τεχνολογίες αυτές, που βασίζονται στην πληροφορική και στην μικρό-ηλεκτρονική, επιτρέπουν στις επιχειρήσεις να υπερβούν τις δυσλειτουργίες των παλαιών τεχνικών παραγωγής (ως προς την ικανότητα του εξοπλισμού να προσαρμοστεί χωρίς υψηλό κόστος σε αλλαγές στις διακυμάνσεις του όγκου της παραγωγής), και ταυτόχρονα, να προσαρμόζονται πιο εύκολα στις απαιτήσεις της ζήτησης (διαφοροποίηση και συντομία του κύκλου ζωής των προϊόντων) (Mouhoud, 1998).
- Την αλλαγή των μορφών συνεργασίας μεταξύ επιχειρήσεων. Η σχέση μεταξύ επιχείρησης και προμηθευτή ανανεώνεται: οι προμηθευτές επιλέγονται με βάση την τεχνολογική τους επάρκεια (το κόστος αποκτά δευτερεύοντα ρόλο) και οι ορίζοντες της συνεργασίας γίνονται μακροπρόθεσμοι. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις προχωρούν σε νέες μορφές συνεργασιών μεταξύ τους (δίκτυα, συμφωνίες συνεργασίας, «παραγωγικές συνοικίες» [industrial districts] κλπ) (Oman, 1996).
- Αναδύονται νέες μορφές οργάνωσης της επιχείρησης που στηρίζονται στον «οριζόντιο συντονισμό» των τμημάτων (εξαλείφοντας με αυτόν τον τρόπο την ιεραρχική ακαμψία της «Επιστημονικής Οργάνωσης της Εργασίας» και προωθώντας την παραγωγική μονάδα προς μια πιο αποκεντρωμένη μορφή λειτουργίας). Παράλληλα, οι θέσεις εργασίας απαιτούν υψηλότερα επίπεδα ειδίκευσης, αλλά και αντιστοιχούν σε μεγαλύτερη ικανότητα των εργαζομένων να ανταποκρίνονται σε ποικιλία ευθυνών και εργασιών.

21. NUTEK (1997), "Market Shares, Relative Prices and Quality", Stockholm.

- Για να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις του ανταγωνισμού, οι επιχειρήσεις αυξάνουν σημαντικά τις ερευνητικές δαπάνες και τα έξοδα για μάρκετινγκ και διαφήμιση.
- Αναπτύσσουν νέες συμπεριφορές σχετικά με την αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού π.χ. με την υιοθέτηση δράσεων που αναφέρονται στην οργανωσιακή μάθηση (organizational learning).

Οι νέες μορφές οργάνωσης της εργασίας, που υπηρετούν τους στόχους του νέου παραγωγικού υποδείγματος, έχουν ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά που προσδίδουν στην γραμμή παραγωγής μια νέα «οργανωσιακή παραγωγικότητα»:

- Η γραμμή παραγωγής οργανώνεται με βάση την αρχή της πολυδυναμίας. Με τον όρο αυτόν εννοούμε την δυνατότητα του μηχανικού συστήματος να μετατρέπεται εύκολα έτσι ώστε να είναι χρήσιμο στην παραγωγή ποικιλίας προϊόντων (διαφοροποίηση). Αυτή τη δυνατότητα την προσφέρουν ο προγραμματισμός της μηχανής με χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και η ικανότητα των νέων μηχανών να παράγουν ευρεία γκάμα προϊόντων.
- Δίπλα στην πολυδυναμία της γραμμής παραγωγής αναπτύσσεται η πολυδυναμία του εργατικού δυναμικού. Πρόκειται για την ικανότητα των εργαζομένων, που συνήθως ασκούν μία ορισμένη εργασία ν' αντικαθιστούν άλλους εργαζόμενους σε μια ή περισσότερες θέσεις εργασίας. Οι χειριστές μιας γραμμής παραγωγής είναι δυνατό να μην εξειδικεύονται σε μία θέση εργασίας, αλλά να αναλαμβάνουν συλλογικά τη ρύθμιση, τον έλεγχο και την απλή συντήρηση της γραμμής παραγωγής στο σύνολό της. Κάθε ένας απ' τους εργαζόμενους της ομάδας, πρέπει λοιπόν να είναι σε θέση ν' αντικαταστήσει τα άλλα μέλη της ίδιας ομάδας. Ως εκ τούτου πρέπει να κατέχει το σύνολο των πρακτικών γνώσεων που αφορούν στο σύνολο των εργασιών της ομάδας.
- Σημαντικό ρόλο έχει η ικανότητα των εργαζομένων να αναλαμβάνουν εργασίες ελέγχου, ρύθμισης και οδήγησης του μηχανικού συστήματος, να αναγνωρίζουν τις αιτίες μιας απρόβλεπτης βλάβης, δυσλειτουργίας ή απορύθμισης, να συνθέτουν τις πληροφορίες που σχετίζονται με το πρόβλημα και να συμμετέχουν στην απόφαση για το τρόπο αποκατάστασης του προβλήματος, να επεμβαίνουν κατάλληλα, σε συνεργασία με τους τεχνικούς, για την επαναφορά, την διόρθωση ή την ρύθμιση της λειτουργίας (διαχείριση απλών δυσλειτουργιών, αλλαγή εργαλείων πριν η φθορά τους προκαλέσει χειροτέρευση της ποιότητας του προϊόντος, απλές ρυθμίσεις, έλεγχος της ποιότητας του προϊόντος, αποκατάσταση της ομαλής ροής της πρώτης όλης που δεν ακολούθησε την προβλεπόμενη μετατόπιση, κλπ).
- Η κινητικότητα του εργατικού δυναμικού στο εσωτερικό της μονάδας παραγωγής αποδείχτηκε ότι δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί μόνο με την απόκτηση

πείρας κατά τη διάρκεια της δουλειάς, και ότι υπάρχει ανάγκη εκπαίδευσης των εργατών έξω από την παραγωγή. Πολλές εργασίες απαιτούν απλές θεωρητικές γνώσεις (μηχανική, ηλεκτρονική, ηλεκτρισμός, ανάγνωση διαγραμμάτων κλπ.) και ικανότητες αφαίρεσης για την απόκτηση των οποίων η πείρα δεν επαρκεί. Από όπου απορρέει και η αναγκαιότητα της κατάρτισης.

Αυτά τα χαρακτηριστικά σχετίζονται με την **εισαγωγή νέων τεχνολογιών στην παραγωγική διαδικασία**, με την ένταξη στη διαδικασία της εργασίας, σύγχρονων αυτοματοποιημένων μηχανών. Οι αλλαγές αυτές επιφέρουν σημαντικές αυξήσεις στην ένταση κεφαλαίου, επιτρέπουν τις υψηλές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας, την παραγωγή ποικιλίας προϊόντων και τον αυστηρό έλεγχο της ποιότητας.

Εντούτοις, η εισαγωγή των σύγχρονων αυτοματοποιημένων γραμμών παραγωγής στην διαδικασία παραγωγής χαρακτηρίζεται από μια εγγενή αντίφαση: ενώ αυξάνει την παραγωγικότητα και την ποικιλία των προϊόντων, και βελτιώνει την ποιότητα, αυξάνει και την ένταση του κεφαλαίου (πάγιο κεφάλαιο ανά εργαζόμενο), της οποίας η αύξηση επιδρά αρνητικά στην κερδοφορία. Από αυτήν την αντίφαση απορρέει η υποχρέωση της επιχείρησης να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις από την αυξημένη ένταση κεφαλαίου, εξασφαλίζοντας την αδιάκοπη λειτουργία του συστήματος των μηχανών, μειώνοντας δηλαδή στο ελάχιστο τους νεκρούς χρόνους της γραμμής παραγωγής. Όπως πολύ εύστοχα ειπώθηκε, η σύγχρονη γραμμή παραγωγής έχει ανάγκη από μηδέν βλάβες, μηδέν καθυστερήσεις, μηδέν ελαττώματα στο προϊόν, μηδέν αποθέματα πρώτων υλών και έτοιμου προϊόντος.

Όμως οι μηχανές σύγχρονης τεχνολογίας δεν αντιπροσωπεύουν μόνο μία αύξηση του παγίου κεφαλαίου: η πολύπλοκη κατασκευή κάθε μίας από αυτές τις μηχανές και η ένταξη της σε ένα μηχανικό σύστημα το ίδιο πολύπλοκο, αυξάνει την πιθανότητα βλάβης, πράγμα που αποτελεί μια πρόσθετη δυσκολία για την εξοικονόμηση παγίου κεφαλαίου. Έτσι, η ευελιξία της γραμμής παραγωγής (η δυνατότητά της να μετατρέπεται γρήγορα ώστε να μπορεί να παράγει διαφορετικά προϊόντα), δεν εμφανίζεται πλέον σαν μία σύμφυτη ιδιότητα του αυτοματισμού, αλλά σαν το αποτέλεσμα της ανάγκης να πραγματοποιηθούν οικονομίες στο πάγιο κεφάλαιο.

Από αυτά απορρέει και η ευελιξία, η πολυδυναμία του εργατικού δυναμικού: η ανάγκη εξάλειψης των νεκρών χρόνων της παραγωγής, έχει ως όρο της τη συγκρότηση ομάδων εργαζομένων ικανών: (α) να αντιδρούν γρήγορα στα τυχαία γεγονότα που απορρυθμίζουν την γραμμή παραγωγής ή δημιουργούν ελαττώματα στο προϊόν, και (β) να αποκαθιστούν ή να βελτιώνουν την λειτουργία της γραμμής παραγωγής. Αυτές οι ομάδες εργαζομένων πρέπει να είναι ικανές να αναγνωρίζουν τις αιτίες των προβλημάτων, να συνθέτουν τις πληροφορίες, και να επεμβαίνουν διορθωτικά στον ελάχιστο δυνατό χρόνο.

Αναγνωρίζεται, σήμερα, από όλες τις πλευρές ότι είναι σημαντικές οι γνώσεις των εργαζομένων που αναπτύσσονται μέσα στην εργασιακή διαδικασία, σε σχέση με την

γραμμή παραγωγής, χάρη στην συσσώρευση πρακτικής πείρας. Πολλές βελτιώσεις στην λειτουργία της γραμμής παραγωγής, που είναι δυνατές ή αναγκαίες, μπορούν να προκύψουν από την αξιοποίηση ατομικών ή συλλογικών εμπειρικών γνώσεων ή παρατηρήσεων των εργαζομένων.

Βέβαια, παραμένουν στην γραμμή παραγωγής, οι ανειδίκευτοι εργάτες των οποίων η εργασία παρουσιάζει τέτοια γεωμετρική ή λογική πολυπλοκότητα που η εκτέλεση της από μηχανές δεν είναι ακόμη δυνατή.

Σε κλίμακα ατομικού εργαζόμενου, έχει μεγάλη σημασία η ικανότητα του να παρεμβαίνει στο «εργασιακό πρωτόκολλο» (routine, prescription) που πραγματοποιεί, δηλαδή στην σειρά των επιμέρους ενεργειών που συγκροτούν την εργασία που αντιστοιχεί στην θέση εργασίας. Οι πολυδύναμες ομάδες εργαζομένων συγκεντρώνουν ευνοϊκές συνθήκες για την συσσώρευση γνώσεων ατομικά, καθώς στην ομάδα εργασίας οι λιγότερο πεπειραμένοι βελτιώνουν τις γνώσεις τους μέσα από τη συνεργασία τους με τους πιο πεπειραμένους. Η συλλογική γνώση, υπό ιδανικές συνθήκες, κυκλοφορεί μέσα στην ομάδα και κάθε ατομικός εργάτης που συμμετέχει σε αυτήν κατακτά μετά την πάροδο ενός ορισμένου χρόνου το σύνολο των γνώσεων, των πρακτικών και των δεξιοτήτων της ομάδας. Έχει διαπιστωθεί, επίσης, ότι είναι πολύ σημαντικό για τη συνεργασία των εργαζομένων και για την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους, η δυνατότητα τους να κατανοούν το σύνολο της διαδικασίας παραγωγής. Τέλος, η εμπειρία έδειξε ότι κάθε φορά που μία ομάδα εργασίας επιτυγχάνει να διευρύνει το περιεχόμενο της εργασίας της, προσκρούει τελικά σε ένα εσωτερικό εμπόδιο, που είναι η έλλειψη θεωρητικών γνώσεων: το ζήτημα της επαγγελματικής κατάρτισης αποκτά έτσι ιδιαίτερη σημασία.

Η «οργανωσιακή παραγωγικότητα» δεν αφορά, ωστόσο, μόνον την βιομηχανία, αλλά και τις υπηρεσίες. Μια από τις τελευταίες θεωρητικές προσεγγίσεις των υπηρεσιών (που φαίνεται ότι έχει αρκετή απήχηση σε διεθνές επίπεδο) είναι η προσέγγιση της «σχέσης υπηρεσίας» (Jean Gadrey, 1991, 1992, 1994, 1996, 2002), η οποία επιχειρεί να διαμορφώσει ένα ιδιαίτερο αναλυτικό πλαίσιο για τις υπηρεσίες. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η πλέον αξιοσημείωτη διαφορά μεταξύ παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών βρίσκεται –πέραν της υλικής ή μη υλικής υπόστασης του αποτελέσματος– στην σχέση παραγωγού–καταναλωτή. Η σχέση αυτή προϋποθέτει την παροχή των αναγκών για την παραγωγή της υπηρεσίας πληροφοριών και την συμμετοχή του πελάτη στην παραγωγή. Η συμμετοχή του πελάτη στην παραγωγή της υπηρεσίας εμφανίζεται σε τρεις φάσεις: στον προσδιορισμό της υπηρεσίας που πρόκειται να παραχθεί, στην πράξη της ίδιας της παραγωγής, και στον έλεγχο της επίδοσης. Ο όρος από κοινού παραγωγή περιγράφει όλα τα παραπάνω φαινόμενα. Τα παρακάτω παραδείγματα δίνουν τη δυνατότητα μιας πληρέστερης κατανόησης της έννοιας της από κοινού παραγωγής: Η ιατρική αγωγή δεν εξαρτάται αποκλει-

στικά από τον ιατρό και το νοσηλευτικό προσωπικό, αλλά επηρεάζεται άμεσα από την θέληση και την συνεργασία του ασθενή και από την ποσότητα και την ποιότητα των πληροφοριών που παρέχει. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται όσον αφορά και την παιδεία. Η ποιότητα και η απόδοση των εκπαιδευτικών υπηρεσιών δεν εξαρτώνται μόνον από την ποιότητα της προσφοράς (το επίπεδο της διδασκαλίας, την ποιότητα των εγκαταστάσεων κλπ), αλλά επίσης από την θέληση και τις δυνατότητες των διδασκομένων.

Οι υπηρεσίες αναψυχής εξαρτώνται, τουλάχιστον στις σύγχρονες μορφές τουρισμού που αποβάλλουν τα χαρακτηριστικά της φθηνής μαζικής παραγωγής, από τις πληροφορίες που ο υποψήφιος ταξιδιώτης θα μεταφέρει στον τουριστικό πράκτορα.

Ένα άλλο πολύ σημαντικό χαρακτηριστικό του τομέα των υπηρεσιών είναι η υψηλή αβεβαιότητα. Αυτή σχετίζεται με την μη υλική φύση του προϊόντος, με το γεγονός ότι η διαδικασία παραγωγής δεν μπορεί να αντιστραφεί (υπό την έννοια ότι το προϊόν της υπηρεσίας δεν μπορεί να επισκευαστεί), και το κυριότερο, με την ποικιλία σημείων αναφοράς και την ποικιλία των κριτηρίων για την τελική κρίση της ποιότητας της υπηρεσίας. (Bensahel 1997).

Από αυτά απορρέει η ανάγκη της ικανότητας των εργαζομένων στην επιχείρηση των υπηρεσιών να αναπτύσσουν ικανότητες οι οποίες σχετίζονται με την από κοινού παραγωγή, και οι οποίες επομένως αναφέρονται στις τρεις φάσεις της: πρώτον, στον προσδιορισμό της υπηρεσίας που πρόκειται να παραχθεί σε συνεργασία με τον πελάτη, στην πράξη της ίδιας της παραγωγής, και στον έλεγχο της επίδοσης, η οποία υπόκειται σε πολλαπλά κριτήρια που ποικίλουν ή έχουν διαφορετική ιεράρχηση για κάθε ξεχωριστό πελάτη.

Είναι αναγκαία, επομένως, **στην σύγχρονη επιχείρηση των υπηρεσιών**, όπως και στην περίπτωση της βιομηχανίας, η ανάπτυξη της εσωτερικής ευελιξίας, η πολυδυναμία του εργατικού δυναμικού, η ανάγκη να αντιλαμβάνονται οι εργαζόμενοι στην επιχείρηση ποιες είναι οι ιδιαίτερες ανάγκες του πελάτη, καθώς και τα ιδιαίτερα κριτήρια με τα οποία αυτός θα αξιολογήσει το προϊόν, δηλαδή την προσφερόμενη υπηρεσία. Επειδή η υπηρεσία ως προϊόν έχει σύνθετο χαρακτήρα και εξαρτάται από την συνδυασμένη εργασία των επιμέρους τμημάτων της επιχείρησης και των ξεχωριστών εργαζομένων, έχει αναπτυχθεί η ανάγκη της συγκρότηση ομάδων ικανών: (α) να αντιλαμβάνονται γρήγορα τις μεταβαλλόμενες ανάγκες της ζήτησης ανάλογα με τον πελάτη, (β) να μεταβάλλουν την προσφερόμενη υπηρεσία έτσι ώστε να υπάρχει από κοινού παραγωγή. Αυτές οι ομάδες εργαζομένων πρέπει να είναι ικανές να αναγνωρίζουν τις αίτιες των προβλημάτων, να συνθέτουν τις πληροφορίες, και να επεμβαίνουν διορθωτικά στον ελάχιστο δυνατό χρόνο.

Όπως και στην περίπτωση της βιομηχανικής γραμμής παραγωγής, έχει διαπιστωθεί, ότι είναι πολύ σημαντικό για τη συνεργασία των εργαζομένων και για την ανάπτυξη

των ικανοτήτων τους, να κατανοούν το σύνολο της διαδικασίας παραγωγής. Επίσης, για να μπορεί μία ομάδα εργασίας να διευρύνει το περιεχόμενο της εργασίας της, η απόκτηση γνώσεων μέσω της κατάρτισης αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

Έτσι, από μια λογική βασισμένη στην εντατική χρήση των παραγωγικών συντελεστών, περνάμε σε μια λογική που στηρίζεται στην εκμάθηση και στις ικανότητες των εργαζομένων να ανταποκριθούν στις αλλαγές του ανταγωνιστικού τους περιβάλλοντος. Ο «γνωστικός καταμερισμός» της εργασίας διαδέχεται σταδιακά τον «τεχνικό ή Ταιηλορικό καταμερισμό» της εργασίας.

Η γεωγραφική κατανομή των οικονομικών δραστηριοτήτων σε διεθνές επίπεδο, επηρεάζεται άμεσα από την διάχυση του νέου παραγωγικού υποδείγματος. Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της γεωγραφικής κατανομής των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με τον «γνωστικό καταμερισμό της εργασίας» δεν υπόκεινται πλέον στην απλή λογική του συγκριτικού κόστους. Αντίθετα, το κόστος αποτελεί δευτερεύοντα παράγοντα. Η ανάπτυξη των κλάδων έντασης ειδικευμένης εργασίας θα εντοπίζεται στις χώρες ή τις περιοχές που παρέχουν την δυνατότητα για ανάπτυξη των απαιτούμενων, από το νέο παραγωγικό υπόδειγμα, ικανοτήτων και γνώσεων. Κατά τον Oman (1996), η αναδιοργάνωση της παγκόσμιας οικονομίας και οι συνακόλουθες αλλαγές στις εθνικές βιομηχανικές δομές, οφείλονται κατά κύριο λόγο στην διάχυση των νέων μορφών παραγωγής (την «ευέλικτη παραγωγή» κατά τον Oman) και στην σταδιακή περιθωριοποίηση του ταιηλορισμού, της άκαμπτης μαζικής παραγωγής της δεκαετίας του '60, στην βιομηχανική δομή των οικονομικά ανεπτυγμένων χωρών.

ΜΕΡΟΣ 6

**Ανταγωνιστικότητα και απασχόληση:
η ανάγκη ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος**

Ανταγωνιστικότητα και απασχόληση: η ανάγκη ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος

6.1. Από την ανταγωνιστικότητα του κόστους εργασίας στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της γνώσης

Η ελληνική οικονομία επηρεάζεται και αυτή από τις σημαντικές αλλαγές που γνωρίζουν κατά την τρέχουσα περίοδο τα παραγωγικά συστήματα. Οι κινητήριες δυνάμεις αυτών των αλλαγών είναι η δυνατότητα εισαγωγής της τεχνολογίας της πληροφορίας και των επικοινωνιών στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, η αναδιάρθρωση στη δομή της οικονομίας λόγω των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης, αλλά και η εξέλιξη των αναγκών των καταναλωτών και των πολιτών, που επηρεάζεται από τη διεύρυνση των γνώσεων τους, από τις αυξημένες απαιτήσεις τους σε επίπεδο ποιότητας προϊόντων και υπηρεσιών και από τις αυξημένες απαιτήσεις τους σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος.

Η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, δεν επηρεάζει μόνο αποφασιστικά την παραγωγικότητα των οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά διευκολύνει και επιταχύνει την κυκλοφορία πληροφοριών και γνώσεων σε ότι αφορά τα παραγωγικά συστήματα και τις σχέσεις παραγωγής και κατανάλωσης αγαθών και υπηρεσιών. Η καινοτομία στο επίπεδο των παραγωγικών συστημάτων, τροφοδοτείται τόσο από τις μεταβολές που επιτρέπει η νέα τεχνολογία, όσο και από τη δυνατότητα ταχείας διάδοσης των νέων παραγωγικών δυνατοτήτων από τον ένα κλάδο στον άλλο, και από τη μια γεωγραφική περιοχή στην άλλη. Η οικονομία της γνώσης δεν χαρακτηρίζεται μόνο από την αύξηση του συνολικού επιπέδου των γνώσεων που ενσωματώνεται στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, αλλά και από το γεγονός ότι η παραγωγική δραστηριότητα χαρακτηρίζεται κατά τη σημερινή ιστορική περίοδο από τη συνεχή ανανέωση των γνώσεων σχετικά με αυτή τη δραστηριότητα.

Η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης χαρακτηρίζεται από την ανακατανομή των παραγωγικών δραστηριοτήτων σε παγκόσμιο επίπεδο, που διαμορφώνει νέους καταμερισμούς εργασίας, αλλά και νέες δυνατότητες αξιοποίησης σε διάφορες περιοχές των διαθέσιμων παραγωγικών μεθόδων και των δυνατών καινοτομιών. Το γεγονός ότι η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης πραγματοποιείται υπό την κυριαρχία του χρηματικού κεφαλαίου και των νεοφιλελεύθερων δογμάτων, εμποδίζει τη δημιουργία νέων περιφερειακών και διεθνών ρυθμιστικών μηχανισμών, σε οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο, που απαιτούνται για την ισορροπημένη διαχείριση των μεταβολών που γνωρίζει η παγκόσμια οικονομία. Οι κοινωνικοί, περιβαλλοντικοί και πολιτικοί αγώνες για τη διαμόρφωση αυτών των

ρυθμιστικών μηχανισμών, δεν αναιρούν ότι τα παραγωγικά συστήματα σε επίπεδο εθνικών κρατών και περιφερειών, είναι αναγκασμένα να αναζητήσουν τις νέες δυνατότητες οι οποίες προσφέρει το νέο διεθνές περιβάλλον, να συνδυάσουν την μετάβασή τους στην οικονομία της γνώσης, με την αναβάθμιση των οικονομικών τους στρατηγικών.

Οι νέες σχέσεις που διαμορφώνονται ανάμεσα στα παραγωγικά συστήματα και τον πολίτη ως εργαζόμενο και ως καταναλωτή, είναι μια λιγότερο συζητημένη πλευρά της διαδικασίας μετάβασης στην οικονομία της γνώσης. Περισσότερο εμφανής είναι η ανάγκη προσαρμογής της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, σχετικά με την ποιότητα των προϊόντων και σε σχέση με την προστασία του περιβάλλοντος από όλες τις απόψεις, η οποία είναι σε καθοριστικό βαθμό συνάρτηση των μεγαλύτερων γνώσεων των πολιτών και της μεγαλύτερης εμπειρίας τους. Η τάση που διαμορφώνεται δεν αφορά μόνο την πλευρά της κατανάλωσης, αλλά επεκτείνεται και σε ζητήματα επιλογών προτύπων παραγωγής και κατανάλωσης. Μια λιγότερο εμφανής αλλά υπαρκτή εξέλιξη είναι αυτή της ενεργού εμπλοκής των εργαζομένων στην παραγωγή, σε ζητήματα που αφορούν τις ανάγκες του καταναλωτή και της κοινωνικές ανάγκες. Η εξέλιξη αυτή αναβαθμίζει εκ των πραγμάτων τόσο τις γνώσεις όσο και το αίσθημα κοινωνικής ευθύνης των εργαζομένων. Διαμορφώνεται έτσι σε πρωτόγνωρο βαθμό ένα πεδίο συνάντησης των επιδιώξεων των πολιτών και των καταναλωτών, με τις επιδιώξεις των εργαζομένων και των παραγωγικών μονάδων ή των μονάδων προσφοράς υπηρεσιών. Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι οι κυρίαρχες σήμερα αντιλήψεις για την οικονομική και κοινωνική πολιτική, δεν αγνοούν απλώς αυτές τις νέες εξελίξεις, αλλά επιδιώκουν να τις αναστείλουν και να τις ελέγξουν, με αποτέλεσμα ένα υψηλό κόστος για την οικονομία, την κοινωνία και το περιβάλλον.

Μπορούμε να θεωρήσουμε αποδεδειγμένο ότι η εισαγωγή νέας τεχνολογίας και η μετάβαση σε δραστηριότητες εντάσεως γνώσης, οι οποίες διαμορφώνουν και εισάγουν καινοτομίες, οδηγεί σε πολύ σημαντικές αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας. Η διαπίστωση αυτή, που πριν μερικά χρόνια δεν ήταν δυνατό να διατυπωθεί με σιγουριά, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπό ορισμένες προϋποθέσεις, δημιουργούνται μεγάλα περιθώρια για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα ζητήματα της κάλυψης των αναγκών του πληθυσμού, της προστασίας του περιβάλλοντος και της αποτελεσματικής λειτουργίας των δημοκρατικών θεσμών. Οι προϋποθέσεις αυτές αφορούν τις πολιτικές ενίσχυσης των νέων συστημάτων παραγωγής, τη διαφύλαξη και βελτίωση της προσφοράς δημοσίων αγαθών και κοινωνικών υπηρεσιών και τις πολιτικές αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων.

Ένας σημαντικός σήμερα τρόπος εμφάνισης των νέων παραγωγικών δυνατοτήτων και των νέων δυνατοτήτων αύξησης της παραγωγικότητας της οικονομίας, είναι η

ανάπτυξη ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων και τομέων δραστηριοτήτων. Η ένταξη όμως των δραστηριοτήτων αυτών σε ένα θετικό σενάριο για την οικονομία και την κοινωνία, βρίσκεται αντιμέτωπη με την προσέγγιση της ανταγωνιστικότητας που επικεντρώνεται στην αποδοτικότητα του χρηματικού κεφαλαίου και επομένως την κερδοφορία με κάθε μέσο, και κυρίως με την εκμετάλλευση της φτηνής και ανασφαλούς εργασίας, όπως και με την αναδιανομή του εισοδήματος προς όφελος των ιδιωτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις είναι αναμφισβήτητα ένα προνομιακό πεδίο για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων αύξησης της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας στο σύνολό της. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι η επιχειρηματικότητα αποτελεί την βασική κινητήρια δύναμη της εξέλιξης προς την οικονομία της γνώσης. Πρόκειται για μια διαδικασία η οποία εμπλέκει το σύνολο των δραστηριοτήτων της οικονομίας και στηρίζεται με πολλούς τρόπους στον αυξημένο ρόλο της ανθρώπινης εργασίας, ειδικότερα δε της εργασίας που παράγει νέες γνώσεις.

■ Η γνώση ως συντελεστής παραγωγής

Η ανάλυση των **διαρθρωτικών χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας** από την άποψη των σχέσεων εισροών σε τεχνολογία αφενός, και οικονομικών επιδόσεων αφετέρου, είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική σε ότι αφορά την ύπαρξη εμποδίων που δεν επιτρέπουν την αναβάθμιση του τεχνολογικού επιπέδου και της ανταγωνιστικότητας. Το ειδικό τμήμα της μελέτης του INE²² που επεξεργάστηκε το θέμα αυτό, καταλήγει στα εξής κύρια συμπεράσματα:

- Στο μεγαλύτερο μέρος του παραγωγικού τομέα της οικονομίας, η τρίτη συνιστώσα, εκτός κεφαλαίου και εργασίας, που ερμηνεύει την μεταβολή του προϊόντος, η οποία αποδίδεται γενικώς στην εξέλιξη της τεχνολογίας, ευθύνεται για τα τρία τέταρτα περίπου της μεταβολής αυτής. Για το σύνολο της οικονομίας η τρίτη συνιστώσα αφορά το 40% της μεταβολής του προϊόντος. Επομένως, παρά το γεγονός ότι το τεχνολογικό επίπεδο του συνόλου των δραστηριοτήτων παραμένει στάσιμο κατά την περίοδο που εξετάστηκε, η οποιαδήποτε παρέμβαση για την μεταβολή του προϊόντος εξαρτάται κατά κύριο λόγο από τη δυνατότητα επηρεασμού των λεγόμενων άυλων επενδύσεων, της έρευνας και ανάπτυξης, της εισαγωγής οργανωτικών καινοτομιών, της εκπαίδευσης κλπ. Οι δραστηριότητες που περιλαμβάνονται στην ομάδα με υψηλή εξάρτηση από τις άυλες επενδύσεις, είναι κατά κανόνα παραδοσιακές δραστηριότητες του πρωτογε-

22. INE /ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση, Τεύχος V: Τεχνολογικές Εισροές και Εκτίμηση της Τεχνολογίας στην Ελληνική Οικονομία, αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα 2005.*

νούς και του δευτερογενούς τομέα. Αυτό σημαίνει ότι η εξάρτηση από αυτές άυλες επενδύσεις είναι πολύ υψηλή ανεξαρτήτως του τεχνολογικού επιπέδου. Η στασιμότητα του τεχνολογικού επιπέδου μπορεί επομένως να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα της αδυναμίας να πραγματοποιηθούν οι άυλες επενδύσεις που μπορούν να εξασφαλίσουν την βελτίωση των επιδόσεων.

- Η σχέση της τελικής ζήτησης με τις δαπάνες έρευνας και ανάπτυξης είναι στις περισσότερες δραστηριότητες της οικονομίας αρνητική. Αυτό σημαίνει ότι η τόνωση της ζήτησης δεν έχει από μόνη της ως αποτέλεσμα την επιτάχυνση της εισροής τεχνολογίας. Πρόκειται για μια σημαντική διαπίστωση που ερμηνεύει σε κάποιο βαθμό την υστέρηση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας σε σχέση με τους ρυθμούς μεγέθυνσης της τελευταίας δεκαετίας, και οδηγεί επίσης στο συμπέρασμα ότι η επιτάχυνση της τεχνολογικής εξέλιξης και της εισροής νέας γνώσης στην παραγωγή, δεν μπορεί να είναι μόνο το προϊόν της δυναμικής της οικονομίας.
- Αντίθετα, όλες οι ομαδοποιήσεις επιχειρήσεων εμφανίζουν θετική συσχέτιση των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη και των επιδόσεων σε προϊόν και εξαγωγές. Από τη στιγμή επομένως που πραγματοποιούνται τέτοιες δαπάνες, οι οποίες μπορούμε να υποθέσουμε ότι συνοδεύονται από άλλες κατηγορίες άυλων δαπανών στις επιχειρήσεις που πραγματοποιούν τέτοιες επιλογές, καταγράφονται θετικά αποτελέσματα για την παραγωγή και την εξωστρέφεια. Έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι τέτοιες θετικές συσχετίσεις εντοπίζονται σε κλάδους που δεν είναι υψηλής τεχνολογίας.
- Η παραγωγικότητα του κεφαλαίου, που αποτελεί έναν δείκτη χαρακτηριστικό της αποτελεσματικότητας της οργάνωσης των επιχειρήσεων και των άλλων δραστηριοτήτων, παρουσιάζει θετική εξέλιξη μόνο στην ομάδα επιχειρήσεων όπου είναι αρνητικός ο ρυθμός συσσώρευσης παγίου κεφαλαίου. Αντίθετα στις ομάδες επιχειρήσεων όπου είναι αυξητικός ο ρυθμός συσσώρευσης του κεφαλαίου, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου μειώνεται σταθερά.

Παρά το γεγονός ότι **η ελληνική οικονομία** ακολουθεί τη διεθνή τάση αύξησης της βαρύτητας των άυλων επενδύσεων και επομένως και των επενδύσεων σε έρευνα και ανάπτυξη, το τεχνολογικό επίπεδο παραμένει στάσιμο και επηρεάζεται έτσι αρνητικά η βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. Η αύξηση της ζήτησης δεν κινητοποιεί τους κλάδους της οικονομίας στον τομέα του τεχνολογικού εκσυγχρονισμού και της αύξησης των δαπανών για άυλες εισροές. Αναδεικνύεται έτσι ένα πρόβλημα διασύνδεσης των κατά κλάδους επιχειρήσεων και δραστηριοτήτων, τόσο στο πλαίσιο της ελληνικής αγοράς, όσο και στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής. Διαπιστώνεται έτσι ότι η κινητοποίηση της επιχειρηματικότητας, με την προσφορά στις επιχειρήσεις κινήτρων για την πραγματοποίηση παγίων επενδύσεων ή για την αξιοποίηση δυνατοτήτων για άυλες εισροές, συναντάει όρια που

οφείλονται στις περιορισμένες δυνατότητες μεγάλου μεριδίου των επιχειρήσεων να εκσυγχρονίσουν ταυτοχρόνως ένα σύνολο δραστηριοτήτων τους.

Ενώ αυξάνεται η εξάρτηση της παραγωγικής δραστηριότητας από τις άυλες επενδύσεις, **η ελληνική οικονομία παραμένει εξαιρετικά σπάταλη σε ότι αφορά τις επενδύσεις παγίου κεφαλαίου**. Κατά την τελευταία δεκαετία ταχείας μεγέθυνσης της οικονομίας, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου γνώρισε μια ελαφρά ανάκαμψη, αλλά παραμένει σε χαμηλά ιστορικά επίπεδα σε σχέση με το παρελθόν²³. Η ιδιαιτερότητα αυτή της ελληνικής οικονομίας, εξηγεί σε μεγάλο βαθμό **τη διαρθρωτική στασιμότητα**, η οποία παρατηρείται στο επίπεδο των επιχειρήσεων, που παραμένουν εγκλωβισμένες σε συστήματα οργάνωσης παρωχημένα, αδυνατούν να αναλάβουν καινοτομικές πρωτοβουλίες και συνεχίζουν να εξαρτώνται για την επιβίωσή τους από πολιτικές επιδότησης του παγίου κεφαλαίου.

6.2. Οι παράγοντες της καινοτομίας

■ Καινοτομία και οικονομία της γνώσης

Παρά την υστέρησή της σε ότι αφορά την ανταγωνιστικότητα και παρά την επιβίωση παρωχημένων παραγωγικών συστημάτων, η ελληνική οικονομία εμφανίζει τη διαμόρφωση δραστηριοτήτων που αξιοποιούν τις δυνατότητες της οικονομίας της γνώσης και εντάσσονται με νέους τρόπους στην ευρωπαϊκή και τη διεθνή οικονομία. Η διαπίστωση αυτή έχει περιγραφεί ως δυϊσμός της οικονομίας, καθώς το μεγαλύτερο μέρος των παραγωγικών δραστηριοτήτων συνεχίζει να χρησιμοποιεί παλαιές μεθόδους οι οποίες είναι υπεύθυνες για την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας. Ο δυϊσμός αυτός έχει διατηρηθεί, παρά το γεγονός ότι έχει αναγνωριστεί από τις κρατικές πολιτικές η ανάγκη να υποστηριχθούν οι καινοτομικές δραστηριότητες και οι καινοτομικές πρωτοβουλίες των επιχειρηματιών. Οι κρατικές πολιτικές αποδείχθηκαν όμως ανεπαρκείς διότι δεν μπόρεσαν να ανταποκριθούν στις πραγματικές ανάγκες μιας μετάβασης της πλειοψηφίας των επιχειρήσεων στις νέες συνθήκες.

Η αναζήτηση σε επίπεδο τομέων και κλάδων δραστηριοτήτων όπως και σε επίπεδο επιχειρήσεων, των συνθηκών οι οποίες στηρίζουν τη δημιουργία νέου τύπου παραγωγικών μονάδων, οδηγεί στη διαπίστωση ότι η καινοτομία εξαρτάται από εισροές γνώσης διαφόρων κατηγοριών²⁴, οι οποίες είναι το προϊόν δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται στο εσωτερικό των επιχειρήσεων, στο πλαίσιο ιδιωτικών επιχειρήσεων και σε μεγάλο βαθμό στο πλαίσιο δημόσιου χαρακτήρα θεσμών και

23. INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: *Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Ετήσια έκθεση, Αθήνα 2004.

24. William Lazonick, *The theory of innovative enterprise*, INSEAD working papers, 2001.

οργανισμών. Οι μελέτες σε κλαδικό και τοπικό επίπεδο, οδηγούν στην ανάδειξη των εξής κατηγοριών εισροής νέας γνώσης:

α) Εξέλιξη των αγορών και καινοτομίες στα προϊόντα

Η άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας στο σημερινό διεθνές περιβάλλον εξαρτάται από την ικανότητα των επιχειρήσεων να παρακολουθούν στον τομέα όπου δραστηριοποιούνται, αλλά και σε παρεμφερείς τομείς την εξέλιξη των αγορών. Η ανάγκη αυτή προκύπτει κυρίως από την ταχεία αλλαγή της ζήτησης σε πολλούς τομείς δραστηριότητας, αλλά και από τις καινοτομίες που ανταποκρίνονται σε αυτή τη ζήτηση ή επιδιώκουν να την επηρεάσουν. Όπως διαπιστώνεται αναλυτικότερα σε σχέση με τους τομείς δραστηριοτήτων στους οποίους θα αναφερθούμε στη συνέχεια, η δυνατότητα των επιχειρήσεων να παρακολουθούν τη διεθνή αγορά δεν είναι δεδομένη, ούτε προκύπτει ως ιδιότητα του επιχειρηματία, αλλά είναι αντίθετα μια δραστηριότητα εξειδικευμένη, η οποία απαιτεί μια δαπάνη και αποτελεί μια ισχυρή κινητήρια δύναμη της καινοτομίας.

Η αναζήτηση νέων προϊόντων αποτελεί μια πολυεπίπεδη δραστηριότητα, που περιλαμβάνει την απλή ανταπόκριση σε μια διαπιστωμένη νέα ζήτηση, όπως και τη δημιουργία τμημάτων έρευνας και ανάπτυξης, τα οποία και αυτά διαφέρουν μεταξύ τους, σε ότι αφορά τον βαθμό πρωτοτυπίας και το τεχνολογικό επίπεδο των νέων προϊόντων και των απαιτούμενων συστημάτων παραγωγής. Όποια και να είναι η έκταση ή το βάθος της καινοτομικής δραστηριότητας, η γνώση των εξελίξεων της αγοράς και η παραγωγή γνώσεων σχετικά με τα νέα προϊόντα, αποτελούν μόνιμους τομείς δραστηριοτήτων, που χρειάζεται να συγκροτηθούν με την αποφασιστική συμβολή υπηρεσιών και φορέων του δημόσιου τομέα.

β) Αξιοποίηση της τεχνολογίας της πληροφορικής και των επικοινωνιών

Η δαπάνη για την αξιοποίηση της τεχνολογίας της πληροφορικής και των επικοινωνιών, αποτελεί πλέον για το σύνολο σχεδόν των οικονομικών δραστηριοτήτων, ένα σταθερό στοιχείο της καινοτομικής δραστηριότητας, αλλά η απαιτούμενη νέα γνώση δεν περιορίζεται στην ικανότητα χρήσης νέων συσκευών ή νέων εργαλείων λογισμικού, καθώς επεκτείνεται στις νέες τεχνολογίες παραγωγής και τις νέες μεθόδους οργάνωσης που αξιοποιούν τη νέα τεχνολογία. Η ανανέωση των τεχνολογιών και των μεθόδων παραγωγής, διευκολύνεται μεν από την ύπαρξη πλέον μιας διεθνούς και ανανεωνόμενης αγοράς προϊόντων, αλλά η γνώση στην οποία βασίζεται ο συνδυασμός τεχνολογικών και άλλων καινοτομιών, δεν είναι εξίσου διαθέσιμη και παράγεται ή διατίθεται μέσω διαδικασιών που ξεπερνούν τα στενά πλαίσια της επιχείρησης, καθώς απαιτείται η συνεργασία επιστημονικών φορέων και φορέων ή υπηρεσιών άσκησης πολιτικής.

γ) Καινοτομίες στην οργάνωση και τη δικτύωση

Η εισαγωγή νέων μεθόδων οργάνωσης σε επίπεδο επιχείρησης, η αναζήτηση νέων μεθόδων οργάνωσης μέσω εσωτερικών διαδικασιών ή μέσω της συστηματικής παρακολούθησης της δραστηριότητας του κλάδου, όπως και η διαχείριση συνεργασιών και δικτυώσεων, αποτελούν πρωτοβουλίες που χαρακτηρίζονται τόσο από ένα κόστος, όσο και από την ύπαρξη μιας δραστηριότητας εντάσεως γνώσης, σε επίπεδο επιχείρησης ή σε επίπεδο ευρύτερων συνεργασιών. Οι μελέτες στις οποίες βασίζονται αυτές οι διαπιστώσεις, δείχνουν ότι ο σημαντικότερος ανασταλτικός παράγοντας σε ότι αφορά τις καινοτομίες σε οργανωτικό επίπεδο, δεν είναι το κόστος των καινοτομιών αυτών, αλλά είναι κυρίως η δυσκολία που παρουσιάζει η μεταβίβαση της απαιτούμενης νέας γνώσης στην επιχείρηση, από τη στιγμή που αυτή η γνώση είναι ευρύτερα διαθέσιμη. Αυτός είναι ο λόγος που πολιτικές προώθησης των καινοτομιών οι οποίες περιορίζονται στην επιδότηση των επιχειρήσεων, έχουν πολύ περιορισμένα αποτελέσματα.

δ) Καινοτομία, ανθρώπινο δυναμικό, αγορά εργασίας

Η διαδικασία εισαγωγής νέων γνώσεων στις παραγωγικές μονάδες, οδηγεί αναπόφευκτα στην ανάγκη ύπαρξης ενός ανθρώπινου δυναμικού ικανού να απορροφήσει τις γνώσεις αυτές και να απορροφήσει τις καινοτομίες που στηρίζονται σε αυτές. Όπως προκύπτει από την έρευνα σε συγκεκριμένους κλάδους και επιχειρήσεις, η εξέλιξη αυτή απαιτεί αφενός την βελτίωση του επιπέδου των γνώσεων των εργαζομένων, αλλά και του επιπέδου της εμπειρίας τους σε σχέση με την επιχείρηση στην οποία απασχολούνται. Οι μεταβολές αυτές εντείνουν τη σημασία της επαγγελματικής εκπαίδευσης στις σημαντικότερες ειδικότητες, όπως και τη σημασία της δια βίου μάθησης, τις δυνατότητας των επιχειρήσεων να συμπληρώνουν και να ανανεώνουν τις γνώσεις των εργαζομένων. Παράλληλα, αποκτά ιδιαίτερη σημασία για πολλές ειδικότητες, και τις περισσότερες φορές ακόμη και για την ημειδικευμένη εργασία, η σταθερότητα των σχέσεων εργασίας, που επιτρέπει τη καλύτερη αξιοποίηση της εμπειρίας των εργαζομένων.

Η συμβολή του ανθρώπινου δυναμικού στην καινοτομική δραστηριότητα αντιμετωπίζεται αναγκαστικά και από την πλευρά των αγορών εργασίας σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Η ανανέωση του παραγωγικού δυναμικού για την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την αύξηση της απασχόλησης, είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη που θέτει για την τοπική αγορά εργασίας τα ζητήματα της κινητικότητας, της εποχικής απασχόλησης, της πολλαπλής απασχόλησης και της δημιουργίας κατηγοριών ελεύθερων επαγγελματιών ή υπεργολάβων. Από τη στιγμή που η αναβάθμιση των γνώσεων των εργαζομένων και η αξιοποίηση της εμπειρίας τους θεωρείται πρωτεύον στόχος της αναπτυξιακής πολιτικής, η προσαρμογή των παθητικών πολιτικών απασχόλησης για την προστασία των ανέργων και η διαφύλαξη των εργασιακών και

ασφαλιστικών δικαιωμάτων του εργατικού δυναμικού. Η αύξηση της απασχόλησης που μπορεί να επιτευχθεί με τη δημιουργία νέων καινοτόμων δραστηριοτήτων, θα δικαιώσει αυτή τη στρατηγική αναβάθμισης και προστασίας του εργατικού δυναμικού, μειώνοντας τις πιέσεις της ανεργίας, επιτρέποντας τη δραστηριοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού που έχει βρεθεί εκτός αγοράς εργασίας και επιτρέποντας επίσης την μεταφορά των οικονομικών μεταναστών από την αδήλωτη απασχόληση στην αγορά της νόμιμης και ειδικευμένης εργασίας.

■ Καινοτομία και ανταγωνιστικότητα στον τουριστικό τομέα

Ο διεθνής τουριστικός τομέας γνωρίζει σημαντικές αλλαγές ως προς τα χαρακτηριστικά της ζήτησης και τις νέες δυνατότητες προσφοράς υπηρεσιών. Οι μεταβολές στις συμπεριφορές των καταναλωτών, στα προσφερόμενα προϊόντα και στις μεθόδους διοίκησης των επιχειρήσεων, αλλάζουν τα χαρακτηριστικά των ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων και διαμορφώνουν νέες απαιτήσεις στο επίπεδο της επιχειρηματικότητας και στο επίπεδο των κρατικών πολιτικών. Ο ελληνικός τουριστικός τομέας περιλαμβάνει σημαντικές και πολλές φορές θεαματικές περιπτώσεις ανταπόκρισης στη νέα ζήτηση, αλλά συνεχίζει να παρουσιάζει σοβαρές διαρθρωτικές αδυναμίες που εμποδίζουν την αξιοποίηση των νέων δυνατοτήτων και οδηγούν μάλιστα σε στασιμότητα τις δραστηριότητες του τομέα.

α) Η εμφάνιση του “νέου τουρισμού”

Οι τελευταίες δεκαετίες έχουν πλέον αναδείξει ένα νέου τύπου καταναλωτή τουριστικών υπηρεσιών ο οποίος έχει αυξήσει και διευρύνει τις απαιτήσεις. Οι υπηρεσίες που το ενδιαφέρουν επεκτείνονται πέρα από τον ήλιο και τη θάλασσα, και αφορούν δραστηριότητες οι οποίες έχουν σχέση με το περιβάλλον, τη φύση, τον πολιτισμό και τις τοπικές παραγωγικές δραστηριότητες. Έχει αυξημένες απαιτήσεις σε σχέση με την ποιότητα των υπηρεσιών, επιδιώκει να αξιοποιεί μια ευρεία γκάμα δυνατοτήτων και αναζητεί την ευελιξία ως προς τον τρόπο αξιοποίησής τους²⁵. Η εξέλιξη αυτή οφείλεται στη συνεχή άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του τουρίστα καταναλωτή, στην αυξημένη εμπειρία του ως προς τους τουριστικούς προορισμούς, στο γεγονός ότι οι διακοπές του αντιμετωπίζονται σε μεγάλο βαθμό ως προέκταση της καθημερινής ζωής του, αλλά και στη μεγαλύτερη ευαισθησία του σε σχέση με ζητήματα περιβάλλοντος και πολιτισμού. Μπόρεσε όμως να πραγματοποιηθεί χάρη στη χρήση της τεχνολογίας της πληροφορικής και των επικοινωνιών, στη δυνατότητα των επιχειρήσεων να υιοθετήσουν νέες μορφές εσωτερικής οργάνωσης και συνεργασίας, αλλά και τις ικανότητάς τους να αξιοποιούν ανθρώπινο δυναμικό με τις κατάλληλες γνώσεις²⁶.

25. Auliana Poon, *Tourism, Technology and Competitive Strategies*, 2002.

β) Προβλήματα ανταγωνιστικότητας του ελληνικού τουρισμού

Παρά το γεγονός ότι υπάρχουν πολλές μεγάλες επιχειρήσεις αλλά και ένας υπολογίσιμος αριθμός μικρών επιχειρήσεων που έχουν επιδιώξει να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του νέου τουριστικού προτύπου, η συνολική ανταγωνιστικότητα του ελληνικού τουρισμού παρουσιάζει σοβαρή υστέρηση. Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει εμφανίζονται ως ένα γενικό πρόβλημα χαμηλής ποιότητας των υπηρεσιών και έντονης εποχικότητας της δραστηριότητας, αλλά έχουν ειδικότερα σχέση με την καθυστέρηση στην αξιοποίηση των εν δυνάμει ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων, και στη δημιουργία της κατάλληλης υποδομής. Οι ελληνικές περιφέρειες έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν μορφές εναλλακτικού τουρισμού που έχουν σχέση με την αξιοποίηση τοπικών παραγωγικών δραστηριοτήτων, με το φυσικό περιβάλλον και με την ιστορία ή την παράδοση. Η αστική περιοχή της Αθήνας έχει δυνατότητες αξιοποίησης της ιστορίας και των μνημείων της, ασύγκριτα μεγαλύτερες από ότι έχει γίνει ως τώρα. Η δημιουργία της κατάλληλης υποδομής για την υποστήριξη της ανάπτυξης του νέου τουριστικού προτύπου, που αφορά τόσο τις εξειδικευμένες υποδομές, όσο και τις υποδομές στους τομείς των μεταφορών, της προστασίας του περιβάλλοντος, της διαμόρφωσης του αστικού και οικιστικού περιβάλλοντος και της προβολής των αρχαιολογικών και ιστορικών μνημείων, παραμένει μια διαδικασία αποσπασματική και ασυντόνιστη, αλλά κυρίως χωρίς προγραμματική σύνδεση με αναπτυξιακούς στόχους στον τομέα του τουρισμού.

γ) Η ανάγκη ολοκληρωμένων πολιτικών

Η ανάγκη βελτίωσης της ποιότητας των υπηρεσιών και διαφοροποίησης των μορφών τουρισμού, είναι σήμερα κοινώς αποδεκτή και διατυπωμένη στα επιχειρησιακά προγράμματα που σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο αφορούν την τουριστική δραστηριότητα. Οι πολιτικές όμως που ασκούνται συνεχίζουν να παρουσιάζουν τις εξής σοβαρές αδυναμίες:

- Η επιδότηση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου συνεχίζει όπως στα πρώτα βήματα του τουρισμού, να αντιμετωπίζεται ως η κεντρική πολιτική για τη διαμόρφωση του επιχειρηματικού τοπίου,
- Οι νέες μορφές τουρισμού και επιχειρηματικότητας προωθούνται μέσω της μεθόδου των επιδοτήσεων για ειδικούς λόγους, που αφήνουν στην επιχείρηση και την επιχειρηματικότητα την απόκτηση νέων γνώσεων σχετικά με την αγορά, τα προϊόντα, την τεχνολογία και τις νέες μεθόδους οργάνωσης και μάρκετινγκ,
- Δεν υπάρχει συνεργασία και κοινός προσανατολισμός στις δραστηριότητες του

26. INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: *Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση, Τεύχος II, Ο κλάδος των ξενοδοχείων, αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα 2005.*

επιχειρηματικού τομέα και των υπηρεσιών ή φορέων που ασκούν πολιτικές οι οποίες επηρεάζουν τον τουρισμό,

- Δεν υπάρχει ολοκληρωμένη πολιτική σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο σε ότι αφορά το ανθρωπινό δυναμικό στον τομέα αυτό.

■ Ο νέος κλάδος των τροφίμων

Ο κλάδος των τροφίμων γνωρίζει διεθνώς ορισμένες αποφασιστικές αλλαγές ως προς τα χαρακτηριστικά των προϊόντων και των παραγωγικών διαδικασιών. Το ζήτημα της διασφάλισης της ποιότητας και ειδικότερα της προστασίας της υγείας του καταναλωτή, αποτελεί πλέον κύριο μέλημα των κρατικών πολιτικών. Επειδή πρόκειται για προϊόντα τα οποία κατά κανόνα παράγονται με διαδοχικές πρωτογενείς και μεταποιητικές φάσεις, παρατηρείται μια τάση ενσωμάτωσης αυτών διαδικασιών από την άποψη της εξασφάλισης των ποιοτικών χαρακτηριστικών. Καθώς η ένταξη στην παραγωγή των ποιοτικών κριτηρίων, συνδυάζεται με γενικές αλλαγές στα πρότυπα κατανάλωσης, λόγω της αναζήτησης υγιεινών τρόπων διατροφής, η βιομηχανία τροφίμων καταβάλλει μια διαρκή προσπάθεια επικοινωνίας με τους καταναλωτές και ανταπόκρισης στις μεταβολές των συνηθειών και επιθυμιών τους. Ο ελληνικός κλάδος παραγωγής τροφίμων, διαθέτει ένα κεφάλαιο καλλιέργειών που συνδέονται με σύγχρονες ανάγκες στο τομέα της υγιεινής διατροφής και έχει επομένως τη δυνατότητα να συνδυάσει την μετάβαση στην ποιοτική παραγωγή, με την αξιοποίηση ή και την αναζωογόνηση παραδοσιακών καλλιέργειών.

α) Χαρακτηριστικά της ανασυγκρότησης του κλάδου

Η παραγωγή τροφίμων που αποτελεί τον μεγαλύτερο από άποψη προϊόντος βιομηχανικό κλάδο στην Ελλάδα και αυτόν με την μεγαλύτερη απασχόληση, η οποία ακολουθεί μάλιστα ανοδική πορεία, γνώρισε μια ανασυγκρότηση η οποία αναδεικνύει επίσης τον δυϊσμό της ελληνικής οικονομίας. Από τη μία μεριά δημιουργήθηκαν μεγάλες επιχειρήσεις με δεσπόζουσα θέση στην εγχώρια αγορά, διεθνώς ανταγωνιστικές και ικανές να επεκταθούν σε άλλες χώρες. Σημαντικά χαρακτηριστικά αυτών των επιχειρήσεων είναι η μαζική παραγωγή με στοιχεία ευελιξίας, η εξασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων και η παρακολούθηση της τήρησης των κανόνων προστασίας τους ως τα σημεία πώλησης, και επίσης η χρησιμοποίηση εργατικού δυναμικού με πολύ υψηλότερο επίπεδο μόρφωσης σε σύγκριση με το παρελθόν²⁷. Από την άλλη μεριά αναδείχθηκαν υποραδικά μικρές ή μεσαίες μεταποιητικές

27. INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση, Τεύχος III, Ο κλάδος των τροφίμων: επιχειρηματικές στρατηγικές των μεγάλων επιχειρήσεων, αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα 2005.

μονάδες οι οποίες ανταποκρίθηκαν στην ανάγκη για ποιοτικά και πιστοποιημένα προϊόντα, αποκτώντας σε πολλές περιπτώσεις έντονη εξωστρέφεια. Πρόκειται για τις μονάδες παραγωγής και συσκευασίας βιολογικών προϊόντων, ή για τις μονάδες που υιοθέτησαν και επέβαλαν στους προμηθευτές τους συστήματα εξασφάλισης και πιστοποίησης της ποιότητας²⁸.

β) Το πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας

Το σύνολο του τομέα παραγωγής τροφίμων στην Ελλάδα συνεχίζει να παρουσιάζει ένα σοβαρό πρόβλημα ανταγωνιστικότητας της παραγωγής του και επομένως μακροχρόνιας επιβίωσης πολλών καλλιέργειών, καθώς δυσκολεύεται σε μεγάλο βαθμό να ανταποκριθεί στις νέες ανάγκες και στις νέες δυνατότητες. Παραμένουν πολλές παραγωγικές δραστηριότητες στραμμένες προς μια παραδοσιακή εσωτερική αγορά, όπου υπάρχουν παρωχημένες σχέσεις παραγωγού και καταναλωτή, χωρίς πραγματικές εγγυήσεις ποιότητας και υγιεινών χαρακτηριστικών, και χωρίς καμία δυνατότητα αξιοποίησης διαπιστωμένων πολλές φορές ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων. Το κύριο πρόβλημα σε αυτές τις περιπτώσεις είναι η αδυναμία των παραγωγών και των μεταποιητών να πραγματοποιήσουν τη μετάβαση από το παραδοσιακό στο σημερινό σύστημα, καθώς δεν έχουν τις απαιτούμενες γνώσεις αλλά δεν μπορούν και να τις αγοράσουν.

γ) Προϋποθέσεις της αναδιάρθρωσης

Ενώ έχει διαπιστωθεί ότι η Ελλάδα διαθέτει παραδοσιακές καλλιέργειες, αλλά και εμπειρία στην παραγωγή τροφίμων που μπορεί να αξιοποιηθούν για να προσφερθούν προϊόντα τα οποία ανταποκρίνονται σε σημερινές ανάγκες της κατανάλωσης, δεν είναι δεδομένες οι επιλογές καλλιέργειών, ειδών αγροτικών προϊόντων και τελικών προϊόντων, οι οποίες θα έχουν αποτελέσματα σε επίπεδο ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης. Η διερεύνηση συγκεκριμένων περιπτώσεων οδηγεί στο συμπέρασμα ότι αυτή η σημαντική μετεξέλιξη της πρωτογενούς παραγωγής και της παραγωγής τροφίμων, χρειάζεται μια συστηματική συγκέντρωση γνώσης και πληροφοριών, που πρέπει να είναι το αντικείμενο της δραστηριότητας φορέων οι οποίοι είναι δημόσιοι, ή είναι το αποτέλεσμα συλλογικών πρωτοβουλιών. Πρόκειται για γνώσεις και πληροφορίες οι οποίες δεν προκύπτουν από την αγορά ούτε από τις γνώσεις που διαθέτουν ήδη οι επιχειρηματίες, αλλά χρειάζονται μια προσέγγιση επιστημονική και με στρατηγικές βλέψεις.

Αλλά ακόμα και σε σχέση με την εξέλιξη της αγοράς σε διεθνές επίπεδο για τα

28. INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση, Τεύχος IV, Ο κλάδος των τροφίμων: μικρές επιχειρήσεις μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, αδημοσίευτη μελέτη, Αθήνα 2005.

αγροτικά προϊόντα και τα τρόφιμα, και τις δυνατότητες ανάληψης επιχειρηματικών πρωτοβουλιών οι οποίες ανταποκρίνονται σε υπαρκτές δυνατότητες σε επίπεδο αγοράς, είναι αναγκαία μια συγκέντρωση και διάδοση πληροφοριών, που επίσης δεν είναι διαθέσιμες και πρέπει να συγκεντρώνονται και να μεταφέρονται στους ενδιαφερόμενους. Όπως και οι πληροφορίες που αφορούν τη χρήση της νέας τεχνολογίας, αλλά και τις μεθόδους οργάνωσης και τήρησης των κανόνων που απαιτούν οι πιστοποιήσεις.

Σε σχέση με το ανθρώπινο δυναμικό σε μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις, η μετάβαση από παραδοσιακές καλλιέργειες και μεταποιήσεις, χωρίς ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά και χωρίς πιστοποιήσεις, σε παραγωγές εξειδικευμένες με εξωστρεφή προσέγγιση και τις ανάλογες πιστοποιήσεις, οδηγεί σε ριζικές αλλαγές σε σχέση με το απασχολούμενο ανθρώπινο δυναμικό. Οι αλλαγές αυτές αφορούν τόσο το επίπεδο εξειδίκευσης των εργαζομένων, όσο και τις εργασιακές σχέσεις και τις μορφές απασχόλησης. Χρειάζονται νέες ειδικότητες που εξασφαλίζουν την ποιότητα της παραγωγής, αλλά και τα συστήματα πώλησης των προϊόντων, ενώ οι σχέσεις εργασίας δεν μπορεί να είναι ευκαιριακές. Η προσπάθεια του εργατικού δυναμικού από την εποχικότητα αποκτά επίσης σημασία και επομένως είναι αναγκαία μια ολοκληρωμένη προσέγγιση του ζητήματος της απασχόλησης και της αγοράς εργασίας.

■ **Ανάπτυξη και καινοτομία στις δραστηριότητες παραγωγής λογισμικού**

Σε αντίθεση με ότι συμβαίνει με άλλες δραστηριότητες στους τομείς των υπηρεσιών ή της βιομηχανίας, η παραγωγή λογισμικού είναι ένας εντελώς νέος κλάδος για τον οποίο δεν υπάρχουν εκ των προτέρων ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα. Πρόκειται βέβαια για έναν κλάδο ο οποίος αναπτύσσεται διεθνώς και έχει αποδειχθεί ότι καμία χώρα δεν μπορεί να έχει την αποκλειστικότητα της ανάπτυξής του, υπό την προϋπόθεση ότι είναι διαθέσιμο το κατάλληλο ανθρώπινο δυναμικό, και ότι βρίσκονται οι επιχειρήσεις σε ένα περιβάλλον όπου μπορούν να συναντήσουν τη ζήτηση για νέα προϊόντα. Η επέκταση της χρήσης του λογισμικού για την τεχνολογία της πληροφορικής και των επικοινωνιών, πραγματοποιείται με δύο βασικούς τρόπους. Πρώτον, η κάθε οικονομία αποκτά σταδιακά τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί και να απορροφάει το λογισμικό που είναι διαθέσιμο στη διεθνή αγορά. Δεύτερον, κατορθώνει επωφελούμενη από την υπαρκτή ζήτηση σε εθνικό και διεθνές επίπεδο ή δημιουργώντας μια τέτοια ζήτηση, να διαμορφώσει νέα προϊόντα τα οποία είναι διεθνώς ανταγωνιστικά. Στην πρώτη περίπτωση ενισχύεται η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας στο σύνολό της, αλλά στη δεύτερη ενισχύεται η διαμόρφωση ενός ανταγωνιστικού κλάδου παραγωγής λογισμικού σε εθνικό επίπεδο.

α) Ανταγωνιστικότητα και καινοτομία στον ελληνικό κλάδο

Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων παραγωγής λογισμικού ακολούθησε ταυτοχρόνως στην Ελλάδα διαφορετικές κατευθύνσεις²⁹. Την παραγωγή προϊόντων υπαρκτών στη διεθνή αγορά που αναπτύχθηκαν σε στενότερη σχέση με την εγχώρια πελατεία και σε τιμές οι οποίες μπορούν να είναι ανταγωνιστικές, την προσαρμογή στην εγχώρια ζήτηση προϊόντων που προσφέρονται ήδη στη διεθνή αγορά, και την ανταπόκριση σε περιπτώσεις εγχώριας ζήτησης που οδήγησε όμως σε παραγωγή νέων προϊόντων τα οποία επιβλήθηκαν στη συνέχεια στη διεθνή αγορά. Οι περιπτώσεις της τρίτης κατηγορίας δεν είναι πολλές αν και θεαματικές, και δείχνουν ότι υπό ορισμένες προϋποθέσεις είναι δυνατή η κατάκτηση ηγεμονικής θέσης στον διεθνή κλάδο ακόμη και για μια ελληνική επιχείρηση. Διαπιστώνεται όμως παράλληλα ότι η προσαρμογή για τις εγχώριες επιχειρήσεις υπαρκτών πακέτων, τείνει να αποτελέσει μια ηγεμονική δραστηριότητα.

β) Ζήτηση και καινοτομία

Η εμπειρία δείχνει ότι η ανάπτυξη δραστηριοτήτων παραγωγής λογισμικού πραγματοποιείται σε όλες τις περιπτώσεις, σε στενή επαφή με τη ζήτηση. Όταν το προϊόν που διαμορφώνεται είναι νέο, η επαφή αυτή είναι ακόμη σημαντικότερη. Συγχρόνως, η διαδικασία κατά την οποία αναγνωρίζεται η αποδοτικότητα του νέου προϊόντος, λαμβάνει χώρα σε ένα περιβάλλον το οποίο είναι αναγκαστικά περιορισμένο γεωγραφικά, πριν η εταιρία που καινοτομεί αποκτήσει μια μεγαλύτερη εμβέλεια. Η εγχώρια ζήτηση για προϊόντα λογισμικού αποτελεί έναν καθοριστικό παράγοντα για την ανάπτυξη ενός εθνικού κλάδου προς όλες τις κατευθύνσεις που αναφέρθηκαν, αλλά μπορεί να αποτελέσει και ένα ισχυρό εργαλείο για τη δημιουργία καινοτόμων και διεθνώς ανταγωνιστικών επιχειρήσεων. Η προσφορά νέων προϊόντων και η ικανότητα δημιουργίας καινοτομιών, είναι από την άλλη μεριά διαδικασίες οι οποίες αποτελούν το αποτέλεσμα πρωτοβουλιών που προέρχονται από πολλούς πρωταγωνιστές, από μεγάλες επιχειρήσεις, από μικρές επιχειρήσεις και από μεμονωμένα άτομα που βρίσκονται στον επιστημονικό και ερευνητικό χώρο. Από την πλευρά επομένως της προσφοράς η καινοτομία είναι σε καθοριστικό βαθμό συνάρτηση της ύπαρξης ενός πεδίου γνώσεων από όπου μπορούν να προκύψουν οι καινοτομίες.

γ) Ελλείμματα πολιτικής

Παρά το γεγονός ότι η χρήση λογισμικού ακολουθεί μια ανοδική εξέλιξη έτσι κι αλλιώς, υπάρχουν παράγοντες που με έναν εμφανή τρόπο περιορίζουν την ανάπτυ-

29. INE/ΙΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: *Ανταγωνιστικότητα και Απασχόληση, Τεύχος Ι Δραστηριότητες παραγωγής λογισμικού, αδημοσίευντη μελέτη, Αθήνα 2005.*

ξη της δραστηριότητας του κλάδου και περιορίζουν επίσης την ικανότητά του να δημιουργεί και να αξιοποιεί καινοτομίες:

- Η ζήτηση από την πλευρά του δημόσιου τομέα της οικονομίας εξελίσσεται με αργούς ρυθμούς, με αποτέλεσμα την καθυστέρηση της υλοποίησης του επιχειρησιακού προγράμματος "Κοινωνία της Πληροφορίας". Η καθυστέρηση αυτή δεν οφείλεται μόνο σε καθυστερήσεις πολιτικών αποφάσεων, αλλά και σε αδυναμίες σε οργανωτικό και προγραμματικό επίπεδο που εμφανίζει η λειτουργία των περισσότερων δημοσίων υπηρεσιών ή των αντιπροσωπευτικών φορέων σε τοπικό ή κοινωνικό επίπεδο.
- Εμφανίζει επίσης στασιμότητα η ζήτηση νέου λογισμικού από την πλευρά των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, λόγω της ευρύτερης στασιμότητας των συστημάτων οργάνωσης και παραγωγής τους. Η αύξηση αυτής της ζήτησης, δεν είναι επομένως συνάρτηση μιας απλής ενίσχυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων για εγκατάσταση πληροφοριακών συστημάτων, αλλά του συνόλου των πολιτικών που συνδυασμένα μπορούν να στηρίξουν την αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητάς τους.
- Σε σχέση με τη δυνατότητα ανάδειξης καινοτομιών από τα τμήματα έρευνας και ανάπτυξης των επιχειρήσεων, ή από τον επιστημονικό χώρο, υπάρχουν ελλείψεις σε ότι αφορά το επίπεδο εκπαίδευσης, αλλά και τη λειτουργία ερευνητικών κέντρων. Ενώ παρατηρείται από τις επιχειρήσεις του κλάδου, ότι υπάρχει επάρκεια ειδικοτήτων μεσαίου και μεσαίου προς υψηλού επιπέδου, υπάρχει έλλειψη των ειδικοτήτων που μπορούν να συμβάλουν στην πραγματοποίηση σημαντικών καινοτομιών.

■ Περιφερειακή ανάπτυξη και οικονομία της γνώσης

Με την ολοκλήρωση της εσωτερικής αγοράς της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την ευρύτερη διεθνοποίηση των αγορών, αλλά και τη διαδικασία ανανέωσης των μεθόδων παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών, οι ελληνικές περιφέρειες είναι αναγκασμένες να αλλάξουν τη σκοπιά από την οποία αντιμετωπίζουν την ανταγωνιστικότητα του παραγωγικού δυναμικού τους και την αποτελεσματική αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού τους ειδικότερα. Από περιφέρειες μιας εθνικής οικονομίας, όπου έλλειπαν κεφάλαια και υπήρχε άφθονο εργατικό δυναμικό χαμηλής ειδίκευσης, οι ελληνικές περιφέρειες έχουν μετατραπεί σε περιφερειακές ενότητες της ευρωπαϊκής οικονομίας, όπου έχουν αναδειχθεί ή μπορούν να αναδειχθούν τοπικά ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα και όπου υπάρχει ένα εργατικό δυναμικό με υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης. Ενώ κατά την περίοδο της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης, οι περιφέρειες επεδίωκαν να ενταχθούν στο εθνικό κορμό, εναρμονισμένες με το επίπεδο της

εθνικής παραγωγικότητας, σήμερα πρέπει να επιβάλουν την ιδιαιτερότητα και την ανταγωνιστικότητα των προϊόντων τους στην ζώνη των ευρωπαϊκών και ευρύτερα των αναπτυγμένων οικονομιών.

α) Η κρίση των περιφερειακών οικονομιών

Παρά το γεγονός ότι η υστέρηση της ανταγωνιστικότητας και το πρόβλημα του χαμηλού ποσοστού απασχόλησης, είναι προβλήματα της εθνικής οικονομίας, μπορούν να εξειδικευτούν ως προβλήματα που προκύπτουν από την εξάντληση των δυνατοτήτων συγκεκριμένων δραστηριοτήτων σε επίπεδο περιφερειών, και είναι αναγκαίο να αντιμετωπιστούν με ειδικές κάθε φορά επιλογές. Η κρίση του μαζικού τουρισμού, έχει εκδηλωθεί με διαφορετικούς τρόπους σε διάφορες περιφέρειες της χώρας, ενώ οι πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί και οι εναλλακτικές στρατηγικές που απαιτούνται διαφέρουν επίσης σημαντικά από την μία περιφέρεια στην άλλη. Η αποβιομηχάνιση ή η απειλή αποβιομηχάνισης που πλήττει τις περιφέρειες είναι επίσης αποτέλεσμα, διαφορετικών εξελίξεων, όπως της μονομερούς ανάπτυξης στον τομέα των υπηρεσιών, της κρίσης των δραστηριοτήτων εντάσεως εργασίας παλαιού τύπου, της μετατόπισης μονάδων παραγωγής σε χώρες χαμηλού εργατικού κόστους, της εξάντλησης φυσικών πόρων ή τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων. Εξίσου σημαντικό είναι και το πρόβλημα της αγροτικής παραγωγής, καθώς η αλλαγή της ευρωπαϊκής αγροτικής πολιτικής, η στασιμότητα των συνθηκών παραγωγής σε πολλούς τομείς δραστηριοτήτων και οι ανακατατάξεις στις διεθνείς αγορές, πλήττουν τις περισσότερες περιφέρειες της χώρας και γεννούν την ανάγκη εξειδικευμένων λύσεων.

β) Τα νέα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα

Το κοινό χαρακτηριστικό των περιφερειών της χώρας, ως προς τον αναπτυξιακό προσανατολισμό τους, είναι ότι έχει επικρατήσει στο γράμμα των επιχειρησιακών προγραμμάτων το όραμα μιας νέας περιφερειακής ανταγωνιστικότητας, βασισμένης σε τοπικά εν δυνάμει ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα, αλλά ο προσανατολισμός αυτός έχει υλοποιηθεί αποσπασματικά και άνισα, χωρίς να βρίσκεται πραγματικά σε εξέλιξη η υλοποίηση μιας νέας στρατηγικής³⁰. Διαπιστώνεται ότι υπάρχουν πρωτοβουλίες που αποτελούν τον προπομπό της εναλλακτικής στρατηγικής, αλλά οι ελλείψεις και καθυστερήσεις παραμένουν. Ένα μεγάλο μέρος των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων συνεχίζουν να επιζητούν την επιβίωση μέσω της απασχόλησης φτηνής και αδήλωτης εργασίας, ή μέσω των επιδοτήσεων, επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο τις πολιτικές ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, ενώ οι πολιτικές απασχόλη-

30. Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης της Περιφέρειας Βορείου Αιγαίου, ΟΡΦΕΑΣ, 2005.

σης εκτρέπονται σε μεγάλο βαθμό προς άτυπες μορφές επιδότησης της ανεργίας ή ενίσχυσης της επιχειρηματικής δραστηριότητας.

γ) Η απουσία περιφερειακών στρατηγικών

Οι περιφέρειες της χώρας, αλλά και η περιφέρεια της Αττικής, αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της απουσίας ολοκληρωμένων στρατηγικών που θέτουν στόχους, ορίζουν τα μέσα και δεσμεύουν, σε σχέση με τους στόχους και τα μέσα, τις υπηρεσίες και τους φορείς της περιφέρειας. Τα εμπόδια που συναντάει η συγκρότηση τέτοιων στρατηγικών, είναι πρώτον, η αδυναμία των υπηρεσιών, φορέων και θεσμών της περιφέρειας να εξασφαλίσουν τις εισροές νέας γνώσης που απαιτεί η ριζική αναδιάρθρωση των περιφερειακών οικονομιών, δεύτερον, μια αξιοποίηση των επιχειρησιακών προγραμμάτων που είναι ασύνδετη, άνιση και χωρίς ουσιαστική αξιολόγηση, και τρίτον, η διστακτικότητα των αντιπροσωπευτικών φορέων της περιφέρειας σε σχέση με τη δέσμευσή τους σε αποφάσεις που αφορούν συγκεκριμένους στόχους και μέσα της περιφερειακής ανάπτυξης.

Η ανασυγκρότηση των περιφερειακών οικονομιών, χρειάζεται τη γενικευμένη αναβάθμιση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε όλους τους τομείς της οικονομίας, την αναβάθμιση της προσφοράς δημοσίων αγαθών και των υποδομών, αλλά και τον προγραμματισμό ριζικών ανακατατάξεων σε περιφέρειες με κυρίαρχες δραστηριότητες οι οποίες φθίνουν, όπως και το προγραμματισμό ριζικών αλλαγών προσέγγισης σε ζητήματα υποδομών και περιβάλλοντος, σε περιφέρειες ιδιαίτερα επιβαρημένες. Η από κοινού αντιμετώπιση όλων αυτών των ζητημάτων, απαιτεί πριν απ' όλα μια αποφασιστική στροφή σε ότι αφορά την προσφορά των κατάλληλων γνώσεων σχετικά με τις οικονομικές στρατηγικές επιλογές, τις πολιτικές που έχουν εφαρμοστεί και χρειάζεται να εφαρμοστούν, τις νέες ανάγκες των επιχειρήσεων, τις πολιτικές ανθρώπινου δυναμικού. Η μετατροπή των περιφερειών της χώρας σε "μανθάνουσες περιφέρειες" (learning regions)³¹, μπορεί να πραγματοποιηθεί με την αξιοποίηση ενός υπαρκτού δυναμικού επιστημονικών θεσμών και επιστημόνων, που σε μεγάλο βαθμό παραμένουν αναξιοποίητοι παρόλο που βρίσκονται σε περιφέρειες όπου είναι αντιληπτή η ανάγκη για σημαντικές αλλαγές προσανατολισμού.

Οι δραστηριότητες που χρηματοδοτούνται σε περιφερειακό επίπεδο από τα εθνικά ή περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα, πρέπει να αποκτήσουν τα εξής χαρακτηριστικά: να υπηρετούν την περιφερειακή ανάπτυξη, να ανταποκρίνονται σε στόχους και προδιαγραφές, να συνδυάζονται μεταξύ τους και να αξιολογείται στο τέλος η απόδοσή τους. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζεται να αναθεωρηθούν ορισμένες προσεγγίσεις που σήμερα κυριαρχούν: ο αποφασιστικός ρόλος των πολιτικών που

31. Stavros Stavrou, *Learning regions*, CEDEFOP, 2003.

αποφασίζονται και υλοποιούνται κεντρικά χωρίς να υπολογίζονται οι επιπτώσεις τους για την οικονομία ή το ανθρώπινο δυναμικό της περιφέρειας, η υποστήριξη της επιχειρηματικότητας, ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις που πραγματικά έχει για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα, η διάθεση πόρων σε φορείς με όρους περισσότερο πολιτικούς και χωρίς ουσιαστική αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων που υλοποιούν.

Η διαμόρφωση περιφερειακών στρατηγικών περνάει από την απόφαση των περιφερειακών φορέων και υπηρεσιών, να θέσουν κοινούς στόχους, να προσαρμόσουν τη δραστηριότητά τους σε αυτούς τους στόχους, και να συντονίσουν πραγματικά τις δραστηριότητές τους, υιοθετώντας ενιαίες μεθόδους αξιολόγησης των αποτελεσμάτων τους. Στο πλαίσιο αυτών των στόχων είναι θεμιτό και αναγκαίο να ενισχύονται οι επιχειρηματικές δραστηριότητες, αλλά είναι χρήσιμο για την οικονομία της περιφέρειας να καταγράφονται και να αξιολογούνται τα αποτελέσματα που έχουν οι πολιτικές στήριξης της επιχειρηματικότητας. Οι πολιτικές που απευθύνονται στο ανθρώπινο δυναμικό της περιφέρειας, πρέπει και αυτές να έχουν ολοκληρωμένο χαρακτήρα, να υπηρετούν αναπτυξιακούς στόχους και συγχρόνως να καταπολεμούν την απαξίωση ή την περιθωριοποίηση ορισμένων κατηγοριών εργαζομένων.

6.3. Μια νέα αναπτυξιακή στρατηγική

Το πολύ σοβαρό έλλειμμα ανταγωνιστικότητας που εμφανίζει η ελληνική οικονομία και η χρόνια εξάρτησή της από εξωτερικούς πόρους, οφείλονται στην αδυναμία της να ξεπεράσει τα προ-φορντιστικά χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού υποδείγματος ανάπτυξης. Την εξάρτηση της συσσώρευσης κεφαλαίου από τη συνεχή μείωση της σχετικής αμοιβής της εργασίας, την αναποτελεσματική διοίκηση στον δημόσιο όσο και στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας, την ανεπαρκή συγκρότηση του κοινωνικού κράτους, την γενικευμένη εξάρτηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας από την κρατική επιδότηση, και την εξισορρόπηση των εξωτερικών συναλλαγών χάρη σε εξωτερικούς πόρους. Πρόκειται για ένα υπόδειγμα ανάπτυξης το οποίο δεν ολοκλήρωσε την συγκρότηση του κοινωνικού προτύπου που χαρακτηρίζει την ευρωπαϊκή μεταπολεμική ανάπτυξη, επιφυλάσσοντας στην αμοιβή της εργασίας και στο κοινωνικό κράτος έναν περιθωριακό ρόλο, από τη σκοπιά, τόσο της κατανομής του εισοδήματος, όσο και της στήριξης της ενεργού ζήτησης.

Η επιδείνωση του προβλήματος της ανταγωνιστικότητας, παρά τους υψηλούς ρυθμούς μεγέθυνσης της τελευταίας δεκαετίας, είναι το αποτέλεσμα της διατήρησης και επιδείνωσης των ιστορικών ανισορροπιών του ελληνικού καπιταλισμού, όταν η ένταξη στη λογική της νεο-φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης υποσχόταν να τις εξαλείψει οριστικά. Στις ανισορροπίες αυτές ήρθε μάλιστα να προστεθεί η δημιουργία ενός ελληνικού χρηματιστικού τομέα και η στήριξη με όλα τα μέσα της κερδοφορίας

του σε βάρος του παραγωγικού τομέα της οικονομίας. Η ανακατανομή του εισοδήματος σε βάρος της μισθωτής εργασίας και προς όφελος ακόμα και των λιγότερο παραγωγικών κερδών, αποτέλεσε και αποτελεί κεντρικό δόγμα της οικονομικής πολιτικής. Η αποδόμηση του κοινωνικού κράτους και η ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων και οργανισμών επιδιώκουν τη συνεχή μεταφορά πόρων και κερδών προς τον ιδιωτικό τομέα. Το μεγαλύτερο μέρος των ιδιωτικών επιχειρήσεων παραμένει εγκλωβισμένο σε ένα αδιέξοδο από άποψη παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας, και αναζητεί επίμονα τις επιδοτήσεις και σε μεγάλο βαθμό την ανοχή απέναντι στην φοροδιαφυγή και την εισφοροδιαφυγή. Η δημόσια εκπαίδευση αποδομείται και απομακρύνεται από κάθε λογική αποτελεσματικότητας, με την δημιουργία πολλαπλών αγορών υπηρεσιών εκπαίδευσης και κατάρτισης, με άγνωστη απόδοση. Οι ευρωπαϊκοί πόροι, ακόμη κι όταν χρησιμεύουν για έργα υποδομής δεν ενισχύουν την ανταγωνιστικότητα και τις εξαγωγές, αλλά διευρύνουν την εξάρτηση της οικονομίας από τις εισαγωγές και άρα την εξάρτηση από εξωτερικούς πόρους.

Η ελληνική οικονομία παρουσιάζει όμως πολλά παραδείγματα επιχειρήσεων και τομέων δραστηριότητας που έχουν επιλέξει την οδό της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας, επενδύοντας τα κέρδη τους, εισάγοντας καινοτομίες, αξιοποιώντας τη νέα τεχνολογία και ενσωματώνοντας την εργασία ως πολύτιμο και καλοπληρωμένο παραγωγικό συντελεστή και όχι ως δυσβάστακτο εργατικό κόστος. Η κατανόηση των παραγόντων που συμβάλουν στη διαμόρφωση τέτοιων δραστηριοτήτων, και των επιλογών που μπορούν να κάνουν δυνατή τη γενίκευσή τους, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος, ικανού να αξιοποιήσει τα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα της ελληνικής οικονομίας, τις υπαρκτές τεχνολογίες, αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό που διαθέτει η ελληνική κοινωνία. Αυτό **το νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα**, πρέπει να βασιστεί σε ορισμένες **νέες στρατηγικές επιλογές**:

- A. **Την μετάβαση στην οικονομία της γνώσης**, που σημαίνει ταυτοχρόνως την ανάπτυξη δραστηριοτήτων εντάσεως γνώσης, αλλά και τη διαμόρφωση των συνθηκών για την ανάπτυξη καινοτομιών και την ενσωμάτωσή τους στην παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών,
- B. **Την ανάπτυξη μιας σύγχρονης κουλτούρας** και πρακτικής μάνατζμεντ στις ιδιωτικές επιχειρήσεις και στον δημόσιο τομέα, ώστε να είναι δυνατή η παραγωγική λειτουργία των επιχειρήσεων και των υπηρεσιών και να μπορούν να προσαρμοστούν οι διοικητικές και οργανωτικές λειτουργίες στις αναγκαίες αλλαγές,
- Γ. **Τη συγκρότηση ενός κοινωνικού κεφαλαίου** συνεργασίας για την επεξεργασία και την υλοποίηση αναπτυξιακών στρατηγικών σε επίπεδο περιφερειών και σε τοπικό επίπεδο,

- Δ. **Την αναβάθμιση της θέσης της εργασίας**, με τη βελτίωση των γνώσεων, την αναγνώριση της εμπειρίας και τη διεύρυνση της ευθύνης των εργαζομένων, όπως και με την άσκηση πολιτικών απασχόλησης, σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο, που υποστηρίζουν τις αναπτυξιακές στρατηγικές και προστατεύουν το ανθρώπινο δυναμικό από την ανεργία και την απαξίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων του.

■ **Επιχειρηματικότητα και ανταγωνιστικότητα**

Έχει αναγνωριστεί ότι η ιδιωτική επιχείρηση αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο όπου δοκιμάζονται και υλοποιούνται καινοτομίες που παίζουν αποφασιστικό ρόλο για την αύξηση της παραγωγικότητας. Η εμπειρία όμως δείχνει, είτε αυτή είναι άμεση, είτε έχει καταγραφεί στη βιβλιογραφία, ότι το έλλειμμα γνώσεων που εμφανίζουν οι επιχειρήσεις είναι πολύ σημαντικό σε μια περίοδο τεχνολογικών και οργανωτικών αλλαγών, όπως και αλλαγών στις επιθυμίες των καταναλωτών και τις απαιτήσεις των πολιτών. Ενώ επομένως οι πολιτικές που εντάσσονται στη λογική της νεο-φιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης, αποδίδουν στην επιχειρηματικότητα, στην δημιουργία δηλαδή των συνθηκών κερδοφορίας που ευνοούν την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, ένα κεντρικό ρόλο, διαπιστώνεται ότι όλο και περισσότερο η επιτυχημένη υλοποίηση τέτοιων πρωτοβουλιών, είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων και κυρίως πολλών εισροών νέων γνώσεων που παράγονται και προσφέρονται από οντότητες εκτός της επιχείρησης.

Η περιγραφή της σημερινής ιστορικής περιόδου ως τη μετάβαση από τον διευθυντικό στον συλλογικό καπιταλισμό³², από το φορντιστικό μοντέλο στην οικονομία της γνώσης, οφείλεται στην αναγκαία διαπίστωση ότι η ανανέωση του τρόπου λειτουργίας της οικονομίας, βασίζεται περισσότερο παρά ποτέ όχι μόνο σε εισροές γνώσης που παράγονται εκτός της επιχείρησης, αλλά και σε επιλογές για τα χαρακτηριστικά της παραγωγής που καθορίζονται με κοινωνικά ή περιβαλλοντικά κριτήρια. Ο διευθυντικός καπιταλισμός βασίστηκε σε τεχνολογικές και οργανωτικές επιλογές στο επίπεδο της επιχείρησης που επέτρεψαν την αύξηση της παραγωγικότητας και επομένως την διαθεσιμότητα πόρων που επέτρεψαν τη διαμόρφωση του κοινωνικού κράτους και των υποδομών που χρειαζόταν η ανάπτυξη. Ο συλλογικός καπιταλισμός, προσφέρει τη δυνατότητα για ένα νέο άλμα της παραγωγικότητας, αλλά μέσω των επιταγών της προστασίας του περιβάλλοντος και της προστασίας της κοινωνικής συνοχής, οι κοινωνικές επιλογές και οι επιλογές που αφορούν τη φύση και το περιβάλλον, αποτελούν και αυτές εισροές που διαμορφώνουν τα χαρακτηριστικά

32. William Lazonick, *Η οργάνωση των επιχειρήσεων και ο μύθος της οικονομίας της αγοράς*, 2001.

της οικονομικής δραστηριότητας. Παρά τις σοβαρές εκκρεμότητες που υπάρχουν σε σχέση με τη διαδικασία υλοποίησής της, η Στρατηγική της Λισσαβόνας, εκφράζει την αναγκαία συνύπαρξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων, για τη διαμόρφωση της οικονομίας της γνώσης.

Η θέση της εργασίας στο νέο αναπτυξιακό υπόδειγμα δεν επηρεάζεται μόνο από τις πολιτικές που διαμορφώνουν την ποιότητα του εργατικού δυναμικού το οποίο απασχολούν οι επιχειρήσεις, δηλαδή τόσο την εκπαίδευση και την αναγνώριση των γνώσεών του, όσο και την προστασία των γνώσεων και της εμπειρίας του μέσω του συνόλου των πολιτικών απασχόλησης. Η ένταξη της εργασίας στην παραγωγική δραστηριότητα εμφανίζει νέα χαρακτηριστικά, όπως η βελτίωση των γνώσεων, η μεγαλύτερη σημασία της εργασιακής εμπειρίας και η συμμετοχή των εργαζομένων στην υιοθέτηση καινοτομιών, και γενικώς η διεύρυνση των ευθυνών των εργαζομένων. Η ανάδειξη μιας ιστορικής τάσης αναβάθμισης των γνώσεων και των ευθυνών των εργαζομένων στο εσωτερικό των επιχειρήσεων, δεν γίνεται αναγκαστικά δεκτή από τους εργοδότες, όχι μόνο του ιδιωτικού αλλά και του δημοσίου τομέα. Τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και η ανασφάλεια στην αγορά εργασίας, λόγω της διατήρησης παρωχημένων συστημάτων παραγωγής, δημιουργούν σε πολλές επιχειρήσεις την εντύπωση ότι μπορούν να αντισταθμίσουν την αναβάθμιση της θέσης και του ρόλου των εργαζομένων, μέσω της δημιουργίας επισφαλών και περισσότερο ελεγχόμενων εργασιακών σχέσεων. Αυτή όμως η αντίσταση των εργοδοτών δεν είναι χωρίς επιπτώσεις για την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των νέων παραγωγικών συστημάτων.

■ Οι μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις και ο στόχος της ανταγωνιστικότητας

Οι προσαρμογή των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στις νέες συνθήκες, από τις απόψεις της ποιότητας και των χαρακτηριστικών των προϊόντων, της τεχνολογίας, των μεθόδων οργάνωσης και του ανθρώπινου δυναμικού, αποτελεί το κορυφαίο ζήτημα μιας στρατηγικής για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση. Η αποδέσμευση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων από την περιθωριακή θέση στη διεθνή αγορά, από την προσκόλληση στη φτηνή εργασία χαμηλής ειδίκευσης και την παραιοικονομία, πρέπει να αποτελέσει ένας κύριο στόχο της αναπτυξιακής στρατηγικής. Σε κλάδους υπηρεσιών, μεταποίησης και πρωτογενών δραστηριοτήτων, υπάρχουν δυνατότητες και προοπτικές, υπό την προϋπόθεση ότι θα εφαρμοστούν οι κατάλληλες πολιτικές και θα προσανατολιστούν οι ενέργειες στήριξης των επιχειρήσεων προς νέες κατευθύνσεις.

Οι μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις είναι οι κατ' εξοχήν επιχειρήσεις που χρειάζονται υποστήριξη σε όλα τα επίπεδα των καινοτομιών:

- Χρειάζονται κατά κανόνα να αποκτήσουν συστηματικές γνώσεις σε σχέση με την εξέλιξη σε διεθνές επίπεδο του κλάδου στον οποίο ανήκουν, των αγορών στις οποίες απευθύνονται και των προϊόντων που παράγονται από ομοειδείς επιχειρήσεις.
- Χρειάζονται επίσης βοήθεια σε ότι αφορά τις δυνατότητές τους να αξιοποιήσουν τη νέα τεχνολογία και να υιοθετήσουν νέες μεθόδους οργάνωσης, ή νέα σχήματα συνεργασιών με άλλες επιχειρήσεις ή με μη επιχειρηματικούς φορείς.
- Δεν μπορούν τέλος να λύσουν από μόνες τους προβλήματα εξεύρεσης του κατάλληλου ανθρώπινου δυναμικού, αλλά και κατάρτισης των εργαζομένων που απασχολούν ή προσλαμβάνουν.

Τα επιχειρησιακά προγράμματα του Γ' Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, περιέλαβαν με ένα διστακτικό τρόπο την δημιουργία θεσμών και εργαλείων άσκησης πολιτικών που αναγνωρίζουν την ύπαρξη αυτών των αναγκών, αλλά χωρίς να υπάρχει συστηματική φροντίδα για την αποτελεσματικότητά τους:

- Το Παρατηρητήριο για τις μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις, ένας θεσμός που αναγνωρίζει την ανάγκη μιας συστηματικής γνώσης σχετικά με την ανάπτυξη αυτών των κατηγοριών επιχειρήσεων, βρίσκεται ακόμη σε εμβρυακή κατάσταση και δεν φαίνεται να υπάρχει ένα συγκροτημένο σχέδιο για τη συγκρότηση και την αξιοποίησή του.
- Τα ΚΥΕ και ΚΕΤΑ, που είναι εργαλεία υποστήριξης των επιχειρήσεων και προσφοράς πληροφοριών σε σχέση με ζητήματα τεχνολογίας και ανάπτυξης, βρίσκονται και αυτά στα πρώτα βήματα, και ο βασικός λόγος είναι ότι τόσο οι υπηρεσίες που τα χρηματοδοτούν, όσο και οι φορείς που τα έχουν αναλάβει δεν έχουν σαφές ούτε ολοκληρωμένο σχέδιο σχετικά με τις δραστηριότητές που θα πρέπει να αναλάβουν και το προσωπικό το οποίο χρειάζονται.
- Τα προγράμματα χρηματοδότησης της εισαγωγής νέας τεχνολογίας, ή της συνεργασίας επιχειρήσεων με τη χρήση νέας τεχνολογίας, περιορίζονται στον τομέα αυτό και δεν συνδυάζονται με την υποστήριξη ευρύτερων σχεδίων εισαγωγής καινοτομιών.
- Παρά την χρηματοδότηση προγραμμάτων κατάρτισης εργαζομένων και ανέργων, δεν έχουν βρεθεί αποδοτικοί τρόποι επίλυσης των αναγκών που εμφανίζουν σε αυτό τον τομέα οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, για τις οποίες η αναβάθμιση του προσωπικού αποτελεί ένα εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα.

Για να ολοκληρωθεί η δημιουργία θεσμών και εργαλείων συγκέντρωσης γνώσης και υποστήριξης της καινοτομίας, σχετικά με τις μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις, χρειάζεται να υπάρξουν άμεσα πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση της συστηματικότερης καταγραφής και μελέτης των εξειδικευμένων αναγκών των επιχειρήσεων:

- Να ολοκληρωθεί η δημιουργία του Παρατηρητηρίου για τις μικρο-μεσαίες επιχειρήσεις και να διαμορφωθούν συνεργασίες με πανεπιστημιακά ή ερευνητικά ιδρύματα για εξειδικευμένες μελέτες τομέων δραστηριότητας.
- Να δραστηριοποιηθεί το εθνικό Παρατηρητήριο Απασχόλησης, με τη δημιουργία περιφερειακών παραρτημάτων του, ώστε να μπορεί να προσφέρει συγκριμένες πληροφορίες σε ότι αφορά τις ενεργητικές πολιτικές απασχόλησης οι οποίες υποστηρίζουν το εργατικό δυναμικό των μικρο-μεσαίων επιχειρήσεων.
- Να καθιερωθεί η ανεξάρτητη αξιολόγηση από πανεπιστημιακά ή ερευνητικά ιδρύματα, της αποτελεσματικότητας των επιχειρησιακών προγραμμάτων σε σχέση με αναπτυξιακούς στόχους και στόχους στο επίπεδο της απασχόλησης, ώστε να είναι δυνατή η προσαρμογή ή αναθεώρηση των προγραμμάτων και των πολιτικών που βρίσκονται σε εξέλιξη.

■ Δημόσιος τομέας και ανταγωνιστικότητα

Το βασικό πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίζουν οι κρατικές υπηρεσίες είναι ότι δυσκολεύονται να μεταβούν από την εποχή της άσκησης πολιτικής μέσω της παραχώρησης πόρων και προνομίων σε επιχειρήσεις και κατηγορίες επιχειρήσεων, στην εποχή της ποιοτικών και συνδυασμένων παρεμβάσεων για την επίτευξη αναπτυξιακών στόχων. Η διαιώνιση του προβλήματος αυτού δεν οφείλεται κατά κύριο λόγο στη αδράνεια των ίδιων των κρατικών υπηρεσιών, αλλά στην αντίσταση που προβάλλουν οι οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις που έχουν συνδέσει την ύπαρξη και την ισχύ τους με τη διατήρηση του συστήματος των μεμονωμένων δικαιωμάτων σε κρατικούς πόρους.

Η διατήρηση αυτού του συστήματος σε μια περίοδο αύξησης των πόρων που διατίθενται από το κράτος και επέκτασης του φάσματος των παρεμβάσεων του, ευθύνεται για την ενίσχυση των πελατειακών σχέσεων, την επέκταση της διαφθοράς, την έλλειψη οργανωτικού ορθολογισμού στις υπηρεσίες, την έλλειψη αξιολόγησης και την ανεπάρκεια των γνώσεων των υπαλλήλων σε σχέση με τις πολιτικές που εφαρμόζονται. Στα σοβαρά λειτουργικά προβλήματα ορθολογικής λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών περιλαμβάνεται και η συσσώρευση νόμων και ρυθμίσεων, χωρίς την ένταξή τους σε ενιαίες προσεγγίσεις σε σχέση με οικονομική, κοινωνικά ή περιβαλλοντικά ζητήματα.

Για να υπάρξει αλλαγή προσανατολισμού είναι αναγκαίο να αποκτήσουν οι κρατικές υπηρεσίες στόχους σε σχέση με το περιεχόμενο των πολιτικών που υποστηρίζουν, να αποκτήσουν οργανωτικές δομές και ειδικότητες που μπορούν να ανταποκριθούν στην υλοποίηση των στόχων αυτών και να βασιστεί η λειτουργία τους σε περιοδικές ανεξάρτητες αξιολογήσεις, οι οποίες επιτρέπουν αναθεωρήσεις

των πολιτικών και των εργαλείων τους. Αυτό δεν μπορεί παρά να είναι το περιεχόμενο ενός μεταρρυθμιστικού προγράμματος για τις δημόσιες υπηρεσίες. Η διαχειριστική προσέγγιση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν υπηρεσίες ενώ δεν έχουν ούτε προγραμματικούς στόχους, ούτε τα κατάλληλα μέσα για την υλοποίησή τους, η πίστη στις μαγικές ιδιότητες της επιδείνωση της θέσης των εργαζομένων, ή στις θαυματουργές ικανότητες του διευθυντικού δικαιώματος, αποτελούν δοκιμασμένες απόπειρες που δεν έχουν αποτέλεσμα όταν δεν επιδεινώνουν την αποτελεσματικότητα των κρατικών λειτουργιών.

Στις επιχειρήσεις του δημόσιου τομέα και στις επιχειρήσεις όπου συμμετέχει το κράτος στο μετοχικό κεφάλαιο, η πολιτική της μεταβίβασης ενός μεγαλύτερου ελέγχου στα ιδιωτικά κεφάλαια έχει πλέον συνδυαστεί με την επιδείνωση των εργασιακών σχέσεων και την υλοποίηση μιας πολιτικής αμοιβών που περιορίζει τα σημερινά επίπεδα. Η αιτιολόγηση αυτού του προσανατολισμού ισχυρίζεται ότι είναι αναγκαίο να βελτιωθεί η αποδοτικότητα των επιχειρήσεων αυτών, αλλά η εξέταση των διαφόρων περιπτώσεων δεν επιβεβαιώνει αυτό τον ισχυρισμό.

- A. Στις περιπτώσεις των επιχειρήσεων οι οποίες, παρά την πλειοψηφία των δημοσίων κεφαλαίων, έχουν μια μακροχρόνια αναπτυξιακή δυναμική και είναι κερδοφόρες, η ανατροπή του εργασιακού καθεστώτος και του καθεστώτος των αμοιβών δεν δικαιολογείται, όχι μόνο επειδή δεν εξυπηρετεί κανένα αναπτυξιακό σχέδιο, αλλά και επειδή θα έθετε σε κίνδυνο την οργάνωση της εργασίας και τις ιεραρχίες των ειδικοτήτων, υπονομεύοντας το οποιοδήποτε αναπτυξιακό σχέδιο.
- B. Στις περιπτώσεις των επιχειρήσεων όπου το κράτος ελέγχει την πλειοψηφία του μετοχικού κεφαλαίου και εμφανίζουν ελλείμματα ή λειτουργικά προβλήματα, η επιλογή του συνδυασμού ανατροπή των εργασιακών σχέσεων και ιδιωτικοποίηση, κινδυνεύει να επιδεινώσει τα χρηματοοικονομικά και λειτουργικά προβλήματα, αντί να τα επιλύσει, όπως έχουν δείξει διάσημα παραδείγματα.
- Γ. Στις περιπτώσεις επιχειρήσεων στις οποίες τα ιδιωτικά κεφάλαια ελέγχουν την πλειοψηφία των μετοχών αλλά συνεχίζουν να υπάρχουν τα εργασιακά καθεστώτα της προηγούμενης περιόδου, η προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων λειτουργίας και ανάπτυξης, μέσω της ανατροπής των εργασιακών καθεστώτων, είναι βεβαιασμένες και θα επιδεινώσουν αναπόφευκτα τα λειτουργικά προβλήματα και τα προβλήματα απόδοσης, παρά τη μείωση του εργατικού κόστους.

Το κοινό χαρακτηριστικό των πρωτοβουλιών που έχουν ως αιχμή του δόρατος την ανατροπή των εργασιακών και μισθολογικών καθεστώτων είναι ότι μεταφέρουν τις προτεραιότητες από τα αναπτυξιακά σχέδια στην επίτευξη βραχυπρόθεσμων επιτυχιών στο επίπεδο της κερδοφορίας, που εκτιμάται ότι μπορούν να επηρεάσουν την αξία της μετοχής. Πρόκειται για την μεταστροφή από μια στρατηγική βασισμένη

στην παραγωγική δυναμική, σε μια πολιτική βραχυπρόθεσμης κερδοφορίας χωρίς στρατηγικούς στόχους.

■ **Ανθρώπινο δυναμικό και αγορά εργασίας**

Η διαμόρφωση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος, απαιτεί την υλοποίηση πολιτικών αναβάθμισης της εργασίας και των πολιτικών απασχόλησης. Η αναζήτηση των παραγόντων που μπορούν να στηρίξουν την ανάπτυξη παραγωγικών και ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων, αναδεικνύει τα εξής ζητήματα:

- Την ανάγκη καλύτερης προσαρμογής, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, του περιεχομένου των σπουδών σύμφωνα με τις ελλείψεις αλλά και τις προβλεπόμενες ανάγκες σε επαγγέλματα, ειδικότητες, ή εξειδικεύσεις.
- Την ανάγκη λειτουργίας του συστήματος κατάρτισης σύμφωνα με τις ανάγκες της μετάβασης στην οικονομία της γνώσης,
- Την ανάγκη προσαρμογής των πολιτικών απασχόλησης σε αναπτυξιακές στρατηγικές σε κλαδικό ή τοπικό επίπεδο, και στην επιδίωξη της εξάλειψης της αδήλωτης απασχόλησης και των διάφορων μορφών πρόσκαιρης και υποβαθμισμένης εργασίας,
- Την ανάγκη διεύρυνσης του περιεχομένου των σπουδών σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, ώστε να ενισχυθεί η ικανότητα των πολιτών και των εργαζομένων να συμμετέχουν ενεργά στις αποφάσεις που λαμβάνονται σε επίπεδο κοινωνίας και να επηρεάζουν τις αποφάσεις που λαμβάνονται σε επίπεδο παραγωγικών μονάδων.

Είναι επομένως αναγκαίο να ληφθούν αποφάσεις προς τις εξής κατευθύνσεις:

- Να λειτουργήσουν όργανα διαλόγου μεταξύ κρατικών υπηρεσιών, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, εργοδοτικών οργανώσεων και συνδικαλιστικών οργανώσεων, και να υποστηριχθεί ο διάλογος αυτός από μελέτες αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της λειτουργίας των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων,
- Να ενεργοποιηθεί το Παρατηρητήριο Απασχόλησης και να συνδεθεί με περιφερειακά παρατηρητήρια, ώστε να υπάρχει μια συστηματική και αξιόπιστη παρακολούθηση της εξέλιξης της απασχόλησης και των ειδικοτήτων σε εθνικό επίπεδο,
- Να λειτουργήσει το εθνικό συμβούλιο σύνδεσης της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης,
- Να αποκεντρωθεί η λειτουργία του ΟΑΕΔ και να προσαρμοστεί στις ανάγκες περιφερειακών αναπτυξιακών στρατηγικών και στο στόχο της συρρίκνωσης της αδήλωτης και της πρόσκαιρης απασχόλησης.

Οι αντιστάσεις που συναντά η προσαρμογή της λειτουργίας του συστήματος εκπαίδευσης, του συστήματος κατάρτισης και των πολιτικών απασχόλησης σε μια στρατηγική αναβάθμισης της εργασίας, έχουν ενισχυθεί σημαντικά από την στήριξη που παρέχεται από εργοδοτικές οργανώσεις αλλά και από πολιτικά επιτελεία, στην προοπτική της περαιτέρω ανάπτυξης του ιδιωτικού τομέα προσφοράς εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Η ανάπτυξη ενός κερδοφόρου τομέα ιδιωτικών επιχειρήσεων που προσφέρουν εκπαιδευτικές υπηρεσίες ανταποκρίνεται σε μια ζήτηση για ορισμένες κατηγορίες πτυχίων. Αυτή η συνάντηση προσφοράς και ζήτησης, δεν ταυτίζεται με την προσφορά και ζήτησης ειδικοτήτων στην αγορά εργασίας, ούτε αναπτύσσει μηχανισμούς που μπορούν να καλύψουν το σύνολο των αναγκών για ειδικότητες. Η καλύτερη απόδειξη αυτής της ανεπάρκειας του ιδιωτικού εκπαιδευτικού τομέα, είναι η αδυναμία της δευτεροβάθμιας και μεταδευτεροβάθμιας ιδιωτικής τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης, να καλύψει τόσο από ποσοτική, όσο και από ποιοτική άποψη τις ανάγκες για ειδικότητες, που διαπιστώνονται στους σημαντικούς κλάδους της οικονομίας.

■ Περιφερειακές στρατηγικές

Οι διαπιστωμένες δυνατότητες ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο ανταγωνιστικών δραστηριοτήτων, που είτε είναι νέες για την περιφέρεια, είτε προέρχονται από την αναδιοργάνωση υπαρκτών δραστηριοτήτων, πρέπει να ενταχθούν σε περιφερειακές στρατηγικές οι οποίες όχι μόνο θέτουν στόχους για την οικονομία και την απασχόληση, αλλά εξασφαλίζουν και τα μέσα για την πραγματοποίηση της μετάβασης σε μια νέα περιφερειακή οικονομία. Οι στρατηγικές αυτές δεν αρκεί να θέσουν στόχους για τους κλάδους και τομείς της περιφερειακής οικονομίας, αλλά χρειάζεται να κάνουν το ίδιο για τα χαρακτηριστικά των νέων επιχειρήσεων, την αναγκαία υποδομή και τις αναγκαίες κοινωνικές υπηρεσίες, όπως και τις λειτουργίες των υπηρεσιών απασχόλησης και παρέμβασης στην αγορά εργασίας.

Το νέο πρότυπο ανάπτυξης προϋποθέτει την ικανότητα των υπηρεσιών και φορέων της περιφέρειας να ανταποκριθούν στις εξής ανάγκες:

- Να διαμορφωθούν Περιφερειακές Αναπτυξιακές Αρχές, στις οποίες συμμετέχουν όλες οι υπηρεσίες και φορείς, και αποτελούν όργανα τα οποία αποφασίζουν για τους στόχους και τα μέσα της αναπτυξιακής στρατηγικής,
- Να αξιοποιηθούν πανεπιστημιακοί και ερευνητικοί φορείς για την παρουσίαση μελετών που αφορούν τους αναπτυξιακούς στόχους και τα χαρακτηριστικά των νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων, αλλά και για αξιολόγηση των πολιτικών που υλοποιούνται,

- Να δημιουργηθούν Παρατηρητήρια Απασχόλησης για τη συστηματική καταγραφή των εξελίξεων στην περιφερειακή αγορά εργασίας και των αναγκών σε ειδικότητες και επαγγέλματα,
- Να προσδιοριστούν στο πλαίσιο της αναπτυξιακής στρατηγικής οι παρεμβάσεις των φορέων υποστήριξης των επιχειρήσεων, ειδικότερα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, ώστε να γίνεται δυνατή η ανταπόκρισή τους στις νέες τεχνολογικές και οργανωτικές ανάγκες, όπως και στις νέες αγορές,
- Να προσαρμοστούν οι πολιτικές απασχόλησης - κατάρτιση, επιδοτήσεις θέσεων εργασίας, σύζευξη προσφοράς και ζήτησης στην αγορά εργασίας, επιδότηση των ανέργων - στις ανάγκες των οικονομικών δραστηριοτήτων και της αναπτυξιακής στρατηγικής.

Μέρος 7

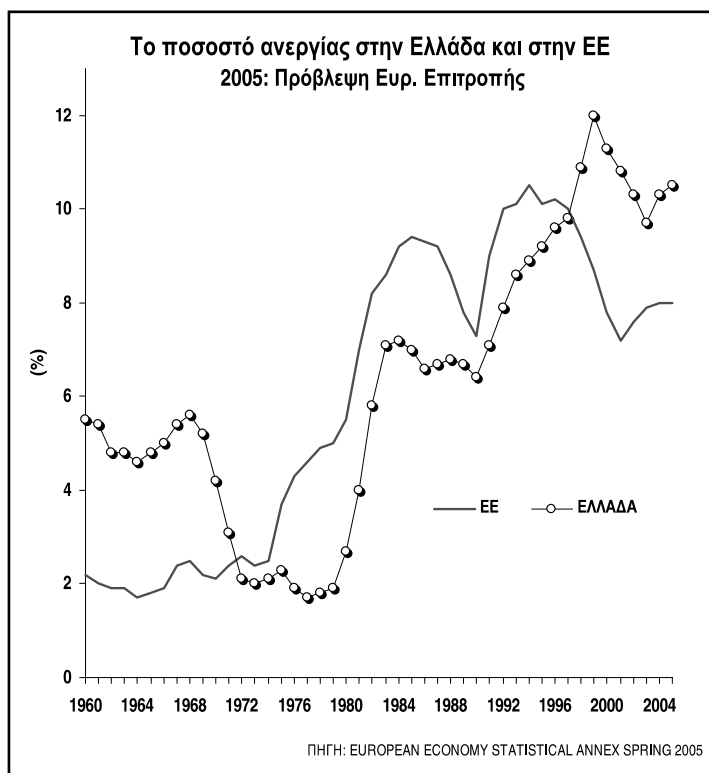
Απασχόληση και ανεργία

Η απασχόληση και η ανεργία

7.1. Οι μεταβολές της απασχόλησης και το ποσοστό ανεργίας

Σύμφωνα με τα αναθεωρημένα στοιχεία της Έρευνας Εργατικού Δυναμικού της ΕΣΥΕ, **το ποσοστό ανεργίας στην Ελλάδα** παρουσίασε άνοδο κατά το 2004, μετά από μια τετραετία μειώσεων. Η άνοδος αυτή του ποσοστού ανεργίας πραγματοποιήθηκε παρά την αύξηση της απασχόλησης κατά 2,8% επειδή υπήρξε σημαντικότερη αύξηση της προσφοράς εργασίας. Όπως επανειλημμένα έχει τονισθεί σε προηγούμενες εκθέσεις του ΙΝΕ, η προσφορά εργασίας στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά ελαστική στις μεταβολές της απασχόλησης. Όταν αυξάνεται η ζήτηση εργασίας, παρουσιάζεται στην αγορά εργασίας ισόποσος αριθμός υποψηφίων που είναι διαθέσιμοι προς εργασία με τον τρέχοντα μισθό. Με άλλα λόγια, στην Ελλάδα υπάρχουν σημαντικές εργατικές εφεδρείες, οι οποίες δεν καταγράφονται ως άνεργοι αλλά ως άεργοι (μη ενεργός πληθυσμός).

Διάγραμμα 70

Πίνακας 8: Εργατικό δυναμικό, απασχόληση και ανεργία στην Ελλάδα.

	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΕΡΓΑΣΙΜΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ	ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΔΥΝΑΜΙΚΟ	ΑΠΑΣΧΟ- ΛΟΥΜΕΝΟΙ	ΑΝΕΡΓΟΙ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΕΡΓΙΑΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΕΡΓΑΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
1974	3.598.883	1.828.715	1.797.033	31.682	1,7	
1975	3.750.532	1.923.449	1.873.483	49.966	2,6	
1976	3.763.117	1.928.350	1.890.283	38.067	2,0	
1977	3.856.048	1.983.100	1.952.149	30.951	1,6	
1978	3.891.335	2.028.967	1.993.467	35.500	1,7	
1979	3.984.482	2.080.199	2.042.349	37.850	1,8	
1980	4.266.175	2.274.250	2.210.725	63.525	2,8	
1981	6.017.900	3.677.800	3.529.300	148.500	4,0	61,1
1982	6.116.000	3.706.600	3.491.300	215.300	5,8	60,6
1983	6.071.300	3.807.500	3.508.500	299.000	7,9	62,7
1984	6.111.900	3.810.700	3.500.500	310.300	8,1	62,3
1985	6.243.100	3.892.500	3.588.500	303.900	7,8	62,3
1986	6.291.600	3.887.800	3.600.800	286.900	7,4	61,8
1987	6.343.400	3.883.600	3.597.400	286.200	7,4	61,2
1988	6.411.100	3.960.800	3.657.400	303.500	7,7	61,8
1989	6.446.700	3.966.900	3.670.900	296.000	7,5	61,5
1990	6.570.700	4.000.200	3.719.100	281.200	7,0	60,9
1991	6.637.900	3.933.500	3.632.400	301.100	7,7	59,3
1992	6.640.162	4.028.917	3.680.039	348.878	8,7	60,7
1993	6.732.562	4.112.444	3.715.363	397.081	9,7	61,1
1994	6.769.303	4.188.893	3.786.157	402.735	9,6	61,9
1995	6.774.634	4.244.493	3.820.511	423.982	10,0	62,7
1996	6.796.079	4.313.986	3.868.283	445.703	10,3	63,5
1997	6.791.517	4.292.739	3.853.335	439.404	10,2	63,2
1998	6.994.058	4.512.840	4.023.676	489.164	10,8	64,5
1999	7.038.582	4.583.662	4.040.371	543.291	11,9	65,1
2000	7.074.250	4.617.209	4.097.875	519.334	11,2	65,3
2001	7.097.847	4.581.610	4.103.211	478.399	10,4	64,5
2002	7.109.453	4.652.227	4.190.175	462.052	9,9	65,4
2003	7.118.487	4.728.395	4.286.561	441.834	9,3	66,4
2004	7.126.879	4.822.760	4.329.742	493.018	10,2	67,7

Πηγή: Έρευνα Εργατικού Δυναμικού ΕΣΥΕ. Κατά τα έτη 1981-1983 πραγματοποιήθηκε αλλαγή στους ορισμούς και τα στοιχεία, πριν και μετά αυτή την περίοδο, δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα.

Πίνακας 9: Οι μεταβολές του πληθυσμού κατά ηλικιακές ομάδες.

	Πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας	Εργατικό δυναμικό	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη οικονομικά ενεργοί	% Ανεργίας
2004						
Σύνολο	9.056.875	4.822.760	4.329.742	493.018	4.234.115	10,2%
15-29	2.078.568	1.148.838	917.219	231.619	929.730	20,2%
30+	6.978.307	3.673.922	3.412.523	261.399	3.304.385	7,1%
2003						
Σύνολο	9.008.849	4.728.395	4.286.561	441.834	4.280.454	9,3%
15-29	2.136.394	1.138.845	916.229	222.615	997.549	16,5%
30+	6.872.455	3.589.550	3.370.332	219.219	3.282.905	6,1%
1993						
Σύνολο	8.350.230	4.112.444	3.715.363	397.081	4.237.786	9,7%
15-29	2.117.426	1.085.953	850.569	235.384	1.031.473	21,7%
30+	6.232.804	3.026.491	2.864.794	161.697	3.206.313	5,3%
ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ						
	Πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας	Εργατικό δυναμικό	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Μη οικονομικά ενεργοί	
2004 - 2003						
Σύνολο	48.026	94.365	43.181	51.184	-46.339	
15-29	-57.826	9.993	990	9.004	-67.819	
30+	105.852	84.372	42.191	42.180	21.480	
2004 - 1993						
Σύνολο	706.645	710.316	614.379	95.937	-3.671	
15-29	-38.858	62.885	66.650	-3.765	-101.743	
30+	745.503	647.431	547.729	99.702	98.072	

Πηγή: ΕΣΥΕ, ΕΕΔ 1993 (Ετήσια), 2003,2004 (Β' τρίμηνο)

Νέα, πλην όμως οριακή, άνοδο παρουσίασε το ποσοστό ανεργίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση(είτε των 15 είτε των 25 χωρών), έτσι ώστε να παραμένει στην περιοχή του 8% για την ΕΕ-15 και του 9% για την ΕΕ-25. Η διατήρηση του ποσοστού ανεργίας στο ίδια επίπεδα στην ΕΕ-15 σχετίζεται άμεσα με την ασήμαντη αύξηση της απασχόλησης, που ανάγεται στους βραδείς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και τα ιστορικά χαμηλά επίπεδα επενδύσεων παγίου κεφαλαίου στην ΕΕ-15. Η απασχόληση αυξήθηκε κατά την τετραετία 2002-2005 με μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης της απασχόλησης 0,5% και ως εκ τούτου θα πρέπει να θεωρηθεί ως στάσιμη. Αυτές **οι εξαιρετικά δυσμενείς επιδόσεις της ΕΕ-15** σε ό,τι αφορά τον αριθμό των απασχολούμενων πραγματοποιούνται σε μια περίοδο κατά την οποία επιταχύνονται οι διαρθρωτικές αλλαγές για την επιβολή ευελιξιών στις ευρωπαϊκές αγορές εργασί-

ας. Παρά τους ισχυρισμούς του κυρίου ρεύματος των οικονομικών, σύμφωνα με τους οποίους αυτές οι αλλαγές θα έπρεπε να οδηγήσουν σε σημαντικές αυξήσεις της απασχόλησης, η κατάσταση στις αγορές εργασίας δεν επιδεικνύει σημεία βελτίωσης. Από το Διάγραμμα 70 φαίνεται ότι το επίπεδο στο οποίο βρίσκεται σήμερα το ποσοστό ανεργίας στην ΕΕ-15 τοποθετείται περίπου στο επίπεδο της μακροχρόνιας τάσης του, που έχει διαμορφωθεί από το 1980 και μετά: με άλλα λόγια, το ποσοστό ανεργίας κυμαίνεται γύρω από ένα οριζόντιο, σταθερό επίπεδο (περίπου 8,5%) εντός της ζώνης 7%-10%, ανάλογα με την βραχυχρόνια συγκυρία.

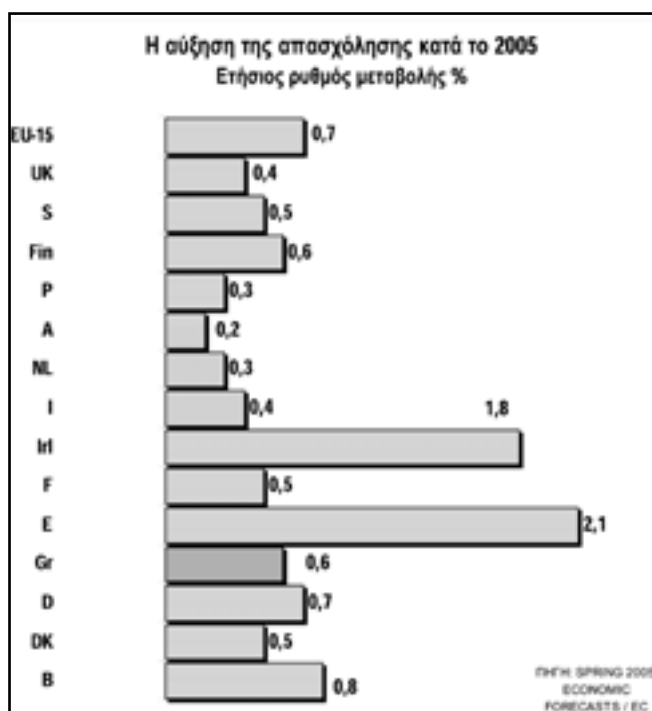
Εξαιτίας αυτών των εξελίξεων, η διαφορά μεταξύ των ποσοστών ανεργίας στην Ελλάδα και στην ΕΕ-15 διευρύνεται εκ νέου. Ενώ σύμφωνα με τις προβλέψεις του παρελθόντος έτους αναμενόταν για το 2004 να περιορισθεί σε 0,3 εκατοστιαίες μονάδες η εν λόγω διαφορά, αντιθέτως υπήρξε διεύρυνση της απόστασης αφού στην Ελλάδα το ποσοστό ανεργίας ανήλθε σε 10,3% έναντι πρόβλεψης 8,5% στις εκτιμήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το φθινόπωρο του 2004. Βέβαια, η διαφορά αυτή ενδέχεται να οφείλεται εν μέρει και στην αναθεώρηση των στοιχείων της ΕΣΥΕ εξαιτίας της οποίας δεν είναι απολύτως συγκρίσιμα με τα αντίστοιχα προηγούμενων ετών.

Ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης της παραγωγικότητας της εργασίας στην Ελλάδα κατά το 2004, η απασχόληση αυξήθηκε σημαντικά, κατά 2,8%, ενδεχομένως πρόσκαιρα για την αντιμετώπιση εκτάκτων αναγκών που προέκυψαν από την προετοιμασία και την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Είχε προηγηθεί αύξηση 1,4% το 2003 (και όχι 2,2% όπως αρχικά είχε εκτιμηθεί από την ΕΣΥΕ). Όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 71, οι χώρες που επέτυχαν, κατά το 2004, υψηλές αυξήσεις στον αριθμό των απασχολούμενων, εκτός της Ελλάδας, ήταν η Ιρλανδία (+3,0%) και η Ισπανία (+2,1%). Αξιοσημείωτο είναι ότι υπήρξαν δύο χώρες (Ολλανδία, Σουηδία και Γαλλία) στην οποία σημειώθηκε καθαρή μείωση. **Κατά το 2005**, αντιθέτως, σε όλες τις χώρες μέλη της ΕΕ-15 αναμένεται να υπάρξει αύξηση της απασχόλησης μεταξύ 0,2% και 0,8% (Διάγραμμα 72) με εξαίρεση την Ισπανία (+2,1%) και την Ιρλανδία (+1,8%).

Διάγραμμα 71

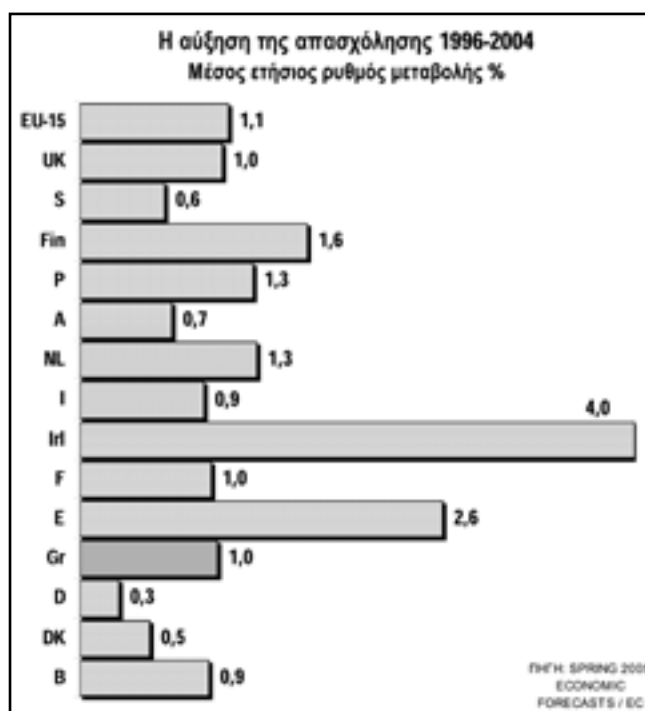

Διάγραμμα 72

Στην Ελλάδα, η αναμενόμενη από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή αύξηση θα ανέρχεται σε 0,6% ως αποτέλεσμα της επιβράδυνσης του ΑΕΠ. Σύμφωνα με τις προβλέψεις του ΙΝΕ, η αύξηση της απασχόλησης θα ανέλθει σε 0,9% (ως αποτέλεσμα της προβλεπόμενης από το ΙΝΕ αύξησης του ΑΕΠ κατά 2,4% και της αύξησης της παραγωγικότητας της εργασίας κατά 1,7%).

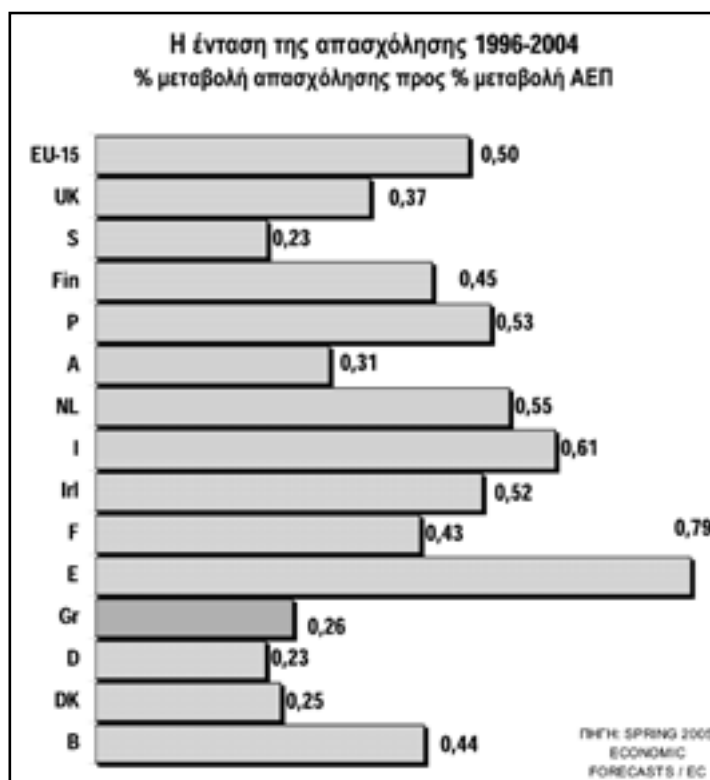
Διάγραμμα 73

Στο σύνολο της περιόδου 1996-2004 (Διάγραμμα 73) η απασχόληση αυξήθηκε σε όλες τις χώρες της ΕΕ-15 με μέσο ετήσιο ρυθμό μεταβολής 1,1%. Στην Ελλάδα ο αντίστοιχος ρυθμός μεταβολής ήταν ελαφρώς μικρότερος και ανήλθε σε 1,0%. Αξιοσημείωτη είναι η πρόοδος που σημειώθηκε στην Ισπανία, όπου η απασχόληση αυξήθηκε με μέσο ετήσιο ρυθμό +2,6% (σωρευτική αύξηση 26%) και στην Ιρλανδία όπου ο αντίστοιχος ρυθμός ανήλθε σε +4,0% ετησίως (σωρευτική αύξηση 42%). Για να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό η οικονομική μεγέθυνση ευνόησε, σε κάθε χώρα ξεχωριστά, την αύξηση της απασχόλησης, υπολογίσαμε την ένταση της απασχόλησης. Όπως φαίνεται στο (Διάγραμμα 74), η μέση ένταση της απασχόλησης στην ΕΕ-15 ανήλθε, κατά την περίοδο 1996-2004, σε 0,5 (επομένως, η αύξηση του ΑΕΠ κατά μία εκατοστιαία μονάδα προκαλούσε αύξηση της απασχόλησης κατά μέσο όρο 0,5%). Στην Ισπανία παρατηρήθηκε η μέγιστη ένταση απασχόλησης (+0,79%), ενώ στην Ιρλανδία δεν υπερέβη σημαντικά τον μέσο όρο. Αυτό σημαίνει ότι η αύξηση της

απασχόλησης στην Ιρλανδία επιτεύχθηκε περισσότερο χάρη στην μεγάλη αύξηση του ΑΕΠ, ενώ στην Ισπανία επιτεύχθηκε σε μεγάλο βαθμό επειδή κάθε μονάδα αύξησης του ΑΕΠ προκαλούσε υψηλή αύξηση της απασχόλησης. Η ένταση της απασχόλησης στην Ελλάδα ήταν 0,26, δηλαδή περίπου μισή από τον μέσο όρο της ΕΕ-15, καθώς οι αυξήσεις της παραγωγής στην Ελλάδα καλύφθηκαν κυρίως από αυξήσεις της παραγωγικότητας της εργασίας.

Διάγραμμα 74

7.2. Οι μετανάστες στις περιφέρειες της χώρας

■ Η κατανομή του πληθυσμού των μεταναστών

Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, στην Ελλάδα βρίσκονταν κατά το έτος 2001, 762 χιλιάδες μετανάστες, εκ των οποίων 415 χιλιάδες άνδρες και 346 χιλιάδες γυναίκες, (54,5% και 45,5% αντίστοιχα). Ο αριθμός των μεταναστών αντιστοιχεί στο 7,0% του πληθυσμού της χώρας, ενώ η αναλογία στην κατά φύλο εξέταση είναι μεγαλύτερη στους άνδρες έναντι των γυναικών (7,7% έναντι 6,3%) (πίνακας 10).

Περί το ήμισυ αυτών βρισκόταν στην Αττική ενώ ένα σημαντικό ακόμη μέρος βρισκόταν στην Κεντρική Μακεδονία (48,6% και 13,1% αντίστοιχα), με αποτέλεσμα οι υπόλοιπες περιφέρειες να συμμετέχουν με πολύ μικρότερες αναλογίες. Ειδικότερα, το 1/4 των μεταναστών κατανέμεται σε πέντε περιφέρειες, (Πελοπόννησος, Κρήτη, Στερεά Ελλάδα, Δυτική Ελλάδα και Θεσσαλία των οποίων η συμμετοχή κυμαίνεται από 4,0% μέχρι 6,3%), το 3,7% στο Ν. Αιγαίο, από 2,0% μέχρι 2,6% κυμαίνεται η συμμετοχή σε Ανατολική Μακεδονία και Θράκη, Ήπειρο και Ιόνια Νησιά, ενώ στο Β. Αιγαίο και την Δυτική Μακεδονία βρίσκεται αντίστοιχα το 1,3% και το 1,2% αυτών (πίνακας 11).

Η κατά φύλο κατανομή των μεταναστών στις περιφέρειες δεν διαφοροποιείται σε τέσσερις περιφέρειες (Κρήτη, Β. Αιγαίο, Ήπειρο και Δυτική Μακεδονία) σε αντίθεση με τις υπόλοιπες εννέα. Όσον αφορά τους άνδρες η κατανομή είναι μεγαλύτερη στις περιφέρειες Πελοποννήσου, Στερεά Ελλάδα, Δυτική Ελλάδα και Θεσσαλία, ενώ στις γυναίκες μεγαλύτερη είναι η κατανομή σε Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Ιόνια Νησιά, Αττική και Ν. Αιγαίο.

Πολύ μεγαλύτερη από την μέση συμμετοχή των μεταναστών στον πληθυσμό παρουσιάζουν οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, του Ν. Αιγαίου και της Αττικής, (9,1%, 9,3% και 9,8% αντίστοιχα), ενώ λίγο μεγαλύτερη από την μέση συμμετοχή έχει και η περιφέρεια Πελοποννήσου (7,5%). Στις γυναίκες οι ίδιες περιφέρειες έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή έναντι της μέσης των γυναικών, ενώ στους άνδρες προστίθεται και η περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας (πίνακας 10).

Πίνακας 10: Αναλογία των μεταναστών στον πληθυσμό της χώρας και των περιφερειών

Σύνολο Χώρας και Περιφέρειες	και τα δύο φύλα	Άνδρες	Γυναίκες
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	7,0%	7,7%	6,3%
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	2,5%	2,5%	2,4%
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	5,3%	5,8%	4,9%
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	2,9%	3,4%	2,5%
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	4,2%	5,1%	3,4%
ΗΠΕΙΡΟΣ	4,4%	4,9%	4,0%
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	9,1%	9,5%	8,8%
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	4,7%	5,6%	3,9%
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	6,5%	8,3%	4,6%
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	7,5%	8,4%	6,5%
ΑΤΤΙΚΗ	9,8%	10,8%	9,0%
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	4,7%	5,1%	4,3%
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	9,3%	9,1%	9,5%
ΚΡΗΤΗ	6,7%	7,3%	6,2%

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001

■ Η δομή του πληθυσμού ανά περιφέρεια

Ο κύριος όγκος των μεταναστών, περίπου 80%, βρίσκεται στις παραγωγικές ηλικίες 15-64 ετών, το 16,7% αυτών είναι ηλικίας 0-14 ετών και το 3,5% είναι ηλικιωμένοι (> 64 ετών). Οι μετανάστες που ανήκουν στον παραγωγικό πληθυσμό, ηλικίας από 20 μέχρι 44 ετών, αποτελούν περισσότερο από το ήμισυ του συνολικού πληθυσμού των μεταναστών (άνδρες και γυναίκες)³³. Στους άνδρες, ο πληθυσμός που ανήκει στις παραγωγικές ηλικίες είναι μεγαλύτερος από τον μέσο όρο, ενώ οι γυναίκες έχουν μεγαλύτερη αναλογία στους νέους και στους ηλικιωμένους (πίνακας 11).

Ο νεανικός πληθυσμός των μεταναστών συμμετέχει σε μεγαλύτερη από την μέση αναλογία σε πέντε περιφέρειες: Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία, Ήπειρο, Ιόνια Νησιά και Ν. Αιγαίο.

Όσον αφορά τους ηλικιωμένους, μεγαλύτερη είναι η αναλογία τους σε πέντε περιφέρειες: Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, Ήπειρο, Ιόνια Νησιά, Αττική και Β. Αιγαίο.

■ Τόπος Εγκατάστασης

Οι αστικές περιοχές αποτελούν κυρίως τον τόπο εγκατάστασης των μεταναστών, καθώς πάνω από 80% αυτών επιλέγουν να εγκατασταθούν στις εν λόγω περιοχές, ενώ το υπόλοιπο 18,6% σε αγροτικές περιοχές. Η εν λόγω αναλογία διαμορφώνεται κυρίως από το μέγεθος του πληθυσμού των μεταναστών στις περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας στις οποίες αναλογεί πάνω από το 60,0% του πληθυσμού των μεταναστών, περί τα 3/4 των μεταναστών που βρίσκονται σε αστικές περιοχές και λιγότερο από το 16,0% όσων βρίσκονται σε αγροτικές περιοχές της χώρας (πίνακας 11). Εάν εξαιρέσουμε τις δύο αυτές περιφέρειες, τότε στις αστικές περιοχές των υπόλοιπων περιφερειών είναι εγκαταστημένο λιγότερο από το 60,0% των μεταναστών ενώ το υπόλοιπο 41,0% στις αγροτικές περιοχές. Παραπλήσια με την ως άνω μέση αναλογία αστικών / αγροτικών περιοχών, έχουν τέσσερις περιφέρειες (Ηπείρου, Στερεάς Ελλάδας, Δ. Μακεδονίας και Κρήτης), μεγαλύτερη οι περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, Θεσσαλίας, Δ. Ελλάδας και Κρήτης και πολύ χαμηλότερη οι υπόλοιπες περιφέρειες (Ιόνια Νησιά, Β. Αιγαίο και Πελοποννήσου).

Τρεις περιφέρειες συγκεντρώνουν περίπου το 40% των εγκαταστημένων μεταναστών σε αγροτικές περιοχές της χώρας (Πελοποννήσου, Στερεά Ελλάδα και

33. Ο παραγωγικός πληθυσμός ηλικίας από 20 μέχρι 44 ετών στο σύνολο της χώρα δεν υπερβαίνει το 38,0% του συνολικού πληθυσμού.

Κρήτη), ενώ λιγότερο από το 1/3 αυτών είναι συγκεντρωμένο σε τέσσερις ακόμη περιφέρειες (Θεσσαλία, Ιόνια Νησιά, Δυτική Ελλάδα και Κρήτη).

■ **Μορφωτικό Επίπεδο**

Το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών είναι κυρίως απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης 28,0%, ενώ μαζί με τους αποφοίτους του δημοτικού (23,3%) υπερβαίνουν το ήμισυ αυτών. Σημαντικό μέρος αυτών είναι απόφοιτοι γυμνασίου (17,9%) ενώ ένα 8,3% έχει πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης είτε είναι κάτοχος διδακτορικού ή Μάστερ. Οι πτυχιούχοι ΤΕΛ και ΤΕΣ αναλογούν στο 3,1% αυτών, παραπλήσιο είναι το ποσοστό των πτυχιούχων μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (2,9%), οι πτυχιούχοι ΤΕΙ ή άλλης ανώτερης εκπαίδευσης αποτελούν το 2,2%, ένα 7,9% φοιτά στο Δημοτικό, 2,9% έχει εγκαταλείψει το δημοτικό και τέλος το 3,2% δεν γνωρίζει γραφή και ανάγνωση.

Στους αποφοίτους μέσης εκπαίδευσης μόνο οι περιφέρειες Αττικής και Κρήτης έχουν μεγαλύτερη αναλογία από την μέση ενώ παραπλήσια με αυτήν έχει και το Ν. Αιγαίο. Στους αποφοίτους δημοτικού μικρότερη από την μέση αναλογία έχουν οι περιφέρειες Αττικής και Ν. Αιγαίου ενώ παραπλήσια με αυτήν έχουν η Ανατολική Μακεδονία & Θράκη και η Κεντρική Μακεδονία. Στους αποφοίτους δημοτικού μικρότερη από την μέση αναλογία έχει μόνο η Αττική, μεγαλύτερη τα Ιόνια Νησιά και το Νότιο Αιγαίο, ενώ οι υπόλοιπες περιφέρειες έχουν παραπλήσια αναλογία. Τέλος όσον αφορά τους μετανάστες με τριτοβάθμια εκπαίδευση μόνο στην Αττική και την Κ. Μακεδονία η αναλογία τους είναι μεγαλύτερη της μέσης, στην Ανατολική Μακεδονία & Θράκη η αναλογία είναι παραπλήσια ενώ στις υπόλοιπες περιφέρειες είναι πολύ μικρότερη.

Οι άνδρες τόσο στο σύνολο των μεταναστών όσο και στις περιφέρειες έχουν μεγαλύτερα ποσοστά στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των πτυχιούχων ΤΕΛ και ΤΕΣ, των αποφοίτων γυμνασίου, στους αποφοίτους δημοτικού καθώς και όσων έχουν εγκαταλείψει το σχολείο είτε δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση.

Κατά συνέπεια αντίστοιχα και οι μετανάστριες γυναίκες έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, καθώς διαθέτουν μεγαλύτερα ποσοστά στις υπόλοιπες εκπαιδευτικές βαθμίδες, δηλαδή μεταξύ των κατηγοριών μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης έως των πτυχιούχων ανωτάτων σχολών, ενώ στην κατηγορία των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης η αναλογία ανδρών / γυναικών είναι 50/50.

Εξαίρεση αποτελούν στους άνδρες η κατηγορία των αναλφάβητων στα Ιόνια Νησιά, ενώ στις γυναίκες η κατηγορία της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Θεσσαλία, και στους αποφοίτους μέσης εκπαίδευσης στις περιφέρειες Θεσσαλίας, Δ. Ελλάδας, Στερεάς Ελλάδας και Πελοποννήσου.

Η συμμετοχή των μεταναστών έναντι του συνολικού πληθυσμού τόσο στο σύνολο των μεταναστών όσο και στις περιφέρειες, είναι μεγαλύτερη στις εκπαιδευτικές βαθμίδες των αποφοίτων μέσης εκπαίδευσης, του γυμνασίου, όσων φοιτούν στο δημοτικό καθώς και όσων δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, (κυρίως στους άνδρες). Στις γυναίκες μετανάστριες, με εξαίρεση όσων δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, εκτός από τις παραπάνω βαθμίδες αναλογούν σε μεγαλύτερη από τη μέση αναλογία έναντι του συνολικού πληθυσμού στο σύνολο των μεταναστών και στις περιφέρειες, στους πτυχιούχους ΤΕΛ και ΤΕΣ καθώς και στην Ανώτατη εκπαίδευση.

■ Χώρες Προέλευσης/Αποστολής

Το μεγαλύτερο ποσοστό των μεταναστών προέρχεται από την Αλβανία 57,5% (438.036 άτομα), πάνω από το 1/4 των μεταναστών προέρχεται από 11 χώρες, των οποίων ο αριθμός των μεταναστών ανά χώρα υπερβαίνει τα 10.000 άτομα, ενώ πάνω από 10,0% προέρχεται από 12 ακόμη χώρες των οποίων το μέγεθος κυμαίνεται μεταξύ 5.000 και 10.000 ατόμων. Κατά συνέπεια το μεγαλύτερο μέρος (93,8%) του πληθυσμού των μεταναστών προέρχεται από 24 χώρες, ενώ από τις υπόλοιπες 195 χώρες το υπόλοιπο 6,2%.

Μεγαλύτερη αναλογία των μεταναστών που προέρχονται από την Αλβανία έχουν οι περιφέρειες Ηπείρου, Θεσσαλίας, Δ. Μακεδονία, (από 86,0% μέχρι 76,0%), πάνω από τα 2/3 των μεταναστών αντιστοιχούν στις περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, Δυτικής και Στερεάς Ελλάδας, ενώ την μικρότερη αναλογία έχουν η Ανατολική Μακεδονία & Θράκη και η Κρήτη (38,6% και 43,1% αντίστοιχα).

Σημαντικά ποσοστά ανά περιφέρεια έχουν οι μετανάστες οι προερχόμενοι από

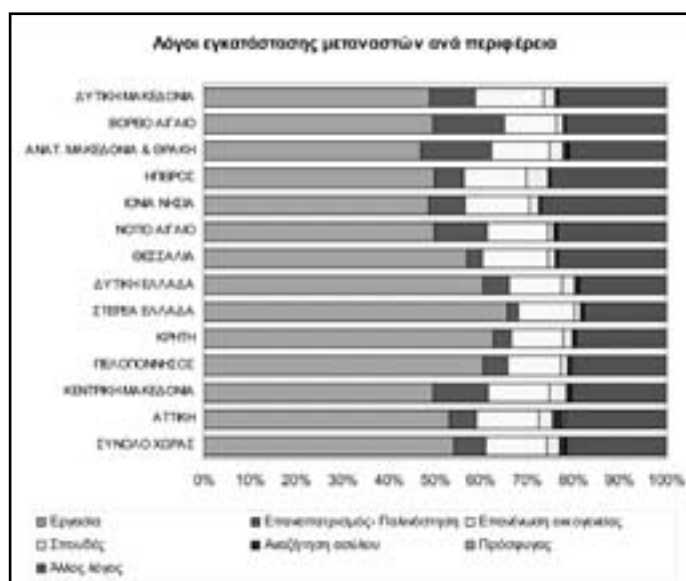
- Ανατολική Μακεδονία & Θράκη: Βουλγαρία, Γεωργία, Ρωσία, Γερμανία & Αρμενία,
- Κεντρική Μακεδονία: Βουλγαρία, Γεωργία, Ρωσία, Αρμενία και Κύπρος
- Δυτική Μακεδονία: Ηνωμένες Πολιτείες, Ρωσία και Αυστραλία,
- Θεσσαλία: Βουλγαρία και Ρουμανία,
- Ήπειρος: Κύπρος και Γερμανία,
- Ιόνια Νησιά: Γερμανία, Ηνωμένες Πολιτείες και Ηνωμένο Βασίλειο,
- Δυτική Ελλάδα: Ηνωμένες Πολιτείες, Ρωσία και Αυστραλία,
- Στερεά Ελλάδα: Βουλγαρία, Ρουμανία, Πακιστάν και Ινδία,
- Πελοπόννησος: Βουλγαρία, Ρουμανία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ουκρανία και Καναδάς,

- Αττική: Βουλγαρία, Ρουμανία, Ηνωμένες Πολιτείες, Κύπρος, Ουκρανία, Πολωνία και Πακιστάν,
- Βόρειο Αιγαίο: Βουλγαρία, Ηνωμένες Πολιτείες, Γερμανία, Αυστραλία και Καναδάς,
- Νότιο Αιγαίο: Βουλγαρία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία και Αυστραλία,
- Κρήτη: Βουλγαρία, Γεωργία, Ρουμανία, Γερμανία, Ηνωμένες Πολιτείες, Ηνωμένο Βασίλειο, Ρωσία, Ουκρανία και Συρία,
- Στερεά Ελλάδα: Βουλγαρία, Πακιστάν και Ινδία.

■ Λόγοι Εγκατάστασης

Από τους λόγους εγκατάστασης, όπως αυτοί δηλώθηκαν από τους μετανάστες, πάνω από το ήμισυ δήλωσε ότι ήρθε στην Ελλάδα για εργασία (54,2%), ενώ ένα σημαντικό μέρος το οποίο ξεπερνά το 1/5 αυτών δήλωσε άλλο λόγο (εκτός των κυρίων κατηγοριών της απογραφής 21,5%). Την επανένωση οικογένειας δήλωσε ως λόγο εγκατάστασης το 13%, για επαναπατρισμό ή παλιννόστηση περίπου το 7%, την αναζήτηση ασύλου ή ως πρόσφυγες 1,3% και 0,3% αντίστοιχα, ενώ για σπουδές έχει προσέλθει το 2,7% των μεταναστών, Διάγραμμα 75.

Διάγραμμα 75: Λόγοι εγκατάστασης ανά περιφέρεια.

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001

Πολύ μεγαλύτερη από την μέση αναλογία της χώρας ως προς τον λόγο εγκατάστασης στην αναζήτηση εργασίας έχουν τέσσερις περιφέρειες των οποίων η αναλογία κυμαίνεται από 60,0% μέχρι 66,0% (Δυτική Ελλάδα, Πελοπόννησος, Κρήτη και Στερεά Ελλάδα), λίγο μεγαλύτερη έχει η Θεσσαλία (57,0%), στο 53,0% είναι για την Αττική ενώ στις υπόλοιπες περιφέρειες είναι μικρότερη από τη μέση, όπου με εξαίρεση την Ανατολική Μακεδονία & Θράκη (46,8%) πλησιάζει το ήμισυ αυτών.

Στον λόγο εγκατάστασης “Επαναπατρισμό-Παλιννόστηση” οι περιφέρειες Ανατολική Μακεδονία & Θράκη και Βόρειο Αιγαίο, έχουν υπερδιπλάσια αναλογία (15,0%), ενώ στην Κεντρική Μακεδονία και το Νότιο Αιγαίο πλησιάζει το 12,0% των μεταναστών. Μεγαλύτερη από την μέση αναλογία έχουν δύο ακόμη περιφέρειες (Δ. Μακεδονία και Ιόνια Νησιά) και χαμηλότερη οι υπόλοιπες περιφέρειες.

Οι αναλογίες στον λόγο εγκατάστασης “Επανένωση οικογένειας” είναι παραπλήσιες του μέσου σε όλες τις περιφέρειες, στον λόγο “Σπουδές” σε τέσσερις περιφέρειες έχουν μεγαλύτερη από την μέση (Ήπειρος, Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, Αττική και Κεντρική Μακεδονία).

Τέλος μεγαλύτερη από την μέση αναλογία έχουν πέντε περιφέρειες στον λόγο εγκατάστασης “Άλλοι λόγοι”, των οποίων η αναλογία κυμαίνεται από 23,0% μέχρι 27,0% (Δυτική Μακεδονία, Θεσσαλία, Νότιο Αιγαίο, Ήπειρος και Ιόνια Νησιά).

Στους άνδρες μετανάστες, μεγαλύτερο είναι το ποσοστό που δήλωσε ως λόγο εγκατάστασης την εργασία 58,9%, ίσο όσων εγκαταστάθηκαν ως πρόσφυγες ενώ μικρότερα είναι τα ποσοστά στους υπόλοιπους λόγους εγκατάστασης. Αντίστοιχα οι γυναίκες έχουν μικρότερο ποσοστό που δήλωσε ως λόγο εγκατάστασης την εργασία 48,6%, ίσο όσων εγκαταστάθηκαν ως πρόσφυγες ενώ μεγαλύτερα είναι τα ποσοστά στους υπόλοιπους λόγους εγκατάστασης. Επιπρόσθετα δεν παρατηρείται διαφοροποίηση των περιφερειών στην κατά φύλο κατανομή των μεταναστών και του λόγου εγκατάστασης.

Περί το ήμισυ των μεταναστών που δήλωσαν ως λόγους εγκατάστασης την αναζήτηση εργασίας, την επανένωση οικογένειας, τις σπουδές και άλλους λόγους, περί το 40,0% των Παλιννοστούντων και πάνω από το 75,0% την αναζήτηση ασύλου και των προσφύγων είναι εγκαταστημένοι στην Αττική, ενώ σημαντικό μερίδιο έχει και η περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας.

■ Διάρκεια παραμονής όσων δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν για εργασία

Από τους μετανάστες οι οποίοι δήλωσαν ως λόγο εγκατάστασης την εργασία, το 41,0% αυτών βρίσκεται στη χώρα 5 και πλέον έτη, το 46,8% από 1 έως 5 χρόνια και το 12,2% μόλις ένα έτος.

Πάνω από το ήμισυ των μεταναστών στις περιφέρειες Ηπείρου και Ιονίων Νήσων βρίσκονται 5 και πλέον έτη, ενώ στις περιφέρειες Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, Κρήτη, Αττική και Στερεά Ελλάδα περί το ήμισυ αυτών βρίσκονται από 1 έως 5 έτη. Πάνω από το 15,0% των μεταναστών στις περιφέρειες Ανατολική Μακεδονία & Θράκη, Κεντρική Μακεδονία, Δυτική Μακεδονία, Βόρειο Αιγαίο και Κρήτη, βρίσκονται μόλις ένα έτος.

Στους άνδρες μεγαλύτερη είναι η αναλογία όσων βρίσκονται στην χώρα από 5 και πλέον έτη και μικρότερη στις άλλες δύο κατηγορίες (42,4%, 45,7% και 11,9% αντίστοιχα), αντίθετα στις γυναίκες μεγαλύτερο από το μέσο όρο είναι η παραμονή όσων μεταναστριών βρίσκονται στη χώρα από 1-5 έτη και για ένα χρόνο, έναντι όσων βρίσκονται 5 και πλέον έτη, (48,4%, 12,7% και 38,9% αντίστοιχα) ενώ δεν παρατηρείται διαφοροποίηση των περιφερειών στην κατά φύλο κατανομή του χρόνου παραμονής σε αυτές.

Πάνω από τα 3/4 των μεταναστών που δήλωσαν ότι εγκαταστάθηκαν για εργασία βρίσκονται σε αστικές περιοχές της χώρας (78,6%), ενώ στις γυναίκες η αναλογία είναι ακόμη μεγαλύτερη (83,0%). Εάν εξαιρέσουμε την Αττική όπου συγκεντρώνεται περί το ήμισυ αυτών καθώς και το 60,0% των μεταναστών στις αστικές περιοχές η αναλογία αστικών/αγροτικών περιοχών διαμορφώνεται σε 60/40 για το σύνολο των μεταναστών και σε 66/34 στις γυναίκες, ενώ οι μόνες περιφέρειες που έχουν μεγαλύτερες αναλογίες στις περιοχές είναι της Ανατολικής Μακεδονίας & Θράκης, της Κεντρικής Μακεδονίας και του Νοτίου Αιγαίου ενώ πλησιάζει την μέση η περιφέρεια της Θεσσαλίας.

■ Η απασχόληση στις περιφέρειες

Ο αριθμός των μεταναστών που απασχολούνται πλησιάζει τις 392.000, εκ των οποίων οι 271.000 είναι άνδρες και 121.000 γυναίκες. Η εν λόγω απασχόληση αντιστοιχεί στο 9,5% της συνολικής απασχόλησης της χώρας μας, ενώ στην κατά φύλο αντιστοιχεί στο 10,4% για τους άνδρες και στο 8,0% για τις γυναίκες, πίνακας 12.

Στις περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας συγκεντρώνεται πάνω από το 60,0% αυτών, ενώ στις γυναίκες οι δύο αυτές περιφέρειες συγκεντρώνουν περί τα 2/3 των απασχολούμενων μεταναστριών. Ειδικότερα δε στην νομαρχία Αθηνών και στον Νομό Θεσσαλονίκης συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών απασχολούμενων των εν λόγω περιφερειών (75,0% και 65,0% αντίστοιχα).

Η συμμετοχή των απασχολούμενων μεταναστών στην συνολική απασχόληση των περιφερειών κυμαίνεται γύρω στο 12,0% σε πέντε περιφέρειες, (Ιόνια Νησιά, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο, Αττική και Νότιο Αιγαίο, είναι παραπλήσια της μέσης στην Κρήτη, ενώ η Ανατολική Μακεδονία & Θράκη έχει τη μικρότερη συμμετοχή (3,1%).

Οι ως άνω διαφοροποιήσεις της συμμετοχής των απασχολούμενων μεταναστών ανά περιφέρεια παρατηρούνται και στην κατά φύλο εξέταση αυτών, πίνακας 12.

Περίπου το 90,0% των αλλοδαπών απασχολούνται ως μισθωτοί (89,0%), ως αυτοαπασχολούμενοι εργάζεται το 6,5%, 2,8% αυτών είναι εργοδότες και το 1,7% ανήκει στα συμβοηθούμενα και μη αμειβόμενα μέλη, ενώ στην κατά φύλο εξέταση οι άνδρες έχουν αυξημένη συμμετοχή στις κατηγορίες των εργοδοτών και των μισθωτών ενώ οι γυναίκες στις άλλες δύο κατηγορίες, πίνακας 12.

Μεγαλύτερες από τις μέσες αναλογίες της δομής της απασχόλησης, έχουν κυρίως οι περιφέρειες Ηπείρου, Δυτικής Μακεδονίας, Ιονίων Νήσων και Βορείου Αιγαίου με εξαίρεση την κατηγορία των μισθωτών, το Νότιο Αιγαίο στους εργοδότες και η Δυτική Ελλάδα στους αυτοαπασχολούμενους. Οι εν λόγω περιφέρειες συμμετέχουν όμως και με αυξημένα ποσοστά στις εν λόγω κατηγορίες, όσον αφορά την συνολική απασχόληση αυτών.

Ο μεγάλος όγκος της μισθωτής απασχόλησης των μεταναστών έχει ως αποτέλεσμα την μεγαλύτερη συμμετοχή αυτών έναντι της μισθωτής απασχόλησης στο σύνολο της χώρας, καθώς αποτελούν το 13% του εν λόγω συνόλου. Στις υπόλοιπες κατηγορίες η συμμετοχή των μεταναστών είναι μικρότερη καθώς αποτελούν το 2,3% των εργοδοτών, το 3,5% των αυτοαπασχολούμενων και το 3,1% στα συμβοηθούμενα και μη αμειβόμενα μέλη, πίνακας 11. Οι περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, Κρήτης, Αττικής καθώς και στην Νομαρχία Αθηνών, έχουν μεγαλύτερη συμμετοχή από την μέση σε όλες τις κατηγορίες, ενώ οι περιφέρειες της Στερεάς Ελλάδας και της Πελοποννήσου έχουν μεγαλύτερη αναλογία στις κατηγορίες των μισθωτών και των βοηθών.

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι η είσοδος των μεταναστών στην απασχόληση της χώρας δεν επηρέασε την δομή της απασχόλησης των περιφερειών, καθώς οι μετανάστες προσαρμόστηκαν στις ιδιομορφίες της δομής σε κάθε περιφέρεια.

Η συμμετοχή των μεταναστριών γυναικών στην απασχόληση των μεταναστών φθάνει το 31,0% για το σύνολο της χώρας, ενώ κυμαίνεται γύρω στο 1/3 στις περιφέρειες Αττικής, Κρήτης, Νοτίου Αιγαίου καθώς και στην νομαρχία Αθηνών και τον νομό Θεσσαλονίκης.

■ Η απασχόληση των μεταναστών κατά ατομικό επάγγελμα

Πάνω από τα 2/3 των μεταναστών (68,3%) εργάζεται ως ανειδίκευτοι εργάτες χειρωνακτες, μικροεπαγγελματίες, τεχνίτες και χειριστές μεταφορικών μέσων, ένα 10,4% στην παροχή υπηρεσιών και ως πωλητές σε καταστήματα και σε υπαίθριες αγορές, το 7% ως ειδικευμένοι γεωργοί - κτηνοτρόφοι κλπ, το 9,6% στα υπόλοιπα επαγγέλματα ενώ τέλος το 4,7% αυτών δήλωσε ανεπαρκώς ή ασαφώς το επάγγελμα είτε δεν δήλωσε επάγγελμα, πίνακας 13.

Μεγαλύτερη από την μέση αναλογία στα επαγγέλματα με τον κύριο όγκο των μεταναστών απασχολούμενων παρατηρούμε στις περιφέρειες Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας. Στην παροχή υπηρεσιών κλπ στις περιφέρειες των Ιονίων Νήσων, Αττικής, Κρήτης και Νοτίου Αιγαίου, ενώ στους ειδικευμένους γεωργούς οι περιφέρειες Αττικής και Νοτίου Αιγαίου έχουν πολύ μικρή συμμετοχή (2,0% και 4,7% αντίστοιχα), παραπλήσια της μέσης η Κεντρική Μακεδονία, ενώ είναι μεγαλύτερη στις υπόλοιπες, (υπερδιπλάσια σε Δ. Μακεδονία, Ήπειρο, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησο και Βόρειο Αιγαίο), πίνακας 13.

Η αναλογία των μεταναστών στα παραπάνω επαγγέλματα ως ποσοστό στη συνολική απασχόληση της χώρας στα αντίστοιχα επαγγέλματα διαμορφώνεται σε 210% των ανειδίκευτων χειρωνακτών εργατών μικροεπαγγελματιών, τεχνιτών, χειριστών κλπ, στο 7,4% στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές, στο 5,1% των ειδικευμένων γεωργών και κτηνοτρόφων κλπ, από 2,2% μέχρι 2,7% στα υπόλοιπα επαγγέλματα ενώ τέλος με 10,6% όσων δήλωσαν ανεπαρκώς ή ασαφώς το επάγγελμα είτε δεν δήλωσαν επάγγελμα.

Μεγαλύτερη από την μέση αναλογία της συμμετοχής των επαγγελματιών εμφανίζουν οι περιφέρειες Ιονίων Νήσων, Αττικής καθώς και η Νομαρχία Αθηνών, στους ανειδίκευτους εργάτες, τεχνίτες κλπ καθώς και των ειδικευμένων γεωργών κλπ επιπρόσθετα οι περιφέρειες Στερεάς Ελλάδας και Πελοποννήσου, ενώ στην Κρήτη εμφανίζουν μεγαλύτερη αναλογία τα επαγγέλματα των ανειδίκευτων εργατών κλπ της παροχής υπηρεσιών - πωλητών κλπ και των υπαλλήλων γραφείου.

Στους ανειδίκευτους χειρωνακτες εργάτες συγκεντρώνεται περί τα 2/3 η συμμετοχή των ανδρών μεταναστών (73,0%) ενώ σε δύο ακόμη επαγγέλματα η παρουσία τους είναι σημαντική (από 7,0% στο καθένα), στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές καθώς και στους ειδικευμένους γεωργούς κτηνοτρόφους, πίνακας 13.

Η συμμετοχή των μεταναστριών γυναικών, πολύ πάνω από το ήμισυ, συγκεντρώνεται κυρίως στους ανειδίκευτους χειρωνακτες εργάτες (58,%) ενώ σημαντική είναι και η παρουσία τους στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές (17,8%), πίνακας 13. Πάνω από το ήμισυ των μεταναστών που απασχολούνται στην παροχή υπηρεσιών και πωλητών σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές και στους υπαλλήλους γραφείου είναι γυναίκες, πλησιάζουν το ήμισυ όσων ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα είτε είναι τεχνολόγοι ή τεχνικοί (48,0% και 44,0% αντίστοιχα) ενώ μειώνεται στο 25% στα υπόλοιπα.

■ Η απασχόληση των μεταναστών κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

Περί το 1/4 των μεταναστών εργάζεται στον κλάδο των κατασκευών, το 1/5 περίπου στον πρωτογενή τομέα (17,5%) και στις λοιπές υπηρεσίες (20,5%), στην βιομηχανία το 12,5% αυτών ενώ ένα 16,0% αυτών εργάζονται στους κλάδους του εμπορίου και των ξενοδοχείων - εστιατορίων, πίνακας 14.

Στον κλάδο των κατασκευών πολύ μεγαλύτερη από την μέση αναλογία παρατηρούμε σε δύο περιφέρειες Ιονίων νήσων και Νοτίου Αιγαίου (περί το 1/3 των μεταναστών), ενώ στο 30,0% ανέρχεται η συμμετοχή σε Δυτική Μακεδονία και Ήπειρο.

Στην βιομηχανία η περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας έχει την μεγαλύτερη συμμετοχή (18,5%) ενώ υπερβαίνει το 1/5 για τον νομό Θεσσαλονίκης, ίση με το μέσο η ανατολική Μακεδονία & Θράκη ενώ στο 15,0% κυμαίνεται η συμμετοχή στην αττική και την νομαρχία Αθηνών.

Στον πρωτογενή τομέα από 42,0% μέχρι και 48,0% κυμαίνεται η συμμετοχή στις περιφέρειες Θεσσαλία, Πελοπόννησος και Στερεά Ελλάδα, στο 40,0% στη Δυτική Ελλάδα και το Βόρειο Αιγαίο και στο 1/3 στην Ήπειρο.

Στο εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια πολύ μεγαλύτερη από την μέση συμμετοχή έχει η Κρήτη, υπερβαίνει το 1/3, ενώ στα Ιόνια Νησιά το 1/5 των μεταναστών που απασχολούνται σε αυτές, ενώ η περιφέρεια Αττικής στις λοιπές υπηρεσίες έχει την μεγαλύτερη συμμετοχή 28,5%, ενώ πλησιάζει το 1/3 στη νομαρχία Αθηνών.

Η αναλογία των μεταναστών στους παραπάνω κλάδους ως ποσοστό της συνολικής απασχόλησης των εν λόγω κλάδων αυτών διαμορφώνεται σε 27,4% για τις κατασκευές, σε 11,6% για τον πρωτογενή τομέα, στην βιομηχανία σε 10,0%, σε 7,3% για το εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια και πάνω στο 7,0% στις λοιπές υπηρεσίες.

Πολύ μεγαλύτερη από την ανά κλάδο μέση συμμετοχή των μεταναστών στην απασχόληση των περιφερειών συναντάμε στις περιφέρειες Αττικής καθώς και στην νομαρχία Αθηνών, στους κλάδους των κατασκευών, της βιομηχανίας της γεωργίας και των λοιπών υπηρεσιών, στην Στερεά Ελλάδα στον κλάδο της γεωργίας, στα Ιόνια Νησιά στον κλάδο των κατασκευών και του εμπορίου, ξενοδοχείων κλπ, ενώ τέλος στην Κρήτη στον κατασκευαστικό τομέα.

Η απασχόληση των ανδρών μεταναστών συγκεντρώνεται κυρίως στον κλάδο των κατασκευών, στον πρωτογενή τομέα, στην βιομηχανία και το εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια, (35,0%, 20,0%, 14,5% και 14,0% αντίστοιχα κατά κλάδο), πίνακας 14. Οι ίδιες περιφέρειες (με αυτές τις συνολικής απασχόλησης των μεταναστών), συγκεντρώνουν και τις μεγαλύτερες ανά κλάδο αναλογίες των ανδρών μεταναστών. Στον κατασκευαστικό τομέα απασχολείται το ήμισυ των ανδρών μεταναστών σε Ιόνια Νησιά και Νότιο Αιγαίο, ενώ στον πρωτογενή τομέα πλησιάζει το ήμισυ της απασχόλησης αυτών σε Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα και Πελοπόννησο.

Η απασχόληση των μεταναστριών γυναικών συγκεντρώνεται κυρίως στις λοιπές υπηρεσίες, το εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια και στον πρωτογενή τομέα, (52,0%, 20,% και 12,5% αντίστοιχα), πίνακας 14, ενώ αναλογούν στο 78,0% των μεταναστών που απασχολείται στις λοιπές υπηρεσίες περί το 40,0% στο εμπόριο, ξενοδοχεία και εστιατόρια και στο 45,0% των ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Σε πολλές δε από τις περιφέρειες υπερβαίνει τις μέσες αναλογίες κυρίως στους κλάδους του εμπορίου, ξενοδοχείων και εστιατορίων και των ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών.

Πίνακας 11: Μετανάστες κατά φύλο, ομάδες ηλικιών, περιφέρειες, αστικές και αγροτικές περιοχές

ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ				ΑΝΔΡΕΣ				ΓΥΝΑΙΚΕΣ			
	Σύνολο	0-14	15-64	65& άνω	Σύνολο	0-14	15-64	65& άνω	Σύνολο	0-14	15-64	65& άνω
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	762.191	127.090	608.416	26.685	415.552	66.584	336.664	12.304	346.639	60.506	271.752	14.381
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	620.149	105.080	492.575	22.494	329.039	54.790	264.291	9.958	291.110	50.290	228.284	12.536
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	142.042	22.010	115.841	4.191	86.513	11.794	72.373	2.346	55.529	10.216	43.468	1.845
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	15.146	2.429	12.061	656	7.796	1.302	6.197	297	7.350	1.127	5.864	359
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	10.220	1.706	8.008	506	5.065	900	3.939	226	5.155	806	4.069	280
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	4.926	723	4.053	150	2.731	402	2.258	71	2.195	321	1.795	79
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	100.178	16.849	80.039	3.290	53.811	8.860	43.505	1.446	46.367	7.989	36.534	1.844
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	81.420	13.966	64.667	2.787	42.126	7.309	33.619	1.198	39.294	6.657	31.048	1.589
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	18.758	2.883	15.372	503	11.685	1.551	9.886	248	7.073	1.332	5.486	255
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	8.870	1.667	6.945	258	5.129	878	4.114	137	3.741	789	2.831	121
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	5.150	1.113	3.895	142	2.758	568	2.117	73	2.392	545	1.778	69
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	3.720	554	3.050	116	2.371	310	1.997	64	1.349	244	1.053	52
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	31.957	6.128	25.075	754	18.945	3.324	15.242	379	13.012	2.804	9.833	375
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	21.327	4.433	16.361	533	11.907	2.387	9.265	255	9.420	2.046	7.096	278
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	10.630	1.695	8.714	221	7.038	937	5.977	124	3.592	758	2.737	97
ΗΠΕΙΡΟΣ	15.692	2.966	11.909	817	8.610	1.564	6.643	403	7.082	1.402	5.266	414
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	9.266	1.888	6.844	534	4.853	998	3.596	259	4.413	890	3.248	275
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	6.426	1.078	5.065	283	3.757	566	3.047	144	2.669	512	2.018	139
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	19.460	3.795	14.799	866	10.059	1.992	7.600	467	9.401	1.803	7.199	399
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	8.148	1.697	6.095	356	4.108	874	3.061	173	4.040	823	3.034	183
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	11.312	2.098	8.704	510	5.951	1.118	4.539	294	5.361	980	4.165	216
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	35.144	5.842	28.239	1.063	20.937	3.088	17.308	541	14.207	2.754	10.931	522
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	22.053	3.870	17.445	738	12.385	2.041	9.994	350	9.668	1.829	7.451	388
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	13.091	1.972	10.794	325	8.552	1.047	7.314	191	4.539	925	3.480	134

(συνεχίζεται)

Πίνακας 11: (συνέχεια). Μετανάστες κατά φύλο, ομάδες ηλικιών, περιφέρειες, αστικές και αγροτικές περιοχές

ΟΜΑΔΕΣ ΗΛΙΚΙΩΝ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ, ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ ΑΣΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ			ΑΝΔΡΕΣ			ΓΥΝΑΙΚΕΣ		
	Σύνολο	0-14	15-64	65& άνω	Σύνολο	0-14	15-64	65& άνω	Σύνολο
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	39.397	6.275	32.451	671	25.643	3.358	21.946	339	13.754
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	23.613	3.938	19.263	412	14.694	2.093	12.418	183	8.919
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	15.784	2.337	13.188	259	10.949	1.265	9.528	156	4.835
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	47.882	7.859	38.609	1.414	27.415	4.152	22.525	738	20.467
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	25.160	4.529	19.934	697	13.565	2.367	10.870	328	11.595
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	22.722	3.330	18.675	717	13.850	1.785	11.655	410	8.872
ΑΤΤΙΚΗ	370.218	60.483	295.077	14.658	195.477	31.341	157.767	6.369	174.741
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	366.746	59.890	292.296	14.560	193.258	31.013	155.930	6.315	173.488
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	3.472	593	2.781	98	2.219	328	1.837	54	1.253
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	9.711	1.622	7.561	528	5.380	892	4.191	297	4.331
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	4.421	775	3.446	200	2.345	418	1.825	102	2.076
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	5.290	847	4.115	328	3.035	474	2.366	195	2.255
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	28.112	4.919	22.226	967	14.255	2.523	11.206	526	13.857
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	18.208	3.236	14.390	582	8.970	1.658	7.007	305	9.238
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	9.904	1.683	7.836	385	5.285	865	4.199	221	4.619
ΚΡΗΤΗ	40.424	6.256	33.425	743	22.095	3.310	18.420	365	18.329
α. ΑΣΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	24.417	4.039	19.931	447	13.005	2.164	10.650	191	11.412
β. ΑΓΡΟΤΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ	16.007	2.217	13.494	296	9.090	1.146	7.770	174	6.917

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001

Πίνακας 12: Απασχολούμενοι μετανάστες ανά περιφέρεια, φύλο και θέση στην επιχείρηση

ΘΕΣΗ ΣΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙ- ΦΕΡΕΙΕΣ	ΚΑΙ ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ					ΑΝΔΡΕΣ					ΓΥΝΑΙΚΕΣ				
	ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ					ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ					ΘΕΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ				
	Σύνολο	Εργοδό- τες	Αυτοα- πασχο- λούμε- νοι	Μισθω- τοί	Βοηθοί	Σύνολο	Εργοδό- τες	Αυτοα- πασχο- λούμε- νοι	Μισθω- τοί	Βοηθοί	Σύνολο	Εργοδό- τες	Αυτοα- πασχο- λούμε- νοι	Μισθω- τοί	Βοηθοί
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	391.674	11.152	25.507	348.455	6.560	270.771	8.069	17.274	244.376	1.052	120.903	3.083	8.233	104.079	5.508
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	6.606	160	408	5.788	250	4.559	93	277	4.169	20	2.047	67	131	1.619	230
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	49.206	1.228	2.897	44.083	998	34.026	855	1.814	31.190	167	15.180	373	1.083	12.893	831
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	31.989	878	2.035	28.716	360	21.128	612	1.166	19.267	83	10.861	266	869	9.449	277
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	3.921	156	317	3.276	172	3.060	115	246	2.667	32	861	41	71	609	140
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	16.691	325	953	15.009	404	12.790	245	692	11.811	42	3.901	80	261	3.198	362
ΗΠΕΙΡΟΣ	6.901	215	557	5.910	219	5.192	158	461	4.547	26	1.709	57	96	1.363	193
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	8.551	361	697	7.166	327	5.930	251	559	5.078	42	2.621	110	138	2.088	285
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	16.822	435	1.268	14.656	463	12.448	325	969	11.058	96	4.374	110	299	3.598	367
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	23.650	406	1.187	21.626	431	19.117	308	935	17.824	50	4.533	98	252	3.802	381
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	27.518	634	1.785	24.238	861	19.359	421	1.337	17.529	72	8.159	213	448	6.709	789
ΑΤΤΙΚΗ	191.053	5.811	13.158	170.696	1.388	126.784	4.385	8.442	113.587	370	64.269	1.426	4.716	57.109	1.018
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΘΗΝΩΝ	142.934	4.541	10.405	127.076	912	126.784	4.385	8.442	113.587	370	52.483	1.103	3.852	46.896	632
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	4.913	192	406	4.102	213	3.493	136	274	3.068	15	1.420	56	132	1.034	198
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	13.073	675	763	11.333	302	8.703	434	538	7.665	66	4.370	241	225	3.668	236
ΚΡΗΤΗ	22.769	554	1.111	20.572	532	15.310	343	730	14.183	54	7.459	211	381	6.389	478

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001

Πίνακας 13: Απασχολούμενοι μετανάστες ανά περιφέρεια, φύλο και ομάδες ατομικών επαγγελματιών

ΟΜΑΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ	ΟΜΑΔΕΣ ΑΤΟΜΙΚΩΝ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ									
	Σύνολο	Ανώτερα διοικητικά και διευθυντικά στελέχη του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα	Πρόσωπα που ασκούν επιστημονικά, καλλιτεχνικά και συναφή επαγγέλματα	Τεχνολόγοι τεχνικοί βοηθοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	Υπάλληλοι γραφείου και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών και πωλητές σε καταστήματα και υπαίθριες αγορές	Ειδικευμένοι γεωγράφοι, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς	Τεχνίτες, χειριστές μεταφορικών μέσων, ανειδίκευτοι εργάτες και μικροεπαγγελματίες	Δήλωσαν ανεπαρκώς ή ασφαλώς το επάγγελμά τους.	Δε δήλωσαν επάγγελμα
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	391.674	9.212	12.681	7.281	8.525	40.902	26.974	267.521	5.117	13.461
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	6.606	131	227	125	95	666	773	4.294	75	220
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	49.206	1.004	1.639	885	760	4.664	3.568	34.549	689	1.448
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	31.989	796	1.355	741	641	3.422	1.232	22.284	523	995
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	3.921	91	134	51	36	244	612	2.637	47	69
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	16.691	177	285	131	116	1.147	1.668	12.656	195	316
ΗΠΕΙΡΟΣ	6.901	109	232	84	61	445	991	4.735	71	173
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	8.551	245	228	127	249	1.093	1.025	5.169	162	253
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	16.822	241	455	222	193	1.088	2.390	11.348	158	727
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	23.650	163	252	114	122	1.118	3.322	17.014	227	1.318
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	27.518	321	412	208	255	1.768	4.284	18.984	288	998
ΑΤΤΙΚΗ	191.053	5.743	7.770	4.746	5.458	22.795	3.885	131.487	2.706	6.463
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΘΗΝΩΝ	142.934	4.701	6.560	3.897	4.530	18.046	1.661	97.258	1.965	4.316
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	4.913	129	123	69	86	382	975	2.936	51	162
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	13.073	492	383	229	498	2.716	610	7.568	154	423
ΚΡΗΤΗ	22.769	366	541	290	596	2.776	2.871	14.144	294	891

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001

Πίνακας 14: Απασχολούμενοι μετανάστες ανά περιφέρεια, φύλο και κλάδο οικονομικής δραστηριότητας

ΟΜΑΔΕΣ ΚΛΑΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	ΟΜΑΔΕΣ ΚΛΑΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ										
	Σύνολο	Γεωργία, κτηνο-τρο- φία, θήρα, δασοκομι- α, αλιεία	Ορυχεία, λατομεία	Μεταποιη- τικές βιο- μηχανίες	Παροχή ηλε- κτρικού ρεύματος, φυσικού αερίου, νερού	Κατασκευ- ές	Εμπόριο, επισκευές ξενοδοχει- α εστιατό- ρια	Μεταφο- ρές, απο- θήκευση, επικωνω- νίες	Ενδιά- μεσοι χρηματο- πιστωτικοί οργανι- σμοί	Λοιπές υπηρεσίες	Δήλωσαν ασαφώς ή δε δήλωσαν κλάδο οι- κονομικής δραστηρι- ότητας
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	391.674	68.682	648	48.836	569	96.003	61.497	10.721	1.506	80.488	22.724
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ & ΘΡΑΚΗ	6.606	1.692	148	836	18	1.547	1.022	105	13	845	380
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	49.206	9.472	53	9.003	53	10.860	7.504	996	132	8.332	2.801
ΝΟΜΟΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ	31.989	2.361	29	6.883	34	7.465	5.342	811	118	6.937	2.009
ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ	3.921	1.275	16	348	24	1.171	420	76	9	442	140
ΘΕΣΣΑΛΙΑ	16.691	7.069	56	1.456	18	3.801	1.597	181	14	1.907	592
ΗΠΕΙΡΟΣ	6.901	2.287	36	491	21	2.040	782	119	9	788	328
ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ	8.551	1.452	24	343	6	2.935	1.925	258	16	1.118	474
ΔΥΤΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ	16.822	6.710	9	867	29	4.172	1.557	268	32	2.031	1.147
ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ	23.650	11.320	80	2.130	49	4.417	1.776	185	19	1.809	1.865
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ	27.518	12.892	26	1.630	49	5.384	2.609	274	36	3.037	1.581
ΑΤΤΙΚΗ	191.053	5.400	119	29.794	220	48.539	33.223	7.025	1.159	54.347	11.227
ΝΟΜΑΡΧΙΑ ΑΘΗΝΩΝ	142.934	1.208	54	21.210	170	35.015	25.706	4.979	965	45.977	7.650
ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	4.913	1.905	18	191	15	1.115	667	107	10	633	252
ΝΟΤΙΟ ΑΙΓΑΙΟ	13.073	642	43	585	33	4.361	4.514	522	27	1.690	656
ΚΡΗΤΗ	22.769	6.566	20	1.162	34	5.661	3.901	605	30	3.509	1.281

Πηγή: ΕΣΥΕ, Απογραφή Πληθυσμού 2001

Μέρος 8
Άμεσες Ξένες επενδύσεις, τάσεις και
προοπτικές στην Ελλάδα και την
Ευρωπαϊκή Ένωση

Άμεσες Ξένες επενδύσεις, τάσεις και προοπτικές στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση

8.1. Εισαγωγή

Οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) γνώρισαν σημαντική αύξηση τις δύο τελευταίες δεκαετίες, ενώ μεγάλος αριθμός κρατών έχει προχωρήσει πέρα από την κατάργηση των περιορισμών που σχετίζονται με τις ΑΞΕ στην υιοθέτηση πολιτικών και κινήτρων με στόχο την προσέλκυση τους. Ο ανταγωνισμός για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων στον οποίο επιδίδονται σήμερα οι χώρες, περιφέρειες ή πόλεις στην Ευρώπη αλλά και σε διεθνές επίπεδο, δίνει την εντύπωση ότι οι πολυεθνικές εταιρίες, θέτουν σε ανταγωνισμό, εδαφικούς χώρους καθώς και το περιεχόμενο των εργασιακών σχέσεων. Ενώ σε προηγούμενες δεκαετίες οι ΑΞΕ αντιμετώπιζονταν στις ανεπτυγμένες χώρες ως απειλή για την τεχνολογική τους ανεξαρτησία, και οι αναπτυσσόμενες χώρες έθεταν περιοριστικούς όρους που σχετίζονταν με οφέλη για την χώρα υποδοχής και ενδεχομένως με το τοπικό μοντέλο ανάπτυξης, ξαφνικά οι ΑΞΕ προβάλλονται στις ημέρες μας από τις οικονομικές πολιτικές ως η απαραίτητη συνιστώσα της αναπτυξιακής διαδικασίας. Παράλληλα, σημαντικός αριθμός άρθρων και μελετών αναφέρεται στις αναμενόμενες θετικές επιπτώσεις των ΑΞΕ στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας υποδοχής, όπως της εισροής κεφαλαίου, μεταφοράς δεξιοτήτων και τεχνολογίας, πρόσβασης στην αγορά, δημιουργίας νέων επενδυτικών ευκαιριών και προώθησης των εξαγωγών. Ταυτόχρονα, στην σχετική βιβλιογραφία αναφέρονται οι προσδιοριστικοί παράγοντες που κατευθύνουν γεωγραφικά τις ΑΞΕ, όπως το μέγεθος και η δυναμική της αγοράς, οι υποδομές, τα δίκτυα, το φορολογικό σύστημα, το ανθρώπινο δυναμικό, το κόστος εργασίας, η πολιτική σταθερότητα κ.λ.π.

Όμως, ο μεγάλος όγκος των ΑΞΕ πραγματοποιείται κυρίως μεταξύ ανεπτυγμένων βιομηχανικά χωρών, ενώ οι μεγάλοι βιομηχανικοί όμιλοι των ανεπτυγμένων χωρών δεν ενδιαφέρονται για τις χώρες εκτός ΟΟΣΑ παρά μόνο με επιλεκτικό τρόπο, δεδομένου ότι τα 4/5 των επενδύσεων που πραγματοποιούνται εκτός ΟΟΣΑ κατευθύνονται σε ένα μικρό αριθμό χωρών. Τα τελευταία έτη η μεγάλη πλειοψηφία των ΑΞΕ παίρνει την μορφή συγχωνεύσεων και εξαγορών υφιστάμενων επιχειρήσεων ειδικότερα των ιδιωτικοποιημένων κλάδων όπως τραπεζών και χρηματοπιστωτικών οργανισμών καθώς και βιομηχανιών. Έτσι την προηγούμενη δεκαετία, οι ΑΞΕ

προς τις αναπτυσσόμενες χώρες αποτέλεσαν, μεταξύ των άλλων, μία από τις πτυχές της παγκόσμιας κίνησης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου³⁴.

8.2. Ορισμός των Άμεσων Ξένων Επενδύσεων (ΑΞΕ)

Οι Άμεσες Ξένες Επενδύσεις (ΑΞΕ) είναι κινήσεις κεφαλαίων που επιτρέπουν, είτε την δημιουργία μίας μονάδας παραγωγής στο εξωτερικό, είτε την εξαγορά μίας υπάρχουσας μονάδας στο εξωτερικό.

Με άλλα λόγια, ως Άμεση Ξένη Επένδυση (ΑΞΕ) χαρακτηρίζεται η μακροπρόθεσμη επένδυση που πραγματοποιείται από ένα επενδυτή κάτοικο μίας οικονομίας, με στόχο να αποκτήσει ή να αυξήσει ένα σταθερό ενδιαφέρον σε μία άλλη επιχείρηση, σε μία άλλη οικονομία προσπαθώντας να διατηρήσει μία επιρροή στην διαχείριση της.

Κατά κανόνα, η σχέση άμεσης ξένης επένδυσης διαμορφώνεται από την στιγμή που ένας επενδυτής αποκτά τουλάχιστον 10% του μετοχικού κεφαλαίου μίας επιχείρησης σε άλλη χώρα (ποσοστό μικρότερο του 10% του μετοχικού κεφαλαίου δεν θεωρείται άμεση επένδυση αλλά επένδυση χαρτοφυλακίου).

Επομένως, η άμεση επένδυση αφορά:

- στην δημιουργία στο εξωτερικό μίας αυτόνομης ή μίας θυγατρικής μονάδας.
- στην απόκτηση 10% ή παραπάνω του μετοχικού κεφαλαίου μιας επιχείρησης.

Επίσης θεωρούνται ως ΑΞΕ τα μακροχρόνια δάνεια (πάνω από ένα χρόνο) ανάμεσα στις μητρικές και στις θυγατρικές και από το 1996 τα βραχυπρόθεσμα δάνεια ανάμεσα σε θυγατρικές και μητρικές καθώς και τα επαναεπενδυόμενα κέρδη.

Σχετικά με το όριο του 10% του μετοχικού κεφαλαίου, κάτω από αυτό το συμβατικό όριο η επένδυση δεν εντάσσεται στις ΑΞΕ επειδή θεωρείται ότι δεν υπακούει σε μία λογική παραγωγής αλλά τοποθέτησης και έτσι θεωρείται επένδυση χαρτοφυλακίου. Το όριο αυτό έχει επιλεγεί για να καταστεί δυνατή η κατάρτιση στατιστικών δεδομένων (ενώ στην πράξη μπορεί να υπάρξει μεγάλη επιρροή με την κατοχή του 9% του μετοχικού κεφαλαίου μιας επιχείρησης και ελάχιστη με 11%). Επομένως, οι στατιστικές των άμεσων ξένων επενδύσεων δεν παρέχουν παρά τάξεις μεγέθους σχετικά με την βαρύτητα των πολυεθνικών εταιριών.

Ειδικότερα, η δραστηριότητα στον τομέα των ΑΞΕ μπορεί να προσεγγιστεί με δύο βασικούς τρόπους:

34. Chesnais F. (1994), *La mondialisation du capital*, ed. Syros, Paris.

- Με τις «ροές ΑΞΕ» που υπολογίζονται στα πλαίσια των ισοζυγίων πληρωμών και συμπληρώνονται με τις στατιστικές «αποθεμάτων ΑΞΕ» που επίσης υπολογίζουν οι κεντρικές τράπεζες αλλά με μεθοδολογίες που δεν είναι τόσο εναρμονισμένες όσο είναι για τις ροές. Οι στατιστικές αυτές που επί σειρά ετών ήταν οι μόνες διαθέσιμες πηγές στο θέμα των διεθνών επενδύσεων, χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα ως μία από τις βασικές αναφορές στις σχετικές αναλύσεις. Ωστόσο παρουσιάζουν ορισμένα όρια. Παρά τις προσπάθειες εναρμόνισης που έχουν πραγματοποιηθεί από τις διεθνείς ομάδες στατιστικών, τα στοιχεία σε εθνικό επίπεδο συνεχίζουν να χαρακτηρίζονται από διάφορους παράγοντες ανομοιογένειας και κυρίως από την **άνιση ποιότητα στην συλλογή και επεξεργασία των στοιχείων από την μία χώρα στην άλλη**, γεγονός που αφορά σε μεγάλο βαθμό και την Ελλάδα. Υπάρχουν μεγάλες δυσκολίες στην χρησιμοποίησή τους και μπορούμε ενδεικτικά να αναφέρουμε, τις κατηγοριοποιήσεις σχετικά με την χώρα προέλευσης των επενδύσεων και τους κλάδους δραστηριότητας, τα προβλήματα διακύμανσης των ισοτιμιών που διαστρεβλώνουν τις διεθνείς συγκρίσεις, την μέθοδο καταγραφής που χρησιμοποιείται για τον υπολογισμό των αποθεμάτων, την έλλειψη διαχωρισμών με βάση τον τύπο της επένδυσης (νέες επενδύσεις ή εξαγορές) κ.λ.π..
- Με πληροφορίες σχετικά με την δραστηριότητα των ξένων θυγατρικών επιχειρήσεων που συλλέγονται από έρευνες σε εθνικό επίπεδο οι οποίες αναφέρονται σε διάφορες πτυχές της δραστηριότητας των εν λόγω επιχειρήσεων.

8.3. Σύγχρονες Εξελίξεις, βασικές τάσεις και γεωγραφική κατανομή των ΑΞΕ

8.3.1. Η αύξηση των ΑΞΕ

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μία έκρηξη των ΑΞΕ και κατά συνέπεια παρατηρείται μια αύξηση του αποθέματος κεφαλαίου που ελέγχεται από ξένες εταιρίες στις διάφορες χώρες. Οι ροές των ΑΞΕ παγκοσμίως γνώρισαν σημαντική αύξηση από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, με μία εντυπωσιακή επιτάχυνση στα τέλη της δεκαετίας του 1990, λόγω της έντασης του φαινομένου των συγχωνεύσεων & εξαγορών και μία μείωση μετά το 2001. Με βάση τα στοιχεία της Unctad:

- Οι ετήσιες ροές των ΑΞΕ από 50 δις δολάρια περίπου στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ξεπέρασαν τα 1200 δις δολάρια το 2000 (και μετά τις διαδοχικές μειώσεις το 2001 και 2002 ανέρχονται το 2003 σε 600 δις δολάρια περίπου).
- Η σχέση ροές ΑΞΕ /Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου ανέρχεται στο 5,5% περίπου κατά μέσο όρο την περίοδο 1992-1997, ξεπερνά το 20% το έτος 2000 και ανέρχεται το 2003 στο 8%.

- Η σχέση αποθέματα εισροών ΑΞΕ/Παγκόσμιος ΑΕΠ αυξήθηκε από 6,6% το 1980 στο 23% περίπου το 2003. Η σχέση αυτή ανέρχεται το 2003 στο 20% κατά μέσο όρο στο σύνολο των ανεπτυγμένων χωρών, στο 33% στην ΕΕ και ξεπερνά το 30% στις αναπτυσσόμενες χώρες.

Έτσι, το 1/3 της βιομηχανικής παραγωγής πραγματοποιείται πλέον από θυγατρικές εταιρίες ξένων επιχειρήσεων στις μεγάλες ευρωπαϊκές οικονομίες (Γαλλία, Ηνωμένο Βασίλειο, Ολλανδία) και περίπου τα 2/3 σε χώρες όπως η Ιρλανδία και η Ουγγαρία. Παρόμοια είναι η βαρύτητα των ξένων επιχειρήσεων στην απασχόληση, στην Ε&Τα και στις βιομηχανικές εξαγωγές.³⁵

8.3.2. Άνιση κατανομή των ΑΞΕ διεθνώς

Είναι αναγκαίο κατ' αρχήν να επισημανθεί ότι οι ροές των ΑΞΕ καθώς και η συσσώρευση κεφαλαίου των ΑΞΕ που ακολουθεί, κατανέμονται με τρόπο ασύμμετρο ανάμεσα στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες και στις αναπτυσσόμενες χώρες, όπως αυτό προκύπτει από τα στοιχεία της Unctad (Πίνακας 15 και 17).

Οι άμεσες ξένες επενδύσεις αφορούν κατά κύριο λόγο διασταυρωμένες επενδύσεις ανάμεσα στις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες, δεδομένου ότι **οι πλούσιες χώρες αποτελούν ταυτόχρονα, τόσο τις βασικές χώρες προέλευσης, όσο και τις βασικές χώρες υποδοχής των ΑΞΕ**. Στα τέλη της δεκαετίας του 1990 πάνω από το 90% των εκροών των ΑΞΕ προέρχεται από τις βιομηχανικά ανεπτυγμένες χώρες και επίσης το 70% των εισροών των ΑΞΕ κατευθύνεται σε αυτές. (Πίνακας 16 και 18).

Παράλληλα πρέπει να επισημανθεί ότι, εκτός από τις ανεπτυγμένες χώρες, οι ροές των ΑΞΕ συγκεντρώνονται σε ένα σχετικά μικρό αριθμό χωρών, κυρίως σε ορισμένες χώρες της Ασίας (Κίνα, Χονγκ Κόνγκ, Σιγκαπούρη), ορισμένες χώρες της Λατινικής Αμερικής (Βραζιλία, Μεξικό) και σε κάποιες Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Πολωνία, Τσεχία, Ουγγαρία) **ενώ οι χώρες της Αφρικής είναι εντελώς περιθωριοποιημένες σε σχέση με τις ροές των ΑΞΕ**.

Επίσης εκτός από την κυριαρχία των χωρών (Βόρεια Αμερική Ευρώπη Ιαπωνία) και τον μικρό αριθμό χωρών όπου κατευθύνονται κυρίως οι ΑΞΕ, διαπιστώνεται και μία κυριαρχία ορισμένων γεωγραφικών περιοχών ή και πόλεων που εντείνουν τις ανισότητες στο εσωτερικό των χωρών.

35. OCDE (1999), "Mesurer la Mondialisation", Paris.

Πίνακας 15: Γεωγραφική κατανομή των Εισροών ΑΞΕ 1992-2003
(σε δις. δολάρια)

Περιοχή /χώρα	Μέσος ετήσιος όρος (1992-1997)	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ανεπτυγμένες χώρες	180,8	472,5	828,4	1 108,0	571,5	489,9	366,6
Δυτική Ευρώπη	100,8	263,0	500,0	697,4	368,8	380,2	310,2
Ευρωπαϊκή Ένωση	95,8	249,9	479,4	671,4	357,4	374,0	295,2
Άλλες χώρες Δ. Ευρώπης	5,0	13,1	20,7	26,0	11,4	6,2	15,1
Ιαπωνία	1,2	3,2	12,7	8,3	6,2	9,2	6,3
ΗΠΑ	60,3	174,4	283,4	314	159,5	62,9	29,8
Αναπτυσσόμενες Χώρες	1 18,6	194,1	231,9	252,5	219,7	157,6	172
Αφρική	5,9	9,1	11,6	8,7	19,6	11,8	15,0
Λατινική Αμερική- Καραϊβική	38,2	82,5	107,4	97,5	88,1	51,4	49,7
Ασία και Ειρηνικός	74,5	102,4	112,9	146,2	112	94,5	107,3
Ασία	74,1	102,2	112,6	146,1	111,9	94,4	107,1
Δυτική Ασία	2,9	7,1	1,0	1,5	6,1	3,6	4,1
Κεντρική Ασία	1,6	3	2,5	1,9	3,5	4,5	6,1
Νότια, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία	69,6	92,1	109,1	142,7	102,2	86,3	96,9
Νότια Ασία	2,5	3,5	3,1	3,1	4	4,5	6,1
Ειρηνικός	0,4	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2
Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη	11,5	24,3	26,5	27,5	26,4	31,2	21
Κόσμος	310,9	690,9	1 086,8	1 388,0	817,6	678,8	559,6

Πηγή: UNCTAD 2004.

Πίνακας 16: Ποσοστιαία κατανομή των Εισροών ΑΞΕ 1992-2003
(ως % στο σύνολο κόσμου)

Περιοχή /χώρα	Μέσος ετήσιος όρος (1992-1997)	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ανεπτυγμένες χώρες	58,2	68,4	76,2	79,8	69,9	72,2	65,5
Αναπτυσσόμενες Χώρες	38,1	28,1	21,3	18,2	26,9	23,2	30,7
Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη	3,7	3,5	2,4	2,0	3,2	4,6	3,8

Πηγή: UNCTAD 2004.

Πίνακας 17: Γεωγραφική κατανομή των Εκροών ΑΞΕ 1992-2003
(σε δις. δολάρια)

Περιοχή /χώρα	Μέσος ετήσιος όρος (1992-1997)	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ανεπτυγμένες χώρες	275,7	631,5	1 014,3	1 083,9	658,1	547,6	569,6
Δυτική Ευρώπη	161,7	436,5	763,9	859,4	447,0	364,5	350,3
Ευρωπαϊκή Ένωση	146,9	415,4	724,3	806,2	429,2	351,2	337
Άλλες χώρες Δ. Ευρώπης	14,8	21,2	39,6	53,3	17,9	13,3	13,3
Ιαπωνία	20,2	24,2	22,7	31,6	38,3	32,3	28,8
ΗΠΑ	77,6	131,0	209,4	142,6	124,9	115,3	151,9
Αναπτυσσόμενες Χώρες	51,4	53,4	75,5	98,9	59,9	44,0	35,6
Αφρική	2,2	2,0	2,6	1,3	-2,5	0,1	1,3
Λατινική Αμερική- Καραϊβική	9,5	19,9	31,3	13,7	12,0	6,0	10,7
Ασία και Ειρηνικός	39,6	31,6	41,6	83,9	50,4	37,9	23,6
Ασία	39,6	31,6	41,7	83,8	50,3	37,9	23,6
Δυτική Ασία	0,5	-1,0	2,1	3,8	5,1	2,5	-0,7
Κεντρική Ασία		0,2	0,4		0,1	0,8	0,8
Νότια, Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία	39,0	32,5	39,2	80	45,1	34,7	23,5
Νότια Ασία	0,1	0,1	0,1	0,5	1,4	1,2	0,9
Ειρηνικός	0,1	-0,1		0,1	0,1		
Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη	1,2	2,3	2,5	4,0	3,5	4,9	7,0
Κόσμος	328,2	687,2	1 092,3	1 186,8	721,5	596,5	612,2

Πηγή: UNCTAD 2004.

Πίνακας 18 : Ποσοστιαία κατανομή των Εκροών ΑΞΕ 1992-2003
(ως % στο σύνολο κόσμου)

Περιοχή /χώρα	Μέσος ετήσιος όρος (1992-1997)	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ανεπτυγμένες χώρες	84,0	91,9	92,9	91,3	91,2	91,8	93,0
Αναπτυσσόμενες Χώρες	15,7	7,8	6,9	8,3	8,3	7,4	5,8
Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη	0,4	0,3	0,2	0,3	0,5	0,8	1,1

Πηγή: UNCTAD 2004.

Οι επενδύσεις στις χώρες του Νότου για μεγάλο χρονικό διάστημα στόχευαν στην παράκαμψη των προστατευτικών εμποδίων πρόσβασης στην αγορά ή στην εκμετάλλευση τοπικών πρώτων υλών. Με το άνοιγμα των συνόρων στις εμπορικές ροές, ένα μέρος των ΑΞΕ που πραγματοποιείται στις νέες βιομηχανικές χώρες εντάσσεται σε μία λογική διεθνούς καταμερισμού εργασίας. Οι πολυεθνικές εταιρίες βρήκαν σε ορισμένες χώρες ένα ανθρώπινο δυναμικό σχετικά καλά καταρτισμένο και φτηνό, υποδομές αποδεκτές και σταθερό θεσμικό πλαίσιο. Το αποτέλεσμα ήταν οι μαζικές μετεγκαταστάσεις δραστηριοτήτων συναρμολόγησης ή παραγωγής σε κλάδους όπως της κλωστοϋφαντουργίας, του υποδήματος, της ηλεκτρονικής ή της πληροφορικής.

Ωστόσο η ανάπτυξη των ΑΞΕ κυρίως στην Ασία στην δεκαετία του 1990 εμπεριείχε επίσης μία άλλη λογική που συνδέεται με τον ρυθμό ανάπτυξης της περιοχής καθώς και την αύξηση της αγοραστικής δύναμης των τοπικών πληθυσμών που κατέστησαν τις ασιατικές αγορές σημαντική σημερινή και μελλοντική πρόκληση.

Επομένως, το φαινόμενο των μετεγκαταστάσεων είναι σχετικά περιορισμένο και δεν ισχύει γενικά η άποψη, ότι οι πολυεθνικές εταιρείες θα έπρεπε να αναζητούν αγορές για να πουλήσουν στις πλούσιες χώρες όπου συγκεντρώνονται οι βασικές αγορές και να παράγουν στις φτωχές χώρες όπου οι μισθοί είναι οι πιο χαμηλοί.

Έτσι παρατηρείται, ότι είναι περιορισμένες οι μετεγκαταστάσεις σε χώρες με χαμηλούς μισθούς στις βιομηχανικές δραστηριότητες οι οποίες απαιτούν δαπανηρό εξοπλισμό και καλά καταρτισμένο ανθρώπινο δυναμικό. Είναι συχνά ασύμφορο να κλείσει ή να μεταφερθεί ένα εργοστάσιο που λειτουργεί και που συνεχίζει να διασφαλίζει τις πωλήσεις. Αντίθετα, παρατηρείται συγκέντρωση δραστηριοτήτων στις πιο ανεπτυγμένες περιοχές, όπου συγκεντρώνονται ικανότητες σε ένα μέρος και επιτρέπουν την ανάπτυξη δραστηριοτήτων σε καλές συνθήκες κόστους: η τεχνογνωσία μπορεί εύκολα να μεταφερθεί και τα δίκτυα των υπεργολάβων είναι διαμορφωμένα.

Πρακτικά οι πιο ανεπτυγμένες χώρες διαθέτουν συγχρόνως τις πιο εκτεταμένες αγορές και τους πιο αποτελεσματικούς παραγωγικούς πόρους. Αυτό εξάλλου χαρακτηρίζει την ανάπτυξη και επιτρέπει την ύπαρξη υψηλών μισθών. Ποιότητα ανθρώπινου δυναμικού, ποιότητα των υλικών και άυλων υποδομών, ποιότητα του θεσμικού πλαισίου, διαφοροποίηση του παραγωγικού ιστού που επιτρέπει την μείωση του κόστους παραγωγής, προμήθειας και υπεργολαβίας. Οι πιο ανεπτυγμένες χώρες προσφέρουν με αυτό τον τρόπο μία καλή σχέση ποιότητας/τιμής στους διεθνείς επενδυτές. Γι' αυτό το λόγο χώρες όπως η Γαλλία για παράδειγμα αποτελεί μία από τις πρώτες χώρες στην υποδοχή ΑΞΕ τα τελευταία χρόνια όπως επίσης και η Σουηδία. Υπό αυτές τις συνθήκες, εάν η Ευρώπη παρουσίαζε μία εικόνα μικρότερης ελκυστικότητας την δεκαετία του 1990 και εάν οι πολυεθνικές εταιρίες μετέφεραν μέρος της παραγωγής τους στην Ασία, δεν είναι μόνο εξαιτίας του επιπέδου των

μισθών και του επιπέδου της φορολογίας – που αποτελεί την άλλη όψη του νομίσματος σχετικά με την ποιότητα των πόρων που προσφέρεται στους επενδυτές- αλλά κυρίως επειδή οι ρυθμοί ανάπτυξης στην Ευρώπη ήταν πολύ χαμηλοί. Επομένως γιατί να επενδύσουν και να αυξήσουν οι επιχειρήσεις τις παραγωγικές τους δυνατότητες εάν οι προσδοκίες της ζήτησης είναι περιορισμένες.

Ο φόβος μιας επιτάχυνσης των μετεγκαταστάσεων οι οποίες θα καθιστούσαν τις ανεπτυγμένες οικονομίες αδύναμες από άποψη παραγωγικών δραστηριοτήτων φαίνεται να είναι ανυπόστατος.

8.3.3. Αύξηση του μεριδίου του τομέα των υπηρεσιών στις ΑΞΕ

Από τα στοιχεία των αποθεμάτων των ΑΞΕ ανά κλάδο, διαπιστώνεται μία «**τριτογεννοποίηση**» των ΑΞΕ. Με άλλα λόγια το μερίδιο των υπηρεσιών αυξάνεται διαχρονικά στο σύνολο των αποθεμάτων των ΑΞΕ, ενώ μειώνεται αυτό της βιομηχανίας και της γεωργίας (πίνακας 19).

Πίνακας 19: Παγκόσμιο απόθεμα ΑΞΕ ανά τομέα, έτη 1990 και 2002

	Απόθεμα εισροών		Απόθεμα εκροών	
	1990	2002	1990	2002
Πρωτογενής τομέας	9%	6%	9%	4%
Βιομηχανία	42%	34%	44%	29%
Υπηρεσίες	49%	60%	47%	67%

Πηγή: UNCTAD 2004.

Αυτή η μετακίνηση προς τις υπηρεσίες αντιστοιχεί εν μέρει στο γεγονός ότι ο τριτογενής τομέας συνεισφέρει πλέον πάνω από 70% στο ΑΕΠ των ανεπτυγμένων χωρών, καθώς και στο ότι οι περισσότερες υπηρεσίες από την φύση τους δεν εντάσσονται στις διεθνείς ανταλλαγές και έτσι πρέπει να παράγονται την στιγμή και στο τόπο κατανάλωσης. Επιπλέον, η απελευθέρωση του καθεστώτος που εφαρμοζόταν στις υπηρεσίες σε διάφορες χώρες, ώθησε σε αύξηση των ροών σε τομείς μέχρι πρότινος κλειστούς στα ξένα κεφάλαια. Ειδικότερα, η ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων σε χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Καραϊβικής αλλά επίσης και στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ) είχαν ιδιαίτερη

σημασία. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι μία βασική πτυχή αυτής της τριτογενοποίησης αφορά στο τραπεζικό σύστημα και στις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες.

8.3.4. Συγχωνεύσεις-εξαγορές, η βασική μορφή των ΑΞΕ

Η ανάπτυξη των ΑΞΕ ήταν σημαντική μετά τις αρχές της δεκαετίας του 1980 και παρά τις οποίες διακυμάνσεις, οι ροές των ΑΞΕ παραμένουν στην πλειοψηφία τους **συγκεντρωμένες στις πιο ανεπτυγμένες βιομηχανικά χώρες**. Η ανάπτυξη των ΑΞΕ ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες αποτελεί γεγονός που επιβεβαιώνει την αυξημένη ολοκλήρωση του παγκόσμιου παραγωγικού ιστού. Με άλλα λόγια, η συγκεντροποίηση συντελείται σε παγκόσμιο επίπεδο και η αύξηση των ΑΞΕ δεν αποτελεί παρά την στατιστική διάσταση του φαινομένου. **Παρατηρείται ένα μεγάλο κύμα συγχωνεύσεων-εξαγορών από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 ανάμεσα σε εταιρίες των χωρών (Ιαπωνία, Αμερική, Ευρώπη)**. Έτσι, στα πλαίσια του χαμηλού ρυθμού ανάπτυξης, του άκρατου ανταγωνισμού και της ενοποίησης των αγορών, η τάση συγκεντροποίησης επιτρέπει στις μεγάλες εταιρίες να μειώσουν τα κόστη με οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή, στην έρευνα & τεχνολογία ή ακόμη και σε εμπορικό επίπεδο. Εδώ, αξίζει να σημειωθεί ένας διαχωρισμός ανάμεσα στις μετεγκαταστάσεις, που στοχεύουν στο κλείσιμο μιας παραγωγικής μονάδας με στόχο να ανοίξει μία άλλη κάπου αλλού, και τις αναδιαρθρώσεις οι οποίες επίσης αφορούν κλείσιμο αλλά ο στόχος τους είναι να συγκεντρωθεί η παραγωγή σε ένα περιορισμένο αριθμό μονάδων, χωρίς αναγκαστικά να μεταφερθεί αλλού η παραγωγή.

Ενώ γενικά διαπιστώνεται μία θετική συσχέτιση ανάμεσα στους ρυθμούς ανάπτυξης και τις ΑΞΕ, η σημαντική άνοδος των ΑΞΕ την περίοδο 1999-2000, σε ένα πλαίσιο επιβράδυνσης της ανάπτυξης σε διάφορες μεγάλες περιοχές, είναι το αποτέλεσμα μιας αύξησης χωρίς προηγούμενο των πράξεων συγχωνεύσεων & εξαγορών, που ξεκίνησε από το 1994 και κορυφώθηκε το 1999-2000.

Αυτή την περίοδο οι συγχωνεύσεις & εξαγορές, καθίστανται ο βασικός τρόπος πραγματοποίησης των ΑΞΕ, και παραπέμπει στην ουσία σε αναδιαρθρώσεις επιχειρήσεων με μεταφορά μετοχών, που αποτελεί έναν πολύ ταχύ τρόπο για μία πολυεθνική εταιρία να εισέλθει σε μία χώρα (με διαπραγμάτευση ή μέσω χρηματιστηρίου ακόμη και με «εχθρική» εξαγορά). (Βλ. Μέρος 9 της Έκθεσης).

Η σημαντική μείωση των εξαγορών&συγχωνεύσεων το 2001, εξηγεί, σε μεγάλο βαθμό, την σημαντική μείωση των ΑΞΕ, αλλά υπάρχουν επίσης και άλλοι λόγοι οι οποίοι σχετίζονται με την πτώση των μετοχών στα χρηματιστήρια.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι κατά την περίοδο 1987-1999, πάνω από το 90% των διεθνών συγχωνεύσεων και εξαγορών πραγματοποιείται στις ανεπτυγμένες χώρες. Ακόμη περισσότερο και από επενδύσεις που αφορούν στην δημιουργία νέων μονά-

δων (greenfield investment), οι διεθνείς συγχωνεύσεις και εξαγορές συγκεντρώνουν τις πολυεθνικές εταιρίες στις ανεπτυγμένες χώρες και σε κάποιες «αναδυόμενες» οικονομικά χώρες³⁶.

Συμπερασματικά οι βασικές τάσεις που παρατηρούνται είναι οι εξής:

- Συγκέντρωση πολυεθνικών επιχειρήσεων και ροών άμεσων ξένων επενδύσεων κυρίως σε χώρες (Ιαπωνία, Ευρώπη, Βόρεια Αμερική).
- Περιθωριοποίηση των χωρών του τρίτου κόσμου και ειδικότερα της Αφρικής.
- Η περιθωριοποίηση αγγίζει και τις ανατολικές χώρες (παρά την αύξηση των ΑΞΕ προς τις ΧΚΑΕ που επικεντρώνεται σε 3 κυρίως χώρες Ουγγαρία, Τσεχία, και Πολωνία).
- Αύξηση του μεριδίου των υπηρεσιών στο σύνολο των ΑΞΕ (τριτογενοποίηση).
- Έκρηξη συγχωνεύσεων και εξαγορών στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και ως πρόσφατη εξέλιξη, οι ροές των ΑΞΕ από το ανώτερο επίπεδο των 1387 δις ευρώ το 2000 έχουν μειωθεί σημαντικά μετά το 2001 σχεδόν κατά το ήμισυ (559 δις ευρώ το 2003), με την μείωση να αγγίζει περισσότερο τις ανεπτυγμένες χώρες.

8.4. Οι εξελίξεις στην ΕΕ-15 και στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης

8.4.1. Ο ρόλος των άμεσων ξένων επενδύσεων στις ΧΚΑΕ

Κατά την δεκαετία του 1990 οι άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ) προς τις ΧΚΑΕ επιτάχυναν την αναδιάρθρωση των παραγωγικών συστημάτων επηρεάζοντας την εξέλιξη των ειδικεύσεων στο επίπεδο της βιομηχανίας. Ενώ για τις Δυτικές χώρες οι επενδύσεις αυτές αντιπροσωπεύουν ένα μικρό ποσοστό των κεφαλαίων που επενδύουν στο εξωτερικό, για τις ΧΚΑΕ έχουν ιδιαίτερη σημασία, δεδομένου ότι σε πολλές από αυτές αντιπροσωπεύουν ένα υψηλό ποσοστό του επενδύσεων παγίου κεφαλαίου και του ΑΕΠ (πίνακες 20 και 21).

36. Andreff W. «La restructuration strategique des firmes multinationales et l'Etat "mondialisateur"». Paper – VII Congres de l' AFSP – Lille 18-21 septembre 2002.

Πίνακας 20: Εισροές ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (ως % των παγίων επενδύσεων)

ΕΤΗ	1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Χώρες Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης							
Βουλγαρία	11,8	32,4	41,8	50,6	32,8	31,8	36,5
Τσεχία	9,5	22,3	41,3	32,7	33,6	44,5	11,6
Εσθονία	23,3	37,6	23,5	29,6	36,6	15,3	35,2
Ουγγαρία	33	34,4	28,8	24,5	32,1	19,1	13,5
Λετονία	27,8	21,5	20,7	21,6	7,9	17,3	13,7
Λιθουανία	5,8	34,5	20,2	17,2	18,2	25,5	4,7
Πολωνία	12,2	15,9	18,4	23,8	14,9	11,4	11,1
Ρουμανία	5,8	26,5	16,5	14,8	13,9	11,7	12,2
Σλοβακία	4,6	8,8	7,1	36,6	26,3	62,2	6,8
Σλοβενία	4,9	4,5	1,9	2,8	7,9	32,3	2,9

Πηγή: UNCTAD 2004.

Πίνακας 21: Αποθέματα εισροών ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (ως % του ΑΕΠ)

ΕΤΗ	1980	1985	1990	1995	2000	2002	2003
Χώρες Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης							
Βουλγαρία			0,5	3,4	17,9	22,6	29,1
Τσεχία			3,9	14,1	42,1	55,3	48
Εσθονία	19,3	51,4	65	77,6			
Ουγγαρία		0,2	1,7	25,3	49,3	55,3	51,8
Λετονία				13,9	29,1	32,8	35,1
Λιθουανία				5,7	20,9	28,1	27,2
Πολωνία			0,2	5,8	20,6	25	24,9
Ρουμανία				2,3	17,5	19,4	23,4
Σλοβακία			0,5	4,2	18,5	32,2	31,5
Σλοβενία			3,4	8,9	15,3	18,7	15,6

Πηγή: UNCTAD 2004.

Από μακροοικονομική άποψη οι ΑΞΕ είναι σημαντικές για τις χώρες αυτές για την κάλυψη των εξωτερικών τους ελλειμμάτων. Συμβάλουν στην υπάρχουσα ανάγκη για πραγματοποίηση επενδύσεων και αποτελούν παράγοντα βελτίωσης της παραγωγικότητας και αύξησης των εξαγωγών των ΧΚΑΕ. Ωστόσο, οι επιπτώσεις στην απασχόληση και στην μεταφορά νέας τεχνολογίας αποτελούν συνάρτηση του τύπου της επένδυσης. Μέχρι σήμερα μεγάλο μέρος των επενδύσεων αφορά στην απόκτηση ιδιωτικοποιημένων τοπικών εταιριών και λιγότερο σε δημιουργία νέων μονάδων παραγωγής. Ο έλεγχος από ξένες εταιρίες οδήγησε, σε αρκετές περιπτώσεις, σε αναδιαρθρώσεις και μαζικές απολύσεις, καθήλωσε τοπικούς ανταγωνιστές και υποκατέστησε δίκτυα τοπικής υπεργολαβίας με εισαγωγές. Από το τέλος της δεκαετίας του 1990 στις ΧΚΑΕ, οι τράπεζες ελέγχονται από το ξένο κεφάλαιο, σε ποσοστά πάνω από 55% σε όλες τις χώρες, εκτός από την Ρουμανία και την Σλοβενία (DREE, Revue Elargissement Spécial Banques no 17 – Avril 2002), γεγονός που σημαίνει μείωση της πίστωσης για τις δημόσιες υπηρεσίες που οδηγούνται σε ιδιωτικοποίηση, όπως επίσης και για τις μεγάλες επιχειρήσεις που παρείχαν κοινωνική προστασία την περίοδο του προηγούμενου συστήματος παραγωγής.

Ως προς τους στόχους των ΑΞΕ στις ΧΚΑΕ, οι άμεσες ξένες επενδύσεις είχαν ως στόχο την κατάκτηση νέων αγορών και την διεύρυνση της επενδυτικής τους δραστηριότητας, και λιγότερο για να επωφεληθούν από το φτηνό εργατικό δυναμικό (τηλεπικοινωνίες, μεγάλες αλυσίδες διανομής, διανομή ύδατος, τραπεζικός τομέας). Το κόστος εργασίας και οι χαμηλοί μισθοί στις ΧΚΑΕ δεν αποτελεί το μοναδικό και καθοριστικό παράγοντα για τις εγκαταστάσεις των πολυεθνικών επιχειρήσεων στην Ανατολική Ευρώπη. Παρότι το ωριαίο κόστος εργασίας είναι πολύ χαμηλότερο, η σχέση είναι 1 προς 5 ανάμεσα στον μέσο όρο των 10 νέων κρατών και το μέσο όρο της ΕΕ15, ωστόσο πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η παραγωγικότητα της εργασίας είναι πολύ χαμηλότερη στα νέα μέλη και ανέρχεται περίπου στο 50% της ΕΕ15 (βλέπε Ετήσια Έκθεση ΙΝΕ 2004), παρά το γεγονός ότι παρουσιάζει αυξητικές τάσεις στους κλάδους που εισέρχονται ξένα κεφάλαια.

Ως προς την κατανομή των ΑΞΕ, στις ΧΚΑΕ, υπάρχουν μεγάλες διαφορές ανάμεσα στις χώρες, τόσο σε απόλυτα μεγέθη, όσο και ως ποσοστό του ΑΕΠ (Πίνακας 22) αλλά και ανάμεσα στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας, ενώ παράγοντες όπως η γεωγραφική εγγύτητα και το επίπεδο ανάπτυξης των ΧΚΑΕ φαίνεται να επηρεάζουν τις αποφάσεις των εταιριών ως προς την εγκατάσταση.

Πίνακας 22: Εισροές των ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (σε εκατομμύρια δολάρια)

ΕΤΗ	1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Χώρες Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης	8 586	19 250	20 424	22 367	20 362	24 637	14 445
Βουλγαρία	149	537	819	1 002	813	905	1 419
Τσεχία	1 304	3 700	6 310	4 984	5 639	8 483	2 583
Εσθονία	180	581	305	387	542	284	891
Ουγγαρία	2 924	3 828	3 312	2 764	3 936	2 845	2 470
Λετονία	229	357	347	411	163	384	360
Λιθουανία	108	926	486	379	446	732	179
Πολωνία	2 889	6 365	7 270	9 341	5 713	4 131	4 225
Ρουμανία	402	2 031	1 041	1 037	1 157	1 144	1 566
Σλοβακία	235	707	428	1 925	1 584	4 123	571
Σλοβενία	166	218	106	137	369	1 606	181

Πηγή: UNCTAD 2004.

Πίνακας 23: Καταμερισμός των Εισροών ΑΞΕ κατά χώρα στις Χώρες της Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης, (ως % του συνόλου των εισροών αυτών)

ΕΤΗ	1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Χώρες Κεντρικής & Ανατολικής Ευρώπης	100	100	100	100	100	100	100
Βουλγαρία	1,7	2,8	4,0	4,5	4,0	3,7	9,8
Τσεχία	15,2	19,2	30,9	22,3	27,7	34,4	17,9
Εσθονία	2,1	3,0	1,5	1,7	2,7	1,2	6,2
Ουγγαρία	34,1	19,9	16,2	12,4	19,3	11,5	17,1
Λετονία	2,7	1,9	1,7	1,8	0,8	1,6	2,5
Λιθουανία	1,3	4,8	2,4	1,7	2,2	3,0	1,2
Πολωνία	33,6	33,1	35,6	41,8	28,1	16,8	29,2
Ρουμανία	4,7	10,6	5,1	4,6	5,7	4,6	10,8
Σλοβακία	2,7	3,7	2,1	8,6	7,8	16,7	4,0
Σλοβενία	1,9	1,1	0,5	0,6	1,8	6,5	1,3

Πηγή: UNCTAD 2004.

Εκτός από το γεγονός της συγκέντρωσης του 80% περίπου των ΑΞΕ σε τρεις κυρίως χώρες Ουγγαρία, Τσεχία και Πολωνία (Πίνακας 23) οι άμεσες ξένες επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στις χώρες αυτές, συγκεντρώνονται στις πιο πλούσιες περιοχές, κυρίως στις πρωτεύουσες των χωρών και σε συγκεκριμένες ζώνες (Βου-

δαπέυτη, κεντρική Βοημία, Πράγα, Εσθονία.), αυξάνοντας έτσι τις ανισότητες ανάμεσα στις χώρες αλλά και στο εσωτερικό των χωρών.³⁷

Παρά τις όποιες θετικές επιπτώσεις των ΑΞΕ στις χώρες αυτές, το ερώτημα είναι εάν θα πρέπει να αναμένουμε να πραγματοποιηθεί η διαδικασία σύγκλισης αυτών των χωρών και των περιφερειών τους χάρις μόνο στις ΑΞΕ ή εάν θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη η σπουδαιότητα και ο ρόλος των δημόσιων πόρων στην διαδικασία της οικονομικής σύγκλισης και κυρίως της περιφερειακής και κοινωνικής συνοχής.

Οι επιχειρήσεις και η απασχόληση, συγκεντρώνονται σε ορισμένες περιοχές, ενώ άλλες περιφέρειες βρίσκονται σε πολύ δύσκολη κατάσταση. Έτσι, οι εθνικές και οι κοινοτικές πολιτικές έχουν σημαντικό ρόλο να διαδραματίσουν, ώστε να αποφευχθούν έντονες ανισότητες στο εσωτερικό αυτών των χωρών.

Σε αντίθετη περίπτωση, είναι εμφανής ο κίνδυνος να ενταθεί από μέρος των χωρών αυτών μία στρατηγική για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων που θα επικεντρώνεται σε περαιτέρω μείωση των φορολογικών συντελεστών (ήδη πολλές έχουν προχωρήσει σε μείωση των συντελεστών φορολόγησης των επιχειρήσεων) και συμπίεσης του κόστους εργασίας με κίνδυνο την αύξηση του κοινωνικού και φορολογικού dumping στην ΕΕ25.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι οι εισροές των ΑΞΕ στις ΧΚΑΕ μετά από το υψηλό επίπεδο των 31 δις δολλαρίων το 2002, μειώθηκαν το 2003 στα 21 δις δολάρια, εξαιτίας του τέλους των ιδιωτικοποιήσεων στην Τσεχία και στην Σλοβακία.³⁸

Οι οκτώ χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης που εισήλθαν στην ΕΕ την 1^η Μαΐου 2004 γνώρισαν μία σημαντική μείωση των εισροών των ΑΞΕ από 23 δις δολάρια το 2002 σε 11 δις δολάρια το 2003.

Σήμερα η διεθνοποίηση της παγκόσμιας οικονομίας ενισχύει την απελευθέρωση των κεφαλαιαγορών και τις ιδιωτικοποιήσεις με τον περιορισμό των δημόσιων πολιτικών, του θεσμικού πλαισίου και των ρυθμιστικών κανόνων, με μείωση των φόρων, μείωση του πληθωρισμού και προσέλκυση ξένων επενδύσεων. Ουσιαστικά, πρόκειται για μία προσέγγιση, αντίστοιχης, εμπειρίας, με το μοντέλο ανάπτυξης της Ιαπωνίας και της Κορέας, χώρες όπου οι ξένες επενδύσεις δεν έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στις αναπτυξιακές και οικονομικές επιδόσεις τους.³⁹

37. Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Τρίτη Έκθεση Συνοχής, Βρυξέλλες 2004.

38. Unctad (2004), World Investment Report. The Shift towards services.

39. Joseph E. Stiglitz (2002), La grande disillusion, Ed. Fayard, Paris.

8.5. Οι ΑΞΕ στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 και στην Ελλάδα

Η ΕΕ-15 προσελκύει περίπου το 1/3 των παγκόσμιων εισροών των ΑΞΕ, και το ½ περίπου των ΑΞΕ που κατευθύνονται προς τις ανεπτυγμένες χώρες. (πίνακας 24) Φυσικά μεγάλο μέρος αυτών των επενδύσεων προέρχονται από άλλα κράτη μέλη της ΕΕ.

Σε ότι αφορά στην γεωγραφική κατανομή των ΑΞΕ ανά χώρα, διαπιστώνεται από τους σχετικούς πίνακες ότι οι πιο ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ προσελκύουν τις περισσότερες επενδύσεις. Τα μερίδια των χωρών συνοχής με εξαίρεση την Ιρλανδία παρουσιάζουν κάμψη (Ελλάδα, Ισπανία, Πορτογαλία) (Πίνακας 25).

Τα στοιχεία της Unctad σχετικά με την κατανομή των ΑΞΕ στην ΕΕ (πίνακας 24) αναδεικνύουν ότι η Ελλάδα έχει χαμηλή αποτελεσματικότητα ως προς την προσέλκυση τόσο σε σχέση με τις πιο ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ, όσο και σε σχέση με τις χώρες συνοχής. Το μικρό μέγεθος της αγοράς, η έλλειψη υποδομών, το θέμα της γεωγραφικής εγγύτητας σε σχέση με τις ανεπτυγμένες χώρες του Βορρά, το επίπεδο ανάπτυξης και η οικονομική κατάσταση των γειτονικών χωρών, η γραφειοκρατία κ.λ.π. αποτελούν τους βασικούς παράγοντες της χαμηλής προσέλευσης των ΑΞΕ στην Ελλάδα.

Πίνακας 24: Εισροές ΑΞΕ (σε εκατομμύρια δολάρια)

ΕΤΗ	1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Κόσμος	310 879	690 905	1 086 750	1 387 953	817 574	678 751	559 576
Αναπτυγμένες Χώρες	180 750	472 545	828 352	1 107 987	571 483	489 907	366 573
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ 15	95 845	249 931	479 372	671 417	357 441	374 000	295 154
Αυστρία	2 276	4 533	2 975	8 840	5 919	952	6 855
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	11 217	22 691	119 693	88 739	88 203	*	*
Δανία	2 582	7 730	16 700	33 818	11 525	6 637	2 608
Φιλανδία	1 190	2 040	4 581	8 015	3 732	7 920	2 765
Γαλλία	19 779	30 984	46 545	43 250	50 476	48 906	46 981
Γερμανία	6 042	24 593	56 077	198 276	21 138	36 014	12 866
Ελλάδα	1 033	85	571	1 089	1 560	51	47
Ιρλανδία	1 694	8 579	18 218	25 843	9 659	24 486	25 497

Ιταλία	3 523	2 635	6 911	13 357	14 871	14 545	16 421
Ολλανδία	9 978	36 964	41 205	63 854	51 927	25 571	19 674
Πορτογαλία	1 554	3 144	1 234	6 787	5 892	1 844	962
Ισπανία	8 615	11 797	15 758	37 523	28 005	35 908	25 625
Σουηδία	6 835	19 835	60 926	23 242	11 910	11 647	3 296
Ηνωμένο Βασίλειο	19 527	74 321	87 979	118 764	52 623	27 776	14 515

Πηγή: UNCTAD 2004.

**Πίνακας 25: Καταμερισμός των Εισροών ΑΞΕ κατά χώρα στην ΕΕ-15
(ως % του συνόλου των εισροών της ΕΕ-15)**

ΕΤΗ	1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ 15	100	100	100	100	100	100	100
Αυστρία	2,4	1,8	0,6	1,3	1,7	0,3	2,3
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	11,7	9,1	25,0	13,2	24,7	*	*
Δανία	2,7	3,1	3,5	5,0	3,2	1,8	0,9
Φιλανδία	1,2	0,8	1,0	1,2	1,0	2,1	0,9
Γαλλία	20,6	12,4	9,7	6,4	14,1	13,1	15,9
Γερμανία	6,3	9,8	11,7	29,5	5,9	9,6	4,4
Ελλάδα	1,1	0,0	0,1	0,2	0,4	0,0	0,0
Ιρλανδία	1,8	3,4	3,8	3,8	2,7	6,5	8,6
Ιταλία	3,7	1,1	1,4	2,0	4,2	3,9	5,6
Ολλανδία	10,4	14,8	8,6	9,5	14,5	6,8	6,7
Πορτογαλία	1,6	1,3	0,3	1,0	1,6	0,5	0,3
Ισπανία	9,0	4,7	3,3	5,6	7,8	9,6	8,7
Σουηδία	7,1	7,9	12,7	3,5	3,3	3,1	1,1
Ηνωμένο Βασίλειο	20,4	29,7	18,4	17,7	14,7	7,4	4,9

Πηγή: UNCTAD 2004.

Πίνακας 26: Εισροές ΑΞΕ κατά χώρα στην ΕΕ-15**(ως % των παγίων επενδύσεων)**

ΕΤΗ	1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Κόσμος	5,2	10,6	16,0	19,8	12,0	10,1	7,5
Αναπτυγμένες Χώρες	4,2	9,9	16,2	21,3	11,5	10,0	6,7
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ 15	6,0	14,8	27,7	41,3	22,3	22,3	14,7
Αυστρία	4,7	9,1	6,0	19,3	13,4	2,1	12
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	21,3	40,6	208,9	168,8	169,6	*	*
Δανία	8,8	21,7	48,8	106,7	35,6	18,7	6,2
Φιλανδία	6,3	8,5	18,3	33,8	15,0	31,7	9,5
Γαλλία	7,3	11,6	16,8	16,4	19,0	17,6	13,9
Γερμανία	1,2	5,4	12,3	48,9	5,6	9,8	3,0
Ελλάδα	4,9	0,3	2,1	4,2	5,6	0,2	0,1
Ιρλανδία	14,8	45,4	79,7	112,5	40,0	90,8	74,7
Ιταλία	1,7	1,2	3,1	6,3	6,9	6,2	5,8
Ολλανδία	14,0	48,9	45,9	77,9	62,4	29,5	19,2
Πορτογαλία	6,7	11,3	3,8	21,9	19,1	5,9	2,9
Ισπανία	7,6	8,8	10,8	26,4	18,9	21,8	12,0
Σουηδία	19,2	48,6	140,5	54,7	31,1	29,0	7,0
Ηνωμένο Βασίλειο	10,4	29,7	35,1	48,7	21,9	10,9	5,0

*Πηγή: UNCTAD 2004***Πίνακας 27: Αποθέματα εισροών ΑΞΕ κατά χώρα της ΕΕ-15 (ως % του ΑΕΠ)**

ΕΤΗ	1980	1985	1990	1995	2000	2002	2003
Κόσμος	6,6	8,3	9,3	10,2	19,3	23,0	22,9
Αναπτυγμένες Χώρες	4,9	6,2	8,2	8,9	16,6	20,5	20,7
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ 15	6,1	9,2	10,9	13,2	28,5	34,6	32,8
Αυστρία	4,0	5,6	6,1	7,4	15,9	21,1	23,7
Βέλγιο-Λουξεμβούργο	5,8	21,2	27,8	38,3	78,6	*	*

Δανία	6,1	6,0	6,9	13,2	42,2	42,7	36,1
Φιλανδία	1,0	2,5	3,8	6,5	20,2	25,8	28,6
Γαλλία	3,8	6,9	7,1	12,3	19,8	26,9	24,7
Γερμανία	3,9	5,1	7,1	7,8	25,1	26,7	22,6
Ελλάδα	9,3	20,2	6,7	9,3	11,0	11,7	9,8
Ιρλανδία	149,9	157,7	71,5	60,2	144,1	137,5	129,7
Ιταλία	2,0	4,5	5,3	5,8	10,5	10,6	11,8
Ολλανδία	10,8	18,8	23,3	28,0	64,9	75,4	65,6
Πορτογαλία	12,3	18,7	14,8	17,1	27,2	35,4	36,3
Ισπανία	2,3	5,2	12,8	18,7	25,7	35,9	27,4
Σουηδία	2,2	4,2	5,3	12,5	39,2	48,9	47,5
Ηνωμένο Βασίλειο	11,8	14,1	20,6	17,6	30,4	36,3	37,4

Πηγή: UNCTAD 2004

Η προσέλκυση των ΑΞΕ στην Ελλάδα κινείται σε χαμηλά επίπεδα, τόσο σε απόλυτα μεγέθη (δισ δολάρια, όσο και σε σχετικά μεγέθη, (ροές ΑΞΕ/ Επενδύσεις παγίου κεφαλαίου και αποθέματα/ΑΕΠ).

Υπάρχουν συγκεκριμένοι παράγοντες που επηρεάζουν τις ροές των ΑΞΕ, και στην περίπτωση της Ελλάδας, αυτοί σχετίζονται:

- με το **μέγεθος της αγοράς**.
- την **γεωγραφική θέση** (μακριά από τις ανεπτυγμένες χώρες αλλά και κοντά σε χώρες που δεν έχουν ακόμη εισέλθει σε σταθερή τροχιά ανάπτυξης – (Βαλκάνια). Αυτό αποτελεί και σημαντικό λόγο γιατί η είσοδος της στην ΕΟΚ και αργότερα στην ΟΝΕ προσέλκυσε λιγότερες σχετικά επενδύσεις σε σχέση με την Ισπανία και την Πορτογαλία.
- **χαμηλή εξωστρέφεια των επιχειρήσεων**.
- στα μέσα της δεκαετίας του 1990, **το μεγάλο κύμα εξαγορών & συγχωνεύσεων άγγιξε σε μικρότερο βαθμό την Ελλάδα** (μετοχοποιήσεις προσέλκυσαν περισσότερο θεσμικούς επενδυτές σε μία λογική τοποθέτησης, επενδύσεις που δεν προσμετρούνται στις ΑΞΕ, ενώ στις ΧΚΑΕ (Ουγγαρία, Τσεχία, Πολωνία) οι ιδιωτικοποιήσεις με τον τρόπο που έγιναν αποτέλεσαν βασικό παράγοντα στην προσέλκυση ΑΞΕ.

- **η Ελλάδα δεν διαθέτει φτηνό κόστος εργασίας** εάν και αυτό, τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει μειωθεί κατά 25% και είναι το μικρότερο μεταξύ των χωρών της ΕΕ-15, σε σύγκριση με τις Βαλκανικές χώρες, ώστε να προσεγγίσει επενδύσεις σε κλάδους εντάσεως εργασίας (αντίθετα παρατηρείται το φαινόμενο μετεγκατάστασης 3.500 επιχειρήσεων από την Ελλάδα προς τα Βαλκάνια στους εν λόγω κλάδους, απασχολώντας 200.000 περίπου εργαζόμενους).
- **η Ελλάδα βρίσκεται στο μεταίχμιο** αναφορικά με το θέμα των ΑΞΕ, δεδομένου ότι δεν διαθέτει πλέον τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των αναπτυσσόμενων χωρών, ώστε να προσελκύσει ορισμένου τύπου επενδύσεις, ενώ παράλληλα υστερεί σε σχέση με τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζουν οι πιο ανεπτυγμένες χώρες (Ε& Τ, ανθρώπινο δυναμικό υψηλά καταρτισμένο, σημαντικές υλικές και άυλες υποδομές, επίπεδο συνεργασίας ανάμεσα στις επιχειρήσεις, ολοκληρωμένα συμπλέγματα δραστηριοτήτων (clusters), κοινωνική υποδομή και περιβάλλον).
- **οι πολιτικές των κινήτρων** που εφαρμόστηκαν στην βάση κυρίως χρηματοοικονομικών και φορολογικών κινήτρων (επιδότησεις, χαμηλότοκα δάνεια, φοροαπαλλαγές), δεν απέδωσαν, δεδομένου ότι τελικά με βάση την διεθνή εμπειρία τα κίνητρα αυτά δεν επηρεάζουν παρά μόνο οριακά, την προσέλευση των ΑΞΕ, ενώ η διαρθρωτική ελκυστικότητα είναι πιο καθοριστική από τα εν λόγω κίνητρα για την προσέλκυση των ΑΞΕ. Όμως, ξένες επιχειρήσεις που έχουν ήδη εγκατασταθεί στην Ελλάδα, ελέγχουν σήμερα σημαντικό μερίδιο του παραγωγικού δυναμικού της χώρας, ιδιαίτερα στον τομέα της μεταποίησης (π.χ. φαρμακοβιομηχανία, μεταλλουργία, χημική βιομηχανία, τρόφιμα-ποτά πετρελαιοειδή, κτλ) και των πολυκαταστημάτων. Παράλληλα, εκτός από ορισμένες γνωστές ξένες εταιρίες, Pechiney, Lafarge-ΑΓΕΤ Ηρακλής, Heineken, Johnson & Johnson, Carrefour κ.λπ., ένας αριθμός επιχειρήσεων με ονομασία συχνά του ιδρυτή της εταιρίας, έχει εξαγορασθεί από ξένη πολυεθνική επιχείρηση. Τα τελευταία έτη έχει πραγματοποιηθεί εξαγορά της καπνοβιομηχανίας Παπαστράτος από την Philip Morris, εξαγορά της εταιρίας κινητής τηλεφωνίας Panafon ΑΕΕΤ από την Vodafone, εξαγορά της Γενικής Τράπεζας, της Κωτσόβωλος ΑΕ από την αμερικανική “First Data”, αγορά 16,65 % του μετοχικού κεφαλαίου των ΕΛΠΕ από την Paneuropean Oil, βασικό μέτοχο της Πετρόλα, κλπ.

8.6. Απορρύθμιση και ανταγωνισμός ανάμεσα στις χώρες για την προσέλκυση ΑΞΕ

Η απορρύθμιση και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις χώρες για την προσέλευση των ΑΞΕ, είχε ως αποτέλεσμα την αλλαγή των κανόνων στις σχέσεις ανάμεσα στα κράτη

και στις πολυεθνικές εταιρείες. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 πολλές από τις ενδιαφερόμενες χώρες προσέλκυσης των ΑΞΕ, προχώρησαν σε μεταρρυθμίσεις απελευθέρωσης του θεσμικού πλαισίου των ξένων επενδύσεων. Ενώ παράλληλα, οι πολυεθνικές εταιρείες τροποποίησαν την επενδυτική τους στρατηγική στο εξωτερικό, εγκαταλείποντας σταδιακά **την στρατηγική αγοράς** και υιοθετώντας μία **παγκόσμια (global) στρατηγική** των δραστηριοτήτων τους.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, η συντριπτική πλειοψηφία των κυβερνήσεων ξεκίνησε μία σε βάθος αλλαγή του θεσμικού πλαισίου που διέπει τις ΑΞΕ, τόσο στις ανεπτυγμένες χώρες του Βορρά, όσο και στις χώρες του Νότου και μετά το 1989 στις Ανατολικές χώρες της Ευρώπης (η Κίνα είχε ήδη προχωρήσει σε φιλελευθεροποίηση από τα τέλη της δεκαετίας του 1970).

Η προσπάθεια του ΟΟΣΑ να κωδικοποιήσει τις σχέσεις ανάμεσα στις εθνικές νομοθεσίες και τις ΑΞΕ, στα μέσα της δεκαετίας του 1990 με την Πολυμερή Συμφωνία για τις Επενδύσεις, προκάλεσε τις σοβαρές αντιδράσεις των συνδικάτων και των κινημάτων πολιτών, οι οποίες που ανάγκασαν τον ΟΟΣΑ να αποσύρει το συγκεκριμένο σχέδιο. Ωστόσο, οι περισσότερες από τις αρχές που προέβλεπε η Πολυμερής Συμφωνία για τις Επενδύσεις έχουν ενταχθεί σε διμερείς συμβάσεις και σε νέους νόμους σχετικά με τις άμεσες ξένες επενδύσεις.

1. **Οι απαγορεύσεις των ΑΞΕ έχουν σχεδόν εκλείψει από όλες τις χώρες, οι οποίες στην χειρότερη περίπτωση για τις ΑΞΕ έχουν επιτρέψει την δημιουργία «ελεύθερων ζωνών».**
2. **Η υποχρέωση που υπήρχε στους ξένους επενδυτές να συνεργαστούν στα πλαίσια joint venture με τοπικό εταίρο και να μην κατέχουν πάνω από 49% του κεφαλαίου απαιτείται όλο και λιγότερο συχνά.** Στην πράξη σε πολλές χώρες είναι χρήσιμη η συνεργασία με τοπικό συνεργάτη (Κίνα, Ρωσία, Ινδία.), γιατί αυτό βοηθάει στο να αντιμετωπισθούν πιο εύκολα τα προβλήματα που σχετίζονται με την γλώσσα, τις σχέσεις με τους προμηθευτές και τους διανομείς, την διαπραγμάτευση με καλύτερους όρους, την δημόσια διοίκηση και την πρόσβαση στις δημόσιες αγορές.
3. **Οι τομείς δραστηριότητας στους οποίους επιτρέπονται οι ΑΞΕ έχουν διευρυνθεί σε τεράστιο βαθμό, σε σχέση με την υφιστάμενη κατάσταση πριν από είκοσι έτη.** Είτε πρόκειται για εξαγορές, είτε για νέες μονάδες παραγωγής, η ξένη παρουσία επιτρέπεται σε δραστηριότητες που ήταν προστατευμένες όπως, οι **τηλεπικοινωνίες, οι μεταφορές** (αερομεταφορές, σιδηροδρομικές, ναυτιλιακές, οδικές), στα **δίκτυα** (ηλεκτρισμού, νερού και αερίου) και σε κάποιο βαθμό στα ορυχεία και στο πετρέλαιο. Έτσι, οι ΑΞΕ, εισήλθαν στο χώρο των δημόσιων υπηρεσιών (που είχαν δημιουργηθεί βασισμένοι σε ένα θεωρητικό πλαίσιο που υποστήριζε τις ανεπάρκειες των αγορών, φυσικά μονοπώλια, εξωτερικές

οικονομίες, δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, ή που στηριζόταν ακόμη στην έννοια του στρατηγικού χαρακτήρα των δραστηριοτήτων (είτε επειδή υπήρχε μεγάλη εξάρτηση και επιρροή και σε άλλους κλάδους της εν λόγω δραστηριότητας (π.χ σιδηροοδός), είτε επειδή αφορούσε στην εκμετάλλευση της δημόσιας περιουσίας (ορυχεία ή πετρέλαιο).

Τα προγράμματα ιδιωτικοποίησης των δημόσιων επιχειρήσεων τόσο στις αναπτυσσόμενες χώρες, όσο και στις ΧΚΑΕ κάτω από την πίεση του εξωτερικού δανεισμού, έχουν επιταχύνει την αύξηση ΑΞΕ. Η επικράτηση της «συναίνεσης της Ουάσινγκτον» σύμφωνα με την οποία ο ιδιωτικός τομέας θα πρέπει να έχει την πρωτοκαθεδρία και να αποτελεί την ατμομηχανή της ανάπτυξης, έχει ως άλλη όψη του ίδιου νομίσματος την συρρίκνωση του κρατικού παρεμβατισμού, των δημόσιων επιχειρήσεων και τις ιδιωτικοποιήσεις, ως μέσο αποκατάστασης, σύμφωνα με την επικρατούσα άποψη των μακροοικονομικών ισορροπιών.

Παράλληλα η συνεχόμενη μείωση των δασμών και η απελευθέρωση του εμπορίου, ευνοεί την κινητικότητα των πολυεθνικών εταιρειών, οι οποίες επιλέγουν την ελκυστικότερη εγκατάσταση, γεγονός που πυροδοτεί έναν ανταγωνισμό ανάμεσα στα κράτη για την προσέλκυση των ΑΞΕ.

8.6.1. Ο Ανταγωνισμός ανάμεσα στις χώρες μέσω κινήτρων για την προσέλκυση ΑΞΕ

Στις αναπτυσσόμενες χώρες, σε ότι αφορά στην εξωτερική χρηματοδότηση, η αναλογία δημόσιων και ιδιωτικών πόρων έχει πλήρως διαφοροποιηθεί, δεδομένου ότι κατά την δεκαετία του 1970 τα δύο μεγέθη συνέβαλαν ισόποσα (κατά το ήμισυ), ενώ, κατά την πρόσφατη περίοδο, οι ιδιωτικές ροές αντιπροσωπεύουν, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, πάνω από τα 4/5 των καθαρών εξωτερικών πόρων. Η στασιμότητα σε σταθερές τιμές της δημόσιας βοήθειας για την ανάπτυξη, είχε ως αποτέλεσμα να θεωρούνται οι πολυεθνικές εταιρείες και οι ΑΞΕ βασικός παράγοντας της ανάπτυξης και της σύγκλισης με τις ανεπτυγμένες χώρες. Οι οικονομικές πολιτικές των χωρών, προσπαθούν να βελτιώσουν την «ελκυστικότητα» τους, προκειμένου να προσελκύσουν ΑΞΕ οι οποίες θεωρούνται ότι λειτουργούν ως βασικός παράγοντας της ανάπτυξης. Ουσιαστικά πρόκειται για ένα **στρατηγικό προσανατολισμό** που αλλάζει ριζικά τις προτεραιότητες της οικονομικής πολιτικής στις χώρες αυτές και εναποθέτει πλέον τις ελπίδες για την ανάπτυξη στις ΑΞΕ. Ωστόσο, η γεωγραφική κατανομή των ΑΞΕ δείχνει ότι αυτές συγκεντρώνονται στις πιο δυναμικές οικονομίες και περιοχές. Άρα τίθεται το ερώτημα, σε πιο βαθμό η προσέλκυση των ΑΞΕ στις αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να αποτελέσει βασικό παράγοντα στην στρατηγική ανάπτυξης, δεδομένου ότι η ελκυστικότητά τους προϋποθέτει ότι η ανάπτυξη έχει ήδη επιτευχθεί.

Στις ανεπτυγμένες οικονομίες, τα κράτη έχουν απωλέσει μέρος των παραδοσιακών εργαλείων για την προώθηση της ανταγωνιστικότητας, της οικονομικής δραστηριότητας και της απασχόλησης. Τα κύματα ιδιωτικοποιήσεων κατήργησαν τους διαύλους άμεσης στήριξης της βιομηχανίας, η απελευθέρωση των εμπορικών ανταλλαγών στα πλαίσια της GATT και του ΠΟΕ, μειώνουν την δυνατότητα άσκησης εμπορικών πολιτικών, ενώ η διεθνοποίηση των χρηματαγορών μειώνει το εργαλείο της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Παρά την απώλεια ελέγχου των παραγόντων της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και την ακολουθούμενη μείωση των εργαλείων παρέμβασης, οι κυβερνήσεις συνεχίζουν να έχουν την ευθύνη της αναπτυξιακής και οικονομικής πολιτικής. Σ' αυτό το πλαίσιο, τα κράτη αποδίδουν μεγάλη σημασία στα εναπομείνοντα εργαλεία και τα κίνητρα για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων μοιάζει να είναι ένα από αυτά.

Οι πόροι που κατευθύνονται για επιδοτήσεις και κίνητρα, αυξάνουν γιατί τα κράτη αισθάνονται αδύναμα απέναντι στην πολυεθνικοποίηση των επιχειρήσεων και προσπαθούν με αυτό τον τρόπο να επηρεάσουν τις αποφάσεις τους σχετικά με την γεωγραφική τους εγκατάσταση.

Η προώθηση των ΑΞΕ είναι επίσης ελκυστική επειδή είναι επικοινωνιακά εμφανής και δίνει την εντύπωση ότι η οικονομική πολιτική λαμβάνει συγκεκριμένα μέτρα για την προώθηση της ανάπτυξης και την αύξηση της απασχόλησης. Επιπλέον, τα όποια ενδεχόμενα θετικά αποτελέσματα είναι άμεσα εμφανή, ενώ το κόστος των μέτρων και κινήτρων που απλώνεται σε βάθος χρόνου είναι δύσκολο να εκτιμηθεί. Ωστόσο, η ύπαρξη αυτού του εργαλείου των κινήτρων και η συχνότητα του με την οποία πλέον χρησιμοποιείται δεν σημαίνει ότι είναι και αποτελεσματικό, ούτε ότι επιτυγχάνει τους στόχους τους οποίους θέτει η αναπτυξιακή και η οικονομική πολιτική.

8.7. Προσδιοριστικοί παράγοντες πραγματοποίησης και αναμενόμενα οφέλη από τις χώρες υποδοχής των άμεσων Ξένων επενδύσεων

8.7.1. Προσδιοριστικοί παράγοντες της πραγματοποίησης των ΑΞΕ

Αναφέρεται, στην βιβλιογραφία σημαντικός αριθμός παραγόντων που επηρεάζουν τις αποφάσεις των επενδυτών ως προς την επιλογή της χώρας /περιοχής για την πραγματοποίηση της επένδυσης. Οι παράγοντες αυτοί θα μπορούσαν σχηματικά να διαχωριστούν σε παράγοντες πολιτικού και θεσμικού χαρακτήρα καθώς και σε παράγοντες οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα.⁴⁰

40. Michalet J. (2002), *Qu' est-ce que la mondialisation?*, Ed. La Decouverte, Paris.

Ως παράγοντες πολιτικού και θεσμικού χαρακτήρα οι οποίοι διαμορφώνουν την ελκυστικότητα μπορούν να αναφερθούν ενδεικτικά και επιγραμματικά οι εξής:

- πολιτική και μακροοικονομική σταθερότητα.
- διαφάνεια και σταθερότητα του θεσμικού πλαισίου.
- αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης (αδειοδοτήσεις, δημιουργία εταιριών, άδειες κατασκευής, σύνδεση με διάφορες υπηρεσίες δίκτυα, όχι αδικαιολόγητες καθυστερήσεις στην υποβολή σχεδίων για κίνητρα, κ.λ.π).
- ελεύθερη διακίνηση κεφαλαίων και δυνατότητα επαναπατριsmού κερδών.
- η δρομολόγηση προγραμμάτων ιδιωτικοποίησης, το άνοιγμα των δημόσιων αγορών στις ιδιωτικές επιχειρήσεις είναι μέτρα που ερμηνεύονται από τους επενδυτές ως σημάδι της θέλησης των κυβερνήσεων να ευνοήσουν την οικονομία της αγοράς.

Εκτός από τους παράγοντες πολιτικού και θεσμικού χαρακτήρα οι επενδυτές για να προχωρήσουν στην ΑΞΕ λαμβάνουν υπόψη και άλλους ακόμη πιο σημαντικούς παράγοντες όπως **τους παράγοντες οικονομικού και κοινωνικού χαρακτήρα**, οι οποίοι είναι οι εξής:

- Ικανοποιητικό μέγεθος αγοράς και υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης.
- Υποδομές και ειδικότερα οι μεταφορές και οι τηλεπικοινωνίες πρέπει να λειτουργούν άψογα ώστε να μην αποκοπούν οι θυγατρικές μεταξύ τους
- η ύπαρξη προσφορά εκπαιδευμένου εργατικού δυναμικού σε τοπικό επίπεδο πολύ πιο σημαντικό για τις πολυεθνικές και από το ίδιο το επίπεδο μισθού που επικρατεί στην χώρα.
- ύπαρξη ενός αποτελεσματικού παραγωγικού ιστού επιχειρήσεων. Οι ξένοι επενδυτές χρειάζονται ως συνεργάτες επιχειρήσεις μικρού και μεσαίου μεγέθους, ικανές να παρέχουν στις θυγατρικές τους αγαθά και υπηρεσίες σε ανταγωνιστικές τιμές και κυρίως αν είσαι σε θέση να ανταποκριθούν στις ποιοτικές προδιαγραφές και στο χρονοδιάγραμμα παράδοσης.

Πιο συγκεκριμένα, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις αποφασίζουν να επενδύσουν σε συγκεκριμένους γεωγραφικούς χώρους με βάση: τα βασικά οικονομικά μεγέθη στις χώρες υποδοχής που είναι κυρίως το μέγεθος της αγοράς και το πραγματικό επίπεδο εισοδήματος, τα επίπεδα δεξιοτήτων στις χώρες υποδοχής, η διαθεσιμότητα των υποδομών και άλλοι πόροι που διευκολύνουν αποτελεσματικά την εξειδίκευση της παραγωγής, η εμπορική πολιτική, η μακροοικονομική και πολιτική σταθερότητα. Η σπουδαιότητα αυτών των παραγόντων διαφοροποιείται ανάλογα με τον τύπο της επένδυσης.

Οι σχετικές μελέτες αναφορικά με τα πλεονεκτήματα της χώρας υποδοχής συγκλίνουν, σε μεγάλο βαθμό, σε ένα περιορισμένο αριθμό διαρθρωτικών παραγόντων που είναι καθοριστικοί στις αποφάσεις των επενδυτών σχετικά με το χώρο εγκατάστασης, παράγοντες που παραπέμπουν στην διαρθρωτική ελκυστικότητα και που συνδέονται με παραμέτρους που έχουν συστηματικά θετική επίδραση (μέγεθος αγοράς, επίπεδο εισοδήματος, επίπεδο υποδομών...), με παραμέτρους που υποτίθεται ότι έχουν θετική επίδραση (π.χ. ποιότητα των θεσμών) καθώς και με παραμέτρους που έχουν καθαρά αρνητική επίδραση (πολιτική ή μακροοικονομική αστάθεια).

Η εγκατάσταση των ΑΞΕ μπορεί επίσης να επηρεαστεί από διάφορα κίνητρα που προσφέρουν οι κυβερνήσεις για να προσελκύσουν τις πολυεθνικές εταιρείες. Τα κίνητρα αυτά έχουν διάφορες μορφές, και συμπεριλαμβάνουν τα φορολογικά κίνητρα, όπως χαμηλούς φόρους για τις ΑΞΕ, χρηματοοικονομικά κίνητρα, όπως επιχορηγήσεις ή χαμηλότοκα δάνεια κ.λ.π. Ωστόσο τα κίνητρα στο βαθμό που διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στην προσέλκυση των άμεσων ξένων επενδύσεων, δεν είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά, από την στιγμή που συντρέχουν οι παράγοντες που αφορούν στην διαρθρωτική ελκυστικότητα.

Έτσι, οι επενδυτές φαίνεται ότι αποφασίζουν σε δύο στάδια: **το πρώτο στάδιο** αναφέρεται στον καθορισμό ενός αριθμού χωρών που συνάδουν με το επενδυτικό τους σχέδιο το οποίο διαμορφώνεται με βάση τους παράγοντες της διαρθρωτικής ελκυστικότητας και **το δεύτερο στάδιο** αναφέρεται στην εξέταση των κινήτρων που παρέχονται στις διάφορες χώρες (Oman 2000). Είναι ενδιαφέρον, μάλιστα να τονισθεί ότι οι εμπειρικές μελέτες δεν παρέχουν σοβαρή επιβεβαίωση σχετικά με τον θετικό ρόλο των κινήτρων στην προσέλκυση των ΑΞΕ.

8.7.2. Αναμενόμενα οφέλη από τις χώρες υποδοχής των ΑΞΕ

Τα αναμενόμενα οφέλη στην χώρα υποδοχής των ΑΞΕ συνδέονται κυρίως με προσδοκίες που αφορούν στη στήριξη του **ισοζύγιου πληρωμών** και στην διάχυση των **εξωτερικοτήτων** (Spill-over).

Οι ΑΞΕ θεωρούνται ως υγιής τρόπος χρηματοδότησης από το εξωτερικό δεδομένου ότι πρόκειται για μακροχρόνιες δεσμεύσεις και αποτελούν εναλλακτικό τρόπο χρηματοδότησης του εξωτερικού δανεισμού. Ωστόσο η στήριξη που προσφέρουν στο εξωτερικό ισοζύγιο οι ΑΞΕ είναι παροδική, δεδομένου ότι ακολουθείται από έξοδο κεφαλαίων με την μορφή του επαναπατρισμού κερδών.⁴¹ Οι επιπτώσεις των ΑΞΕ

41. Οι θυγατρικές των αμερικανικών εταιριών μεταφέρουν περίπου το ήμισυ των κερδών πρό φόρων στις μητρικές εταιρίες.

στο ισοζύγιο πληρωμών διαφοροποιούνται ανάλογα με τον τύπο της επένδυσης και ανάλογα με το κάθε επενδυτικό σχέδιο. Στην Μαλαισία για παράδειγμα, ο επαναπατρισμός των κερδών και των εισοδημάτων των ξένων επιχειρήσεων, αγγίζει κατά μέσο όρο τα 2,8 δις δολάρια ανά έτος, την δεκαετία 1990, προκαλώντας σημαντικά ελλείμματα στο τρέχον ισοζύγιο (UNCTAD 1997). Επίσης το ισοζύγιο πληρωμών μπορεί να επιβαρυνθεί από εισαγωγές ενδιάμεσων προϊόντων των θυγατρικών (παράδειγμα Skoda – Octavia Τσεχία). Στον κλάδο του υλικού πληροφορικής στην Ταϊλάνδη και στην Μαλαισία, όπου κυριαρχούν οι ξένες επιχειρήσεις, οι εισαγωγές ενδιάμεσων προϊόντων (composants) αντιπροσώπευαν αντίστοιχα 80% και 95% της αξίας των εξαγωγών το 1994 (UNCTAD 1996).

Η θεωρητική τεκμηρίωση των δημόσιων κινήτρων στις ΑΞΕ στηρίζεται στην υπόθεση ότι η κοινωνική απόδοση είναι μεγαλύτερη από την ιδιωτική απόδοση χάρη στην ύπαρξη διάφορων τύπων θετικών εξωτερικών επιπτώσεων⁴².

Τα βασικά πλεονεκτήματα που αναφέρονται συνήθως για την χώρα υποδοχής των ΑΞΕ αφορούν:

- στις επιπτώσεις στην παραγωγικότητα και στην τεχνολογική ανάπτυξη μέσα από την μεταφορά τεχνολογίας και τεχνογνωσίας που συνοδεύουν τις ΑΞΕ, με τρόπο τυπικό ή άτυπο.
- στην τόνωση του ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά και τις θετικές επιπτώσεις στην κατανομή των πόρων στην οικονομία.
- στην τόνωση του παραγωγικού ιστού κυρίως μέσω δημιουργίας επιχειρήσεων, εξαιτίας στις σχέσεις της ΑΞΕ με τοπικούς προμηθευτές ή διανομείς -πωλητές.
- στην ευρύτερη διάδοση των διεθνών τεχνικών προδιαγραφών των προϊόντων και στην ενδυνάμωση του εξαγωγικού προσανατολισμού.

Η ύπαρξη θετικών εξωτερικών επιπτώσεων (externalités) αποτελεί βασικό επιχείρημα για τη χορήγηση δημόσιων κινήτρων προς τις ΑΞΕ. Ωστόσο, παρά την συχνή επίκληση που γίνεται στο επιχείρημα αυτό, το εν λόγω επιχείρημα χρήζει σχολιασμού.

Η τρέχουσα πρακτική είναι να θεωρείται ότι αυτή η διαφορά είναι σημαντική, χωρίς να γίνεται προσπάθεια να εκτιμηθεί η πραγματική έκταση, γεγονός που μοιάζει αρκετά ανεύθυνο δεδομένων των σημαντικών ποσών που χορηγούνται. Η Παγκόσμια Τράπεζα παραπέμπει σε μία μελέτη που αναφέρεται σε 183 επενδυτικά σχέδια ΑΞΕ που πραγματοποιήθηκαν σε 30 χώρες και συμπεραίνει ότι ένα ποσοστό μεταξύ

42. OCDE (2002), *Foreign Investment for development , maximizing benefits, minimizing costs, Paris.*

25-45% των σχεδίων είχαν αρνητικά αποτελέσματα στην εθνική ευημερία (Moran 1999). Ειδικά στις αναπτυσσόμενες χώρες οι εισροές των ΑΞΕ, δεν μεταφράζονται αυτόματα σε θετικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη.

Πρέπει να σημειωθεί ότι άλλα μέτρα μπορούν να επιφέρουν θετικά παρεμφερή αποτελέσματα ακόμη και στο τομέα της τεχνολογικής ανάπτυξης. Η Ιαπωνία και η Νότια Κορέα, για παράδειγμα, έχουν χρησιμοποιήσει κίνητρα για την μεταφορά τεχνολογίας που τροφοδότησαν μία γρήγορη τεχνολογική ανάπτυξη με πολύ μικρή συνεισφορά των ΑΞΕ, ενώ άλλες χώρες της Ασίας που δέχθηκαν μαζικές ροές ΑΞΕ, γνωρίζουν μία αργή τεχνολογική ανάπτυξη, γεγονός που σημαίνει ότι δεν υπάρχει συστηματική και αποκλειστική συσχέτιση ανάμεσα στην επιτάχυνση της τεχνολογικής ανάπτυξης και την δυναμική των ΑΞΕ.

Ορισμένες φορές η ύπαρξη **θετικών εξωτερικών τεχνολογικών επιπτώσεων** μπορεί να αμφισβητηθεί όταν πρόκειται για βιομηχανίες σε ολιγοπωλιακή κατάσταση, όπου στόχος της ΑΞΕ είναι η διατήρηση της τεχνολογικής υπεροχής ή η ενσωμάτωση τοπικών τεχνολογιών ή αποδυνάμωση ανταγωνιστικών τεχνολογιών.

Τέλος, ορισμένες εμπειρικές μελέτες συγκλίνουν στον καθοριστικό ρόλο των ενδογενών παραγόντων για την πραγματοποίηση των εξωτερικοτήτων, δεδομένου ότι αυτές εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα απορρόφησης και ανταπόκρισης του τοπικού παραγωγικού ιστού. Το τεχνολογικό επίπεδο, ο δυναμισμός των τοπικών επιχειρήσεων, η ποιότητα των υποδομών και των θεσμών, το επίπεδο εκπαίδευσης και δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού, η ικανότητα εκμάθησης κ.λ.π καθορίζουν πλήρως την έκταση (το εύρος των εξωτερικοτήτων που μπορεί να προκαλέσει η ΑΞΕ και κατά συνέπεια τις ωφέλειες για την χώρα υποδοχής (ενδογενοποίηση των εξωτερικοτήτων).

Οι ΑΞΕ συχνά παρουσιάζονται ως θετικές για την χώρα υποδοχής, ωστόσο, ο προσδιορισμός των πραγματικών επιπτώσεων απαιτεί μία πιο συγκεκριμένη και προσεκτική ανάλυση: οι χώρες υποδοχής αναμένουν γενικά τεχνολογία και τεχνογνωσία, χρηματοδότηση που δεν είναι μέσω δανεισμού, δημιουργία θέσεων εργασίας και αύξηση των εξαγωγών που θα επιτρέψει την μείωση των εξωτερικών ελλειμμάτων. Ωστόσο η λογική των επενδύτων διαφοροποιείται: η εξαγορά μεριδίου σε μία υπάρχουσα επιχείρηση στοχεύει στο έλεγχο ενός ανταγωνιστή, στην χρησιμοποίηση φτηνού εργατικού δυναμικού, στις ευκαιρίες για προώθηση τεχνολογιών προηγούμενης γενεάς, και στην υποχρεωτική διεύρυνση των εισαγωγών των ίδιων των προϊόντων τους. Επιπλέον, ο στόχος τους δεν είναι γενικά να διαχυθούν οι τεχνολογικές και επιστημονικές γνώσεις, αλλά πολλές φορές να αποκλείσουν την χώρα υποδοχής από αυτές δημιουργώντας μόνιμες εξαρτήσεις. Κατά συνέπεια, απαιτείται η ύπαρξη της κατά περίπτωση αξιολόγησης, προκειμένου να αποτιμηθούν οι επιπτώσεις των ΑΞΕ στην χώρα υποδοχής. Η λογική της πολυμερούς συμφωνίας για τις επενδύσεις

και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου αμφισβητούν ακριβώς το δικαίωμα στα κράτη να αξιολογήσουν τις επενδύσεις και την δυνατότητα να καθορίσουν τις προτεραιότητες τους για την ανάπτυξη, εντάσσοντας τις ΑΞΕ στην αναπτυξιακή τους στρατηγική.

Συμπερασματικά από την προηγηθείσα ανάλυση διαπιστώνεται ότι η προσέλκυση των ΑΞΕ στην Ελλάδα κινείται σε χαμηλά επίπεδα, τόσο σε απόλυτα μεγέθη (δισ. δολάρια), όσο και σε σχετικά μεγέθη (ροές ΑΞΕ /επενδύσεις Παγίου Κεφαλαίου και Αποθέματα Ειροών ΑΞΕ /ΑΕΠ). Πράγματι σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία της Eurostat (2004), η Ελλάδα σε σύνολο επενδύσεων 132,2 δισ. ευρώ εντός των χωρών της Ευρωζώνης το 2004, είχε μερίδιο ενός δισ. ευρώ. Επίσης το 2004 συνολικά στην ΕΕ-25, οι άμεσες ξένες επενδύσεις σε χώρες εκτός ΕΕ μειώθηκαν από 132 δισ. ευρώ το 2003, σε 98,5 δισ. ευρώ. Στο ίδιο διάστημα οι άμεσες ξένες επενδύσεις προς χώρες της ΕΕ από τον υπόλοιπο κόσμο μειώθηκαν από 125 δισ. ευρώ σε 57,6 δισ. ευρώ. Η Αγγλία με άμεσες ξένες επενδύσεις της τάξης των 24 δισ. ευρώ ήταν ο μεγαλύτερος ξένος επενδυτής σε χώρες εντός ΕΕ και ακολουθεί το Λουξεμβούργο με 1,6 δισ. ευρώ και η Ισπανία με 7 δισ. ευρώ. Στην Ελλάδα, οι επενδύσεις των κατοίκων της σε χώρες εκτός ΕΕ ήταν 200 εκατ. ευρώ και σε χώρες της Ε.Ε. ήταν 300 εκατ. ευρώ. Παράλληλα, το Λουξεμβούργο με 16 δισ. ευρώ ήταν ο μεγαλύτερος αποδέκτης άμεσων ξένων επενδύσεων το 2004 από χώρες εντός Ε.Ε. και ακολουθεί η Αγγλία με 10 δισ. ευρώ και το Βέλγιο με 9 δισ. ευρώ. Η Ελλάδα σ' αυτή την κατάταξη των χωρών είναι στην τελευταία θέση με 200 εκατ. ευρώ το 2004.

Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι η περαιτέρω συμπίεση του κόστους εργασίας δεν μπορεί να αποτελέσει παράγοντα προσέλκυσης των ΑΞΕ, δεδομένου ότι το κόστος εργασίας στην Ελλάδα έχει μειωθεί σημαντικά και είναι το χαμηλότερο στην ΕΕ-15. Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορεί να αποτελέσει ρεαλιστική στρατηγική προσέγγιση η περαιτέρω μείωση του μεριδίου της εργασίας στο προϊόν ή η συρρίκνωση των εργασιακών και των ασφαλιστικών δικαιωμάτων στην Ελλάδα σε επίπεδα Βαλκανικών ή ασιατικών χωρών, προκειμένου να κινητοποιηθεί το ενδιαφέρον των ξένων επενδυτών για να επενδύσουν στην χώρα μας.

Το ίδιο και η μείωση της φορολογίας δεν αρκεί για την προσέλκυση των ΑΞΕ και μάλιστα μέσα από την γενικευμένη μείωση των φορολογικών συντελεστών των επιχειρήσεων χωρίς συγκεκριμένη στόχευση και στρατηγική. Τα μέτρα προσέλκυσης των ΑΞΕ και ειδικότερα **τα κίνητρα**, όπως οι επιδοτήσεις και τα φορολογικά πλεονεκτήματα επηρεάζουν ελάχιστα τις αποφάσεις των ξένων επενδυτών συγκριτικά με την διαρθρωτική ελκυστικότητα. Κατά συνέπεια, ο στόχος προσέλκυσης ξένων επενδυτών θα μπορούσε να επιτευχθεί αποτελεσματικότερα αν οι πόροι χρησιμοποιούνταν για την ενδυνάμωση της διαρθρωτικής ελκυστικότητας (γνώσεις και δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού, έρευνα και τεχνολογία, εξωστρέφεια επι-

χειρήσεων, ικανότητα των επιχειρήσεων να ενσωματώνουν νέες τεχνολογικές και οργανωτικές καινοτομίες, διακλαδικές διασυνδέσεις κ.λ.π.).

Η διαρθρωτική ελκυστικότητα είναι πιο καθοριστική από τα χρηματοοικονομικά κίνητρα και ο στόχος αναδιάρθρωσης του παραγωγικού συστήματος και τα μέσα που αντιστοιχούν, παραπέμπουν στην βιομηχανική πολιτική, γιατί στο επίπεδο αυτό μπορεί να δομηθεί ουσιαστικά η διαρθρωτική ελκυστικότητα. Η έλλειψη βιομηχανικής πολιτικής και οι αδυναμίες της διαρθρωτικής ελκυστικότητας, μπορούν να οδηγήσουν στον πολλαπλασιασμό των κινήτρων για την προσέλκυση των ΑΞΕ, ωστόσο μία πολιτική χρηματοοικονομικών κινήτρων δεν μπορεί να αποτελέσει ή να υποκαταστήσει τη βιομηχανική πολιτική. Ειδικότερα, στην περίπτωση της Ελλάδας η επιλογή επικεντρώνεται αφενός στην αναζήτηση ελκυστικότητας «χαμηλού επιπέδου» (προς τα κάτω), η οποία τροφοδοτείται από χρηματοοικονομικά κίνητρα, την συμπίεση των αμοιβών και των ασφαλιστικών δικαιωμάτων και αφετέρου στην αναζήτηση βελτίωσης της διαρθρωτικής ελκυστικότητας (προς τα πάνω). Στην περίπτωση της διαρθρωτικής ελκυστικότητας υπάρχει και ένα επιπλέον όφελος, δεδομένου ότι αυτή η επιλογή ευνοεί και την ανάπτυξη των επενδύσεων των τοπικών επιχειρήσεων οι οποίες θα αναπτύξουν την ικανότητα και θα αποκτήσουν το κίνητρο να επενδύσουν στην προοπτική της αφομοίωσης των νέων τεχνολογιών και δεξιοτήτων.

Στην κατεύθυνση αυτή απαιτείται οι δημόσιες πολιτικές να δημιουργήσουν τις αναγκαίες προϋποθέσεις (υλικές και άυλες υποδομές), προκειμένου να ενεργοποιηθούν οι παραγωγικές δυναμικές οι οποίες προέρχονται από τις ικανότητες οργάνωσης, έρευνας, καινοτομίας και τεχνολογικής συνεργασίας. Επομένως, η κεντρική επιδίωξη απαιτείται να εστιασθεί στην μείωση του διαρθρωτικού ελλείμματος, σε υποδομές (αναπτυξιακές και κοινωνικές) στο πλαίσιο των εθνικών και περιφερειακών επιλογών του νέου αναπτυξιακού υποδείγματος της διαρθρωτικής ανταγωνιστικότητας, της καινοτομίας και της οικονομίας της γνώσης.

Κατά συνέπεια απαιτείται, η σύλληψη και η δυναμική του αναπτυξιακού σχεδίου, σε αντίθεση με την επικρατούσα «δυναμική ταμείου», για την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Έτσι είναι αναπτυξιακά λιγότερο σημαντικό να προσελκυστούν ΞΑΕ σε όρους ταμείου, από το να διαμορφωθεί ένα νέο αναπτυξιακό πρότυπο το οποίο θα οδηγήσει στην διατηρησιμότητα, την αύξηση των εγχώριων επενδύσεων οι οποίες σε μία οικονομία της γνώσης θα επιλέξουν δυναμικά την τεχνολογική τους συνεργασία με ξένες επενδυτικές δραστηριότητες. Σε αυτό το πλαίσιο, τα κίνητρα θα πρέπει να είναι μεγαλύτερα για τις επενδύσεις που θα προσανατολίζονται στους κλάδους που αποτελούν προτεραιότητα για την ανάπτυξη (π.χ νέες τεχνολογίες, ενέργεια, δίκτυα, κλπ) δεδομένου ότι ο διεθνής ανταγωνισμός επιβάλλει την τοπική αλληλεγγύη ως πηγή εξωτερικών οικονομιών και παράλληλα

ενδυναμώνει τον οικονομικό ρόλο των γεωγραφικών clusters που εξειδικεύονται σε βιομηχανικούς και τεχνολογικούς κλάδους και υποκλάδους.

Αυτό σημαίνει ότι η κινητοποίηση της σύγχρονης και μακράς πνοής επενδυτικής δραστηριότητας επηρεάζεται λιγότερο από το κόστος πρόσβασης στους συντελεστές παραγωγής, τις επιδοτήσεις και τις άλλες φορολογικές ελαφρύνσεις και περισσότερο από τις υπάρχουσες τεχνολογικές και καινοτομικές δυνατότητες που παρατηρούνται στο παραγωγικό σύστημα (άμεσες δυνατότητες παραγωγής).

Επομένως, οι δημόσιες πολιτικές σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο έχουν την ευθύνη να προσανατολίσουν την ελληνική οικονομία στον δρόμο ενός **νέου προτύπου ανάπτυξης της γνώσης, του χώρου και της ποιότητας**, προκειμένου να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις αύξησης των επενδύσεων, τεχνολογικού εκσυγχρονισμού της οικονομίας, αύξησης της απασχόλησης, βελτίωσης των εξαγωγικών επιδόσεων και του επιπέδου ανταγωνιστικότητας της χώρας μας.

Μέρος 9

Το φαινόμενο των εξαγορών και συγχωνεύσεων των επιχειρήσεων

Το φαινόμενο των εξαγορών και συγχωνεύσεων των επιχειρήσεων

9.1. Γενικό πλαίσιο

Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και ο διεθνής ανταγωνισμός έχουν οδηγήσει σε αύξηση των αναδιαρθρώσεων, εξαγορών και συγχωνεύσεων των επιχειρήσεων σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

Το φαινόμενο των συγχωνεύσεων και εξαγορών εμφανίζεται από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και διακρίνεται σε πέντε περιόδους ιδιαίτερης έξαρσης («κύματα»), η κάθε μια με τα δικά της αίτια και χαρακτηριστικά, όλες όμως συνδεδεμένες με περιόδους έντονης ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας.

Οι πρώτες τρεις περίοδοι αφορούν αποκλειστικά την αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών. Η πρώτη (1898-1902) οδήγησε σε δημιουργία μονοπωλίων, η δεύτερη (1925-30) σε δημιουργία ισχυρών ολιγοπωλίων, ενώ η τρίτη (1966-1968) είχε ως κύριο χαρακτηριστικό την επιθετική επέκταση και διαφοροποίηση των εταιριών σε νέα προϊόντα και αγορές, με αποτέλεσμα την δημιουργία μεγάλων οικονομικών συγκροτημάτων⁴³.

Το τέταρτο κύμα συγχωνεύσεων που παρουσιάστηκε από το 1984-1989, αποτελεί την αρχή της εκδήλωσης αυτού του συσσωρευμένου εταιρικού πλούτου και πραγματοποιείται μέσω επεκτατικής δράσης των μεγάλων αυτών συγκροτημάτων για επίτευξη οικονομιών κλίμακας. Το οικονομικό μέγεθος των συγχωνεύσεων αυξάνεται ενώ ταυτόχρονα καταγράφεται το πρώτο κύμα διασυνοριακών συγχωνεύσεων κυρίως μεταξύ Αγγλίας, Γαλλίας και Αμερικής.

Την ίδια περίοδο αρχίζει η έντονη διεξαγωγή συγχωνεύσεων στην Ευρώπη. Η δραστηριότητα αφορά ως επί το πλείστον στον τομέα της μεταποιητικής βιομηχανίας (63% επί του συνόλου) και αποδίδεται σε μεγάλο βαθμό στις οικονομικές εξελίξεις που δημιουργεί η επερχόμενη λειτουργία της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς.

Μετά από μία μικρή ύφεση, έκανε την εμφάνισή του, τόσο σε Ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, το πέμπτο κύμα συγχωνεύσεων (1993-2004⁴⁴).

43. Nam-Hoon Kang-Sara Johansson, "Cross-Border Mergers and Acquisitions: Their role in industrial globalization", (2000), OECD, Paris.

44. Η επιστημονική ανάλυση εκτιμά ότι η ύφεση που παρουσιάστηκε το έτος 2001 (όπως και κατά τα έτη 1993, 1996) οφείλονταν στην γενικότερη ύφεση της παγκόσμιας οικονομίας και ότι η δραστηριότητα συνεχίζεται ουσιαστικά ως και σήμερα, έχοντας επανέλθει σε υψηλά επίπεδα.

Το πέμπτο κύμα συγχωνεύσεων, ξεκινά το 1993 και συνεχίζεται ως και σήμερα, με κύρια χαρακτηριστικά την κατακόρυφη άνοδο στον αριθμό και την αξία των πραγματοποιούμενων συγκεντρώσεων τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο, την διεύρυνση της δραστηριότητας σε όλες τις «αναπτυγμένες» χώρες και την αυξανόμενη διεξαγωγή διασυνοριακών, είτε Ευρωπαϊκής είτε παγκόσμιας κλίμακας, συγχωνεύσεων, με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζεται ως το πρώτο «διεθνές» κύμα⁴⁵.

Τα έτη 1990-2000, η Ευρωπαϊκή συγχωνευτική δραστηριότητα εισήλθε στην πιο ώριμη φάση της, μέσα στα πλαίσια λειτουργίας της Κοινής Αγοράς και της σταδιακής παγκοσμιοποίησης των οικονομικών αγορών, με συνέπεια την κατακόρυφη άνοδο τόσο στις εγχώριες όσο και στις διεθνείς συγχωνεύσεις.

Έτσι, κατά την παραπάνω περίοδο⁴⁶:

- Η συνολική αξία των συγχωνεύσεων σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο πενταπλασιάστηκε, ο συνολικός αριθμός τους αυξήθηκε κατά τρεις φορές και το μέσο μέγεθος διπλασιάστηκε.
- Οι «Κοινοτικές» συγχωνεύσεις (όπου οι συμμετέχουσες εταιρίες έχουν έδρα σε διαφορετική χώρα εντός της Ε.Ε) ανήλθαν από 11,9% το 1991 επί του συνόλου των Ευρωπαϊκών συγχωνεύσεων σε 14,9% το 2000 ενώ οι «Διεθνείς» (μεταξύ εταιριών με έδρα στην Ευρώπη και εκτός αυτής) από 14,5% σε 24,1% αντίστοιχα.
- Από το 1994 και μετά, οι εξαγορές αλλοδαπών εταιριών από εταιρίες εγκατεστημένες στην Ε.Ε αυξήθηκαν κατά τέσσερις φορές, δείχνοντας πλέον την πλήρη προσαρμογή των Ευρωπαϊκών εταιρειών στις νέες συνθήκες του διεθνούς ανταγωνισμού.

Στο διάστημα αυτό, η συμμετοχή της Ελλάδας στη συγχωνευτική δραστηριότητα ανέρχεται σε 1,12% επί του συνόλου, με το Ηνωμένο Βασίλειο να κρατάει την πρώτη θέση με ποσοστό 31,39% και να ακολουθούν με υψηλά επίσης ποσοστά η Γερμανία, η Γαλλία και η Ολλανδία.

Σε επίπεδο **τομέα δραστηριότητας**, τόσο των «εγχώριων», όσο και των «κοινοτικών» και «διεθνών» συγχωνεύσεων, είναι σαφές ότι το επίκεντρο τα τελευταία χρόνια μετατέθηκε στον τομέα των υπηρεσιών, με τον τομέα της μεταποίησης να περιορίζεται στο 35% (παρατηρείται έτσι πλήρης αντιστροφή των δεδομένων από τις αρχές του 1990), ενώ ο τομέας της πρωτογενούς βιομηχανίας παραμένει πάντα σε πολύ περιορισμένα επίπεδα.

45. Leto-Gillies-Meschi-Simonetti, "Cross Border Mergers and Acquisitions: Patterns in the EU and Effects", (2000) TSER Programme, European Commission, Brussels.

46. "European Economy - Mergers and acquisitions" Supplement A, Economic Trends, No 12, European Commission, December 2001.

Πιο συγκεκριμένα **σε επίπεδο κλάδων**, σημαντικό προβάδισμα κατέχουν οι κλάδοι των υπηρεσιών βιομηχανίας (επιχειρηματικές, προσωπικές υπηρεσίες), ακολουθούν οι μεταποιητικοί κλάδοι της επεξεργασίας πλαστικών, της βιομηχανίας μετάλλου, των μηχανημάτων και ηλ. υπολογιστών, η χημική βιομηχανία και τέλος, σε επίσης υψηλή θέση βρίσκονται οι κλάδοι των οικονομικών και ασφαλιστικών υπηρεσιών⁴⁷.

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζεται παγκόσμια τάση για στρατηγική αναδίπλωση προς τον κύριο κλάδο δραστηριότητας των επιχειρήσεων. Η επιθετική εξάπλωση μέσω της ανάπτυξης πολυκλαδικής δραστηριότητας στην οποία επιδόθηκαν κατά κόρον τις προηγούμενες δεκαετίες πολλές επιχειρήσεις παρουσιάζει ύφεση, με αποτέλεσμα την διενέργεια ως επί το πλείστον, ομοκλαδικών συγχωνεύσεων⁴⁸.

Το πέμπτο κύμα συγχωνεύσεων χαρακτηρίζεται από την χρησιμοποίηση των συγχωνεύσεων ως μέσου επενδύσεων εξωτερικού, λόγω των σημαντικών ευχερειών που αυτή παρέχει σε σχέση με την ίδρυση νέου νομικού προσώπου⁴⁹. Η επενδυτική αυτή δραστηριότητα προκαλεί ένα έντονο «μεταναστευτικό» κύμα επιχειρήσεων ("delocalisation"), ιδιαίτερα στον κλάδο της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών αλλά και σε κλάδους της μεταποιητικής βιομηχανίας, τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, με κύριο στόχο τις αγορές της Ανατολικής Ευρώπης και του Νοτίου Ημισφαιρίου⁵⁰. Τα κίνητρα του φαινομένου αυτού βασίζονται σε διάφορες οικονομικές και νομικές συνθήκες που παρουσιάζουν οι αγορές αυτές και κυρίως, στην ύπαρξη εξειδικευμένης τεχνογνωσίας, στο επίπεδο ποιότητας της εταιρικής νομοθεσίας, στο επίπεδο της προστατευτικής εργατικής νομοθεσίας, στο κόστος εργασίας⁵¹ και παραγωγής, στο φορολογικό καθεστώς κ.λ.π. Η δραστηριότητα αυτή συνδέεται με το φαινόμενο του "social dumping", προκαλεί σοβαρές επιπτώσεις στην απασχόληση αλλά και στην οικονομία (φόβοι για αποβιομηχανοποίηση της Ευρώπης) και αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού τόσο σε επίπεδο Ε.Ε όσο και σε επίπεδο Διεθνών Οργανισμών στο πλαίσιο της αντιμετώπισης των συνεπειών της παγκοσμιοποίησης⁵².

47. "European Economy - Mergers and acquisitions" Supplement A, Economic Trends, No 12 -, European Commission, December 2001.

48. Simon J. Evenett, "The Cross Border Mergers and Acquisitions Wave of the Late 1990's" World Trade Institute and CEPR, 2003.

49. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 87% του συνόλου των επενδύσεων εξωτερικού συντελείται μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών, η συνολική αξία των οποίων ανέρχεται στο 8% του παγκόσμιου gdp.

50. "Globalisation and Labour Markets: a European Perspective" European Commission, 2004.

51. Το 2003, το 45% των Γερμανικών επιχειρήσεων που μετέφεραν μέσω εξαγορών ή συγχωνεύσεων τις δραστηριότητές τους στο εξωτερικό, το έπραξαν με στόχο την μείωση του κόστους παραγωγής.

52. "Globalisation and Labour Markets: a European Perspective" European Commission, 2004.

9.2. Αίτια του φαινομένου των συγχωνεύσεων και εξαγορών

Τα αίτια της εντατικοποίησης των συγχωνεύσεων και εξαγορών είναι πολλαπλά και συνδεόνται με τις σύγχρονες οικονομικές και πολιτικές αλλαγές που επιβάλλει η λειτουργία της παγκοσμιοποιημένης, ελεύθερης οικονομίας της αγοράς.

Η παγκοσμιοποίηση των οικονομικών αγορών επηρέασε βαθύτατα την διεξαγωγή συγχωνεύσεων καθώς διεύρυνε το πεδίο της επιχειρηματικής και δημιουργήσε συνθήκες αυξημένου ανταγωνισμού. Η εταιρική αναδιάρθρωση με σκοπό την συνεχή επέκταση, την άμεση απόκτηση τεχνολογίας, και της πνευματικής ιδιοκτησίας, την μείωση του κόστους παραγωγής και εργασίας, την ιδανική αξιοποίηση-εντατικοποίηση της εργασίας (με συνεχή εξειδίκευση και διαίρεση της εργασίας) ή τον αποκλεισμό ενδεχόμενου ανταγωνισμού καθίσταται απαραίτητη για την εταιρική επιβίωση⁵³.

Σημαντικό παράγοντα εντατικοποίησης των συγχωνεύσεων, στο πλαίσιο της λειτουργίας αυτών ως μέσο επενδύσεων εξωτερικού, διαδραματίζουν οι διαφορές σε νομικό και οικονομικό επίπεδο που παρουσιάζουν οι ανά τον κόσμο ενοποιημένες αγορές, δημιουργώντας έτσι μεταναστευτικά «κύματα» εισόδου στις αγορές αυτές μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών.

Επιπλέον, έχει διαπιστωθεί ότι οι πολιτικές και οικονομικές διαδικασίες ενοποίησης, όπως η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της «Mercosour» στην Λατινική Αμερική επηρεάζουν την συγχωνευτική δραστηριότητα⁵⁴.

Θεμελιώδης προϋπόθεση για την ύπαρξη και εντατικοποίηση των συγχωνεύσεων κρίνεται από τη θεωρία η ύπαρξη οικονομίας της αγοράς, η αποτελεσματική κεφαλαιαγορά, και οι αναπτυγμένοι χρηματοοικονομικοί θεσμοί καθώς δημιουργούν μεγάλες δυνατότητες χρηματοδότησης μέσω του χρηματιστηρίου, συσσώρευση εταιρικού πλούτου αλλά και απλοποιημένη, ευέλικτη διαδικασία απόκτησης του ελέγχου ή της εξαγοράς μιας εταιρίας μέσω των μετοχών της⁵⁵. Οι προϋποθέσεις αυτές πραγματοποιήθηκαν σε μικρό ή μεγάλο βαθμό στο σύνολο των ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών ανά τον κόσμο και σε συνδυασμό με την επικράτηση των νέο-φιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών (με προεξάρχουσες τις Αγγλο-Σάξωνικές οικονομίες) έθεσαν τις συγχωνεύσεις σε κυρίαρχο ρυθμιστή του ανταγωνισμού της αγοράς. Η απελευθέρωση των οικονομικών αγορών και του εμπορίου, οι αποκρατικοποιήσεις, η σημαντική παροχή κεφαλαίων (μέσω τραπεζικών και κρατικών

53. Simon J. Evenett, "The Cross Border Mergers and Acquisitions Wave of the Late 1990's" World Trade Institute and CEPR, 2003.

54. J. Peter Neary, "Cross-Border Mergers as instruments of comparative change" University College Dublin-CEPR, 2004.

55. "Determinants of European Cross border and Mergers" European Commission, 2004.

χρηματοδοτικών συστημάτων) για τη στήριξη της επιχειρηματικότητας και των επενδύσεων, καθώς και η δημιουργία νομικών πλαισίων για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού και την διοικητική απλοποίηση των συγχωνεύσεων δημιουργήσαν τις βάσεις για έντονη εταιρική δραστηριότητα⁵⁶.

Η θεαματική εξέλιξη της τεχνολογίας αναφέρεται ως σημαντικός παράγοντας διεξαγωγής συγχωνεύσεων και εξαγορών. Η εξέλιξη της τεχνολογίας στους τομείς των μεταφορών και της επικοινωνίας καθιστά εφικτή την ανάπτυξη της εταιρικής οργάνωσης χωρίς γεωγραφικά όρια, ευνοώντας έτσι την εταιρική επέκταση. Επιπλέον, οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις επιβάλλουν στις εταιρίες, προκειμένου να παραμείνουν ανταγωνιστικές, είτε την εξαγορά εταιριών που διαθέτουν τεχνογνωσία, είτε την είσοδο, μέσω εξαγορών, σε αγορές που διαθέτουν τεχνογνωσία ή εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό⁵⁷.

Τέλος ένα σημαντικό ποσοστό συγχωνεύσεων, (ιδιαίτερα εντός της Ε.Ε), αποδίδεται στην κρίση του βιομηχανικού τομέα από την εξελικτική πορεία της οικονομίας των αναπτυσσόμενων χωρών από την γεωργία, στην βιομηχανία και τέλος στον τομέα των υπηρεσιών, προκαλώντας έτσι την στρατηγική αντίδραση των εταιριών μέσω αναδιαρθρώσεων⁵⁸.

9.3. Επιπτώσεις στις Εργασιακές Σχέσεις

Η διεξαγωγή συγχωνεύσεων και εξαγορών έχει σοβαρές επιπτώσεις στις εργασιακές σχέσεις τόσο σε επίπεδο απασχόλησης όσο και στη διαμόρφωση των όρων και των εργασιακών συνθηκών⁵⁹. Ο προβληματισμός επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι συγχωνεύσεις προγραμματίζονται και εκτελούνται: έλλειψη συμμετοχής των εργαζομένων, σημαντικές απολύσεις, εντατικοποιημένες εργασιακές σχέσεις και ελλειπείς μηχανισμοί αποζημίωσης⁶⁰.

Οι οργανωτικές αλλαγές που επιφέρει η συγχώνευση κυρίως μέσω της δημιουργίας διπλών, ταυτόσημων θέσεων, αλληλοκάλυψης αρμοδιοτήτων και πλεονάζοντος προσωπικού, επιφέρουν μοιραία δραστική μείωση του εργασιακού δυναμικού και αλλαγές επί το δυσμενέστερο στις εργασιακές σχέσεις. Καταγράφεται μάλιστα το

56. Η σχέση μεταξύ απελευθερωμένης αγοράς και διεξαγωγής συγχωνεύσεων απεικονίζεται εύγλωττα στην μεγάλη διαφορά παρουσίας του φαινομένου μεταξύ Ην. Βασιλείου και λοιπών χωρών της Ε.Ε.

57. Nam-Hoon Kang-Sara Johansson, "Cross-Border Mergers and Acquisitions: Their role in industrial globalization" 2000.

58. "Anticipating and managing change: a dynamic approach to the social aspects of globalization" European Commission, 2002.

59. "Anticipating and managing change: a dynamic approach to the social aspects of globalization" European Commission, 2002, "The social consequences of industrial restructuring", European Parliament, 2001.

60. The employment effects of mergers and acquisitions in commerce" I.L.O, 2001.

φαινόμενο, αυτή ακριβώς η μείωση του κόστους εργασίας να αποτελεί το κίνητρο της συγχωνευτικής διαδικασίας⁶¹.

Πέραν των διαπιστωμένων και αναγνωρισμένων δυσμενών συνεπειών της συγχωνευτικής διαδικασίας κατά τη δεκαετία του '90, μια εικόνα του πρόσφατου παρελθόντος αλλά και των επερχόμενων εξελίξεων μας παρέχουν τα επίσημα στοιχεία του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου Εργασιακών Σχέσεων. Οι πραγματοποιηθείσες ή εξαγγελθείσες απολύσεις ως συνέπεια συγχωνεύσεων και εξαγορών εντός της Ε.Ε. κατά τα έτη 2002-2011 ανέρχονται σε 32.511 ενώ οι προγραμματιζόμενες νέες θέσεις σε 520 (σε δείγμα εταιριών που απασχολούν άνω των 250 υπαλλήλων⁶²).

Θα πρέπει τέλος να σημειωθούν οι σημαντικές επιπτώσεις του φαινομένου του “social dumping”, το οποίο σε μεγάλο βαθμό πραγματοποιείται μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών, τόσο στην οικονομία, στην απασχόληση αλλά και στη δημιουργία πολιτικών πιέσεων για περαιτέρω απορύθμιση των διατάξεων της εργατικής προστατευτικής νομοθεσίας⁶³ (οι οποίες έχουν ήδη συντελεσθεί σε Ιταλία, Ελβετία, Ολλανδία)⁶⁴.

Με βάση **την διεθνή εμπειρία** οι συγχωνεύσεις και εξαγορές συνεπάγονται⁶⁵:

- Μείωση της απασχόλησης, κυρίως στο χαμηλής ειδίκευσης δυναμικό σε συνδυασμό με προγράμματα εθελουσίας εξόδου και πρόωρης συνταξιοδότησης.
- Δυσμενείς αλλαγές στους όρους εργασίας και απόπειρες μονομερούς επιβολής κανονισμών εργασίας.
- Σημαντικές μεταβολές στο ρόλο και τα καθήκοντα των στελεχών με κατεύθυνση την ευελιξία και την πολυδυναμία (αξιολόγηση εργασίας, καθορισμός διαφορετικών αρμοδιοτήτων που μπορεί να επιφέρουν αλλαγές στον τρόπο, τον

61. Επιπλέον, οι αναδιαρθρώσεις στην Ευρώπη έχουν ως στόχο τη μείωση του εργασιακού δυναμικού, με συνέπεια να μην δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας και να προκαλούν σημαντική μείωση της ζήτησης για εργασία. “The effects of mergers on company employment in the USA and Europe” Gugler-Yurtoglou, 2004.

62. Συνυπολογίζοντας και τις άλλες περιπτώσεις αναδιάρθρωσης (εσωτερική αναδιάρθρωση, πτώχευση/πύση, μεταφορά επιχείρησης, εξαγωγή υπηρεσίας επέκταση επιχείρησης) οι αριθμοί διαμορφώνονται αντίστοιχα σε 1.000.000 απολύσεις έναντι 85.000 νέων θέσεων εργασίας.

63. Απορρύθμιση του Εργατικού Δικαίου, των διατάξεων δηλαδή της «δύσκαμπτης» προστατευτικής εργατικής νομοθεσίας Ως κύριοι παράγοντες «δυσκαμψίας» της αγοράς αναδείχθηκαν α) η πραγματική άνοδος των μισθών β) τα κοινωνικά επιδόματα γ) η εργατική νομοθεσία δ) οι εργασιακοί φόροι ε) η δύναμη των συνδικαλιστικών ενώσεων.

64. “The Social Dimension of Globalisation - the EU's policy contribution on extending the benefits to all”. European Commission, 2004.

65. “Εργασιακές Σχέσεις και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση:Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας;» Ι. Κουζής, ΙΝΕ ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2001, “The consequences of corporate restructuring for employees and unions” EIRO, 2001.

χρόνο και τα καθήκοντα εργασίας, τρόπος αμοιβής). -Σχετική αύξηση της απασχόλησης στο ειδικευμένο και νεότερο προσωπικό

- Σοβαρά προβλήματα ενσωμάτωσης και εναρμόνισης των διαφορετικών συστημάτων διοίκησης, εργασιακών σχέσεων και οργάνωσης της εργασίας
- Συστήματα εργασιακών σχέσεων πολλαπλών ταχυτήτων στην ίδια επιχείρηση
- Επιθετική διοίκηση ανθρωπίνου δυναμικού
- Μονομερείς ρυθμίσεις στην βάση του διευθυντικού δικαιώματος
- Προβλήματα αντιπροσωπευτικότητας των συνδικαλιστικών οργάνσεων και δομής των φορέων εκπροσώπησης των εργαζομένων.

Τέλος έρευνες δείχνουν ότι μεγάλος αριθμός συγχωνεύσεων απέτυχε στους οικονομικούς στόχους καθώς διενεργήθηκαν με τρόπο βλαπτικό για το ηθικό, την δημιουργικότητα και την παραγωγικότητα των εργαζομένων.

9.4. Ορισμοί σύμφωνα με το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο

Α. Στην Ελλάδα, η διαδικασία συγχώνευσης – μετατροπής επιχειρήσεων (ανωνύμων εταιρειών, ΕΠΕ, ή επιχειρήσεων άλλου νομικού τύπου), ρυθμίζεται κατά τρόπο αυστηρό (με διατυπώσεις γραφειοκρατικές) από τις διατάξεις των νόμων Κ.Ν. 2190/1920, όσον αφορά στις ανώνυμες εταιρείες, σε συνδυασμό με τις διατάξεις του ΝΔ 1297/1972 και Ν 2166/1993, (όπου θεσπίζονται φορολογικά κίνητρα που ευνοούν την ανάπτυξη του φαινομένου των συγχωνεύσεων –μετατροπών), αλλά και με την συνδρομή άλλων διατάξεων για εταιρείες άλλου νομικού τύπου.

Σύμφωνα με τις ως άνω διατάξεις, ο Ελληνικός Νόμος, διακρίνει τους κάτωθι τρόπους συγχώνευσης ανωνύμων εταιρειών:

Α) Συγχώνευση με απορρόφηση

Συγχώνευση με απορρόφηση είναι η πράξη με την οποία μια ή δυο ανώνυμες εταιρείες (απορροφώμενες), οι οποίες λύνονται χωρίς να προηγηθεί εκκαθάριση, μεταβιβάζουν σε άλλη υφιστάμενη εταιρεία (απορροφώσα) το σύνολο της περιουσίας τους (ενεργητικό και παθητικό) έναντι απόδοσης στους μετόχους τους μετοχών εκδιδόμενων από την απορροφώσα εταιρεία και ενδεχόμενης καταβολής ενός χρηματικού ποσού προς συμψηφισμό μετοχών τις οποίες δικαιούνται.

Β) Συγχώνευση με σύσταση νέας

Συγχώνευση με σύσταση νέας εταιρείας είναι η πράξη με την οποία δυο ή περισσότερες ανώνυμες εταιρείες, οι οποίες λύνονται χωρίς να ακολουθήσει εκκαθάριση, μεταβιβάζουν σε ανώνυμη εταιρεία, την οποία συνιστούν, το σύνολο της περιουσίας τους, (ενεργητικό και παθητικό), έναντι απόδοσης στους μετόχους τους μετοχών

εκδιδόμενων από την νέα εταιρεία και ενδεχόμενης καταβολής χρηματικού ποσού προς συμψηφισμό μετοχών τις οποίες δικαιούνται.

Από την διάταξη αυτή προκύπτει ότι συγχώνευση ανώνυμων εταιρειών με σύσταση νέας ανώνυμης εταιρείας συντελείται όταν συντρέχουν τα ακόλουθα:

α) Να υφίστανται κατά τον χρόνο της συγχώνευσης δύο τουλάχιστον ανώνυμες εταιρείες οι οποίες λύνονται και, χωρίς να ακολουθήσουν το στάδιο της εκκαθάρισης, μεταβιβάζουν το ενεργητικό και τις υποχρεώσεις τους σε νέα ανώνυμη εταιρεία την οποία ιδρύουν, και οι οποίες λύμενες εταιρείες με τη συγχώνευση εξαφανίζονται ως ιδιαίτερα νομικά πρόσωπα.

β) Να δημιουργείται από τις εξαφανιζόμενες εταιρείες μια νέα ανώνυμη εταιρεία στην οποία περιέχονται τα περιουσιακά στοιχεία (ενεργητικό και υποχρεώσεις) των εταιρειών αυτών, τις οποίες, διαδέχεται στα δικαιώματα και στις υποχρεώσεις τους.

Ο νόμος δεν αξιώνει η νέα εταιρεία να έχει τον ίδιο με τις εξαφανιζόμενες εταιρείες σκοπό, ούτε την ίδια έδρα.

γ) Η νέα εταιρεία, έναντι της αξίας των περιουσιακών στοιχείων των εξαφανιζόμενων εταιρειών τα οποία αποκτά, πρέπει να δίνει στους μετόχους των εταιρειών αυτών μετοχές της.

Γ) Διάσπαση ανωνύμων εταιρειών

Διάσπαση ανωνύμων εταιρειών συντελείται όταν μια ΑΕ (διασπώμενη), χωρίς να περάσει από το στάδιο της εκκαθάρισης, και χωρίς να γίνει διανομή της περιουσίας της, λύνεται και όλα τα περιουσιακά της στοιχεία, (ενεργητικό και παθητικό) μεταβιβάζονται σε άλλες υφιστάμενες ή συνιστώμενες ανώνυμες εταιρείες (που καλούνται επωφελούμενες), ενώ μετά την ολοκλήρωση της διάσπασης η διασπώμενη εταιρεία παύει να υφίσταται.

Δ) Εξαγορά ανωνύμων εταιρειών με εξαγορά των μετοχών τους

Η εξαγορά ανωνύμων εταιρειών, όπως εξομοιώνεται με την μορφή συγχώνευσης με απορρόφηση, σπανίζει στην πράξη, ενώ πολύ συχνά, σε παγκόσμιο αλλά και σε εθνικό επίπεδο, χρησιμοποιείται η μέθοδος της εξαγοράς του χαρτοφυλάκιου των μετοχών μιας ανώνυμης εταιρείας, που σημαίνει ότι η εξαγοραζόμενη εταιρεία εξακολουθεί να υφίσταται ως ιδιαίτερο νομικό πρόσωπο και μετά την εξαγορά των μετοχών της, απλά με την εξαγορά αυτή «αλλάζει χέρια».

Για την εξαγορά των επιχειρήσεων με την μέθοδο αυτή της απόκτησης του χαρτοφυλάκιου των μετοχών τους εφαρμόζονται κυρίως οι ακόλουθες πρακτικές:

Κατά την πρώτη και συνήθως εφαρμοζόμενη διαδικασία οι δυο ενδιαφερόμενες

εταιρείες, μετά από μια προπαρασκευαστική περίοδο, συμφωνούν από κοινού στο αντίτιμο της εξαγοράς.

Κατά την δεύτερη διαδικασία, ένα φυσικό ή νομικό πρόσωπο δηλώνει δημόσια στους μετόχους της υπό αγορά ανώνυμης εταιρείας, ότι προτίθεται να αγοράσει τις μετοχές τους σε τιμή μεγαλύτερη εκείνης του χρηματιστηρίου, με σκοπό να θέσει υπό έλεγχο την εταιρεία (διαδικασία δημόσιας προσφοράς)

Τέλος, κατά τα τελευταία χρόνια εφαρμόζεται και η τακτική της εχθρικής εξαγοράς. Στην περίπτωση αυτή η διοίκηση της υπό αγορά εταιρείας δεν διαθέτει την πλειοψηφία των μετοχών της εταιρείας την οποία διοικεί. Έτσι μια άλλη εταιρεία αγοράζει τμηματικά, μέσω του χρηματιστηρίου, μετοχές της υπό αγορά εταιρείας σε τρόπο ώστε να ανατρέψει την διοίκηση της εταιρείας και να την αποκτήσει.

Όσον αφορά στην επιρροή των συγχωνεύσεων στις εργασιακές σχέσεις και στην Ελληνική νομοθετική τους προσέγγιση, υιοθετήθηκαν οι ευρωπαϊκές οδηγίες για την μεταβίβαση των επιχειρήσεων (οδηγίες 77/187 και 98/50) και τις ομαδικές απολύσεις (οδηγία 75/129) και ενσωματώθηκαν στο Ελληνικό δίκαιο με το ΠΔ 572/88, όπως αυτό τροποποιήθηκε με το ΠΔ 178/2002 και το νόμο 1387/83, περί ομαδικών απολύσεων.

9.5. Το φαινόμενο των εξαγορών και συγχωνεύσεων στην Ελλάδα κατά την τελευταία δεκαετία

Το ΙΝΕ/ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ επιχείρησε την ανάλυση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών και την ταξινόμηση σε αντίστοιχες κατηγορίες των συγχωνεύσεων και εξαγορών που πραγματοποιήθηκαν στην Ελληνική Επικράτεια κατά τα έτη 1995 ως 2004.

Η βάση δεδομένων αποτελείται από τις συγκεντρώσεις που περιέχονται στο αρχείο της Επιτροπής Ανταγωνισμού. Κατά συνέπεια το δείγμα δεν περιλαμβάνει όλες τις συγκεντρώσεις ανωνύμων εταιριών που πραγματοποιήθηκαν κατά το ερευνώμενο διάστημα, αλλά εκείνες που υπόκεινται σε υποχρεωτική γνωστοποίηση στην Επιτροπή Ανταγωνισμού και υπερβαίνουν τα όρια κύκλου εργασιών και μεριδίου αγοράς που προβλέπει ο νόμος⁶⁶. Οι πράξεις αυτές ανέρχονται σε 169⁶⁷.

66. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 4β του ν. 703/77 υποχρέωση γνωστοποίησης των επιχειρηζόμενων συγκεντρώσεων υφίσταται όταν α) αποκτάται μερίδιο αγοράς τουλάχιστον 35% των σχετικών προϊόντων ή υπηρεσιών και β) ο συνολικός κύκλος εργασιών των συμμετεχουσών εταιριών που συμμετέχουν στην συγκέντρωση ανέρχεται στην εθνική αγορά τουλάχιστον σε 150.000.000 Ευρώ και δύο συμμετέχουσες πραγματοποιούν, η κάθε μία, συνολικό κύκλο εργασιών άνω των 15.000.000 Ευρώ.

67. Πρέπει να σημειωθεί ότι παραμένουν εκτός κατηγοριοποίησης 13 συγκεντρώσεις των ετών 2002, 2003 και 2004 καθώς τα αναλυτικά στοιχεία δεν είναι, ως τώρα, διαθέσιμα από την Επιτροπή Ανταγωνισμού. Επίσης δεν ελήφθησαν υπ' όψιν 22 συγχωνεύσεις που αφορούσαν σε συγχωνεύσεις και εξαγορές μεταξύ εταιριών οι οποίες

Μετά από ανάλυση των ποιοτικών στοιχείων επιχειρήθηκε η κατάταξη των πράξεων σε κατηγορίες:

1. κατά νομικό τύπο συγκέντρωσης
2. κατά εθνικότητα
3. κατά τομείς και κλάδους δραστηριότητας

9.5.1. Κατηγοριοποίηση κατά νομικό τύπο συγκέντρωσης

Το άρθρο 2 του νόμου 703/77⁶⁸ περί Ανταγωνισμού, αναφέρει ότι συγκέντρωση πραγματοποιείται: α) όταν συγχωνεύονται με κάθε τρόπο δύο ή περισσότερες προηγούμενες ανεξάρτητες επιχειρήσεις και β) όταν ένα ή περισσότερα πρόσωπα που ελέγχουν ήδη τουλάχιστον μια επιχείρηση ... αποκτούν άμεσα ή έμμεσα τον έλεγχο του συνόλου ή τμημάτων μιας ή περισσότερων άλλων επιχειρήσεων.

Επομένως, το δίκαιο του Ανταγωνισμού αντιλαμβάνεται τις συγκεντρώσεις και εξαγορές:

- α) ως συγχωνεύσεις και εξαγορές με τη «στενή» έννοια του όρου, όπου επέρχεται εξαφάνιση της νομικής προσωπικότητας μιάς ή περισσότερων ή και του συνόλου των συμμετεχουσών εταιριών, είτε με απορρόφηση, είτε με σύσταση νέας εταιρίας.
- β) ως συγκεντρώσεις υπό ευρεία έννοια. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτών των περιπτώσεων είναι ότι δεν έχουμε πλέον εξαφάνιση της νομικής προσωπικότητας των συμμετεχουσών εταιριών αλλά απόκτηση καθοριστικής επίδρασης αποκλειστικού ή κοινού ελέγχου στην δραστηριότητα μιας επιχείρησης.

Η άσκηση ελέγχου, συνιστά πραγματικό γεγονός που αποδεικνύεται βάσει τεκμηριών που αναφέρει τόσο ο ίδιος ο νόμος όσο και η πλούσια σχετική νομολογία, και δεν καθορίζεται αυστηρά από νομικά πλαίσια. Συνήθως πραγματοποιείται μέσω της εξαγοράς πλειοψηφικού πακέτου μετοχών, αλλά μπορεί να επιτευχθεί και με άλλα δικαιώματα επικαρπίας ή συμβάσεις που παρέχουν δικαίωμα καθοριστικής επίδρασης στην συμμετοχή και στις αποφάσεις των οργάνων μιας επιχείρησης, ακόμα δε και μέσω της απόκτησης μειοψηφικού πακέτου, σε περίπτωση κατά την οποία υπάρχει μεγάλη διασπορά μετοχών.

δεν έχουν νομική οντότητα στην Ελληνική Επικράτεια (Η Επιτροπή Ανταγωνισμού επιλαμβάνεται επί διεθνών συγκεντρώσεων εταιριών οι οποίες πραγματοποιούν υψηλό κύκλο εργασιών στην Ελλάδα, είτε εισάγοντας τα προϊόντα τους κατευθείαν, είτε μέσω αντιπροσώπων).

68. Όπως έχει τροποποιηθεί από το αρθρ. 2 παρ. 1 ν.2296/95.

Η κατηγοριοποίηση πραγματοποιήθηκε με την ένταξη των νομικών πράξεων, όπως προβλέπονται από το Εμπορικό και Αστικό Δίκαιο, στις κατηγορίες του ν. 703/77 περί Ανταγωνισμού.

Κατά αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με τους ορισμούς της παρ. α) του ν. 703/77, όπου γίνεται λόγος για συγχώνευση, με τη «στενή» νομική έννοια του όρου, προέκυψαν οι εξής κατηγορίες:

- 1) Συγχώνευση με απορρόφηση (αρθρ. 69 επ. ν. 2190/20⁶⁹)
- 2) Συγχώνευση με σύσταση νέας εταιρίας (άρθρ. 80 ν. 2190/20⁷⁰)
- 3) Συγχώνευση με εξαγορά (αρθρ. 79 ν. 2190) Τα στοιχεία της Επιτροπής Ανταγωνισμού που συνοδεύουν τις πράξεις δεν ορίζουν σε κάθε περίπτωση λεπτομερώς τη νομική διαδικασία. Σε όσες συγκεντρώσεις αναφέρεται ότι πραγματοποιούνται με εξαγορά εταιρίας ή μέρους αυτής προκύπτει απορρόφηση της εταιρίας ή του τμήματος από την εξαγοράζουσα, **χωρίς αναφορά σε διαδικασία ανταλλαγής μετοχών.**

Σημειώνεται ότι οι προβλεπόμενες από τον εμπορικό νόμο μορφές της διάσπασης εταιριών και της απορρόφησης εταιρίας της οποίας η απορροφώμενη κατέχει το 100% των μετοχών της, δεν προέκυψαν κατά την ανάλυση των πράξεων, συνεπώς δεν αναφέρονται..

Στα πλαίσια της παρ. β) αναγνωρίσαμε και εντάξαμε τις εξής περιπτώσεις:

- 4) Απόκτηση αποκλειστικού ελέγχου από άλλη Α.Ε (αποκλειστικός έλεγχος)⁷¹.
- 5) Απόκτηση κοινού ελέγχου σε άλλη Α.Ε⁷².
- 6) Σύσταση κοινής επιχείρησης Κατά την σύσταση κοινής επιχείρησης, οι συμμετέχουσες εταιρίες παραμένουν ανεξάρτητες, χωρίς καμία μεταβολή στην νομική τους προσωπικότητα, και η συγκέντρωση επιτυγχάνεται μέσω της σύστασης νέας, κοινώς ελεγχόμενης εταιρίας η οποία αντιμετωπίζεται άλλοτε ως συγκέντρωση (όταν η κοινή επιχείρηση αποτελεί ανεξάρτητη οικονομική μονάδα) και άλλοτε ως σύμπραξη εταιριών, σύμφωνα με το Δίκαιο του Ανταγωνισμού⁷³.

69. όπως τροποποιήθηκε από το Π.Δ 498/1987 που ενσωμάτωσε την Τρίτη Οδηγία Ε.Ο.Κ για τις εταιρίες 78/855 ΕΚ.

70. όπως τροποποιήθηκε από το Π.Δ 498/1987 που ενσωμάτωσε την Τρίτη Οδηγία Ε.Ο.Κ για τις εταιρίες 78/855 ΕΚ.

71. Σύμφωνα και με τις διατάξεις της Οδηγίας περί Δημόσιας Προσφοράς Εξαγοράς 2004/25/ΕΚ.

72. Σύμφωνα με την Ανακοίνωση της Ε.Επιτροπής σχετικά με την έννοια της συγκέντρωσης βάσει του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 4064/89 του Συμβουλίου για τον έλεγχο των συγκεντρώσεων μεταξύ επιχειρήσεων (98/С 66/02, παρ. 19) καθώς και σχετικές αποφάσεις της Επιτροπής Ανταγωνισμού.

73. Παρ. 5 του άρθρου 4 του ν. 703/77.

- 7) Απόσχιση κλάδου επιχείρησης. (Η απόσχιση κλάδου διέπεται από τις διατάξεις των νόμων ν.2166/93, του φορολογικού νόμου 1297/72 καθώς και του άρθρ. 25 της Έκτης Ευρωπαϊκής Οδηγίας για τη διάσπαση ανωνύμων εταιριών 82/891/ΕΚ).

9.5.2. Εθνικότητα

■ Εθνικές και Διεθνείς Συγχωνεύσεις

Ο προσδιορισμός της γεωγραφικής διάστασης αποτελεί βασική κατηγορία σε κάθε επίσημη καταγραφή συγκεντρώσεων από επιστημονικά ιδρύματα και Διεθνείς Οργανισμούς καθώς προσφέρει χρήσιμα πολιτικά και οικονομικά συμπεράσματα για την κίνηση, συμπεριφορά και λειτουργία της επιχειρηματικής δραστηριότητας, του διεθνούς κεφαλαίου και των επενδύσεων.

Η «εθνικότητα» αποδίδεται στις συμμετέχουσες εταιρίες με βάση το Κράτος όπου διατηρούν την συστατική τους έδρα και όχι σύμφωνα με την εθνικότητα του ιδιοκτησιακού καθεστώτος⁷⁴.

Κατά αυτόν τον τρόπο, μια εταιρία ιδρυθείσα υπό το Ελληνικό Δίκαιο θεωρείται Ελληνική ανεξάρτητα από το αν αποτελεί θυγατρική αλλοδαπής ή ελέγχεται, κατά τη μετοχική της σύνθεση, από αλλοδαπά φυσικά ή νομικά πρόσωπα. Το αντίστοιχο ισχύει και για τις υπεράκτιες επενδυτικές, εικονικές ή συμμετοχικές εταιρίες όπου κατά κανόνα παρατηρείται διάσταση στην εθνικότητα της έδρας και σε αυτήν των ιδιοκτησιακών συμφερόντων.

■ Ελληνικές Εταιρίες Αλλοδαπών Συμφερόντων

Επιχειρήθηκε η καταγραφή των ημεδαπών εταιριών που ελέγχονται από αλλοδαπά κεφάλαια.

Στην κατηγορία αυτή εντάσσονται τόσο οι θυγατρικές εταιρίες ή τα υποκαταστήματα αλλοδαπών εταιριών που έχουν συσταθεί κατά το Ελληνικό Δίκαιο, όσο και οι Ελληνικές εταιρίες, των οποίων ο έλεγχος, με βάση τη μετοχική τους σύνθεση έχει περιέλθει σε αλλοδαπά νομικά ή φυσικά πρόσωπα.

■ Πολυεθνικοί Όμιλοι

Ο ορισμός του «ομίλου», η διαφαινόμενη λειτουργία, δηλαδή, περισσότερων εταιριών ή επιχειρήσεων υπό ενιαίο έλεγχο αποδίδεται μετά από την «πραγματική»

74. Σύμφωνα με τους ορισμούς της Πρότασης Οδηγίας για τις διασυννοριακές συγχωνεύσεις COM (2003) 703.

διαπίστωση μετοχικής σύνδεσης των επιχειρήσεων, σύμφωνα με τα στοιχεία της Επιτροπής Ανταγωνισμού.

Η κατηγορία επιχειρεί να καταγράψει την συμμετοχή μεγάλων πολυεθνικών ομίλων και εταιριών στη συγχωνευτική δραστηριότητα της Ελληνικής αγοράς, είτε μέσω της παρουσίας της μητρικής εταιρίας είτε μέσω της συμμετοχής ελεγχόμενων ή θυγατρικών εταιριών.

9.5.3. Κλάδοι δραστηριότητας

■ Κατηγοριοποίηση κατά κλάδο

Επιχειρείται η κατάταξη των πράξεων σε ομαδοποιημένους, ευρείς κλάδους, σε αναλογία με την ευρύτητα που παρουσιάζει πλέον η επιχειρηματική δράση, προκειμένου να αναδειχθεί σαφέστερα μια ενδεικτική εικόνα για τη γενικότερη δραστηριότητα της αγοράς, (π.χ. τραπεζικός κλάδος και χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, πληροφορική και επικοινωνίες, χημική βιομηχανία-πλαστικά, βιομηχανία μετάλλου-μηχανήματα).

Η καταγραφόμενη δραστηριότητα αναφέρεται στον κλάδο όπου θα δραστηριοποιηθεί κυρίως το νέο εταιρικό σχήμα (ανάλογα με το είδος της συγκέντρωσης) το οποίο προκύπτει από τον επιχειρούμενο εταιρικό μετασχηματισμό.

■ Πολυκλαδικότητα

Επιχειρείται η καταγραφή των πράξεων συγκέντρωσης μεταξύ εταιριών που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικούς κλάδους.

■ Πολυκλαδικοί Όμιλοι

Ως Πολυκλαδικός ορίζεται ο Όμιλος του οποίου οι επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται τόσο σε διαφορετικές αγορές προϊόντος όσο και σε διαφορετικά στάδια της παραγωγικής και εμπορικής διαδικασίας του ιδίου προϊόντος.

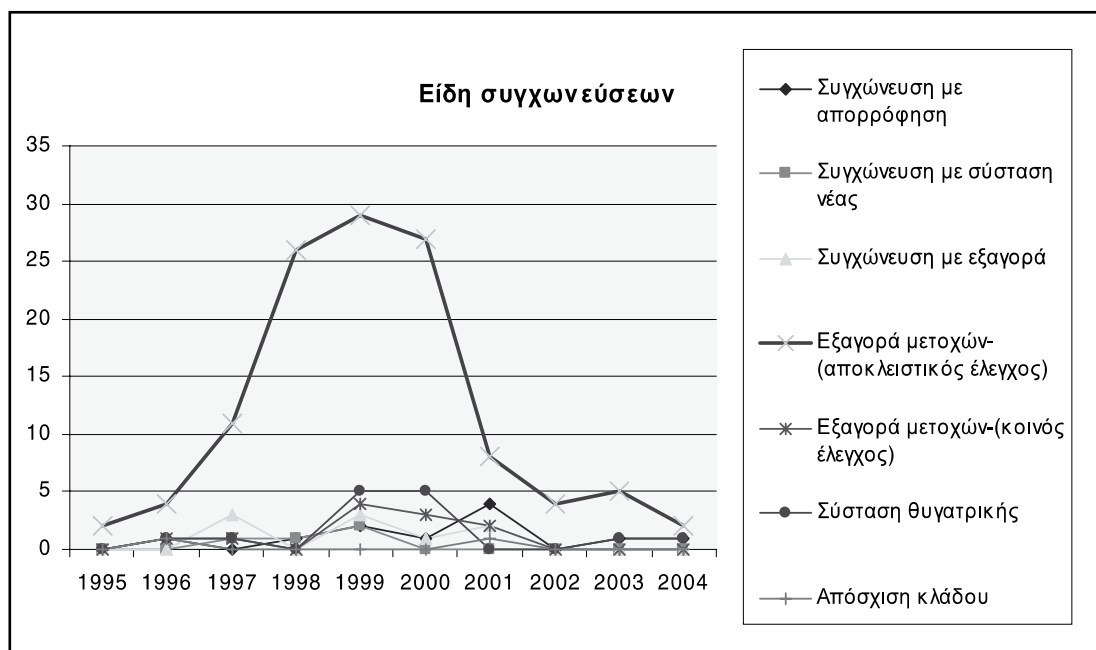
Καταγράφεται η συμμετοχή των πολυκλαδικών ομίλων μέσω θυγατρικών ή «ελεγχόμενων» εταιριών.

9.5.4. Αριθμός και είδη συγκεντρώσεων

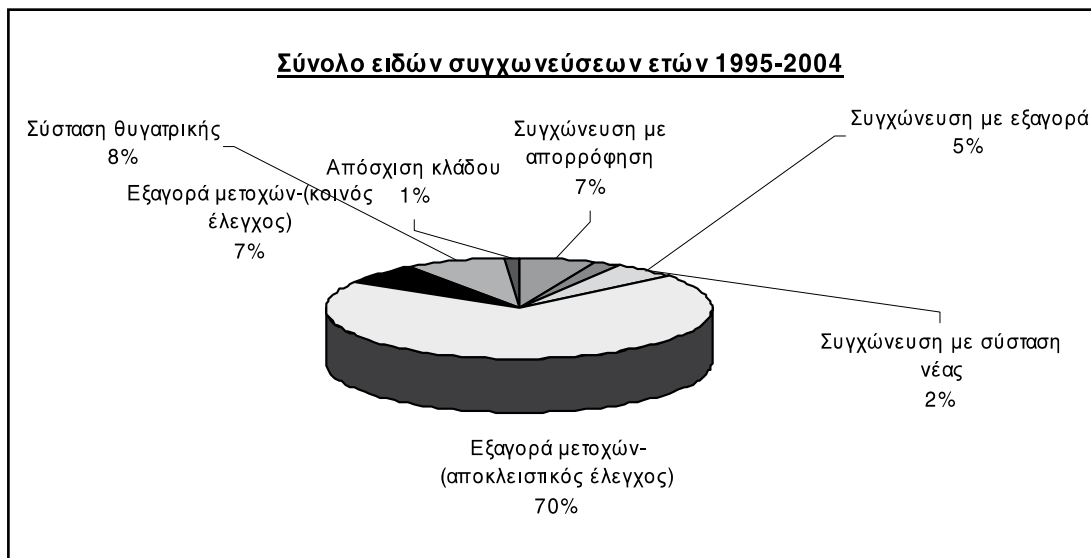
Πίνακας 28: Είδη συγχωνεύσεων

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Σύνολο
1	Συγχώνευση με απορρόφηση	0	1	0	1	2	1	4	0	1	1	11
2	Συγχώνευση με σύσταση νέας	0	0	1	1	2	0	0	0	0	0	4
3	Συγχώνευση με εξαγορά	0	0	3	0	3	1	2	0	0	0	9
4	Εξαγορά μετοχών- (αποκλειστικός έλεγχος)	2	4	11	26	29	27	8	4	5	2	118
5	Εξαγορά μετοχών-(κοινός έλεγ- χος)	0	1	1	0	4	3	2	0	0	0	11
6	Σύσταση θυγατρικής	0	1	1	0	5	5	0	0	1	1	14
7	Απόσχιση κλάδου	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	2
Γενικό Σύνολο		2	8	17	28	45	37	17	4	7	4	169

Διάγραμμα 76

Διάγραμμα 77

■ Αποτελέσματα:

- Δημοφιλέστερη μέσω στρατηγικής συγκέντρωσης επιχειρήσεων, αναδεικνύεται η απόκτηση μέρους ή και του συνόλου των μετοχών σε άλλη Α.Ε. με σκοπό την απόκτηση αποκλειστικού ελέγχου.

Η διαδικασία αυτή, πέραν του πλεονεκτήματος της ταχύτητας και νομικής απλότητας της διαδικασίας της απόκτησης ελέγχου με εξαγορά πλειοψηφικού πακέτου μετοχών, παρέχει στις επιχειρήσεις την δυνατότητα δημιουργίας «εν τοις πράγμασι» αποκεντρωμένων ομίλων και την δυνατότητα ελιγμών προς αποφυγήν των νομικών δεσμεύσεων του εργατικού, φορολογικού και οικονομικού ποινικού δικαίου.

Κατά το στάδιο της προέρευνας, διαπιστώθηκε το φαινόμενο της απορρόφησης των ελεγχόμενων εταιριών από την εταιρία που, σύμφωνα με την γνωστοποιούμενη στην Επιτροπή Ατναγωνισμού πράξη, είχε αποκτήσει τον έλεγχο αυτών. Διαπιστώθηκε δηλαδή η πρακτική της απόκτησης ελέγχου σε πρώτο στάδιο και της συγχώνευσης με απορρόφηση εν συνεχεία.

Σε 59 περιπτώσεις η ελεγχόμενη εταιρία δεν υφίσταται πλέον. Ύστερα από έρευνα, διαπιστώθηκε ότι σε 19 από αυτές έχει επακολουθήσει απορρόφηση, ενώ στις υπόλοιπες 40 δεν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία

- Ως προς τον συνολικό αριθμό των συγχωνεύσεων, παρατηρείται αντίστοιχη χρονική πορεία της έντασης του φαινομένου των συγχωνεύσεων και των εξαγορών με αυτή που επικρατεί σε παγκόσμιο επίπεδο. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, και στην Ελλάδα, την κορύφωση της δραστηριότητας κατά τα τέλη της δεκαετίας

του 90 και την αντίστοιχη ύφεση κατά το 2001. Η σταδιακή επανάκαμψη του φαινομένου σε παγκόσμιο επίπεδο τα επόμενα έτη (2002, 2003, 2004) καταγράφεται και στην Ελλάδα, η ποιοτική ανάλυση του δείγματος όμως δεν καθίσταται εφικτή λόγω των ελλειπών στοιχείων της Επιτροπής Ανταγωνισμού.

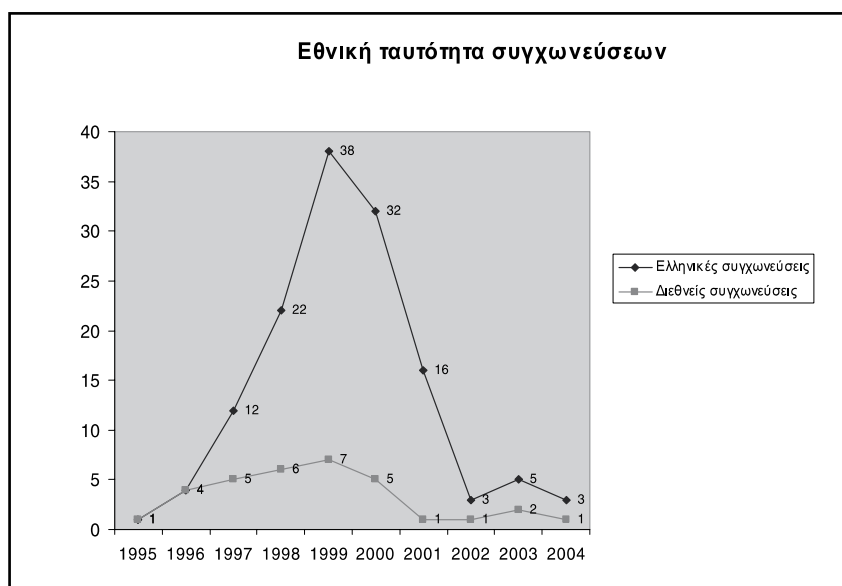
9.5.3.2. Εθνικότητα συγκεντρώσεων

- **Ελληνικές συγχωνεύσεις:** 136 συγκεντρώσεις διεξήχθησαν μεταξύ εταιριών με έδρα την Ελλάδα, συσταθείσες υπό το Ελληνικό Δίκαιο, ανεξάρτητα από το αν αποτελούν θυγατρικές ή ελέγχονται, κατά τη μετοχική τους σύνθεση, από αλλοδαπά φυσικά ή νομικά πρόσωπα.
- **Διεθνείς συγχωνεύσεις:** 33 συγκεντρώσεις αφορούν συγκέντρωση με συμμετοχή αλλοδαπής εταιρίας.

Πίνακας 29: Εθνική ταυτότητα συγχωνεύσεων

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Σύνολο
1	Ελληνικές συγχωνεύσεις	1	4	12	22	38	32	16	3	5	3	136
2	Διεθνείς συγχωνεύσεις	1	4	5	6	7	5	1	1	2	1	33
	Γενικό Σύνολο	2	8	17	28	45	37	17	4	7	4	169

Διάγραμμα 78

Διάγραμμα 79

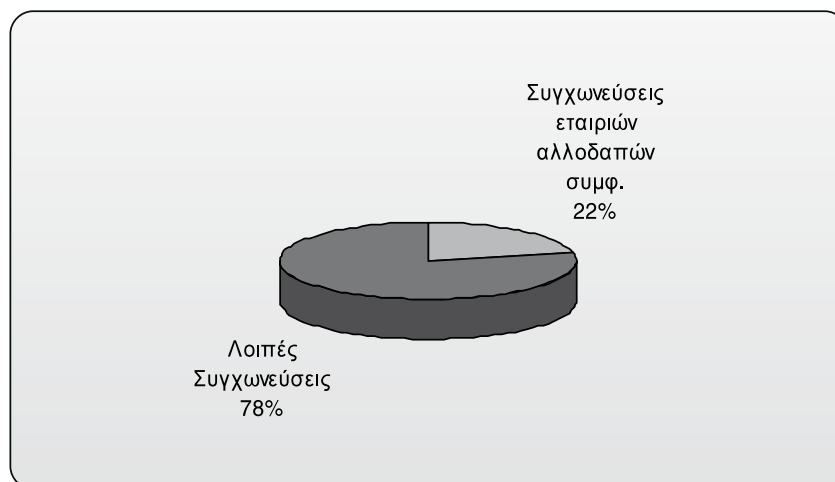

- **Προέλευση Αλλοδαπών Εταιριών:**

Η Ολλανδία, ως συστατική έδρα, κατέχει την πρώτη θέση στις χώρες προέλευσης των αλλοδαπών που εξαγοράζουν ελληνική εταιρία.

Διάγραμμα 80

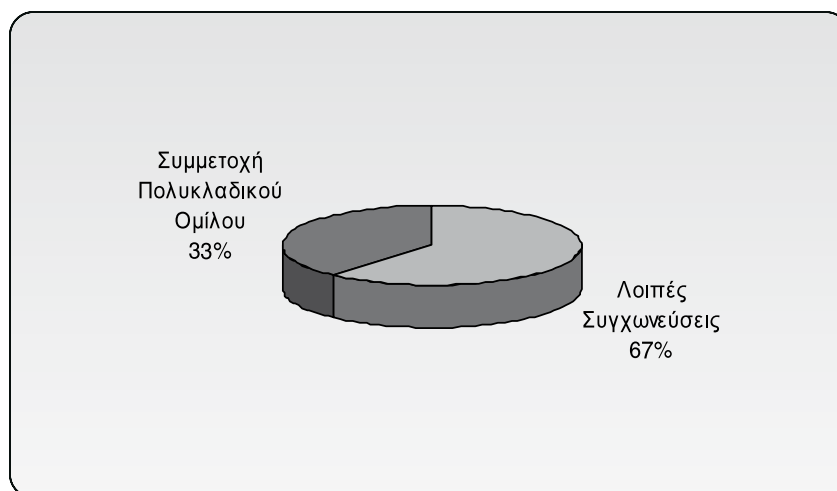
- **Συμμετοχή ελληνικών εταιριών αλλοδαπών συμφερόντων**

- **Πολυεθνικοί Όμιλοι**

Διάγραμμα 81

Συμμετοχή πολυκλαδικών ομίλων στις συγχωνεύσεις

■ **Αποτελέσματα**

Η διεξαγωγή διασυνοριακών συγχωνεύσεων στην Ελληνική αγορά (20%) παρουσιάζεται αρκετά χαμηλότερη από τον αντίστοιχο Ευρωπαϊκό μέσο όρο (54%), αποτέλεσμα που είναι σύμφωνο με τα στοιχεία των ερευνών που διενεργούνται σε Ευρωπαϊκό επίπεδο. Η συντριπτική πλειοψηφία των διεθνών συγχωνεύσεων αφορά την εξαγορά Ελληνικών Εταιριών από αλλοδαπές.

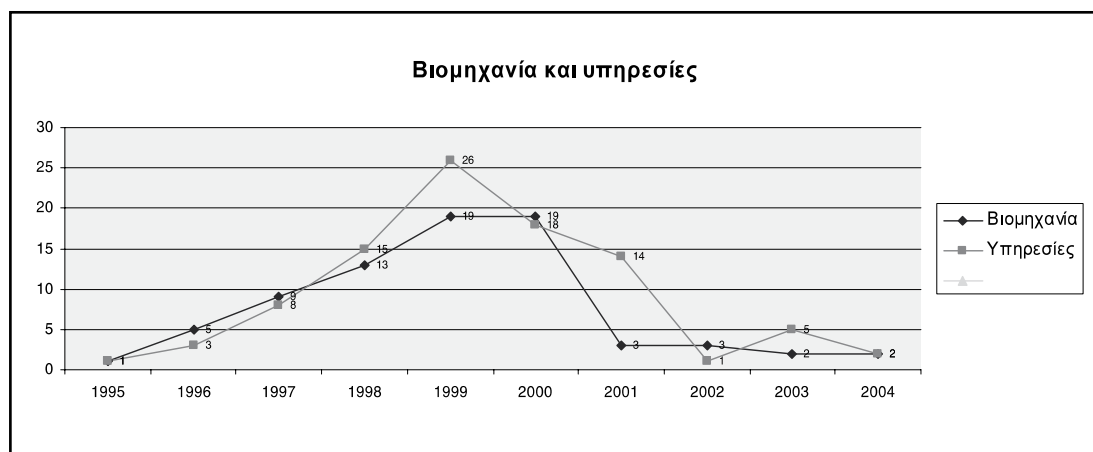
Στη χαμηλή αυτή παρουσία των διεθνών συγχωνεύσεων, θα πρέπει να συνεκτιμηθεί το σημαντικό ποσοστό που παρουσιάζει η συμμετοχή των ελληνικών εταιριών που ελέγχονται από αλλοδαπά κεφάλαια. Το στοιχείο αυτό εξηγεί εν μέρει το χαμηλό ποσοστό των διεθνών συγχωνεύσεων καθώς παρατηρείται η διεξαγωγή συγχωνευτικής δραστηριότητας από αλλοδαπές εταιρίες που έχουν ήδη εισέλθει στην Ελληνική αγορά μέσω θυγατρικών ή ελεγχόμενων ημεδαπών εταιριών.

3. Δραστηριότητα κατά τομείς και κλάδους

Πίνακας 30: Βιομηχανία και υπηρεσίες

		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Σύνολο
1	Βιομηχανία	1	5	9	13	19	19	3	3	2	2	76
2	Υπηρεσίες	1	3	8	15	26	18	14	1	5	2	93
3												0
Γενικό Σύνολο												169

Διάγραμμα 82

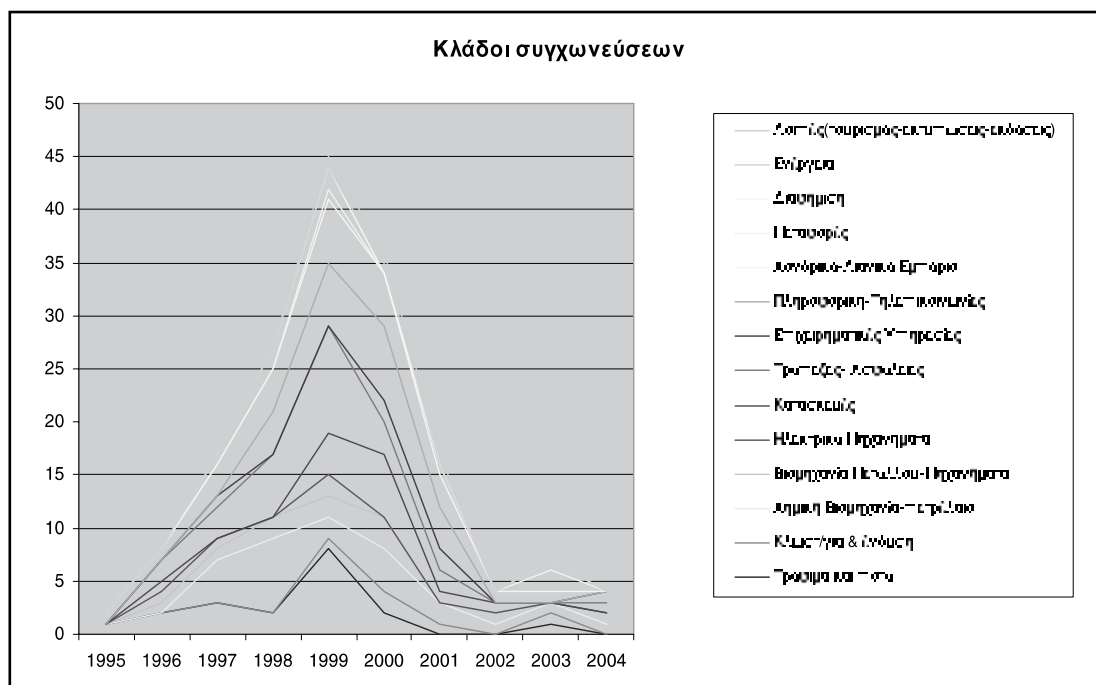

Πίνακας 31: Κλάδοι συγχωνεύσεων (δραστηριότητα ανά Κλάδο)

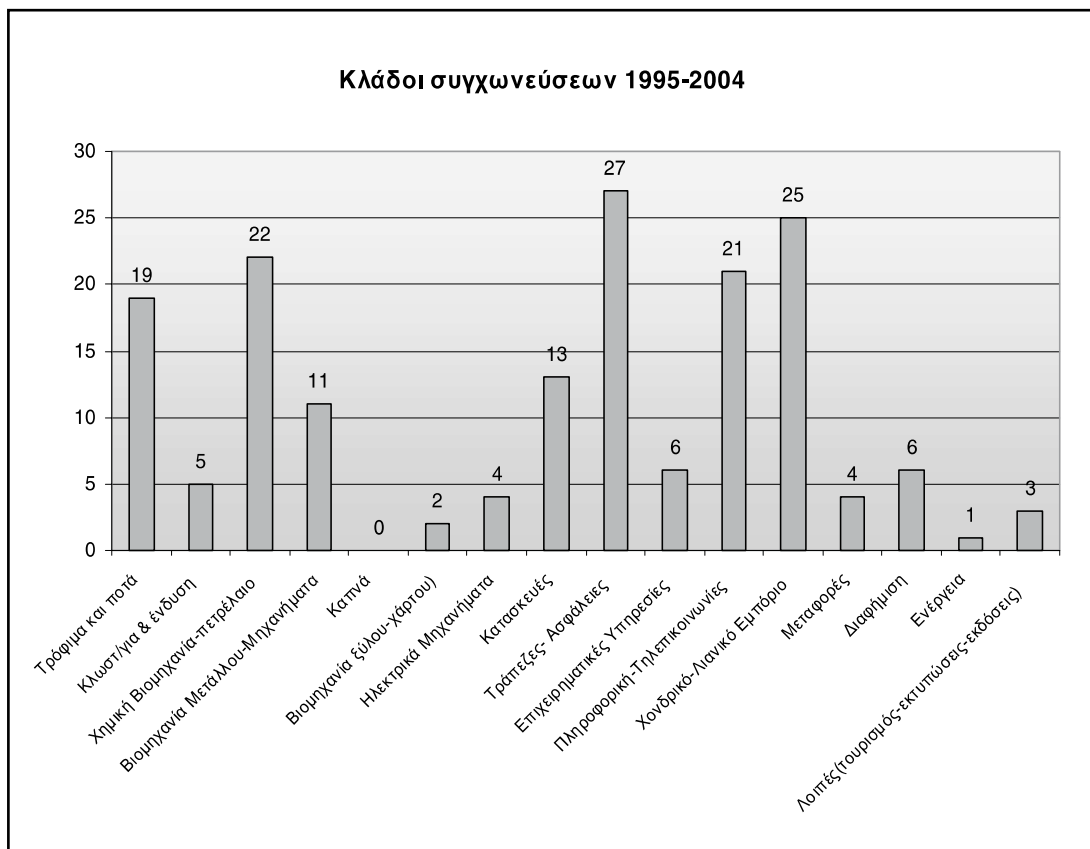
		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Σύνολο
1	Τρόφιμα και ποτά	1	2	3	2	8	2	0	0	1	0	19
2	Κλωστ/για & ένδυση	0	0	0	0	1	2	1	0	1	0	5
3	Χημική Βιομηχανία -πετρέλαιο	0	0	4	7	2	4	2	1	1	1	22
4	Βιομηχανία Μετάλλου -Μηχανήματα	0	1	1	2	2	3	0	1	0	1	11
5	Καπνά	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

6	Βιομηχανία ξύλου-χάρτου)	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	2
7	Ηλεκτρικά Μηχανήματα	0	1	1	0	2	0	0	0	0	0	4
8	Κατασκευές	0	1	0	0	4	6	1	1	0	0	13
9	Τράπεζες- Ασφάλειες	0	2	3	6	10	3	2	0	0	1	27
10	Επιχειρηματικές Υπηρεσίες	0	0	1	0	0	2	2	0	0	1	6
11	Πληροφορική -Τηλεπικοινωνίες	0	0	0	4	6	7	4	0	0	0	21
12	Χονδρικό-Λιανικό Εμπόριο	1	1	3	4	6	5	3	1	1	0	25
13	Μεταφορές	0	0	0	0	1	0	1	0	2	0	4
14	Διαφήμιση	0	0	1	2	2	0	0	0	1	0	6
15	Ενέργεια	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
16	Λοιπές (τουρισμός-εκτυπώσεις-εκδόσεις)	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	3
Γενικό σύνολο		2	8	17	28	45	37	17	4	7	4	169

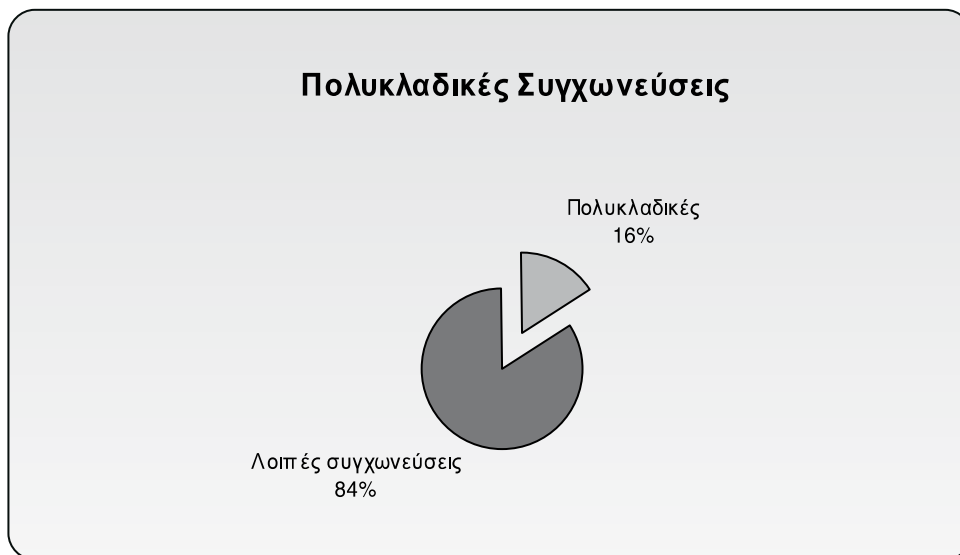
Διάγραμμα 83

Διάγραμμα 84

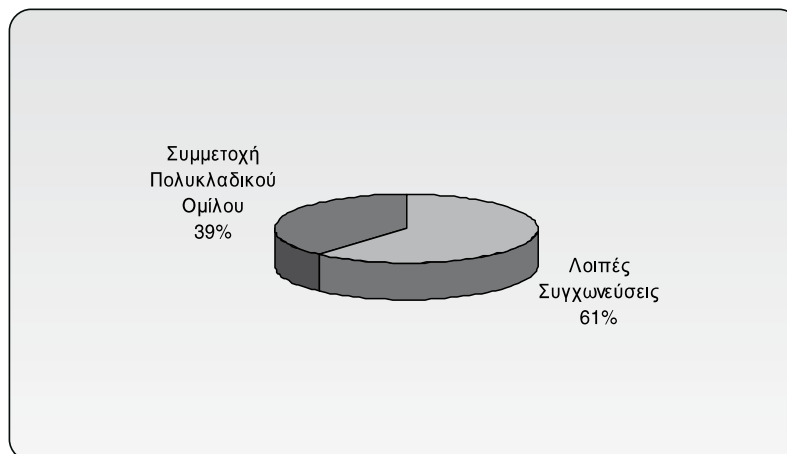
Διάγραμμα 85

- **Πολυκλαδικοί Όμιλοι**

Διάγραμμα 86

Συμμετοχή πολυκλαδικών ομίλων στις συγχωνεύσεις

■ **Αποτελέσματα**

- **Κλάδοι**

Οι κλάδοι που παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη δραστηριότητα είναι συμβατοί με τα δεδομένα σε διεθνές επίπεδο και τις τάσεις που παρουσιάζουν οι συγχωνεύσεις σε διεθνές επίπεδο.

Την πρώτη θέση, με σημαντική διαφορά, κατέχει ο τομέας των υπηρεσιών, με προεξάρχοντα κλάδο αυτό των τραπεζικών και χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και ακολουθούν ο κλάδος του εμπορίου και της πληροφορικής, ο οποίος τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει μεγάλη αύξηση.

Σημαντική θέση κατέχει ο τομέας των κατασκευών, σε αντίθεση με την δραστηριότητα του κλάδου σε διεθνές επίπεδο. Μία ακόμη Ελληνική «ιδιομορφία» αποτελεί ο μεταποιητικός κλάδος της βιομηχανίας ποτών και τροφίμων, ο οποίος παρουσιάζει σημαντική συγχωνευτική δραστηριότητα.

- **Πολυκλαδικές συγχωνεύσεις**

Το φαινόμενο της πολυκλαδικής συγχώνευσης, δηλαδή της ένωσης περιουσιών ή της ανάληψης κοινής επιχειρηματικής δράσης από εταιρίες που δραστηριοποιούνται σε διαφορετικούς κλάδους παρουσιάζεται σε πολύ περιορισμένη έκταση.

Ως κυριότερος λόγος διαφαίνεται η επιχειρηματική στρατηγική –σύμφωνη και με ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του πέμπτου διεθνούς κύματος των συγχωνεύσεων- περί αναδίπλωσης και επικέντρωσης στον κύριο κλάδο δραστηριότητας.

Τα σημαντικότερα συμπεράσματα που μπορούν να εξαχθούν από τα αποτελέσματα της έρευνας αναφέρονται αφ' ενός στην προσπάθεια των εταιριών πληροφορικής να αποκτήσουν πρόσβαση στην αγορά με ανάλογες εξαγορές εταιριών που δραστηριοποιούνται στο χώρο του ηλεκτρονικού εμπορίου και αφ' ετέρου στην συμμετοχή τραπεζικών ιδρυμάτων μέσω εξαγοράς μετοχών σε διαφορετικούς κλάδους υπηρεσιών.

- **Πολυκλαδικοί Όμιλοι**

Το ποσοστό αυτό έρχεται να συμπληρώσει την εξήγηση του χαμηλού ποσοστού πολυκλαδικών συγχωνεύσεων. Στην κατηγορία αυτή καταγράφεται η παρουσία εκείνων των Ομίλων που ενώ αναπτύσσουν πολυκλαδική δραστηριότητα, πραγματοποιούν συγχωνεύσεις στα πλαίσια ενός κλάδου μέσω μιας από τις ελεγχόμενες από αυτούς εταιρίες, με συνέπεια η συγχώνευση να καταγράφεται ως μονοκλαδική.

Το συμπέρασμα που συνάγεται από την ανάλυση αναδεικνύει ότι στην ελληνική αγορά έχει ήδη συντελεσθεί σε σημαντικό βαθμό κάθετη ή συμπληρωματική συγκέντρωση πολλών επιχειρήσεων (π.χ. παραγωγή και εμπορία ηλεκτρικών ειδών και πληροφορικής, παραγωγή και εμπορία τροφίμων, συμμετοχή τραπεζών σε συμπληρωματικές υπηρεσίες), οι οποίες μέσω των θυγατρικών ή ελεγχόμενων επιχειρήσεων τους πραγματοποιούν έντονη συγχωνευτική δραστηριότητα σε επι μέρους κλάδους.

Μέρος 10
Ποσοτικές προσεγγίσεις της βιωσιμότητας
του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ

Ποσοτικές προσεγγίσεις της βιωσιμότητας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ

10.1. Η μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος

Για τις **καταβαλλόμενες συντάξεις**, ισχύει, με βάση το διανεμητικό (στην αρχική του σύλληψη αλλά μικτό στην εν συνεχεία λειτουργία του) σύστημα ο μαθηματικός τύπος:

$P_t = L_{ct} + E_{ct} + S_{ct} + S_{at}$ όπου:

P = Οι καταβαλλόμενες συντάξεις,

L_c = Οι εισφορές των ασφαλισμένων και συνταξιούχων,

E_c = Οι εισφορές των εργοδοτών,

S_c = Οι εισφορές (συμμετοχή) του κράτους,

S_a = Η απόδοση των αποθεματικών και των επενδύσεων και

t = Ο χρόνος αναφοράς των συντάξεων, των εισφορών και των αποδόσεων.

Επισημαίνεται, ότι, ο πιο πάνω μαθηματικός τύπος αποτελεί την απλή εκδοχή των σχέσεων P , L_c , E_c , S_c και S_a και επιλέγεται για μεθοδολογικούς λόγους. Στην πραγματικότητα, ο μαθηματικός αυτός τύπος μπορεί να λάβει και τη μορφή ανισότητας, οπότε το μέγεθος P_t ενδέχεται να υπολείπεται ή να υπερέχει του αθροίσματος των 4 μερών του δεύτερου σκέλους του ανωτέρω μαθηματικού τύπου.

Σε μία περίπτωση ανισότητας μπορεί να προκύψει:

$$P_t < (L_{ct} + E_{ct} + S_{ct} + S_{at})$$

ή

$$P_t > (L_{ct} + E_{ct} + S_{ct} + S_{at})$$

Με βάση το μαθηματικό αυτόν τύπο, είναι σαφές, ότι, το απαιτούμενο κονδύλι, προς εξόφληση των συντάξεων, για το χρόνο t_1 , με βάση, πάντοτε, το διανεμητικό σύστημα, συγκροτείται από το άθροισμα 4 επί μέρους ποσών και ειδικότερα από το άθροισμα:

- των ασφαλιστικών εισφορών των εν ενεργεία και πιθανώς (περίπτωση ΛΑΦΚΑ) των συνταξιούχων του ίδιου χρόνου t_1 ,
- των ασφαλιστικών εισφορών των εργοδοτών του ίδιου, επίσης, χρόνου t_1 ,

- της συμμετοχής του κράτους, στα πλαίσια του συστήματος της τριμερούς χρηματοδότησης, για τον ίδιο, ομοίως, χρόνο t1 και
- της απόδοσης των αποθεματικών, των επενδύσεων και της εν γένει περιουσίας του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, κατά τον ίδιο, επίσης, χρόνο t1.

Κατά συνέπεια, η πιθανή μείωση οποιουδήποτε από τα 4 αυτά επί μέρους μεγέθη του δεύτερου σκέλους της εξίσωσης, πρέπει να αναπληρωθεί από απολύτως ανάλογη συνολική αύξηση ενός η περισσότερων από τα λοιπά 3 μεγέθη του ίδιου σκέλους. Σε διαφορετική περίπτωση (μετατροπή της εξίσωσης σε ανισότητα με υπολειπόμενο το μέγεθος P1 έναντι του αθροίσματος των λοιπών 4 μερών), θα καταστεί αδύνατη η καταβολή, από τον ασφαλιστικό Οργανισμό, ανάλογου τμήματος των οφειλομένων συντάξεων.

Στην περίπτωση του ΙΚΑ – ΕΤΑΜ αλλά και γενικότερα του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης της χώρας μας, είναι σαφώς προβληματική η συνεισφορά του 4ου μέρους του δεύτερου σκέλους της εξίσωσης δηλαδή των αποδόσεων των αποθεματικών και των επενδύσεων του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ. Έχει εξηγηθεί, επαρκώς, σε προγενέστερες αναλύσεις της ΓΣΕΕ, ο τρόπος και η διαδικασία κατασπατάλησης, με ευθύνη της ελληνικής Πολιτείας, των αποθεματικών του συστήματος και έχει αναδειχθεί, μέσα από τις αναλύσεις αυτές, η σημερινή αδυναμία του να συμβάλει στις τρέχουσες ανάγκες χρηματοδότησης των οφειλομένων ασφαλιστικών παροχών.

Την έλλειψη, συνεπώς, δυνατοτήτων του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης στο σύνολό του και ειδικότερα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, οφείλουν να καλύψουν τα λοιπά 3 μέρη του δεύτερου σκέλους της εξίσωσης δηλαδή οι ασφαλιστικές εισφορές ασφαλισμένων και εργοδοτών και η συμμετοχή του κράτους.

Οι συνέπειες της αφαίμαξης του συστήματος από τα αποθεματικά του που πραγματοποιήθηκε σε περασμένες περιόδους, με πρωτεργάτη το ίδιο το ελληνικό κράτος, εξακολουθεί να ταλανίζει το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης της χώρας και να μη του επιτρέπει να βρεί το σωστό βηματισμό του. Το Σύστημα εμφανίζει εγγενή πλέον παθογένεια, ώστε να παρίσταται άμεση ανάγκη εξ υπαρχής ανακαθορισμού των αναγκών και των προτεραιοτήτων του.

Με αφετηρία την επακριβή εφαρμογή και τήρηση των ρυθμίσεων του Ν. 3029/2002 και κυρίως των αναφερομένων στην ετήσια χρηματοδότηση (1% του ΑΕΠ) του Ιδρύματος, με δεδομένη εισπραξιμότητα 100% των ασφαλιστικών εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών και με βάση το σύνολο των παραδοχών που παρατίθενται στην αντίστοιχη ενότητα της παρούσας, η βιωσιμότητα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ προσεγγίζει (σύμφωνα με το ευνοϊκότερο σενάριο) μέχρι το έτος 2026.

Αναλυτικότερα, κατά τη διενέργεια των αναλογιστικών αυτών προσεγγίσεων, έχουν συνδυασθεί ποικίλα σενάρια:

- εναλλακτικών **ετήσιων ρυθμών ανάπτυξης** (αυξήσεων του ΑΕΠ) 3% η 4% η 5%,
- εναλλακτικών **τρόπων χρηματοδότησης** (με η χωρίς τη συμμετοχή του Κράτους),
- εναλλακτικών **ηλικιών συνταξιοδότησης** 61, 62, 63, 64 ή 65 έτη ηλικίας.

Πέραν, όμως, των σεναρίων αυτών, έχουν πραγματοποιηθεί αναλογιστικές προσεγγίσεις με βάση υποθετικά σενάρια:

- υπαγωγής στο σύστημα 500.000 ή 800.000 νέων ασφαλισμένων, λόγω μείωσης της ανεργίας, αύξησης της απασχόλησης και ελαχιστοποίησης της ανασφάλιστης («μαύρης») και
- εξομοίωσης του αριθμού των ημερών ασφάλισης, κατ' έτος, των αλλοδαπών (μεταναστών) με τον αντίστοιχο αριθμό των ελλήνων ασφαλισμένων.

Με τα υποθετικά αυτά σενάρια επιδιώκεται η μέτρηση, βάσει των δεδομένων παραμέτρων λειτουργίας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, των επιπτώσεων και ειδικότερα των νέων εισροών στο σύστημα από τη μείωση της ανεργίας ή την αύξηση της απασχόλησης ή τον περιορισμό της ανασφάλιστης εργασίας.

Θα πρέπει να παρατηρηθεί, ότι, **τα πορίσματα** των υποθετικών και διερευνητικών αυτών προσεγγίσεων είναι σημαντικά, αφού ανατρέπουν γενικά αποδεκτές απόψεις και παγιωμένες θέσεις.

Θα μπορούσαμε π.χ. να αναφερθούμε στις γενικώς θεωρούμενες (και από τη θεωρία) αποδεκτές αρχές, ότι, η μείωση της ανεργίας, η αύξηση της απασχόλησης και ο περιορισμός της ανασφάλιστης εργασίας ενισχύουν την οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, αφού βελτιώνουν τις εξ ασφαλιστικών εισφορών εισροές του και παραλλήλως βελτιώνουν τη σχέση εργαζομένων προς συνταξιούχους.

Οι γενικές αυτές αρχές ισχύουν, απολύτως, σε οποιοδήποτε σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, υπό την προϋπόθεση, ότι, το σύστημα αυτό έχει δομηθεί σωστά, οι παράμετροι των εισροών και των εκροών του έχουν συνεκτιμηθεί και συσχετισθεί εξ αρχής ορθολογικά, η εφαρμογή του παρακολουθείται και γίνεται εντός των ορίων που έχουν προβλεφθεί, κατά τη σύσταση και τη δόμηση του συστήματος και ότι, σε κάθε περίπτωση παρεκκλίσεων από τις λειτουργικές προδιαγραφές του συστήματος, γίνονται, εγκαίρως, οι αναγκαίες διορθωτικές κινήσεις αποκατάστασης των δομικών χαρακτηριστικών και παραμέτρων του συστήματος.

Όμως οι παρεκκλίσεις από τις λειτουργικές προδιαγραφές καθιστούν, όπως στην Ελλάδα, το σύστημα να πάσχει από εγγενή, και έντονη παθογένεια που δημιουργήθηκε, βασικά, από την κατασπατάληση των αποθεματικών του, με υπαιτιότητα του ίδιου του κράτους. Πρέπει να καταστεί αντιληπτό, ότι, όταν ένα σύστημα

κοινωνικής συνταξιοδοτικής προστασίας πρωτοδημιουργείται, οπότε και δεν έχει αποθεματικά αλλά ούτε συνταξιούχους το 4ο μέρος του δεύτερου σκέλους της εξίσωσης ισούται με το μηδέν. Όσο εξελίσσεται, όμως, η λειτουργία του συστήματος και αρχίζουν οι συνταξιοδοτήσεις, η δημιουργία και επενδυτική αξιοποίηση των αποθεματικών καθίσταται απαραίτητη και συνιστά ουσιαστικό παράγοντα διασφάλισης της μακρο-οικονομικής σταθερότητας και βιωσιμότητας του συστήματος.

Επισημαίνεται, άλλωστε, ότι, ειδικά στα συστήματα διανεμητικού χαρακτήρα που, πάντως, όσο περισσότερο ωριμάζουν, τόσο περισσότερο μετατρέπονται σε συστήματα μικτού τύπου, η εξόφληση των τρεχουσών συντάξεων γίνεται με τις εισροές από τις τρέχουσες εισφορές των εν ενεργεία και όχι βάσει των αποδόσεων της επενδυτικής αξιοποίησης των εισφορών που ήδη έχουν καταβάλλει, διαρκούσης της εργασιακής τους ζωής, οι σημερινοί συνταξιούχοι. Όσο μεγθύνεται, όμως, ο αριθμός των συνταξιούχων που σημαίνει ότι επιδεινώνεται η σχέση ασφαλισμένοι / συνταξιούχοι, τόσο περισσότερο αναγκαία καθίσταται η συμβολή και των αποδόσεων των αποθεματικών του συστήματος για την εξόφληση των τρεχουσών συντάξεων.

Μεταφερόμενα τα πιο πάνω, **στη λειτουργία του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ,** μεταφράζονται σε, ήδη υφιστάμενη, υποχρέωση του Ιδρύματος για καταβολές συντάξεων σε 869.137 συνταξιούχους, χωρίς, όμως, για τις καταβολές αυτές, να έχει δημιουργηθεί ένα συγκεκριμένο επίπεδο ετήσιων εισροών από την μέχρι σήμερα αξιοποίηση των εκάστοτε αποθεματικών του Ιδρύματος, αφού η ελληνική Πολιτεία είχε μεριμνήσει, ήδη από τη δεκαετία του 1950, να αφαιρεί, κατ' έτος, αυτήν τη δυνατότητα του Ιδρύματος και να διοχετεύει τα αποθεματικά του προς κατευθύνσεις διαφορετικές από εκείνες για τις οποίες τα αποθεματικά αυτά είχαν δημιουργηθεί. Κατά συνέπεια, ενώ, σήμερα, το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ οφείλει (κύριες) συντάξεις σε 869.137 δικαιούχους, το 4ο μέρος του δεύτερου σκέλους του μαθηματικού τύπου είναι ελάχιστο σε σχέση με το απαιτούμενο. Αυτό αποτελεί σοβαρότατη αδυναμία η οποία προκλήθηκε από διαχειριστική στρέβλωση στην «αξιοποίηση» των αποθεματικών και μεταβλήθηκε σε δομική παθογένεια του συστήματος συνταξιοδότησης του ΙΚΑ - ΕΤΑΜ.

Συμπέρασμα: οποιαδήποτε προσπάθεια οριστικής διευθέτησης της υφιστάμενης αδυναμίας του συστήματος προϋποθέτει την άρση της αδυναμίας του 4ου μέρους του 2ου σκέλους του προαναφερομένου μαθηματικού τύπου.

Η αναίρεση αυτή μπορεί να γίνει με επενέργεια:

- είτε στο πρώτο σκέλος του μαθηματικού τύπου που σημαίνει μείωση των καταβαλλόμενων συντάξεων,
- είτε στο 1ο μέρος του 2ου σκέλους του μαθηματικού τύπου που σημαίνει αύξηση των ασφαλιστικών εισφορών που καταβάλλουν οι ασφαλισμένοι,
- είτε στο 2ο μέρος του 2ου σκέλους του μαθηματικού τύπου που σημαίνει αύξηση

των ασφαλιστικών εισφορών που καταβάλλουν οι εργοδότες,

- είτε στο 3ο μέρος του 2ου σκέλους του μαθηματικού τύπου που σημαίνει αύξηση της συμμετοχής του κράτους,
- είτε συνδυαστική ταυτόχρονη και παράλληλη επένδυση σε περισσότερα του ενός των πιο πάνω σημείων.

Αποκτά, κατά συνέπεια, εξαιρετικό ενδιαφέρον η προσπάθεια διερεύνησης του βαθμού μέχρι του οποίου είναι εφικτή η προσπάθεια αναίρεσης του μηδενισμού του 4ου μέρους του 2ου σκέλους του μαθηματικού τύπου, βάσει επιλογής των μορφών επένδυσης στα πιο πάνω σημεία.

Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί, ότι, ο Ν. 3029/2002 προβλέπει και τη δυνατότητα άρσης της αδυναμίας, αφού το 1% του ΑΕΠ της κρατικής χρηματοδότησης δεν αποτελεί την οροφή της συμμετοχής του κράτους: ζητούμενο παραμένει η διασφάλιση της πλεονασματικής λειτουργίας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ και συνεπώς «αν εξελιχθούν δυσμενώς οι προβλέψεις του συνόλου των οικονομικών μεγεθών, που επηρεάζουν το αναλογιστικό έλλειμμα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, το κράτος εξασφαλίζει τους απαιτούμενους επιπλέον χρηματοδοτικούς πόρους, για την πλεονασματική λειτουργία του ασφαλιστικού συστήματος» (άρθρο 4 παρ.4 Ν. 3029/2002). Βέβαια, η διάταξη αυτή του Ν. 3029/2002 αναφέρεται στην πλεονασματική λειτουργία του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ μέχρι το 2032. Δηλαδή η προβλεπόμενη με τη διάταξη αυτή υποκατάσταση των ελλειπόντων πόρων του 4ου μέρους του δεύτερου σκέλους του μαθηματικού τύπου γίνεται με την ανάλογη προσαύξηση του 3ου μέρους (κρατική χρηματοδότηση) του ίδιου σκέλους του μαθηματικού τύπου.

10.2. Οι επιπτώσεις της μειωμένου βαθμού εισπραξιμότητας των εισφορών στη μακροχρόνια βιωσιμότητα του συστήματος

Στο σύνολο των αναλογιστικών μελετών, διεθνώς, οι υπολογισμοί και προσεγγίσεις στηρίζονται στην παραδοχή, ότι, οι προβλεπόμενες εκάστοτε ασφαλιστικές εισφορές θα εισπραχθούν σε ποσοστό 100%. Την ίδια παραδοχή έχουμε δεχθεί και στην παρούσα μελέτη (όπως, άλλωστε, είχαμε δεχθεί και στη μελέτη μας του 2001).

Με δεδομένο, όμως, το υψηλό ποσοστό εισφοροδιαφυγής στο σύστημα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, κρίνουμε σκόπιμο, να επιδιώξουμε μια ποσοτική (οικονομική και χρονική) αποτίμηση των επιπτώσεων της μειωμένης εισπραξιμότητας των ασφαλιστικών εισφορών. Με την ποσοτική αυτή αποτίμηση μετρούμε, κυρίως, την επακόλουθη της μειωμένης εισπραξιμότητας, μείωση του χρόνου βιωσιμότητας του συστήματος.

Με βάση την υπόθεση της μείωσης της εισπραξιμότητας κατά 20% διαπιστώνεται ότι:

Πρώτον, μειώνεται το ανώτατο όριο στο οποίο μπορεί να φθάσει η περιουσία του

Ιδρύματος και **Δεύτερον**, μειώνεται ουσιαστικά ο χρόνος οικονομικής βιωσιμότητας του συστήματος.

Οι επιπτώσεις αυτές, ανάλογα του σεναρίου της μέσης ηλικίας συνταξιοδότησης, αναλύονται ως εξής:

Με ηλικία συνταξιοδότησης το 61ο έτος (σενάριο με μέση ετήσια ανάπτυξη 3%), το σύστημα μπορεί να επιβιώσει μέχρι το έτος 2024 (αρχές 2025), υπό την προϋπόθεση, ότι, η εισπραξιμότητα των ασφαλιστικών εισφορών θα είναι 100%.

Εάν, αντίθετα, **η εισπραξιμότητα μειωθεί στο 80%**, το σύστημα δεν μπορεί να επιβιώσει πέραν του έτους 2017 (αρχές 2018) δηλαδή η κατά 20% μειωμένη εισπραξιμότητα επιφέρει σύντμηση του χρόνου οικονομικής βιωσιμότητας του συστήματος κατά 7 ολόκληρα έτη (μείωση του συνολικού χρόνου οικονομικής βιωσιμότητας κατά 35% περίπου).

Η ίδια ουσιαστική επίπτωση παρατηρείται και στα σενάρια των λοιπών ηλικιών συνταξιοδότησης:

Στην ηλικία συνταξιοδότησης 62ο έτος, η σύντμηση του χρόνου βιωσιμότητας είναι 7 ½ περίπου έτη.

Στην ηλικία συνταξιοδότησης 63ο έτος, η σύντμηση είναι 7 έτη.

Στην ηλικία συνταξιοδότησης 64ο έτος, η σύντμηση είναι περίπου 7 έτη.

Στην ηλικία συνταξιοδότησης 65ο έτος, η σύντμηση είναι περίπου 7 έτη.

Επίσης, η μειωμένη εισπραξιμότητα, πέρα από τη μείωση, βέβαια, στα ετήσια έσοδα του Οργανισμού που επιφέρει, περιορίζει και τα ανώτατα όρια στα οποία μπορεί να φθάσει η περιουσία του.

Πράγματι, με βάση το ίδιο πιο πάνω σενάριο της ηλικίας συνταξιοδότησης του 61ου έτους, η περιουσία του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, φθάνει, το έτος 2016, το ανώτατο όριο των 30 δις ευρώ, υπό την προϋπόθεση, ότι, η εισπραξιμότητα ανέρχεται στο 100% των οφειλομένων ασφαλιστικών εισφορών.

Στην περίπτωση, όμως, της μειωμένης κατά 20% εισπραξιμότητας, το ανώτατο ύψος των αποθεματικών του Ιδρύματος δεν μπορεί να ξεπεράσει το ποσό των 9 περίπου δις ευρώ, το έτος 2012.

Τα αντίστοιχα μεγέθη για την ηλικία συνταξιοδότησης του 62ου έτους διαμορφώνονται ως εξής:

Με εισπραξιμότητα 100%, ανώτατο ύψος αποθεματικών 33 δις ευρώ (έτος 2016).

Με εισπραξιμότητα 80%, ανώτατο ύψος αποθεματικών 12 δις ευρώ (έτος 2012).

Επίσης, για την ηλικία συνταξιοδότησης του 63ου έτους, τα αντίστοιχα μεγέθη διαμορφώνονται ως εξής:

Με εισπραξιμότητα 100%, ανώτατο ύψος αποθεματικών 33 δις ευρώ (έτος 2017).

Με εισπραξιμότητα 80%, ανώτατο όριο αποθεματικών 13 δις ευρώ (έτος 2013).

Ανάλογες είναι οι αποκλίσεις και για τις **ηλικίες συνταξιοδότησης** του 64ου και του 65ου έτους.

Συμπέρασμα: το πρόβλημα της εισφοροδιαφυγής και κατά συνέπεια, της μειωμένης εισπραξιμότητας των ασφαλιστικών εισφορών, έχει καταγραφεί, ήδη, ως σοβαρό πρόβλημα και επανειλημμένως, έχει επισημανθεί η ανάγκη αποτελεσματικής αντιμετώπισής του. **Η έκταση, όμως, των συνεπειών του προβλήματος δεν είχε, ποτέ, μετρηθεί, δεν είχε δηλαδή αποτυπωθεί σε ποσοτικούς μακροχρόνιους όρους, ούτε η έκταση της μείωσης των οικονομικών του συστήματος, ούτε ο βαθμός σύντμησης του χρόνου οικονομικής βιωσιμότητάς του. Τις ελλείψεις αυτές ακριβώς, επιχειρεί να καλύψει η αναλογιστική αυτή μελέτη του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.**

Από τις σχετικές αναλογιστικές προβολές προκύπτει, πλέον, ότι, οι διαστάσεις του προβλήματος είναι πολύ σοβαρότερες από ό,τι γενικώς (και αορίστως) νομίζεται και ότι, η διασφάλιση της βιωσιμότητας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ μέχρι το 2024-2026 (ανάλογως του εκάστοτε σεναρίου), προϋποθέτει, απαραιτήτως, ότι, θα βελτιωθεί η λειτουργία των εισπρακτικών μηχανισμών του Ιδρύματος και μάλιστα σε βαθμό που οι μηχανισμοί αυτοί να καταστούν αποτελεσματικοί.

Συναφές με την ανάγκη βελτίωσης των εισπρακτικών μηχανισμών είναι και η ανάγκη διευκρίνησης του όρου **της αμεσότητας**. Σε κάθε περίπτωση που αναφερόμαστε σε ανάγκες αλλαγών, υπονοείται, ότι, οι αλλαγές αυτές πρέπει να πραγματοποιηθούν **άμεσα** για να έχουν τα αναμενόμενα μακροχρόνια αποτελέσματά τους.

Αυτό σημαίνει, ότι, η βελτίωση των εισπρακτικών μηχανισμών πρέπει να επέλθει αμέσως και σε κάθε περίπτωση χωρίς καθυστέρηση, για να έχει ουσιαστικά αποτελέσματα στη λειτουργία του συστήματος.

Η ίδια παρατήρηση (ανάγκη άμεσης καταβολής) ισχύει και στις περιπτώσεις εξόφλησης προς το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ της παρούσας αξίας των ελλειμμάτων των εντασσόμενων ταμείων ή στην περίπτωση ενίσχυσης του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ με πρόσθετο ποσοστό, σύμφωνα με την παράγραφο 4 του άρθρου 4 του Ν.3029/02, ώστε το Ίδρυμα να καταστεί βιώσιμο μέχρι το έτος 2032.

10.3. Η ηλικιακή πυραμίδα ασφαλισμένων και συνταξιούχων και οι επιπτώσεις της στην οικονομική βιωσιμότητα του συστήματος. Ο μύθος των μεταναστών

Σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, η ελληνική κοινή γνώμη έχει δεχθεί επίμονες απόψεις, σύμφωνα με τις οποίες, η «σωτηρία» του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης (και ειδικότερα η «σωτηρία» του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ) μπορεί να αναζητηθεί και να διασφαλιστεί με την περαιτέρω ένταξη των οικονομικών μεταναστών σ' αυτό.

Οι αναλογιστικές μας μετρήσεις δεν επαληθεύουν την προβαλλόμενη υψηλή σημαντικότητα των εκτιμήσεων αυτών, στο οικονομικό, τουλάχιστον, σκέλος τους.

Αναλυτικότερα:

- Από την κατανομή του συνόλου των ενεργών ασφαλισμένων στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ προκύπτει, ότι, το 81,9% είναι ηλικίας κάτω των 50 ετών και εξ αυτού το 58,2% είναι ηλικίας κάτω των 40 ετών, ενώ, από την διαγραμματική απεικόνιση της ηλικιακής πυραμίδας των Ελλήνων ασφαλισμένων (και ακόμη περισσότερο, των ελληνίδων) φαίνεται, σαφώς, η «**ηλικιακή ανάσα**» (που μετατρέπεται και σε ανάλογη «**οικονομική ανάσα**») που παρέχει στο σύστημα, η ουσιαδής απόκλιση των ηλικιών της πλειοψηφίας των ασφαλισμένων από τις κρίσιμες ηλικίες συνταξιοδότησης.
- Είναι, όμως, εμφανές, ότι, η εικόνα που παρέχει η ηλικιακή πυραμίδα ανδρών και γυναικών βελτιώνεται σημαντικά, αν προσθέσουμε και τους αλλοδαπούς (άνδρες και γυναίκες).
- Η περαιτέρω διερεύνηση, όμως, του θέματος αποκαλύπτει, ότι, η επερχόμενη βελτίωση της ηλικιακής πυραμίδας, με την προσθήκη και των μεταναστών ασφαλισμένων κατά ηλικία, δεν επιφέρει ανάλογα αποτελέσματα και στον οικονομικό τομέα. **Η αιτία** πρέπει να αναζητηθεί:
 - **πρώτον**, στις ολιγότερες ημέρες εργασίας που πραγματοποιούν οι μετανάστες έναντι των Ελλήνων, σ' όλες τις ηλικίες (14,17 έναντι 17,64 των Ελλήνων, κατά μέσο όρο) αλλά και
 - **δεύτερον** και στους χαμηλότερους μέσους μισθούς που απολαμβάνουν οι μετανάστες έναντι των Ελλήνων (είναι άξιο παρατήρησης, ότι, οι αλλοδαποί απολαμβάνουν υψηλότερους μέσους μισθού έναντι των Ελλήνων, μόνο μέχρι την ηλικία των 25 ετών).

Με βάση τα αποτελέσματα των μετρήσεων αυτών, μπορούμε να προχωρήσουμε στη συναγωγή του συμπεράσματος, ότι, **ένας έλληνας ασφαλισμένος δεν ισοδυναμεί, από την άποψη του καταβαλλόμενου ύψους εισφορών στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, με ένα**

οικονομικό μετανάστη ασφαλισμένο και ότι, κατά συνέπεια, η άποψη που υποστηρίζει ότι η οικονομική συμμετοχή των ασφαλισμένων μεταναστών στα έσοδα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ είναι ανάλογη με τον αριθμό τους, δεν ανταποκρίνεται στην κοινωνικο-ασφαλιστική πραγματικότητα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.

10.4. Η έκταση της φτώχειας στο πληθυσμιακό στρώμα των συνταξιούχων

Όπως επισημαίνεται (βλ. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Αναλογιστική μελέτη ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, Αθήνα 2005, κεφ. 4.Ι), ένα πιθανό ερώτημα που ανακύπτει, είναι, σε ποιο βαθμό η αναίρεση των αδυναμιών του συστήματος μπορεί να βασισθεί σε επενέργεια επί του πρώτου σκέλους της ασφαλιστικής εξίσωσης, δηλαδή στη μείωση των καταβαλλομένων συντάξεων.

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προϋποθέτει την ανάλυση των καταβαλλομένων συντάξεων, σε σχέση με το μηνιαίο ύψος των σχετικών ποσών. Από την ανάλυση αυτή προκύπτουν **τα εξής συμπεράσματα:**

- Το 68% του συνολικού ποσού των καταβαλλομένων συντάξεων που αντιστοιχεί σε 522.400 συνταξιούχους, συνιστούν οι συντάξεις γήρατος, το 13% που αντιστοιχεί σε 124.541 συνταξιούχους, οι συντάξεις λόγω αναπηρίας και το 19% που αντιστοιχεί σε 222.221 συνταξιούχους, οι συντάξεις λόγω θανάτου (συντάξεις επιζώντων).
- Εάν αντιστοιχίσουμε στα ποσά των καταβαλλομένων ανά κατηγορία συντάξεων, τον αριθμό των κατά κατηγορία, επίσης, συνταξιούχων, διαπιστώνουμε, ότι, οι συνταξιούχοι γήρατος αντιστοιχούν στο 60% του συνόλου (αλλά λαμβάνουν το 68% των σχετικών συνολικών ποσών), οι συνταξιούχοι λόγω αναπηρίας αντιστοιχούν στο 14% του συνόλου (αλλά λαμβάνουν το 13% των συνολικών ποσών) και οι συνταξιούχοι λόγω θανάτου αντιστοιχούν στο 26% του συνόλου και λαμβάνουν μόνο το 19% των συνολικών ποσών. Παρατηρείται δηλαδή μια διόγκωση των ποσών που περιέρχονται στους συνταξιούχους λόγω γήρατος, σε βάρος κυρίως, των συνταξιούχων λόγω θανάτου. Η διόγκωση αυτή, όμως, είναι μάλλον λογική, εφ' όσον οι αποχωρούντες λόγω γήρατος έχουν υψηλότερα συνταξιοδοτικά χαρακτηριστικά (βραδύτερη αποχώρηση, υψηλότερες αμοιβές κλπ) σε σχέση με τους αποχωρούντες λόγω θανάτου.
- Στην κατηγορία των συντάξεων λόγω γήρατος, το 64,8% των δικαιούχων δηλαδή 336.319 συνταξιούχοι, εισπράττουν μηνιαίες συντάξεις κατώτερες των 500 ευρώ, ένα επί πλέον 20% δηλαδή 102.312,- συνταξιούχοι εισπράττουν συντάξεις κατώτερες ή ίσες με 500 – 799 ευρώ, ενώ μόλις το 9% (46.016 συνταξιούχοι) εισπράττουν συντάξεις άνω των 1000 ευρώ.

- Στην κατηγορία των συντάξεων λόγω θανάτου (συντάξεις επιζώντων), το 84% που αντιστοιχεί σε 185.686 συνταξιούχους εισπράττουν μηνιαίες συντάξεις κατώτερες των 400 ευρώ, ενώ μόλις το 0,128% (285 συνταξιούχοι) εισπράττουν συντάξεις άνω των 1000 ευρώ.
- Στην κατηγορία των συντάξεων αναπηρίας, το 79% που αντιστοιχεί σε 98.098 συνταξιούχους, εισπράττουν μηνιαίες συντάξεις κατώτερες των 500 ευρώ, ενώ μόλις το 0,97% (1.207 συνταξιούχοι) εισπράττουν συντάξεις άνω των 1000 ευρώ.
- Στο σύνολο των συνταξιούχων και των τριών κατηγοριών (γήρατος, αναπηρίας και επιζώντων), το 73% (634.292 συνταξιούχοι) εισπράττουν συντάξεις κατώτερες των 500 ευρώ, ενώ μόλις το 5,5% (47.578 συνταξιούχοι) εισπράττουν συντάξεις άνω των 1000 ευρώ.

Με δεδομένα τα πιο πάνω ποσά των καταβαλλομένων συντάξεων, στη συντριπτική, τουλάχιστον, πλειοψηφία τους, είναι αδιανόητη οποιαδήποτε προσπάθεια περαιτέρω μείωσής τους. Αντίθετα, τα ποσά των καταβαλλομένων συντάξεων κρίνονται όλως ανεπαρκή, για την κάλυψη των αναγκών αξιοπρεπούς διαβίωσης των συνταξιούχων και είναι γνωστό, ότι, οι Έλληνες συνταξιούχοι, σύμφωνα με τις σχετικές μετρήσεις της Eurostat αντιμετωπίζουν υψηλού ποσοστού κίνδυνο περειαγωγής τους σε κατάσταση φτώχειας.

Συμπέρασμα: οποιαδήποτε σκέψη αντιμετώπισης της αδυναμίας της ασφαλιστικής (συνταξιοδοτικής) εξίσωσης, μέσω μείωσης του ύψους του πρώτου σκέλους της δηλαδή μείωσης των παρεχομένων συντάξεων, θα οδηγήσει σε περαιτέρω υποβάθμιση, της, ήδη, σοβαρώς υποβαθμισμένης, συνταξιοδοτικής προστασίας, με συνέπεια την ουσιαστική αναίρεσή της για την συντριπτική πλειοψηφία των συνταξιούχων του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.

10.5. Οι επιπτώσεις από μια πιθανή αύξηση της μέσης πραγματικής ηλικίας συνταξιοδότησης

Είναι, βέβαια, πιθανόν, να προβληθεί το επιχείρημα, ότι, στο ίδιο αποτέλεσμα δηλαδή στη μείωση του πρώτου σκέλους της ασφαλιστικής εξίσωσης, μπορεί να οδηγήσει και η επιβράδυνση του ρυθμού συνταξιοδοτήσεων με περιορισμό των πρόωγων συνταξιοδοτήσεων και επιμήκυνση των νόμιμων ορίων της ηλικίας συνταξιοδότησης. Συναφή ζητήματα άλλωστε επιχειρούν να αντιμετωπίσουν και οι σχετικές αποφάσεις των Συνόδων Κορυφής της Ε.Ε. της Στοκχόλμης (2001) και της Βαρκελώνης (2002).

Με στόχο την αναλογιστική αποτίμηση των συνεπειών αυτών, επιχειρούμε **να μετρήσουμε τις ποσοτικές επιπτώσεις στη διάρκεια του χρόνου οικονομικής**

βιωσιμότητας του συστήματος (πάντοτε αναφερόμαστε στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ), με την υποθετική «μετακίνηση» του μέσου πραγματικού ορίου ηλικίας συνταξιοδότησης από το 61ο μέχρι και το 65ο έτος (5 βασικά σενάρια).

Οι επιπτώσεις αυτές (βλ. ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ: Αναλογιστική μελέτη ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, Αθήνα 2005), είναι **εντελώς περιορισμένες: σε κάθε αύξηση του μέσου πραγματικού ορίου συνταξιοδότησης κατά 1 ημερολογιακό έτος, ο χρόνος μακροχρόνιας βιωσιμότητας του συστήματος επιμηκύνεται κατά μερικούς μήνες.**

Σε καμιά περίπτωση, κατά συνέπεια, οι αλλαγές και προσαυξήσεις στο χρόνο συνταξιοδότησης δεν αποδεικνύονται ως επαρκώς αξιόλογη και αξιόπιστη βάση για την προσέγγιση των στόχων διασφάλισης της μακροχρόνιας βιωσιμότητας του συστήματος.

10.6. Η αδυναμία αύξησης των ασφαλιστικών εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών

Δεν θα επιμείνουμε, ιδιαίτερα, στη διαπίστωση του ανέφικτου επενέργειας στο πρώτο και δεύτερο μέρος του δεύτερου σκέλους της ασφαλιστικής εξίσωσης (δηλαδή στην αύξηση του ύψους των οφειλομένων ασφαλιστικών εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών), στα πλαίσια της επιδίωξης άρσης των συνεπειών από την ελαχιστοποίηση του μεγέθους του 4ου μέρους του ίδιου σκέλους της εξίσωσης.

Το θέμα είναι επαρκώς γνωστό (οι ασφαλιστικές εισφορές στο συνταξιοδοτικό σύστημα του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ είναι από τις υψηλότερες στην Ε.Ε.) και έχει, ήδη, επιχειρηματολογηθεί με πειστικότητα, ότι, οποιαδήποτε περαιτέρω αύξηση των εισφορών θα αποδειχθεί αντιπαραγωγική, αντι-αναπτυξιακή και πάντως, θα οδηγήσει σε δυσμενή αποτελέσματα για το ίδιο το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης.

Υπενθυμίζουμε, ότι, ήδη, από τη μελέτη μας του 2001, έχουμε καταγράψει, σε ειδικό Πίνακα, τα ποσοστά των ασφαλιστικών εισφορών ασφαλισμένων και εργοδοτών, στις λοιπές χώρες μέλη της Ε-15.

10.7. Η εφαρμογή του Ν. 3029/2002

Από τη συνολική θεώρηση των ρυθμίσεων του Ν. 3029/2002, μπορεί να συναχθεί η διαπίστωση ότι ο νόμος αυτός διαπνέεται από ένα όραμα: **μετά την 1.1.2008, ο χώρος της μισθωτής εργασίας ιδιωτικού δικαίου να καλύπτεται, σε σχέση με την κύρια σύνταξη, από ένα και μόνο κοινωνικο-ασφαλιστικό Οργανισμό, με διασφαλισμένη, όμως, την οικονομική του βιωσιμότητα, το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.**

Βέβαια, ο Ν. 3029/2002 αναφέρεται σε μια περίοδο 30 ετών, από το χρόνο ψήφισής του δηλαδή μέχρι το έτος 2032. Γι αυτό, άλλωστε και έχει λάβει μέριμνα (άρθρο 4 παρ. 4):

- Συμπλήρωσης, από τον κρατικό προϋπολογισμό των ποσών που εκάστοτε αναλογούν, («το κράτος εξασφαλίζει τους απαιτούμενους επιπλέον χρηματοδοτικούς πόρους»), πέραν του ετησίου 1% του ΑΕΠ, για τη διασφάλιση της πλεονασματικής λειτουργίας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ και
- Επικαιροποίησης των αναλογιστικών προσεγγίσεων, ανά 5ετία, «με πλήρη αναλογιστική μελέτη για το υπόλοιπο της περιόδου μέχρι το έτος 2032», ώστε να υπολογίζεται εγκαίρως, το εκάστοτε αναγκαίο για την πλεονασματική λειτουργία του Ιδρύματος, συμπληρωματικό ποσόν που πρέπει να εγγράφεται στον κρατικό προϋπολογισμό και να καταβάλλεται στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, μέχρι το έτος 2032.

Κατά συνέπεια, με δεδομένα **τα υψηλά ποσοστά εισφοροδιαφυγής**, η ανάγκη αναπροσαρμογής, πάντοτε, μέσα στα πλαίσια εφαρμογής του Ν. 3029/2002, του προβλεπόμενου 1% επί του ΑΕΠ της κρατικής συμμετοχής, έχει καταστεί απαραίτητη για να καλύψει τις ανάγκες διασφάλισης της πλεονασματικής λειτουργίας του Ιδρύματος, μέχρι το έτος 2032.

Πρέπει να επισημάνουμε, εξάλλου, ότι, σύμφωνα με τα συμπεράσματα των αναλογιστικών μας εκτιμήσεων και με δεδομένες τις δυνατότητες διασφάλισης της πλεονασματικής λειτουργίας του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ βάσει του ετήσιου ύψους 1% επί του ΑΕΠ της κρατικής συμμετοχής, μέχρι των χρονικών ορίων που αναφέρονται στην πιο πάνω ενότητα 4.Ι, η περαιτέρω διασφάλιση της πλεονασματικής λειτουργίας του Ιδρύματος, μέχρι το έτος 2032, απαιτεί την ετήσια καταβολή ενός προσθέτου 1,40% επί του ΑΕΠ, με μέριμνα του κράτους και με έναρξη καταβολής από το 2005.

Συμπέρασμα: οι προβλέψεις του Ν. 3029/2002 καλύπτουν την πλεονασματική λειτουργία του συστήματος μέχρι και το έτος 2032. Πρέπει, όμως, να γίνει σαφές, ότι, εάν η κρατική συμμετοχή περιορισθεί στο 1% του ΑΕΠ, η κάλυψη των αναγκών χρηματοδότησης του συστήματος του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ εξικνείται, όχι μέχρι το έτος 2032 αλλά μέχρι των συντομότερων χρονικών ορίων που αναφέρονται στην πιο πάνω παρ. 4.Ι (αναλόγως των σχετικών σεναρίων).

Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή των ρυθμίσεων του Ν. 3029/2002 αποκτά μείζονα σημασία για την εν γένει ομαλή λειτουργία του συστήματος του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.

10.8. Ειδικότερα για την ένταξη των 8 ειδικών Ταμείων

Ειδικότερη περίπτωση εφαρμογής των ρυθμίσεων του Ν. 3029/2002, αποτελεί η προβλεπόμενη ένταξη των 8 ειδικών Ταμείων και Κλάδων κύριας σύνταξης, στο ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, το αργότερον, μέχρι 1.1.2008.

Ο Ν. 3029/2002 καθορίζει, με σαφήνεια, τις προϋποθέσεις και τις διαδικασίες

ένταξης των 8 ειδικών Ταμείων, με κυριαρχούσα τη μέριμνά του, ώστε, η ένταξη οποιουδήποτε από τα Ταμεία αυτά να μη διαταράξει την αναλογιστική ισορροπία του ΙΚΑ-ΕΤΑΜ.

Έχουμε, όμως, την εντύπωση, ότι, δεν έχει γίνει κατανοητή η ρύθμιση της διάταξης της παρ. 11 του άρθρου 5 του Ν. 3029/2002: η κάλυψη των οργανικών ελλειμμάτων των 8 Ειδικών Ταμείων και η άμεση καταβολή τους προς το ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, αποτελεί αποκλειστική υποχρέωση των αντίστοιχων ΔΕΚΟ και Τραπεζών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αργεΐτης Γ. (2005) (Επιμ.), Οικονομικές αλλαγές, κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα, Εκδόσεις, Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός, Αθήνα.
- Βεργόπουλος Κ. (2005), "Η αρπαγή του πλούτου, Εκδόσεις Α. Λιβάνης, Αθήνα.
- Γεωργαντά Ζ. (2001), "Έκθεση αξιολόγησης δικτύου μεταλλοκατασκευών Κοζάνης και Βόλου".
- Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή, (2003), Γνωμοδότηση με θέμα «Στρατηγική της Λισσαβώνας και βιώσιμη ανάπτυξη».
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Τρίτη Έκθεση Συνοχής, Βρυξέλλες 2004.
- Ιωακείμογλου Η. (1996), Διεθνής εξειδίκευση και αναδιάρθρωση της ελληνικής βιομηχανίας, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Ιωακείμογλου Η. & Ευσταθόπουλος Γ. (2004), Ο τομέας των υπηρεσιών, η ανταγωνιστικότητα και η απασχόληση (σε συνεργασία με τον Γ. Ευσταθόπουλο), Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Κεραμίδου Ι.-Φωτεινοπούλου Κ.(2005), Ανταγωνιστικότητα και απασχόληση στον κλάδο των τροφίμων, Μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τεύχη ΙΙΙ και ΙV, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Κουζής Γ. (2001), Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση, Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Λαμπριανίδης Λ., Ανδριάς Γ., Καραγιάννη ΣΤ., Λινάρδος-Ρυλμόν Π., (1997), «Ένδυση: Ξάνθη - Δράμα - Καβάλα», μελέτη στα πλαίσια του προγράμματος Το Μέλλον της Ελληνικής Βιομηχανίας, Υπουργείο Ανάπτυξης.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π. (επιμέλεια), (2003), Τεχνολογία, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων, ΙΝΕ /ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., (2001), Για ένα “νέο υπόδειγμα” πολιτικής για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση: αξιοποίηση των συμπερασμάτων της μελέτης για τις αναγκαίες παρεμβάσεις για την απασχόληση στο νομό Θεσσαλονίκης, Τετράδια του ΙΝΕ, Αύγουστος.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., (2003), “Εργασία, γνώση και εκπαίδευση: η περίπτωση της ελληνικής χημικής βιομηχανίας”, Π. Λινάρδος-Ρυλμόν (επιμέλεια), “Νέες τεχνολογίες, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων”, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

- Λινάρδος-Ρυλμόν Π., (2003β), “Η αειφόρος ανάπτυξη στη μεταποίηση αγροτικών προϊόντων και οι ανάγκες σε ανθρώπινο δυναμικό: οι περιπτώσεις του ροδάκινου στο νομό Ημαθίας και του ελαιόλαδου στο νομό Μεσσηνίας”, PRO-DIALOGUE, αδημοσίευτη μελέτη.
- Λινάρδος-Ρυλμόν Π. (2005), Ανταγωνιστικότητα και ανθρώπινο δυναμικό στον κλάδο παραγωγής λογισμικού, Μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τεύχος Ι, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Μελέτη προσανατολισμού των παρεμβάσεων σε σχέση με την απασχόληση στο νομό Θεσσαλονίκης, (2001), Φάση Β, Έρευνα Πεδίου, Υπουργείο Ανάπτυξης.
- Μελέτη προσανατολισμού των παρεμβάσεων σε σχέση με την απασχόληση στο νομό Θεσσαλονίκης, (2001), Φάση ΣΤ, Συμπεράσματα και Προτάσεις, Υπουργείο Ανάπτυξης.
- Μπελεγρή-Ρομπόλη Α., Μιχαηλίδης Π. (2005), Τεχνολογικές εισροές και εκτίμηση της τεχνογνωσίας στην ελληνική οικονομία, Μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τεύχος V, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Νονακά Ι., Τακεουσί Χ., (2001), Η επιχείρηση της γνώσης, Καστανιώτης.
- Παρασκευόπουλος Χρ. (1997), “Κοινωνικό Κεφάλαιο και Θεσμικά Δίκτυα Συλλογικής Εκμάθησης”, ΤΟΠΟΣ, Νο 12.
- Πιτέλης Χρ., Αντωνάκης Ν., (1998), “Διεθνής ανταγωνιστικότητα και βιομηχανική στρατηγική”, Τυπωθήτω.
- Ρομπόλης Σ, Ρωμανιάς Γ, Μαργιός Β, Χατζηβασίλογλου Γ (2005): Αναλογιστική μελέτη, ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Σπυροπούλου Θ., (2003), "Ειδικότητες και εκπαίδευση του ανθρώπινου δυναμικού στον μαζικό τουρισμό", Π. Λινάρδος-Ρυλμόν (επιμέλεια), "Νέες τεχνολογίες, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων", ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.
- Σπυροπούλου Θ. (2005), Ανταγωνιστικότητα, καινοτομία κα ανθρώπινου δυναμικό στον κλάδο των ξενοδοχείων, Μελέτη για την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση, Τεύχος ΙΙ, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Τσάρτας Π. (επιμέλεια), (2000), "Τουριστική ανάπτυξη, πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις", Εξάντας.
- Φωτεινοπούλου Κ., (2002), Ελαιοτριβεία και τυποποιητήρια νόμου Μεσσηνίας, Pro-Dialogue.

- Φωτεινοπούλου Κ., (2002), Κονσερβοβιομηχανίες Ροδακίνου νομού Ημαθίας, Pro-Dialogue.
- Φωτεινοπούλου Κ., (2003) “Ψηφιακή τεχνολογία, ειδικότητες και ο ρόλος της κατάρτισης στα διυλιστήρια πετρελαίου”, in Π. Λινάρδος-Ρυλμόν (επιμέλεια), “Νέες τεχνολογίες, οργάνωση της εργασίας και σχηματισμός των ειδικοτήτων”, ΙΝΕ /ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ.

Ξενογλώσση

- Andreff W. «La restructuration strategique des firmes multinationales et l' Etat «mondialisateur»». Paper - VII Congres de l' AFSP - Lille 18-21 septembre 2002.
- Abramovitz M. (1986) “Catching up, forging ahead and falling behind”, Journal of Economic History, vol. XLVI, no 2.
- Aglietta M. (1997), Macro-économie Internationale, Montchrestien.
- Akerlof G., Dickens W.T. & Perry G.L. (2000), «Near-Rational Wage and Price Setting and the Optimal Rates of Inflation and Unemployment», Brookings Papers of Economic Activity, (1).
- Akerlof G., Dickens W.T. & Perry G.L. (1996), «The Macroeconomics of Low Inflation», Brookings Papers on Economic Activity No1.
- Amable B. (1990), “Spécialisation Internationale et Politique Industrielle”, Revue de l'IRES no 4.
- Amin Ash. & Robins K. (1992), «Le retour des économies régionales? La géographie mythique de l'accumulation flexible», in Benko G. B. & Lipietz A., (éds.), Les régions qui gagnent, PUF.
- Amin, A., N. Thrift (1992): “Neo-Marshallian nodes in global networks”. International Journal of Urban and Regional Research, 16,4, 571-87.
- Avermaete T. (2002), Systems of innovation: the case of small food firms in the EU, University of Ghent, Working Paper.
- Azais C., Corsani A., Dieuaide P. (eds), (2001), Vers un capitalisme cognitif, L'Harmattan.
- Ball L. & Moffitt R. (2001), «Productivity Growth and the Phillips Curve», NBER Working Paper No 8421.
- Barou Y. & Keizer B. (1984), Les grandes économies, Seuil.

- Barro J. & Sala-i-Martin X. (1992), “Convergence”, *Journal of Political Economy*, vol. 100, no 2, pp.223-51.
- Baudchon H. (1997), «Le paradoxe du ralentissement du progrès technique», *Observations et Diagnostics Economiques*, No 60, OFCE.
- Beccatini G. (1992), “Le district marshallien: une notion socio-économique, in Benko & Lipietz (ed.) *Les régions qui gagnent*, PUF.
- Benko G. B. & Lipietz A. (1992), “De la régulation des espaces aux espaces de la régulation”, στο Boyer & Saillard (ed.), *L’état de la théorie de la régulation*, La Découverte.
- Billaudot B. & Gauron A. (1985), *Croissance et Crise*, La Découverte.
- Blanchard O. & Fitoussi J.P. (1998), *Croissance et chômage*, Conseil d’Analyse Economique, La Documentation Française.
- Blanchard O. & Katz L.F. (1997), «What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment», *Journal of Economic Perspectives*, Vol.11, No1:51-72, Winter.
- Blanchard O. & Muet P.A. (1993), «Competitiveness through disinflation: an assessment of the French macroeconomic strategy», *Economic Policy* No16, April.
- Bliss C. & J. B. de Macedo (eds.) (1990), *Unity with diversity in the European economy: the Community’s Southern frontier*, Cambridge University Press.
- Boyer R. & Durand J.P. (1993), *L’après fordisme*, Syros.
- Boyer R. & Petit P. (1991), «Technical Change, Cumulative Causation and Growth», in *Technology and Productivity, the Challenge for Economic Policy*, OECD.
- Braandland T.E., *Innovation in the Norwegian food system*, STEP Working Paper, 2000.
- Brunhoff S., de (1976), *Etat et Capital*, Maspero.
- Busch K. (1987), *Die Krise der Europäischen Gemeinschaft*, Frankfurt M, 1987.
- Caballero Sanz F. & Catinat M. (1992), «Europe an Technology Policy and Cohesion: a Reconciliation in Practice», *Revue d’économie industrielle* no 59.
- Catin M. (2000), “Les mécanismes et les étapes de la croissance régionale”, *Bulletin de l’économie de la défense*, Ιανουάριος.
- Cedefop, *Le rôle de l’entreprise dans la production des qualifications*, 1995.

- Chesuais F. (1994), La mondialisation du capital, ed. Syros, Paris.
- Coriat B. (1984), La Robotique, La Découverte.
- Coriat B. (1990) L'atelier et le robot, Christian Bourgois Editeur.
- Cornu R., Education, savoir et production, Editions de l'Université de Bruxelles, 2001.
- Délégation du Sénat pour l'UE (1998), «Europe et Mondialisation: l'espoir industriel».
- Ducatel K., (2001), Learning and skills in the knowledge economy, DRUID Working Paper, 1998.
- Dunford M., "Italian Regional Evolutions", ESCR. Program One Europe or Several? Working Paper No33/01, Sussex European Institute, University of Sussex.
- Englander S. & Mittelstad A. (1988), «La productivité totale des facteurs: aspects macroéconomiques et structurels de son ralentissement », Revue économique de l'OCDE, no10.
- Esping-Andersen G. (1990), The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- European Commission (1997 & 1998), The competitiveness of European Industry.
- European Commission (1998), Growth and Employment in the Stability-Oriented Framework of EMU, DGII.
- Fitoussi J.P. (1995), Le Débat Interdit, Arléa.
- Foray D., (1968), L'économie de la connaissance, La Découverte, 2000.
- Friedman M., «The role of Monetary Policy», American Economic Review, vol.58:1-17, March.
- Fumihiko G. & Kazutomo I. (1989), "The theoretical basis of Industrial Policy", Research Institute of International Trade and Industry.
- Gadrey J. (1992), L'économie des services, La Découverte.
- Gasizzi G., Venturini L. (Editors), (1996), Economics of innovation: The Case of food industry, Physica-Verlag.
- Getimis P., Paraskevopoulos Chr.,(2002) "Europeanisation of regional policy and institution-building in Greece: a neglected aspect of policy evaluation?", Regional Studies Association Conference, Aix en Provence, 31 May.

- Hansen J. & Roeger W. (2000), “Estimation of Real Equilibrium Exchange Rates”, Economic Papers No 144, GDII, European Commission.
- Helpman & Krugman P. (1986), “Market Structure and Foreign Trade”, Harvester Press.
- Husson M. (1996), *Misère du Capital*, Syros.
- Ioakimoglou E. & Milios J. (1992), «Capital Over-accumulation and Profitability Crisis in Greece», *Review of Radical Political Economy*, April.
- Krugman P. (1991), *Geography and Trade*, MIT Press, Cambridge.
- Krugman P. (1993), “Lessons of Massachusetts for EMU”, in *Adjustment and Growth in the EMU*, ed. F.Torres & F.Giavazzi, Cambridge University Press.
- Krugman P. (1994), “Past and Prospective Causes of High Unemployment”, in *Reducing Unemployment*, Federal Reserve Bank of Kansas.
- Krugman, P. (1998), “What’s New about the New Economic Geography?”, *Oxford Review of Economic Policy*, Vol 14, No 2.
- Kuznets S. (1975), *Economic Growth of Nations*, Harvard University Press.
- Lafay G. (1979), “Stratégies de spécialisation ou division internationale du travail?”, περιέχεται στο *Économie et Finance Internationales*, Dunod
- Lafay G. (1987), “Avantage comparatif et compétitivité”, *Économie Prospective Internationale*, no29, 1er trimestre
- Lafay G. (1989), *La fin des avantages acquis*, Economica.
- Layard R., Nickell S. & Jackman R. (1991), *Unemployment. Macroeconomic Performance and the Labour Market*, Oxford University Press.
- Layard R. & Nickell S. (2003), “Full employment is not just a dream”, *CentrePiece*, Winter.
- Lam A., (1998), Tacit knowledge, organizational learning and innovation: a societal perspective, DRUID Working Paper.
- Lazonick W., (2001), *The theory of innovative enterprise*, INSEAD Working Paper.
- Lazonick W. (2001), "Η Οργάνωση των Επιχειρήσεων και ο Μύθος της Οικονομίας της Αγοράς", Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Liem H.N. (1998), *La Fracture Sociale*, Arléa.
- Lindbeck A. (1993), *Unemployment and Macroeconomics*, MIT Press.

- Lipietz A. (2001), “Aménagement du territoire et développement endogène”, Rapport au Conseil d’Analyse Économique
- Loiseau B., Mazier J., Winter M.B. (1976), «Répartition, accumulation et rentabilité du capital», SEF, No 25
- Lucas, R. E., Jr. (1988), «On the Mechanics of Economic Development.» Journal of Monetary Economics 22.
- Lundvall B-A., KRISTENSEN F.S., (1997), Organisational change, innovation and human resource Development as a response to increased competition, DRUID Working Paper.
- Lundvall B-A., NIELSEN P.,(2003) “Innovation, learning organisations and industrial relations”, DRUID Working Paper No 03-07.
- Lundvall B-A., (1996),The social dimension of the learning economy, DRUID Working Paper.
- Lyberaki A. & Paraskevopoulos Chr. (2002), “Social Capital Measurement in Greece”, OECD-ONS International Conference on Social Capital Measurement.
- Malecki E.J. (1999), “Knowledge and regional competitiveness”, Paper presented at the International Symposium Knowledge, Education and Space, Heidelberg,
- Mankiw (2001), «The Inexorable and Mysterious Trade Off Between Inflation and Unemployment», Economic Journal, May, 111.
- Mankiw N.G. & Ball L. (2004), «The NAIRU in theory and practice», NBER No 8940.
- Mankiw N.G., Romer D. & Weil D. (1992), «A Contribution to the Empirics of Economic Growth», Quarterly Journal of Economics, Volume 107, Issue 2, May.
- Maoti M. & Mouhoud M. (1994), “Information et organisation de la production: vers une division cognitive du travail”, Économie Appliquée, t. XLVI, no1.
- Masakuyi Morikawa (1997), «Policies for Industrial Reform: Lessons from Japanese Industrialization and Rapid Economic Growth», Research Institute of Industrial Trade and Industry, March.
- Maskell P. (2001) “Social capital innovation and competitiveness”, Center for Economic and Business Research, WP 2001-2.
- McCombie J.S.L. & Thirlwall A.P. (1994), Economic Growth and the Balance of Payments Constraint, St. Martin’s Press.

- Mazier J., Mathis J. & Rivaud-Danset D. (1988), La compétitivité industrielle, Dunod.
- Meillassoux Cl. (1980), Femmes, Greniers & Capitaux, Maspero.
- Mingione E. (2002), “Labour Market Segmentation and Informal Work”, in H. Gibson (ed.), Economic Transformation, Democratisation and Integration in the European Union. Southern Europe in Comparative Perspective, Basingstoke, Hampshire: Palgrave.
- Mouhoud M. (1998), “Globalisation et Régionalisation des économies: Fondements et Logiques en oeuvre”, La Revue de l’IRES no27.
- Myrdal G. (1957), Economic Theory and Under-Developed Regions, Gerald Duck-worth & Co, London
- National Competitiveness Council (1996), “What is competitiveness?” <http://www.forfas.ie/report/ncc/>.
- Nielsen P., Lundvall B-A., (2003), Innovation, Learning Organizations and industrial relations, DRUID Working Paper.
- NUTEK (1997), “Market Shares, Relative Prices and Quality”, Stockholm.
- OCDE, (2001), La ville et les régions dans la nouvelle économie apprenante
- OCDE, (2000), Société du savoir et gestion des connaissances.
- OECD (1997), «New Directions for Industrial Policy», Policy Brief No 3/97.
- OECD (2000), Cities and Regions in the New Learning Economy.
- OECD, (1996), Assessing and certifying occupational skills and competences in vocational education and training
- OECD, (1999), Best practices in local development.
- OECD, (1996), Employment and growth in the knowledge economy.
- OCDE, (2002), Foreign Investment for development , maximizing benefits, minimizing costs, Paris.
- OECD, (2001), Innovative clusters, drivers of national innovative systems.
- OCDE, (1999), Mesurer la mondialisation, Paris.
- Oman Ch. (1996), “Les défis politiques de la Globalisation /Régionalisation”, Revue du Développement de l’OCDE.
- Palloix Ch. (1981), De la Socialisation, Maspero, Presses Universitaires de Grenoble.

- Paraskevopoulos Chr. (2000), "Institutional Networks, Learning and Greece's Adaptation within European Regional Policy", in Achilleas Mitsos & Elias Mossialos (ed.), *Contemporary Greece and Europa*, Ashgate.
- Paraskevopoulos Chr. (2001), "Interpreting Convergence in the European Union", London: Palgrave.
- Phelps (1968), «Money-Wage Dynamics and Labor Market Equilibrium», *Journal of Political Economy*, 76, July/August, 4 (Part 2).
- Phillips A.W. (1958), «The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957», *Economica*, Vol.25:283-299.
- Piore M. & Sabel C., (1984), *The Second Industrial Divide*, Basic Books.
- Pissarides C.A. (2002), «Unemployment in Britain: A European Success Story», Conference *Unemployment in Europe: Reasons and Remedies*, organized by Yrjo Jahnsson Foundation and CESifo, Munich Dec. 6-7.
- Porter M. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*, MacMillan.
- Porter M. E. (2000), "Clusters and the New Economics of Competition", in Garten, J. E. (ed.), *World Views*, Harvard Business Review Books.
- Putnam R. (1999) "The Prosperous Community. Social Capital and Public Life", *The American Prospect* Vol.4, No13.
- Putnam R. (1999b), "Le déclin du capital social aux Etats-Unis", *Lien social et politique-RIAC*, no 41, printemps.
- Putnam R. (1993), "Making Democracy Work", Princeton University Press.
- Pyke F. (1998), "Local development and the management of change in Europe", *Employment and training papers* 31, ILO.
- Reiffers J.L. (1990), "Échange et spécialisation internationale", στο *Encyclopédie Économique*, *Economica*.
- Roccas M. & T. Padoa-Schioppa (2002), "Economic Change and the Process of Democratization in Southern Europe", in H. Gibson (ed.), *Economic Transformation, Democratization and Integration in the European Union. Southern Europe in Comparative Perspective*, Basingstoke, Palgrave.
- Romer P. (1986), «Increasing Returns and Long-Run Growth», *Journal of Political Economy*, 94.

- Romer P. (1990), «Endogenous Technological Change», *Journal of Political Economy*, 98 (part 2).
- Romer P. (1994), «The Origins of Endogenous Growth», *Journal of Economic Perspectives*, Winter.
- Sargent J.R. (2002), «Towards a New Economy? Recent Inflation and Unemployment in the UK», *National Institute Economic Review* 181, July.
- Setterfield M. (1998), «History versus equilibrium: Nicholas Kaldor on historical time and economic theory», *Cambridge Journal of Economics*, 22: 521-537
- Aglietta M. (1976), *Régulation et crises du capitalisme*, Calman-Levy.
- Solow R.M. (1956), «A contribution to the theory of economic growth», *Quarterly Journal of Economics*, vol. 70.
- Joseph E. Stiglitz (2002), *La grande disillusion*, Ed. Fayard, Paris.
- Stock and Watson (1999), «Forecasting Inflation», *Journal of Monetary Economics*, 44 (2), October.
- Storper M. & Harrison B. (1992), «Flexibilité, hiérarchie et développement régional: les changements de structure des systèmes productifs industriels et leurs nouveaux modes de gouvernance dans les années 1990», in Benko G.B., Lipietz A. (éds.) *Les régions qui gagnent*, PUF.
- Storper M., (1998) «Industrial policy for latecomers: products, conventions and learning», in M. Storper, St. Thomadakis, L. Tsipouri, «Latecomers in the global economy», Routledge.
- Taddei D. και Coriat B. (1993), *Made in France*, Le Livre de Poche.
- Temply J. (2000), «Growth effects of education and social capital in the OECD countries», *Economic Department Working Papers* No 263, OECD.
- Trigilia C. (2001), «Social Capital and Local Development», *European Journal of Social Theory*, 4 (4).
- Unctad (2004), *World Investment Report. The shift towards services*.
- Williamson J. (1994), *Estimating Equilibrium Exchange Rates*, Institute for International Economics.
- Zarifian Ph. (2001), *Objectif compétences*, Liaisons.

Σελιδοποίηση-Εκτύπωση

KAMPYLH Advertising

Αντιγόνης 60, 104 42 Αθήνα

Τηλ.: 210-51.56.810-20-30, Fax: 210-51.56.811, e-mail: info@kambili.gr, www.kambili.gr

ISBN: 960-88796-1-2